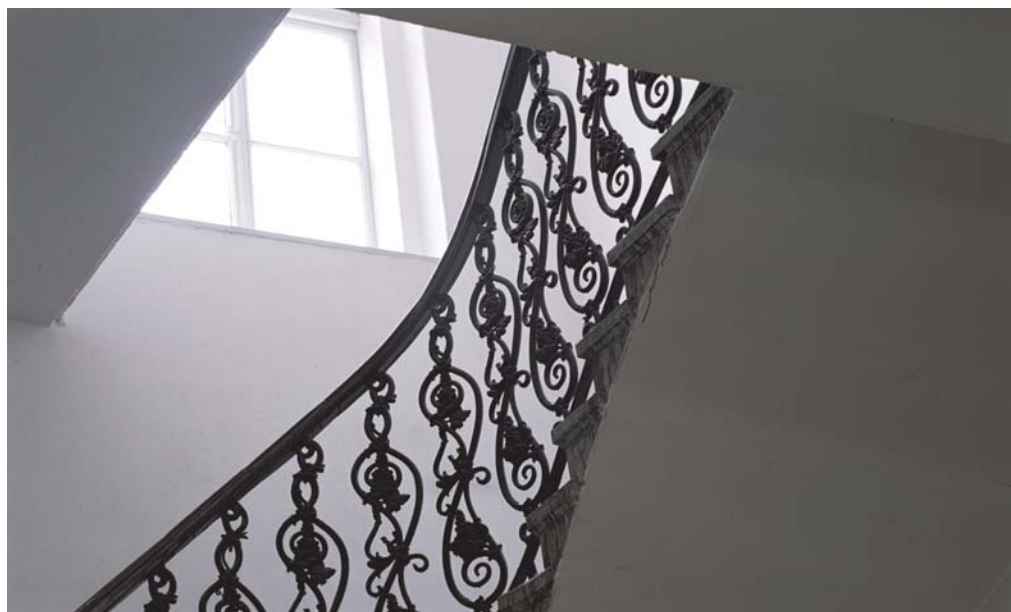

5 PREBIVALSTVO

VERSKA, JEZIKOVNA IN NARODNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE Popisi 1921-2002

št. 2 | Ljubljana, 2003

Avtorica
Milivoja Šircelj

Pri pripravi podatkov popisov 1981, 1991 in 2002 so sodelovali:

Milena Ilić
Boštjan Slatnar
Zala Kalan
Janica Cajhen
Anita Jacovič

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314(497.4)"1921/2002"

ŠIRCELJ, Milivoja

Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije :
popisi 1921-2002 / [avtorica Milivoja Šircelj ; pri pripravi
podatkov popisov 1981, 1991 in 2002 so sodelovali Milena Ilić ...
et al.]. - Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije, 2003.
- (Posebne publikacije / Statistični urad Republike Slovenije ;
2003, št. 2)

ISBN 961-239-024-X

1. Gl. stv. nasl.
125958912

Izdal, založil in tiskal Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana, Vožarski pot 12 - **Uporaba in objava podatkov dovoljena z navedbo vira** - Odgovarja generalna direktorica mag. Irena Križman - Urednica zbirke Posebne publikacije Avgušтина Kuhar de Domizzio - Lektorica Ivanka Zobec - Tehnični urednik Anton Rojc - Naslovnica foto Žare Modlic - Računalniški prelom Slavka Slokar - Računalniško oblikovanje grafikonomov Ada Poklač - Izdelava kartogramov Gregor Sluga - Tiskano v 600 izvodih - Informacije posreduje Informacijsko središče, tel.: (01) 241 51 04 - El. pošta: info.stat@gov.si - <http://WWW.stat.si/popis2002>

PREDGOVOR

Knjiga »Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije« je prva v vrsti posebnih publikacij, ki jih je Statistični urad RS namenil razčlembam podatkov, ki so bili zbrani s popisom prebivalstva leta 2002. Vsaka obravnava določeno področje človekovega življenja. Čeprav je poudarek na letu 2002, obravnavajo tudi daljša časovna obdobja in deloma tudi izsledke drugih raziskav. Zato upamo, da bodo zanimive za najširši krog bralcev.

Vprašanje o narodni pripadnosti so vsebovali vsi popisi prebivalstva, izvedeni po drugi svetovni vojni, vsi razen prvega tudi vprašanje o maternem jeziku, nekateri tudi vprašanje o veroizpovedi. Kljub temu je v publikacijah Statističnega urada RS oziroma nekdanjega Zavoda za statistiko RS doslej izšel le en prispevek, ki je obravnaval narodno sestavo prebivalstva Slovenije, nobenega pa ni bilo, ki bi obravnaval versko ali jezikovno sestavo. To želimo nadoknaditi s pričujočo publikacijo.

Za izdelavo publikacije je bila uporabljena večina že objavljenih podatkov, poleg tega pa še ogromno doslej neobjavljenih. To še posebej velja za podatke o jezikovni sestavi prebivalstva, saj so tisti o pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu objavljeni prvič.

Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva se postopoma spreminjajo. Razloga za to sta predvsem dva: spreminjanje sestave prebivalstva in spreminjanje izjav o verski, jezikovni in narodni pripadnosti. O pogostnosti spreminjanja takih opredelitev smo doslej lahko le ugibali. Zato se je statistični urad odločil, da bo s pomočjo primerjave individualnih podatkov, zbranih s popisoma 1991 in 2002, pokazal, v kolikšni meri prebivalstvo Slovenije spreminja svoje izjave o veroizpovedi, narodni pripadnosti, maternem in pogovornem jeziku. Pobudnik tovrstne analize je bil Tomaž Banovec, nekdanji generalni direktor Statističnega urada RS.

S publikacijo o verski, jezikovni in narodni sestavi prebivalstva Slovenije želimo prispevati delček v zakladnico informacij, ki omogočajo spoznavanje nas samih. Če bo naš prispevek kogarkoli vzpodbudil k nadaljnjemu raziskovanju, so mu dodatne informacije na voljo na statističnem uradu.

Mag. Irena Križman,
generalna direktorica Statističnega urada RS

STATISTIČNA ZNAMENJA

- ni pojava
- ... ni podatka
- .. vprašanje ni bilo zastavljeno
- odgovor ni bil mogoč
- 0 podatek je manjši od 0,5 dane merske enote
- + in več (let, članov, ...)
- 1) označba za opombo pod tabelo
- z podatek zaradi zaupnosti ni objavljen

VSEBINA

UVOD	11
IZRAZJE IN DEFINICIJE	13
1. UGOTAVLJANJE VERSKE, JEZIKOVNE IN NARODNE PRIPADNOSTI	17
1.1 Mednarodna priporočila	19
1.2 Evropske države	22
1.3 Slovenija	24
2. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZREKANJE O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI	39
2.1 Obveznost odgovaranja	40
2.2 Zaupnost podatkov	41
2.3 Obveščenost prebivalstva	43
2.4 Politične okoliščine	43
3. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STATISTIČNE PODATKE O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI	45
3.1 Zbiranje podatkov	46
3.2 Statistična obdelava podatkov	54
3.3 Objavljanje podatkov	62
4. VERSKA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE	67
4.1 Popisa 1921 in 1931	69
4.2 Popis 1953	72
4.3 Popisa 1991 in 2002	73
5. JEZIKOVNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE	85
5.1 Materni jezik	87
5.2 Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu	103
5.3 Pogovorni jezik v okolju	111
6. NARODNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE	115
6.1 Spremembe v obdobju 1948 – 2002	118
6.2 Dejavniki spreminjanja narodne sestave	123
6.3 Narodna pripadnost in materni jezik	129
6.4 Narodna pripadnost in ekonomska aktivnost	131
6.5 Narodna pripadnost in starost	133
7. SPREMINJANJE IZJAV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI MED POPISOMA 1991 in 2002	147
7.1 Pogostnost spreminjanja izjav o verski, jezikovni in narodni pripadnosti	148
7.2 Značilnosti oseb, ki so spremenile prvotno izjavo o verski, jezikovni ali narodni pripadnosti	150
7.3 Število spremenjenih izjav na osebo	158
SKLEPNE MISLI	165
VIRI IN LITERATURA	166

SEZNAM TABEL, GRAFOV IN KARTOGRAMOV**SEZNAM TABEL**

	ZBIRANJE PODATKOV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI	
Tabela 1:	Razvrščanje vsebin, povezanih z narodno, versko in jezikovno pripadnostjo, na priporočene in predlagane, priporočila OZN za popise prebivalstva	20
Tabela 2:	Vera, jeziki, narodna pripadnost in državljanstvo, evropske države z več kot 100 000 prebivalci, popisi okrog leta 1990	23
Tabela 3:	Popisna vprašanja, ki so bila vsebinsko povezana z narodno pripadnostjo, veroizpovedjo in jeziki, ozemlje Slovenije, popisi 1921–2002	26
Tabela 4:	Skupno in priseljeno prebivalstvo, Slovenija, popisi 1981, 1991, 2002	27
Tabela 5:	Prebivalstvo s slovenščino, italijanščino ali madžarščino kot maternim jezikom v primerjavi s prebivalstvom, ki se je opredelilo za Slovence, Italijane, Madžare (narodna pripadnost), Slovenija, popisi 1953–2002	31
Tabela 6:	Vprašanja in pojasnila k vprašanjem o državljanstvu, narodni pripadnosti, jezikih in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002	32
	DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZREKANJE PREBIVALSTVA O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI	
Tabela 7:	Obveznost odgovarjanja na vprašanja, povezana z narodno pripadnostjo in veroizpovedjo, Slovenija, popisi 1948–2002	41
Tabela 8:	Izjave o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi (obrazec P-3/NV), Slovenija, popis 2002	42
Tabela 9:	Prebivalstvo, ki je na vprašanje o narodni pripadnosti odgovorilo, da so Jugoslovani, republike nekdanje Jugoslavije, popisi 1961–1991	44
	DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STATISTIČNE PODATKE O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI	
Tabela 10:	Prebivalstvo z neznano narodno pripadnostjo, neznanimi jeziki in neznano veroizpovedjo, Slovenija, popis 1991	47
Tabela 11:	Poklicna sestava popisovalcev, Slovenija, popisa 1948 in 2002	50
Tabela 12:	Jezikovne različice popisnih vprašalnikov, Slovenija, popisi 1948–2002	52
Tabela 13:	Zapovrstje vprašanj na popisnici, Slovenija, popisi 1948–2002	54
Tabela 14:	Prebivalstvo, ki je kot svoj materni ali pogovorni jezik navedlo slovenščino ali prekmurščino, Slovenija, popis 1991	57
Tabela 15:	Prebivalstvo, ki je kot svoj materni jezik navedlo hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški, srbski, bosanski ali črnogorski jezik, Slovenija, popisi 1971, 1991, 2002	58
Tabela 16:	Neznani odgovori, Slovenija, popisi 1981–2002	61
Tabela 17:	Prebivalstvo, ki na neobvezna vprašanja ni želelo odgovoriti, in prebivalstvo, ki se ni želelo narodno opredeliti, Slovenija, popisi 1981–2002	62
Tabela 18:	Število tabel s podatki o veroizpovedi, narodni pripadnosti, jezikih, objavljenih v popisnih publikacijah, Slovenija, popisi 1948–2002	63
Tabela 19:	Klasifikacije veroizpovedi, uporabljene za prikaz podatkov o veroizpovedi, Slovenija, popisi 1953–2002	63
Tabela 20:	Klasifikacije maternega jezika, uporabljene za prikaz podatkov o maternem jeziku, Slovenija, popisi 1953–2002	64
Tabela 21:	Klasifikacije narodne pripadnosti, uporabljene za prikaz podatkov o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1948–2002	65
	VERSKA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE	
Tabela 22:	Prebivalstvo po veroizpovedi, Slovenija, popisi 1931–2002	68
Tabela 23:	Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Slovenija, popisi 1931–2002	68
Tabela 24:	Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Dravska banovina, popis 1931	70
Tabela 25:	Pogostnost oseb »brez vere« v prebivalstvenih skupinah opredeljenih z narodno pripadnostjo, spolom in ekonomsko aktivnostjo, Slovenija, popis 1953	73

Tabela 26:	Pogostnost opredelitev za katoliško veroizpoved med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisa 1991 in 2002	75
Tabela 27:	Pogostnost posameznih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, Slovenija, popisa 1991 in 2002	76
Tabela 28:	Pogostnost odgovorov, ki označujejo pripadnost eni od veroizpovedi, v prebivalstvenih skupinah opredeljenih s spolom in šolsko izobrazbo, starejši od 14 let, Slovenija, popisa 1991 in 2002	79
Tabela 29:	Prebivalstvo po veroizpovedi, Slovenija, popisi 1921–2002	82
Tabela 30:	Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Slovenija, popisi 1931–2002	82
Tabela 31:	Prebivalstvo po veroizpovedi, starosti in spolu, Slovenija, popis 1991	83
Tabela 32:	Prebivalstvo po veroizpovedi, starosti in spolu, Slovenija, popis 2002	84

JEZIKOVNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Tabela 33:	Razmerje med številom oseb, ki so kot materni jezik navedle slovenščino in številom oseb, ki so kot pogovorni jezik v družini ali okolju navedle slovenščino ali slovenščino in ob njej še kak drug jezik, Slovenija, popisa 1991 in 2002	86
Tabela 34:	Prebivalstvo po maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002	88
Tabela 35:	Prebivalstvo po maternem jeziku in spolu, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002	89
Tabela 36:	Pogostnost oseb s slovenščino kot maternim jezikom med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002	93
Tabela 37:	Prebivalstvo po maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002	97
Tabela 38:	Prebivalstvo po maternem jeziku in starosti, koeficienti maskulinitete, Slovenija, popisi 1981–2002	98
Tabela 39:	Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, Slovenija, popis 1981	99
Tabela 40:	Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, Slovenija, popis 1991	100
Tabela 41:	Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, popis 2002	101
Tabela 42:	Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu, Slovenija, popisa 1991 in 2002	106
Tabela 43:	Prebivalstvo, ki je za sporazumevanje v družini/gospodinjstvu uporabljalo materinščino, slovenščino ali kombinacijo obeh jezikov, Slovenija, popisa 1991 in 2002	107
Tabela 44:	Prebivalstvo po pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu, po starosti, popis 1991	109
Tabela 45:	Prebivalstvo, ki kot pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu uporablja "srbohrvaščino" ali kombinacijo slovenščine in "srbohrvaščine", starostne skupine, Slovenija, popis 1991	110
Tabela 46:	Prebivalstvo, ki kot pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu uporablja "srbohrvaščino" ali kombinacijo slovenščine in "srbohrvaščine", starostne skupine, Slovenija, popis 2002	110
Tabela 47:	Pogovorni jezik v okolju, Slovenija, popis 1991	111
Tabela 48:	Rojeni v tujini po pogovornem jeziku v družini in v okolju, Slovenija, popis 1991	112

NARODNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Tabela 49:	Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1880–1910	116
Tabela 50:	Narodna sestava priseljenega prebivalstva, Slovenija, popisi 1961–2002	123
Tabela 51:	Narodna sestava stalnega prebivalstva in zdomcev, Slovenija, popis 1991	124
Tabela 52:	Pogostnost opredelitev za Slovence med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002	124
Tabela 53:	Koeficienti maskulinitete po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953–2002	125
Tabela 54:	Neznana narodna pripadnost v vitalni statistiki, Slovenija, 1989–2001	126
Tabela 55:	Narodno neopredeljeni po kraju rojstva, Slovenija, popisi 1981–2002	127
Tabela 56:	Pogostnost manjkajočih odgovorov, Slovenija, popisi 1981, 1991, 2002	128
Tabela 57:	Prebivalstvo, ki se je opredelilo za Slovence in prebivalstvo, ki se je opredelilo za slovenski jezik kot materinščino, Slovenija, popisi 1953–2002	129
Tabela 58:	Pogostnost odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, ki ne označujejo naroda, med izbranimi jezikovnimi skupinami, Slovenija, popis 2002	129
Tabela 59:	Prebivalstvo po narodni pripadnosti in ekonomski aktivnosti, Slovenija, popis 2002	131

Tabela 60:	Osebe z višjo in visoko izobrazbo med narodno opredeljenim in narodno neopredeljenim prebivalstvom, Slovenija, popisi 1971, 1981 in 1991	132
Tabela 61:	Prebivalstvo, po narodni pripadnosti, Slovenija (ozemlje v času popisa), popisi 1948–2002	141
Tabela 62:	Prebivalstvo, po narodni pripadnosti, Slovenija (ozemlje v času popisa), popisi 1948–2002	142
Tabela 63:	Prebivalstvo po narodni pripadnosti in starostnih skupinah, Slovenija, Popis 1981 in Popis 1991	143
Tabela 64:	Prebivalstvo po narodni pripadnosti, starostnih skupinah in spolu, Slovenija, Popis 2002	144

SPREMINJANJE IZJAV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI MED POPISOMA 1991 IN 2002

Tabela 65:	Prebivalstvo Slovenije, ki je/ni spremenilo prvotno/-e izjav/-e o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, popisani leta 1991 in 2002	149
Tabela 66:	Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in/ali narodni opredelitvi med moškimi in ženskami, Slovenija, popisani 1991 in 2002	151
Tabela 67:	Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in/ali narodni pripadnosti med prebivalstvom različnih izobrazbenih ravni, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	153
Tabela 68:	Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in narodni pripadnosti med moškimi in ženskami različnih izobrazbenih ravni, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	154
Tabela 69:	Prebivalstvo, ki je spremenilo prvotno/-e opredelitev/-ve o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, po številu sprememb, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	158
Tabela 70:	Prebivalstvo, ki je spremenilo prvotno/-e opredelitev/-ve o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, po številu sprememb in vrsti spremembe ter rojstnem kraju, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	158
Tabela 71:	Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po veroizpovedi, Slovenija	160
Tabela 72:	Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po maternem jeziku, Slovenija	161
Tabela 73:	Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po pogovornem jeziku v družini, Slovenija	162
Tabela 74:	Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po narodni pripadnosti, Slovenija	163

SEZNAM GRAFOV

VERSKA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE		
Graf 1:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, starostne skupine, Dravska banovina, popis 1931	71
Graf 2:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi za moške in ženske, starostne skupine, Dravska banovina, popis 1931	71
Graf 3:	Pogostnost opredelitev za katoliško veroizpoved med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002	75
Graf 4:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002	77
Graf 5:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi za različne izobrazbene ravni, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002	80
JEZIKOVNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE		
Graf 6:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002	90
Graf 7:	Pogostnost oseb s slovenščino kot materinim jezikom med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002	93
Graf 8:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, starostne skupine, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002	94
Graf 9:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku za posamezne izmed jezikov, ki so bili tu skupno poimenovani kot "srbohrvaščina", starostne skupine, Slovenija, popis 2002	96

Graf 10:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o pogovornem jeziku v družini/gospodinjstvu, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002	104
Graf 11:	Pogostnost oseb s slovenščino kot maternim in kot pogovornim jezikom ter pogostnost oseb s "srbohrvaščino" kot maternim in kot pogovornim jezikom, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002	108

NARODNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Graf 12:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1880–2002	117
Graf 13:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1848–2002	120
Graf 14:	Pogostnost Slovencev (narodna pripadnost) med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002	124
Graf 15:	Razmerje med prebivalstvom s slovenščino kot maternim jezikom in prebivalstvom, ki se je opredelilo za Slovence (narodna pripadnost), starostne skupine, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002	130
Graf 16:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni) Slovenija, starostne skupine, popisi 1948–2002	134
Graf 17:	Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno neopredeljeni) Slovenija, starostne skupine, popisi 1971–2002	140

SPREMINJANJE IZJAV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI MED POPISOMA 1991 IN 2002

Graf 18:	Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	152
Graf 19:	Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med osebami rojenimi v Sloveniji in med osebami rojenimi v tujini, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	155
Graf 20:	Pogostnost spremenjenih in nespremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med osebami različnih izobrazbenih ravni, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	156
Graf 21:	Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med moškimi in ženskami različnih izobrazbenih ravni, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002	157

SEZNAM KARTOGRAMOV

Prebivalstvo, ki ni imelo slovenskega državljanstva, občine, Slovenija, popis 2002	17
Prebivalstvo, ki je za posredovanje odgovorov na vprašanji o veroizpovedi in narodni pripadnosti uporabilo izjavo o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi, občine, Slovenija, popis 2002	39
Prebivalstvo, ki ni želelo odgovoriti na vprašanje o veroizpovedi, občine, Slovenija, popis 2002	45
Prebivalstvo, ki se je opredelilo za katoliško veroizpoved, občine, Slovenija, popis 2002	67
Prebivalstvo s slovenščino kot maternim jezikom, občine, Slovenija, popis 2002	85
Prebivalstvo, ki je pri sporazumevanju z okoljem uporabljalo samo slovenski jezik, upravne enote, Slovenija, popis 1991	113
Prebivalstvo, rojeno v tujini, občine, Slovenija, popis 2002	113
Prebivalstvo, ki se je opredelilo za Slovence, občine, Slovenija, popis 2002	115
Prebivalstvo z višjo ali visoko izobrazbo, občine, Slovenija, popis 2002	147

UVOD

Osnova vsakega raziskovanja verskih, jezikovnih ali etničnih značilnosti prebivalstev so empirični podatki. Če država priznava obstoj različnih verskih, etničnih, jezikovnih ali drugih skupin, so taki podatki običajno na voljo. Zbirajo jih statistične ustanove s popisi, anketami, vitalno statistiko itd. Če pa države ne priznavajo obstoja takih skupin, statistične ustanove ustreznih podatkov ne zbirajo. V takih primerih se morajo tisti, ki jih tovrstna tematika zanima, zateči k ocenam. Te so pogosto protislovne in kot take potencialni vir konfliktov.

Odnos države do verskih, etničnih in jezikovnih skupin je zgodovinsko pogojen. Povezavo med zgodovinskim oblikovanjem narodov in držav na eni in statistiko o verskih, etničnih in jezikovnih skupnostih na drugi strani bomo na nekaj konkretnih primerih na kratko prikazali v naslednjih odstavkih.

V zahodni Evropi so se narodi izoblikovali v zgodnjem novem veku kot skupnosti, ki »tvorijo državo«, tudi z združevanjem različnih jezikovnih skupnosti; pri tem so se sprva opirali na nosilce oblastne moči v državi; po strukturnih spremembah zaradi revolucij v 18. stoletju so nastajali narodi (oziroma nacije) z množično zavestjo in skupnostjo državljanov kot nosilcev suverene države ne glede na jezikovno pripadnost različnih skupin (Grafenauer, & Prunk, 1993). Tipična predstavnika takega naroda oz. države sta francoski narod oz. Francija.

Francija je demokratična unitarna država. Beseda narod je v francoščini sopomenka za pojem političnega naroda, ki ga opredeljuje državljanstvo. Z državljanstvom oz. pripadnostjo državi naj bi presegli vse posebne pripadnosti posameznika (biološke, zgodovinske, ekonomske, socialne, verske, kulturne) in državljana definirali kot abstraktnega posameznika brez identifikacije in brez oznake konkretnih določitev. V Franciji se posebnosti vsake skupine ohranjajo s spoštovanjem pravic posameznika, ne pa s pravnim varstvom skupin kot takih. V francoski tradiciji je uveljavitev identitete rezultat osebne odločitve ali osebne izbire, in ne meril, ki opredeljujejo določene skupine. Vloga države je zagotoviti državljanom možnost izbire in svobodno izvajanja izbire, ob spoštovanju pravic posameznika in republikanskega zakona. Zato je cerkev ločena od države. Laičnost je bistvena lastnost moderne države. (Schnapper, 1994). V takih pogojih uradna statistika ne zbira podatkov o pripadnosti prebivalstva jezikovnim, verskim ali etničnim skupinam. Zbira pa podatke o državljanstvu.

Švicarska konfederacija se je vedno opredeljevala kot večverska in večjezikovna država. Sedanja zvezna država je nastala v 19. stoletju z združevanjem držav z različno versko in jezikovno sestavo. Sprejem francoskega koncepta demokratične države in hkratno vzpodbujanje multikulturalizma nista razumljeni za nasprotujoči si. Švica je postala multikulturna družba tako, da se je odpovedala močni centralni oblasti in da je dopustila sobivanje več državnim jezikom ob hkratnem ohranjanju ozemeljskega načela. Večjezična je namreč le Švica kot celota, večina kantonov je enojezičnih. Pravica odločanja o jeziku pripada kantonom. Tudi urejanje odnosov med cerkvijo in državo je, v okviru ustavnih določil in ob spoštovanju verske svobode, prepuščena posameznim kantonom. Cerkev in država sta formalno ločeni le v manjšem številu kantonov.

Švicarska statistika zbira podatke o verski pripadnosti prebivalstva s popisi, in to od leta 1850 dalje, o jeziki pa od leta 1860 dalje. O narodni ali etnični pripadnosti ne sprašuje. Pri raziskovanju multikulturalizma se opirajo na podatke o državljanstvu in na geografske znake (kraj rojstva, poreklo).

Od konca 18. stoletja se je v Evropi vzhodno od francoske meje in neodvisno od nastajanja držav oblikoval tip t. i. jezikovnega naroda kot jezikovne in kulturne skupnosti. Pri nastajanju tega tipa naroda se je množična narodna zavest povezovala z zgodovinskim mitom o nekdanji svobodi in državnosti. V teh okoliščinah so se pri takem narodu oblikovala načela samoodločbe posameznih narodov (posebna nacionalna država ali posebni sestavni del države) na podlagi naravnega prava (Grafenauer, Prunk, 1993). Zato je v tem delu Evrope pomenska razlika med narodom in državo splošno znana in razumljena.

V državah nekdanje Sovjetske zveze, in še posebej v Rusiji, so razmere diametralno nasprotne tistim v Franciji. Že v carski Rusiji so bile narodne, etnične in jezikovne razlike med prebivalstvom zelo pomembne tako v družbenem in političnem kot tudi statističnem smislu (Blum, Gousseff, 1997). V Sovjetski zvezi so bile etnične in narodne kategorije ključna sestavina razporeditve politične moči. Federalna sestava Sovjetske zveze je bila zasnovana na mejah etničnih ozemelj. Vsak državljan je imel svojo narodnost vpisano v notranjem potnem listu. Šele od leta 1991, ko je bil sprejet novi zakon o državljanstvu, je narodnost prenehala biti dominantna in aktualen je postal pojem državljanstva.

Razlikovanje na etnični osnovi je v ruski statistiki obstajalo že od začetka 18. stoletja dalje. Popis prebivalstva konec 19. stoletja je že dal podrobne podatke o prebivalstvu po veroizpovedi, maternem jeziku in narodni pripadnosti. Sovjetska zveza je to tradicijo nadaljevala, z izjemo podatkov o veroizpovedi, meneč, da v ateistični državi taka informacija ni pomembna (Haug et al., 1998).

Zgledujoč se po Rusiji se je tudi Avstro-Ogrska odločila zbirati statistične podatke o narodni sestavi cesarstva. Po pripravljanih delih v letih 1850 in 1860 sta bili v popisu leta 1869 že zastavljeni vprašanji o državljanstvu in veri, v popisih leta 1880, 1890, 1900 in 1910 pa je bilo dodano še vprašanje o jeziku; v avstrijskem delu so spraševali po občevalnem jeziku, v ogrskem pa po občevalnem in maternem jeziku (Haug et al., 1998).

Sedanje ozemlje Slovenije je do konca prve svetovne vojne sodilo v okvir Avstro-Ogrske. Zato so bili njeni prebivalci večkrat vprašani o državljanstvu, veroizpovedi, jeziku, nikoli pa o narodni pripadnosti. Ta pojem se v popisih prvič pojavi šele leta 1931, vendar ne v današnjem pomenu besede. Vpraševanje po narodni pripadnosti se je dejansko pričelo šele z letom 1948 in je postalo stalnica vseh naslednjih popisov na ozemlju Slovenije.

IZRAZJE IN DEFINICIJE

Pri obravnavi verske, jezikovne in narodne sestave prebivalstva se srečamo z vrsto pojmov oziroma izrazov, ki so pogosto različno razumljeni in ki jih tudi različni avtorji različno opredeljujejo. Zato se nam je zdelo primerno, da jih na kratko predstavimo in obenem pojasnimo, katere bomo uporabljali v tem besedilu. Razlage za večino pojmov smo poiskali v besedilih Enciklopedije Slovenije.

Verska skupnost, najširša enota družbene organiziranosti pripadnikov kake religije oz. verstva. V religiologiji in sociologiji se je oznaka verska skupnost začela uporabljati v zvezi s pojavom t. i. univerzalnih religij, ki drugače kot ljudske religije, niso več vezane na že sicer obstoječe plemenske, etnične, narodne ali državne skupnosti ter njihovo organiziranost. Verska skupnost združuje vse pripadnike kake religije; njihovo članstvo se ne ujema s pripadnostjo drugim družbenim skupnostim (lokalne, etnične, državne). (Kerševan, 2000) Leta 2002 je bilo v Sloveniji, pri Uradu Vlade Republike Slovenije za verske skupnosti, registriranih 31 verskih skupnosti.

Posebna oblika verske skupnosti, ki je izšla iz krščanske tradicije, se imenuje Cerkev. Cerkve so praviloma večje in trajnejše verske skupnosti s trdno hierarhično organiziranostjo, njihova vodstva imajo pravico do duhovne oblasti nad svojimi verniki (Kerševan, 2000). Druge oblike so še sekta, denominacija ali veroizpoved, kult.

Enoten izraz verska skupnost izraža hkrati enoten temelj legitimnosti in legalnosti obstoja verskih skupnosti v modernih državah, tj. temeljno pravico človeka in državljana do svobode vesti in veroizpovedi. Verska svoboda, to je svoboda oblikovanja in delovanja verskih skupnosti, je predvsem način uresničevanja te pravice in svobode posameznika. Svoboda vesti in veroizpovedi posameznika zato ne sme biti ogrožena na primer s posebnimi prednostmi, ki jih je deležna katera od državnih ali narodnih cerkva. Nevtralnost države v verskih zadevah se praviloma nanaša tudi na nereligiozne svetovne nazore oziroma prepričanja in njihove skupnosti.

Kraljevina Jugoslavija je razlikovala zakonsko priznane cerkve in verske skupnosti ter druge nepriznane, ki so lahko imele status društev. Priznane verske skupnosti so bile deležne državne finančne pomoči in imele svoj verouk v državnih šolah. Po drugi svetovni vojni je FLRJ z ustavno ureditvijo (1946) uvedla načelo ločitve verskih skupnosti od države in ga tudi dosledno izvrševala. Položaj in dejavnost verskih skupnosti so urejali posebni zvezni in republiški zakoni, njihovo uresničevanje pa spremljale vladne komisije za odnose z verskimi skupnostmi. Republika Slovenija je v ustavi iz leta 1991 v novem demokratičnem okviru ohranila načelo ločenosti verskih skupnosti od države (Kerševan, 2000). Leta 1993 je bil ustanovljen Urad vlade RS za verske skupnosti, katerega naloga je, da spremlja položaj verskih skupnosti, jim nudi strokovno pomoč itd.

Veroizpoved, veroizpovedni spis, je kratek povzetek bistvenih sestavin krščanske vere. V sociološki literaturi se izraz najpogosteje uporablja v zvezi s svobodo veroizpovedi. »Svoboda veroizpovedi pomeni človekovo pravico, da pripada ali ne pripada k določeni verski skupnosti, in pravico verskih skupnosti do verskega pouka brez privilegijev ali monopolističnega položaja na katerem koli področju družbenega, političnega, državnega ali kulturnega življenja. Svoboda veroizpovedi pa tudi pomeni človekovo pravico, da svoje versko prepričanje in pripadnost določeni verski skupnosti izrazi tudi na zunanji način: z izpovedovanjem vere, z izvrševanjem verskih obredov in dejanj, s sodelovanjem pri skupnih cerkvenih in verskih manifestacijah. Svoboda veroizpovedi izključuje vsako prisilo glede (ne)pripadanja verski skupnosti. Prav tako pripadnost določeni verski skupnosti ne more biti povod za omejevanje človekovih pravic, ki mu pripadajo kot članu državne in družbene skupnosti.« (Roter, 1976)

Krščanstvo: Oznaka za religijo, ki temelji na verovanju v Jezusa Kristusa na način, kot je opredeljeno v krščanskem svetem pismu, posebej v takoimenovani Novi zavezi. Krščanstvo se je leta 1054 razdelilo na pravoslavno in katoliško cerkev, v 16. stoletju pa so se oblikovale protestantske in reformirane cerkve, ki so se kasneje še naprej delile v nove cerkve in veroizpovedi (baptisti, metodisti, adventisti itd.). (Kerševan, 1989)

Katolicizem, nazor, ideologija, ki temelji na katoliški veri, v širšem smislu ena od treh osnovnih versko-cerkvenih usmeritev v krščanstvu (poleg pravoslavja in protestantizma). (Kerševan, 1991)

Protestantizem je ena od treh glavnih usmeritev v krščanstvu (poleg katolicizma in pravoslavja), izoblikovana v skladu z načeli verske reformacije v 16. stoletju. Na Slovenskem je protestantizem doživel razcvet v 16. stoletju, vendar je bil v času protireformacije kmalu skoraj povsod zatrt. Najbolj živ je ostal v Prekmurju, kjer se je slovensko luteranstvo razmahnilo in utrdilo predvsem v 17. stoletju in se ohranilo do današnjih dni. (Kerševan, 1995)

Pravoslavje je veroizpoved vzhodnih cerkva, ki priznavajo kalcedonski koncil, a niso združene s katoliško cerkvijo. Poleg teološkega nauka zajema izraz tudi skupnost med seboj neodvisnih pravoslavnih cerkva. Zgodovinsko se je razvila iz Cerkve v Bizantinskem cesarstvu. Pravoslavje je razširjeno pretežno na vходу in jugovzhodu Evrope. V Slovenijo se je pričelo širiti z ustanovitvijo države Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1919. V Sloveniji delujeta srbska in makedonska pravoslavna skupnost. (Dolenc, 1995)

Islam je strogo monoteistična religija, nastala v 7. stoletju v Arabiji, zdaj poleg krščanstva najbolj razširjena svetovna religija. V Sloveniji se je islam najprej pojavil v času bojev s Turki v 15. stoletju. Islamska verska skupnost v Sloveniji je bila ustanovljena leta 1967. (Kerševan, 2000)

V nekdanji Jugoslaviji, na območju današnje Bosne in Hercegovine, je bila islamska versko-kulturna tradicija osnova za nastanek Muslimanov kot posebne etnično-nacionalne skupine, ker so se na tem območju tudi Srbi in Hrvati med seboj razlikovali (in povezovali) predvsem na podlagi pravoslavne (vzhodne) oziroma katoliške (zahodne) versko-kulturne tradicije.

Izraz etniija je oznaka za skupino ljudi, ki jih povezuje občutek skupne pripadnosti, govorijo isti jezik, navadno živijo na skupnem naselitvenem območju in se po načinu življenja ter kulture razlikujejo od svojih sosedov. (Javornik 1998)

Narod je zgodovinsko oblikovana kolektiviteta, značilna za moderno kapitalistično in pokapitalistično družbo, ki jo označuje obstoj narodne zavesti njenih pripadnikov. Narodna zavest pomeni zavest o posebni (narodni) identiteti in pravici do suverenosti. Prav zavest o suverenosti (čeprav različno pojmovani) razlikuje narodno zavest posameznikov od elementarnejše etnične zavesti o etnični (jezikovni, kulturni, religiozni, rasni) posebnosti in raznolikosti. (Kerševan, 1989)

V socialnozgodovinskih obravnavah je narod razumljen kot zgodovinsko izoblikovana stalna skupnost ljudi, ki jo združujejo – z različno močjo posameznih dejavnikov – skupni jezik, domovinsko ozemlje, zgodovinski spomin, določene oblike kulturne in gospodarske povezanosti, zavest skupnosti (narodna zavest) in volja do skupnega življenja. Ta pomen je uveljavljen za sodobni pojav naroda, ki se je izoblikoval v evropski zgodovini postopno v 18. in 19. stoletju, v zunajevropski pa marsikje bistveno pozneje.

Beseda, ki zdaj označuje narod, je označevala na različnih območjih v starejših časih različne etnične skupnosti (narojena, plemenska, jezikovna). V oblikah prednacionalne povezanosti etničnih skupin so se uveljavljale sestavine naravne (zavest o skupnem izvoru, zavest o skupnostih ljudske govornice) in zgodovinske (enote politične ali ozemeljske povezave, plemenske skupnosti; kulturne povezave) vrste. Sodobni pojav naroda se je izoblikoval v Evropi v različnih časih in na različne načine. (Grafenauer, Prunk 1993)

Med Slovenci je imela beseda narod v preteklosti različne pomene. Pomen etnične entitete, ki se zaveda same sebe, svoje drugačnosti in svojega ozemeljskega obsega ter si prizadeva ohraniti svojo individualnost, se razvijati, dosegati enakopravnost in uveljaviti voljo do skupnega življenja, je pridobila postopoma. (Grafenauer, Prunk 1993)

Poleg besede narod se uporablja tudi beseda nacija, vendar pogosto s posebnim pomenom; nekateri pisci namreč menijo, da je ta izraz primeren le za tisti narod, ki si je pridobil lastno samostojno državo. (Grafenauer, Prunk 1993)

Narodnost, pripadnost določenemu narodu; tudi oznaka za poimenovanje narodnih skupnosti, ki živijo ločeno od matičnega naroda v drugi državi in se imenujejo tudi narodne manjšine. Izraz je v rabi zlasti v državah nekdanje socialistične usmeritve in ima politično konotacijo. Kazal naj bi, da imajo takšne skupnosti kakovostno zaščito, da niso diskriminirane in da v odnosih do njih ni poskusov asimilacije, da pa se uveljavljajo takoimenovani pozitivni ukrepi, ki omogočajo ohranjanje in spodbujajo razvoj etničnih, jezikovnih, kulturnih in drugih značilnosti skupnosti ter vodijo k dejanski enakopravnosti njihovih pripadnikov. (Nećak-Lük 1993).

V avstroogrski monarhiji so z izrazom »Nationalität« označevali celotne narode, ki so živeli v njej (Slovenci, Čehi, Slovaki), pa tudi dele narodov z narodno matico v drugi državi (Italijani, Romuni). Izraz narodnost se zdaj uporablja za označevanje drugorodnih manjšinskih skupnosti, ki živijo v eni ali več državah in imajo vse značilnosti naroda

razen lastne državnosti (Kurdi, Baski, Katalonci, Oksitanci). (Nećak-Lük, 1993)

Slovenska ustava iz leta 1963 je prvič uvedla dvojno oziroma razločevalno poimenovanje narodnih skupnosti, ki po naravi in značilnostih sodijo v isto kategorijo: skupnosti Italijanov in Madžarov, ki živijo v Sloveniji, sta narodnost, slovenske skupnosti v sosednjih državah, Avstriji, Italiji in Madžarski, pa so narodne manjšine. Enako razločevanje pozna tudi ustava iz leta 1974. Ustava Republike Slovenije iz leta 1991 imenuje skupnosti Italijanov in Madžarov, ki živijo v Sloveniji, avtohtona italijanska in madžarska narodna skupnost. Ista ustava govori tudi o romski skupnosti. (Nećak-Lük, 1993)

O narodnosti so spraševali jugoslovanski in s tem tudi slovenski popisi prebivalstva od leta 1931 do 1971, leta 1971 je bil k izrazu narodnost dodan še izraz etnična pripadnost (»Narodnost ali etnična pripadnost«). Leta 1981 se je vprašanje še nekoliko razširilo in se je glasilo: »Pripadnost narodu, narodnosti ali etnični skupini«. Izraz narodnost je bil verjetno dodan zato, ker ga je vsebovala ustava, nanašal pa se je na narodne manjšine. V letu 1991 je bilo vprašanje poenostavljeno na »narodnostna pripadnost«, leta 2002 pa so bili ljudje vprašani o narodni/etnični pripadnosti.

Narodna pripadnost, pripadnost določenemu narodu.

V tej publikaciji bomo za vse obravnavano obdobje uporabljali izraz narodna pripadnost, ne glede na to, kateri izraz je bil v rabi v posameznem obdobju, in ne glede na to, kakšen je bil/je pravni položaj posameznih narodov, ki žive v Sloveniji. Tega pravila se ne bomo držali le pri navajanju besedil iz različnih obdobj.

Poleg pojasnil nekaterih pojmov, povezanih z veroizpovedjo in narodom, podajamo še razlago najpogosteje uporabljenih kazalnikov v tej publikaciji, pogostnosti in koeficienta maskulinitete, ter izraza "srbohrvaščina".

Pogostnost prikazuje razmerje med delom in celoto in je izražena v odstotkih (%). Celota je lahko prebivalstvo Slovenije ali pa kaka natančneje opredeljena skupina v tem prebivalstvu (ženske, moški, rojeni v tujini, izobraženi, stari x let itd.), del pa sestavljajo skupine znotraj že omenjenih, ki so opredeljene glede na veroizpoved, jezik, narodno pripadnost ali pa glede na spreminjanje/nespreminjanje odgovorov na vprašanja o veroizpovedi, jeziki in narodni pripadnosti med popisoma 1991 in 2002 spremenile.

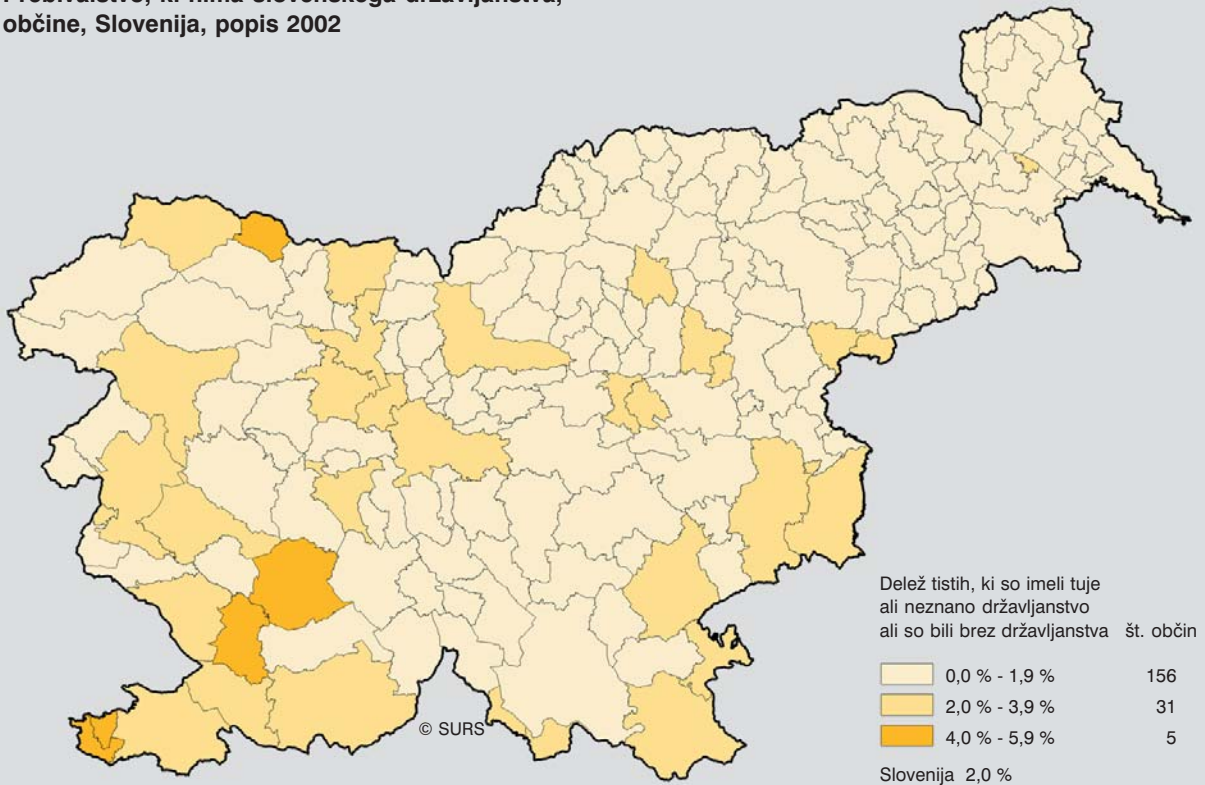
V publikaciji je velik poudarek na prikazu pogostnosti v okviru posameznih starostnih skupin. Te pogostnosti niso prikazane v tabelah, temveč v grafih, v katerih so starostni razredi prikazani na abscisi. Krivulje na teh grafih prikazujejo pogostnost prebivalstva, opredeljenega glede na veroizpoved, jezik, narodno pripadnost ali spremembo opredelitve, v posameznem starostnem razredu.

Koeficient maskulinitete je razmerje med številom moških in številom žensk, pomnoženo s 100.

Izraz "srbohrvaščina" uporabljamo v tej publikaciji kot skupno ime za hrvaški, hrvaško-srbski, srbski, srbsko-hrvaški jezik. V podatkih popisa 2002 pa so v to skupino vključeni še črnogorski in bosanski (bosanski+bošnjaški) jezik. Razlog za tako združevanje so pogoste spremembe v klasifikacijah južnoslovanskih jezikov.

1. ZBIRANJE PODATKOV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI

Prebivalstvo, ki nima slovenskega državljanstva,
občine, Slovenija, popis 2002

Podatke o verski, jezikovni in narodni sestavi prebivalstva praviloma pridobivamo s popisi prebivalstva ali posebnimi anketami. Vključevanje vprašanj o verski, jezikovni ali narodni pripadnosti v vitalno in selitveno statistiko je bolj izjema kot pravilo. Enako velja za registre prebivalstva in druge administrativne evidence.

Versko, jezikovno in narodno sestavo prebivalstva lahko ugotavljamo neposredno ali posredno. Neposredno jo ugotavljamo z zastavljanjem konkretnih vprašanj o verski, jezikovni in narodni pripadnosti. Če to ni mogoče, lahko bolj ali manj zanesljive informacije izluščimo iz odgovorov na druga vprašanja (npr. rojstni kraj, poreklo, državljanstvo, kraj odselitve itd.), ali pa s pomočjo kombinacije odgovorov na dve ali več vprašanj.

Merila s katerimi ugotavljamo pripadnost posameznikov verski, jezikovni ali narodni skupini so objektivna in subjektivna. Objektivna so sicer lažje merljiva in manj podvržena spremembam kot subjektivna, drži pa se jih pridih vsiljevanja. Največ subjektivnih elementov vsebuje definicija naroda, zato je ugotavljanje narodne pripadnosti najmanj zanesljivo. Določanje jezikovne pripadnosti je mnogo lažje. Znanje jezikov in njihova uporaba so osebne značilnosti, ki vplivajo na vsakodnevno življenje posameznikov in skupnosti.

Kljub temu da je določanje jezikovne pripadnosti v primerjavi z določanjem pripadnosti verski skupnosti ali narodu lažje, pa vendarle zahteva natančno definicijo. Znanje in uporaba jezikov je namreč mogoče opredeliti na različne načine (materni jezik, jezik/-i, uporabljeni v vsakodnevnem okolju, znanje jezikov itd.). Pri pripravi klasifikacije moramo biti pozorni na razliko med jeziki in narečji, med govorjenim in pisanim jezikom. V večkulturnih družbah in med člani manjšinskih skupin je pogosto zelo razširjena dvo- ali večjezičnost (prvi, drugi jezik itd.) in tudi to mora statistika upoštevati. Izkušnje kažejo, da je manjkajočih odgovorov na vprašanje o jeziku v primerjavi z vprašanji o verski, narodni ali etnični pripadnosti, malo.

Zbiranje podatkov o znanju in uporabi jezikov je lahko informativno samo po sebi (Švica), lahko je posredni način ugotavljanja narodne pripadnosti (Avstro-Ogrska) ali pa dopolnjuje podatke o narodni sestavi prebivalstva (FLR in SFR Jugoslavija). Če podatki o narodni sestavi prebivalstva izvirajo iz osebne, subjektivne pravice posameznika, je dopolnilna informacija, ki izvira iz objektivnejše opredelitve po jezikovni pripadnosti, vsekakor dobrodošla. To še posebej velja v primerih, ko sta dovoljeni le ena sama opredelitev za narod in ena sama za jezik.

Določitev verske pripadnosti je mnogo težja od jezikovne. V popisih običajno raziskujemo ali osebna verovanja ali pa formalno pripadnost določeni verski skupnosti. V poglobljenih raziskovanjih, običajno anketah, sprašujemo tudi o verskem prepričanju (creed) ali pogostnosti in intenzivnosti opravljanja verskih obredov (izvrševanje verskih dolžnosti). Določitev pripadnosti določeni verski skupnosti je enostavnejša, če ima veroizpoved močne kulturne in socialne korenine in če religiozna praksa poteka v obliki obredov. Vendar je v sodobnih, modernih družbah, vera postala predmet osebne izbire in želje po ohranjanju določenih vrednot. Pomemben del prebivalstva ne izpolnjuje več verskih dolžnosti, zato formalna pripadnost verski skupnosti (veroizpovedi) ne pove ničesar o vrednotah, v katere veruje posameznik, niti o njegovem vedenju. Zato narašča število ljudi, ki se ne čutijo zavezani nobeni verski skupnosti in se v popisih opisujejo kot "ne-verniki" ali "brez vere". Pri zbiranju podatkov velja prav tej skupini nameniti posebno pozornost.

V nasprotju z jezikovnimi skupinami je večkratna verska pripadnost zaradi izključujoče narave in jasnih ločnic med večino veroizpovedi izjema. Pri urejanju in prikazovanju podatkov o verski pripadnosti prebivalstva je verjetno najtežje uvrščanje sekt in podskupin v ustrezne veroizpovedi.

Raziskovanje pripadnosti je najtežje za narodne/etnične skupine. Pojem naroda ima več razsežnosti, kulturne, zgodovinske, ozemeljske. Natančne in splošno priznane definicije naroda ni. Ena zelo razširjenih definicij v sociološki literaturi pravi, da imajo narodne/etnične skupine šest temeljnih značilnosti: skupno ime (ki omogoča identifikacijo skupine); mit o skupnem izvoru (common ancestry); skupno zgodovino; samosvojo kulturo (ki temelji na jeziku, veri, šegah in navadah itd.); navezanost na neko ozemlje (ki je lahko le simbolično); občutek pripadnosti skupnosti vsaj določenih delov prebivalstva (Smith, 1986, in Hutchinson/Smith, 1996).

V statističnih raziskavah se zelo redko zgodi, da bi skušali definirati etnične skupine. Metodologi se raje oprejo na subjektivne percepcije in podobe, ki jih imajo vprašani o sebi. Tako ravna večina srednje- in vzhodnoevropskih držav. Vendar tak pristop predpostavlja, da se prebivalstvo opredeljuje po narodnih ali etničnih merilih in da so ločnice videne oziroma sprejete kot smiselne in informativne. Bolj ko je prebivalstvo s kulturnega in zgodovinskega stališča raznovrstno in bolj ko politika poudarja in priznava kulturne razlike, verodostojnejši, resničnejši so podatki.

Tu in tam je mogoče velikost etničnih skupin tudi oceniti na osnovi kulturnih in geografskih informacij (jezik, vera, kraj rojstva ali poreklo, kraj rojstva ali poreklo staršev, državljanstvo itd.). Za izolirane skupine z močnimi ozemeljskimi vezmi in poudarjenimi kulturnimi značilnostmi so to lahko uporabne informacije, vendar zanemarjajo subjektivno razsežnost etnične identitete in njene številne aspekte, zato morajo biti analize zbranih podatkov opravljene zelo previdno.

Posebnost etnične identitete je, da se njena oblika in izraz lahko spreminjata. Etnične identitete se spreminjajo pod vplivom zgodovinskih dogodkov, politike, medijev, izobrazbe in novih generacij. Vzpodbujajo jih migracije, mešane poroke, procesi asimilacije itd. Pri tem se vedno pojavi praktičen problem: določitev etnične identitete otrok, katerih starša pripadata različnim etničnim skupinam. Taki otroci so pri popisu največkrat samovoljno uvrščeni v eno od že obstoječih kategorij ali pa se zanje oblikujejo nove. To zadnje velja predvsem za države z močnim priseljevanjem, kjer se je v zadnjih desetletjih zelo povečalo število oseb z več kot eno etnično identiteto. Statistike nekaterih držav to realnost upoštevajo in dovoljujejo dvojne opredelitve (npr.ZDA).

Statistike o etničnih oziroma narodnih skupinah so zdaleč najpogostejše v Evropi. Izrazi, ki se uporabljajo za označitev teh skupin, so različni. Večina držav, ki s popisi zbira tovrstne podatke, uporablja izraz narodna pripadnost oziroma skupina, le manjše število držav uporablja izraz etnična pripadnost oziroma skupina (Združeno kraljestvo, Bolgarija, Ciper). V nekdanji Sovjetski zvezi in v nekdanji Jugoslaviji je bil v uporabi tudi izraz narodnost. V nadaljevanju te publikacije bomo vse omenjene izraze zaobjeli z izrazom narodna pripadnost, razen v poglavju 1.1. Natančen pregled poimenovanj, uporabljenih v posameznih popisih v Sloveniji, je prikazan v tabeli 6.

1.1 MEDNARODNA PRIPOROČILA

Vsaka država je pri odločanju o metodologiji svoje prebivalstvene statistike praviloma samostojna. Vendar pa so zaradi vse večje mobilnosti prebivalstva, povezovanja med državami in potreb po primerljivih podatkih potrebna usklajevanja med državami sveta. To usklajevalno vlogo opravljajo mednarodne organizacije, predvsem Organizacija združenih narodov. Statistična komisija OZN izdaja priporočila za različna področja statistike samostojno ali pa skupaj z drugimi mednarodnimi organizacijami. Za področje statistike prebivalstva izdaja priporočila za popise prebivalstva ter za vitalno in selitveno statistiko. Omenjena priporočila se nanašajo na organizacijo raziskovanj, vsebino, definicije, klasifikacije, urejanje in prikazovanje podatkov.

Osnovni namen mednarodnih priporočil je torej zagotavljanje primerljivih statističnih podatkov. Uvedba in uveljavitev takih priporočil zahtevata veliko časa in truda, zato se ta spreminjajo in dopolnjujejo le na daljša časovna obdobja, to je takrat, ko so spremembe v družbah že tolikšne, da se jim mora nujno prilagoditi tudi statistika. Tako izhajajo priporočila za popise le vsakih 10 let, nekaj let pred naslednjim krogom popisov prebivalstva.

Prva priporočila OZN za popise prebivalstva so izšla leta 1950 (Stanovništvo 1954). "Komisija za prebivalstvo pri OZN je v priporočila vključila tudi kraj rojstva, državljanstvo in jezik, izločila pa raso in vero kot sredstvi za proučevanje etnične sestave prebivalstva. Vsak od navedenih znakov ima kot sredstvo za identificiranje narodnih skupin, nekatere pomankljivosti. Klasifikacija po kraju rojstva ne upošteva dejstva, da prebivalstvo nekega območja sestavljajo različne narodne skupine Jezik je občutljivejše merilo kot kraj rojstva podatki o kraju rojstva in jeziku se lahko uporabijo za identifikacijo važnih narodnih skupin med domačim prebivalstvom, kakor tudi med doseljenimi manjšinami." Avtor uvoda v deveto knjigo rezultatov popisa 1948 glede omenjenih priporočil meni: "Vendar pa je jasno, da teh priporočil ni mogoče upoštevati (sprejeti) za preučevanje narodnosti v naši državi, ker državljanstvo in kraj rojstva pri nas v nobenem primeru ne moreta osvetliti problema narodnosti, ne za prebivalstvo jugoslovanskih narodnosti kot tudi ne za prebivalstvo drugih narodnosti."

Priporočila za popise prebivalstva okrog leta 1960 navajajo 17 znakov, za katere bi države morale zbrati podatke (Principles 1958). Med njimi so kraj rojstva, državljanstvo, jeziki in etnične značilnosti. Poleg tega priporočila navajajo še vrsto znakov, ki so lahko zanimivi za posamezne države, ne pa tudi za mednarodno skupnost. Med njimi je tudi vera.

Priporočila OZN so namenjena vsem državam sveta. Ker pa so razlike med posameznimi deli sveta zelo velike, so konec 60. let pričeli izdajati regionalna priporočila za popise prebivalstva. Ta priporočila se med seboj razlikujejo predvsem v naboru vsebin, uvrščenih med priporočene, in tistih, ki so uvrščene med predlagane oz. koristne

vsebine. V skupino priporočenih so vključene tiste vsebine, za katere se je v teku desetletij pokazalo, da so najpomembnejše tako za posamezno državo kot tudi za mednarodno skupnost. V skupino predlaganih (koristnih, dodatnih) vsebin pa so uvrščene tiste, ki so manj pomembne za splošni interes, posamezne države pa bi jih vendarle želele vključiti v popis, ker so zanje pomembne. Priporočene vsebine naj bi vsebovali vprašalniki vseh držav v regiji, predlagane vsebine pa naj bi posamezne države vključile v vprašalnike po svoji presoji.

V tabeli 1 prikazujemo spremembe pri vključevanju vsebin, povezanih z narodno, jezikovno in versko pripadnostjo, v priporočila za popise prebivalstva v državah OZN. Iz nje razberemo, da v priporočilih Ekonomske komisije OZN za Evropo omenjene vsebine niso bile nikoli vključene med priporočene vsebine, medtem ko sta bili država rojstva in državljanstvo ves čas uvrščeni med priporočene vsebine.

Tabela 1: Razvrščanje vsebin, povezanih z narodno, versko in jezikovno pripadnostjo, na priporočene in predlagane, priporočila OZN za popise prebivalstva

	1950	1960	1970 ¹⁾	1980 ¹⁾	1990 ¹⁾	2000 ¹⁾
Država rojstva	x	x	x	x ²⁾	x ²⁾	x
Državljanstvo	x	x	x	x ²⁾	x ²⁾	x
Jezik	x	x	o	oo	o	
Etnična skupina	...	x	o	oo	o	
Vera	o	o	o	oo	o	

x = priporočena vsebina

o = predlagana vsebina

1) Priporočila za države članice Ekonomske komisije Združenih narodov za Evropo.

2) Država rojstva in/ali državljanstvo - odvisno od potreb posamezne države.

Za mednarodne primerjave pa seveda ne zadostuje samo enotnost oblike vprašanja, temveč predvsem enoznačnost njegove vsebine. Zato priporočila vsebujejo tudi razlago določenih pojmov in njihove definicije. V naslednjih odstavkih jih povzemamo za jezike, etnične značilnosti in vero, ne pa tudi za kraj/državo rojstva in državljanstvo, ker je njihova vsebina nedvoumna. Začenjamo s priporočili za popise okrog leta 1960 in končujemo z najnovejšimi, namenjenimi popisom v državah ECE okrog leta 2000.

1.1.1 Priporočila za popise okrog leta 1960

Priporočila za popise okrog leta 1960 vsebujejo razmeroma obsežna pojasnila glede vprašanja o jezikih. S popisom je namreč mogoče zbrati različne informacije o jezikih. Priporočila navajajo tri možnosti: zbiranje informacij o maternem jeziku, o običajnem jeziku (usual language) ali pa o znanju jezikov.

- materni jezik je jezik, ki se je običajno uporabljal v gospodinjstvu osebe v njenem zgodnjem otroštvu, ne glede na to, ali ga zdaj še govori;
- običajni jezik je jezik, ki ga oseba tekoče govori, ali pa jezik, ki ga najpogosteje uporablja v svojem domu;
- znanje (sposobnost govora) enega ali več določenih jezikov.

Vsaka od navedenih možnosti služi drugačnemu namenu. Od vsake posamezne države je zato odvisno, ali bo v popis vključila eno ali več vprašanj in katero/-i/-a.

Na državni in meddržavni ravni so najkoristnejši podatki o običajnem jeziku. Kažejo na stopnjo jezikovne homogenosti prebivalstva. Priporočeno je, da podatke o običajnem jeziku zberejo tiste države, ki ocenjujejo, da več kot 10 % celotnega prebivalstva govori jezik, ki je drugačen od jezika večine.

V državah, kjer se lokalne etnične skupine, priseljenci in njihovi otroci hitro asimilirajo in hitro pričnejo govoriti večinski jezik, je najboljši način za pridobitev informacij o izvoru in narodnosti pripadnosti teh ljudi zbiranje podatkov o maternem jeziku.

Podatki o tem, koliko določenih jezikov govori prebivalstvo, je pomembno za države, v katerih pomemben del prebivalstva govori dva ali več jezikov.

Da bi povečali primerljivost podatkov, naj bi podatke o običajnem jeziku in o znanju določenih jezikov zbirali le med prebivalstvom, starim več kot 5 let. Podatki o maternem jeziku pa se lahko nanašajo na celotno prebivalstvo.

Manj obsežen je tisti del priporočil, ki govori o zbiranju podatkov o etničnih značilnostih prebivalstev. "Raziskovanje etničnih značilnosti je popolnoma odvisno od razmer in potreb posamezne države. Etnične skupine določajo v različnih državah na osnovi različnih meril: po državi ali pokrajini izvora, rasi, barvi, jezikovni sorodnosti, veri, navadah v zvezi z oblačenjem ali hranjenjem, pripadnosti plemenu ali po skupinah omenjenih meril. Poleg tega imajo nekateri izrazi, kot so "rasa" ali "izvor", v različnih državah različen pomen. Zato morajo biti definicije v vsaki državi prilagojene skupini, ki bi jo želeli identificirati. Ker se te skupine med državami zelo razlikujejo, je nemogoče priporočiti eno samo merilo, ki bi bilo sprejemljivo za vse. Zato morajo države v poročilu o popisu natančno opisati, katera osnovna merila so uporabljale za določanje etničnih skupin.

1.1.2 Priporočila za popise prebivalstva okrog leta 1970

Priporočila za popise prebivalstva okrog leta 1970 niso glede jezikovnih in etničnih značilnosti prinesla nič bistveno novega. Izraz etnična skupina je dopolnjen z izrazom narodna skupina. Besedilo, ki razlaga merila, s pomočjo katerih je mogoče opredeliti narodno/etnično skupino, pa je enako kot v predhodnih priporočilih. Tudi besedilo v zvezi z jeziki je ostalo enako (nekaj malenkostnih razlik, ki ne spremenijo pomena). Ni pa več nobenih namigov o deležu prebivalstva po pripadnosti eni ali drugi skupini in tudi ne glede starosti.

V teh priporočilih je prvič pojasnjeno zbiranje informacij o veri: "V popisih je vera lahko definirana

- kot versko ali duhovno verovanje ali izbira (nagnjenost), ne glede na to, ali to verovanje predstavlja neka organizirana skupina, ali
- kot članstvo v organizirani skupini, ki ima posebna verska ali duhovna načela - pravila.

Država, ki s popisom raziskuje versko sestavo prebivalstva, mora uporabljati definicijo, ki je najprimernejša za njene potrebe."

Nekaj več besed kot v predhodnih priporočilih je namenjenih zbiranju informacij o državljanstvu. Posebej je poudarjeno, da "državljanstvo ni nujno povezano z državo rojstva".

Priporočila za popise okrog leta 1980 in 1990 niso glede vsebin, ki jih obravnavamo, prinesla nič novega. Povzemajo besedila iz predhodnih priporočil.

1.1.3 Priporočila za popise okrog leta 2000

Šele priporočila za popise okrog leta 2000 so prinesla nekaj sprememb. Med pripravami za izdajo le-teh se je namreč pokazalo, da so priporočila za etnično/narodno pripadnost, jezik in vero že zastarela in potrebna posodobitve. Zato je posebna skupina strokovnjakov pri Svetu Evrope, ki se je nekaj let ukvarjala z demografskimi značilnostmi narodnih manjšin v Evropi, pripravila nova besedila; ta so bila nato sprejeta in vključena v Priporočila za popise okrog leta 2000 (Haug 1998).

Etnična skupina

"Nekatere države bodo morda želele zbrati podatke o narodni in/ali etnični sestavi prebivalstva. Narodna in/ali etnična pripadnost osebe pomeni pripadnost osebe skupini z istim poreklom in/ali kulturo, izraženo v jezikovnih in/ali verskih in/ali drugih značilnostih, po katerih se ta razlikuje od drugih skupin prebivalstva. Od zgodovinskega razvoja in političnih razmer v državi je odvisno, ali države take skupine prebivalstva obravnavajo kot narodne ali etnične skupine.

Osebe naj bi svojo narodno in/ali etnično pripadnost opredeljevale svobodno.

Jezik

Nekatere države bodo morda želele zbrati podatke o jezikih: Najkoristnejši so:

- a) materni jezik, to je jezik (jeziki), ki ga (jih) je oseba prvega govorila v zgodnjem otroštvu,
- b) glavni jezik, to je jezik, ki ga oseba najbolje obvlada;
- c) jezik (jeziki), ki ga (jih) oseba najpogosteje uporablja v domačem in/ali delovnem okolju;
- d) znanje jezika (jezikov), to je sposobnost govorjenja in/ali pisanja enega ali več določenih jezikov.

Predlagano je, da države zastavijo vsaj dve vprašanji v zvezi z jezikom, in sicer a) ali b) in c). Če je pri vprašanju c) možen le en odgovor, naj se vprašanje nanaša na jezik, ki ga oseba najpogosteje uporablja v domačem okolju.

Vera¹⁾

Nekatere države bodo morda želele zbrati podatke o veri: Najkoristnejši so:

- a) formalno članstvo v cerkvi ali verski skupnosti;
- b) sodelovanje v življenju cerkve ali verske skupnosti;
- c) versko prepričanje.

Če je postavljeno samo eno od omenjenih vprašanj, naj bo to formalno članstvo v cerkvi ali verski skupnosti. Med možnimi odgovori naj bo tudi "v nobeni".

Mednarodna priporočila predstavljajo minimalno potrebno vsebino, za katero se države dogovorijo. To pa ne pomeni, da se vse države dogovora tudi držijo. V Evropi je skladnost praks posameznih držav z mednarodnimi priporočili velika za priporočene vsebine, mnogo manjša pa za predlagane. Države popise izvajajo predvsem zaradi svojih potreb in skladno s svojo družbeno ureditvijo.

1.2 EVROPSKE DRŽAVE

Evropski komite za prebivalstvo pri Svetu Evrope je leta 1993 ustanovil posebno skupino strokovnjakov, katere naloga je bila,

- da sestavi pregled definicij in statističnih virov, ki se v Evropi uporabljajo za statistike o manjšinah, in izdela priporočila za njihovo izboljšanje,
- da izdela analizo demografskih razmer najpomembnejših narodnih manjšin v Evropi.

Za uresničitev prvega dela naloge je omenjena skupina leta 1995 v sodelovanju z Eurostatom, evropskim statističnim uradom, in Ekonomsko komisijo za Evropo OZN izvedla anketo med vsemi statističnimi uradi evropskih držav (43), v kateri je vpraševala, ali njihova statistična raziskovanja (popisi, vitalna statistika, itd) vsebujejo tudi vprašanja o veri, jeziki, narodnih ali etničnih skupinah, državljanstvu; o definicijah, sistemu kodiranja itd. Zbrane informacije se nanašajo na stanje okrog leta 1990. Na anketo je odgovorilo 37 držav (86 %). V njih živi 95,6 % evropskega prebivalstva (Haug et al. 1998).

V evropskem statističnem uradu - Eurostatu - poteka raziskava, s katero naj bi zbrali, analizirali in primerjali informacije o popisih prebivalstva in stanovanj v državah EU, EFTA in državah kandidatkah za članstvo v EU, ki so potekali okrog leta 2000. Če bi bila raziskava že končana, bi iz nje lahko povzeli informacije o tem, katere evropske države so zbirale podatke o veri, jeziki, narodni pripadnosti in katere ne. Ker pa še ni končana, smo v tabeli 2 povzeli del izsledkov že omenjene raziskave Sveta Evrope, ki se nanašajo na popise izvedene okrog leta 1990. V tabelo nismo vključili Nizozemske, Finske in Islanda, ker okrog leta 1990 niso izvedle klasičnega popisa. Omenjene države namreč pridobivajo podatke na druge načine.

1.2.1 Vera

V popisih okrog leta 1990 je o veri spraševala tretjina od 37 evropskih držav. Tiste, ki niso spraševale po veri, so za to navedle različne razloge; varstvo zasebnosti (Poljska, Grčija), ustavna določila (Francija, Italija, Španija, Belgija, Nizozemska, Rusija), uradni ateizem (Albanija pred 1991), nepomembnost tega podatka (Švedska, Norveška, Madžarska), verska homogenost (Turčija). V Združenem kraljestvu je bilo vprašanje o veri zasatavljeno le na Irskem, v Nemčiji pa le v nekdanji Zvezni republiki Nemčiji.

V polovici držav je bil odgovor obvezen. To so bile Nemčija, Avstrija, Švica, Romunija, Slovaška, Bolgarija, Irska. Irski popisovalci so dobili navodilo, da ne smejo vztrajati, če kdo na vprašanje ne želi odgovoriti. Večina držav je dopustila, da ljudje sami oblikujejo odgovor na vprašanje. Le v Nemčiji, Avstriji in na Portugalskem so bili možni odgovori že natisnjeni na vprašalnikih. Delež tistih, ki niso odgovorili, in tistih, ki so odgovorili, da so brez vere, je segal od 0,2 % (Romunija) do 56 % (Češka). Pogostnost manjkajočih odgovorov in delež nevernih navajata na sklep, da so imeli popisovanci bolj v mislih sociološko in kulturno vsebino vere kot pa verovanje ali versko prakso (Haug et al., 1998).

Definicija vprašanja ni bila povsod enaka. V Nemčiji in Švici so vpraševali po (pravnem) članstvu v verski skupnosti, v Romuniji, na Češkem in Slovaškem ter v Sloveniji jih je zanimalo versko prepričanje, na Portugalskem, Irskem in v Avstriji je bila definicija svobodna, v Bolgariji vprašanje ni vsebovalo definicije, itd.

1) Z izrazom vera smo prevedli angleško oziroma francosko besedo »religion«. V slovenskem prevodu Priporočil za popise prebivalstva in stanovanj okoli leta 2000 v državah članicah ekonomske komisije Združenih narodov za Evropo je ta izraz preveden z besedo »veroizpoved«.

1.2.2 Jeziki

Eno ali več vprašanj o jeziku je zastavila dobra polovica držav (19). Mednje sta šteti tudi Španija in Združeno kraljestvo, čeprav vprašanje ni bilo zastavljeno na celotnem ozemlju. Odgovori so bili obvezni povsod razen v baltskih državah, na Slovaškem, v Ukrajini in Belorusiji. Vsebina vprašanj je bila različna: materni jezik, običajni jezik, pogovorni jezik, jezik, v katerem oseba misli ali ki ga najbolj pozna. V šestnajst državah so vprašalnike natisnili v več jezikih.

Nekatere države so zastavile le eno vprašanje, nekatere celo tri. Večina je vpraševala po maternem jeziku (Združeno kraljestvo, Španija - Baskija, Rusija, Ukrajina, Romunija, Češka, Belorusija, Madžarska, Slovaška, Bolgarija, Hrvaška, Makedonija, Slovenija), nekatere po običajnem jeziku (Švica), običajnem jeziku v družini/gospodinjstvu (Španija - Baskija), Slovenija, v Avstriji so vprašali po jeziku, ki ga oseba uporablja v zasebnem življenju, v Švici o jeziku, v katerem oseba misli ali ki ga najbolj pozna, v Sloveniji tudi o pogovornem jeziku v okolju. Skratka, vprašanja o jezikih in njihove definicije so bili zelo raznovrstne.

Tabela 2: Vera, jeziki, narodna pripadnost in državljanstvo, evropske države z več kot 100 000 prebivalci, popisi okrog leta 1990

Država	Vera	Jeziki			Narodna ali etnična skupina	Državljanstvo
		materni	običajni	drugi		
Albanija	2				2	1
Avstrija	1	2	1	2	2	1
Belgija	2				2	1
Belorusija	2	1	2		1	1
Bolgarija	1	1	2		2	2
Čiper	2				2	1
Češka republika	1	1	2		2	1
Danska	2				2	1
Estonija	2	1	1	1	1	1
Francija	2				2	1
Grčija	2				2	1
Hrvaška	1	1	2		1	2
Irska	1	2	2		2	2
Italija	2				2	1
Latvija	2	1	1		1	1
Litva	2	1	2		2	1
Luksemburg	2				2	1
Madžarska	2	1	1	2	1	2
Makedonija	1	1	1	1	1	1
Malta	2				2	1
Nemčija	1				2	1
Norveška	2				2	2
Poljska	2				2	2
Portugalska	1				2	1
Romunija	1	1	2		1	1
Ruska federacija	2		1		1	1
Slovaška	1	1	2		1	1
Slovenija	1	1	1	1	1	2
Španija	2	1	1	1	2	1
Švedska	2				2	2
Švica	1	2	1	1	2	1
Turčija	2				2	1
Ukrajina	2		1	2	1	1
Velika Britanija	1	1			2	2

1 = vprašanje je bilo zastavljeno.

2 = vprašanje ni bilo zastavljeno.

prazno = brez odgovora.

Vir: Haug, W., Courbage, Y., & Compton, P. (1998). The demographic characteristics of national minorities in certain European states = Les caractéristiques démographiques des minorités nationales dans certains Etats européens [Demografske značilnosti narodnih manjšin v nekaterih evropskih državah] (Population Studies, Vol. 1, No. 30). Germany (Strasbourg): Council of Europe Publishing.

1.2.3 Narodna skupina

Enajst od 37 držav je svoje prebivalstvo vprašalo o pripadnosti narodni skupini in tri o pripadnosti etnični skupini. Vse te države, izjema je le Združeno kraljestvo, ležijo v vzhodni in jugovzhodni Evropi in so izšle iz nekdanjih večnarodnih držav (Avstro-Ogrske, Turčije, Sovjetske zveze, Jugoslavije). V teh državah je koncept narodne/etnične skupine splošno sprejet. V drugih državah niso spraševali o narodnih/etničnih skupinah, ker za tako vprašanje ni bilo ustavne podlage, ker bi bilo tako vprašanje neumestno, politično nesprejemljivo itd.

1.2.4 Državljanstvo

Vprašanja o državljanstvu ni zastavilo 9 držav: Združeno kraljestvo, Švedska, Norveška, Irska, Poljska, Madžarska, Bolgarija, Hrvaška in Slovenija. Za nekatere med njimi to vprašanje ni prednostno, nekatere menijo, da so podatki iz registrov zanesljivejši, itd.

Ta kratek pregled pokaže, da je v popisih okrog leta 1990 tretjina evropskih držav vpraševala po veri, polovica po jeziku oziroma jezikih, tretjina po narodni pripadnosti, tri četrtine po državljanstvu. Te ugotovitve se nanašajo na 37 od 43 anketiranih držav. Države, ki na anketo niso odgovorile, so bile vse do nedavna del Sovjetske zveze ali pa Jugoslavije (Azerbajdžan, Gruzija, Moldavija, Armenija, Jugoslavija, Bosna in Hercegovina). Zato lahko z veliko zanesljivostjo sklepamo o vsebini popisov v teh šestih državah. Če jih vključimo v izračun deležev, se le-ti povečajo za jezik in narodno pripadnost. V popisih okrog leta 1990 je torej največ evropskih držav vpraševalo po državljanstvu, sledijo jeziki, narodna pripadnost in vera.

1.3 SLOVENIJA

Ozemlje današnje Slovenije je do konca prve svetovne vojne pripadalo avstro-ogrski monarhiji; Prekmurje je sodilo k Ogrski, ostalo ozemlje pa k Avstriji. Po prvi svetovni vojni je večina današnjega ozemlja Slovenije skupaj s Prekmurjem pripadla novonastali državi Jugoslaviji in v njenem okviru Sloveniji oziroma kasneje Dravski banovini, zahodni del Slovenije pa je pripadel Italiji. Slovenija je dobila današnje meje šele 9 let po koncu druge svetovne vojne. Prvi popis prebivalstva v 20. stoletju, ki je zajel celotno ozemlje današnje Slovenije, je bil izpeljan šele leta 1961.

Nastanek jugoslovanske države leta 1918 je bil z vidika mednarodne javnosti sad zmagovitega vojskovanja Srbije in zavezniških držav in načela o pravici narodov do samoodločbe. Šlo naj bi za samoodločbo enega naroda, naroda Jugoslovancev. Srbska buržoazija ni priznavala nacionalnih razlik med Srbi, Hrvati in Slovenci, medtem ko je Makedoncem in Črnogorcem odrekala nacionalno posebnost. Usmeritev k ustvarjanju jugoslovanske nacionalnosti oziroma državne unifikacije je bila še posebej poudarjena po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karadžordževića leta 1929. Uradni jezik Kraljevine SHS je bil - od sprejetja vidovdanske ustave (junij 1921) dalje - srbsko-hrvatsko-slovenski. Slovenski jezik je veljal za jezik enega od treh plemen jugoslovanskega naroda (Redakcija, 2000).

Takšno gledanje se je odražalo tudi v vsebini popisov in naboru možnih odgovorov. Na vprašanje o narodnosti sta bila v popisu leta 1931 možna le dva odgovora: jugoslovanska ali druga. Popis 1931 je vseboval tudi vprašanje o maternem jeziku in veroizpovedi. Vendar so bili objavljeni le podatki o veroizpovedi, o narodni pripadnosti in maternem jeziku pa "Opšta državna statistika Kraljevine Jugoslavije" podatkov ni objavila. Državo je bolj zanimala verska kot pa narodna ali jezikovna identiteta njenega prebivalstva. Za Dravsko banovino je podatke o maternem jeziku "priredil Državni statistični urad v Zagrebu", objavljeni pa so bili v Splošnem pregledu Dravske banovine.

V obdobju 1945-1991 je imela Jugoslavija federativno ureditev in je nacionalnemu vprašanju posvečala več pozornosti. V vseh popisih je bilo vprašanje o narodni pripadnosti in maternem jeziku zastavljeno v duhu ustavno zagotovljene enakopravnosti in svobodne narodne opredelitve pripadnikov vseh narodov in narodnosti. Nabor možnih odgovorov ni bil omejen. Ker je bilo uvedeno načelo ločitve verskih skupnosti od države, sta vprašanje o veroizpovedi vsebovala le dva popisa, drugi in zadnji (leta 1953 in leta 1991).

Ozemlje današnje Slovenije leži na stičišču mnogih narodov, zato uskladitev etničnih in političnih meja ni bila nikoli mogoča. Pripadniki slovenskega naroda žive v Italiji, Avstriji, na Madžarskem, pripadniki italijanskega in madžarskega v Sloveniji. V slovenski ustavi iz leta 1974 sta bili italijanska in madžarska manjšina povzdignjeni na

raven konstitutivnega elementa slovenske države. Pripadnikom manjšin so bile že z ustavo zagotovljene posebne kolektivne in individualne pravice (Komac, 1988). Nova slovenska ustava iz leta 1991 govori o avtohtonih italijanski in madžarski narodni skupnosti ter romski skupnosti.

Poleg Italijanov, Madžarov in Romov živi v Sloveniji še vrsta pripadnikov narodov iz nekdanje skupne jugoslovanske države. Večina se jih je v Slovenijo priselila v zadnjih štirih desetletjih.

1.3.1 Vsebina popisov

Prvi sodobni popis prebivalstva je Avstro-Ogrska izvedla leta 1857. Do prve svetovne vojne jih je sledilo še pet: 1869, 1880, 1890, 1900, 1910. Vsi so vsebovali vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu in veroizpovedi. Leningrajski statistični kongres leta 1872 je usmeril pozornost tudi na vprašanja v zvezi z narodnostjo in kot posledica sklepov tega kongresa je bilo v popisih 1880, 1890, 1900 in 1910 zastavljeno tudi vprašanje o občevalnem jeziku.

Vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu in veroizpovedi sta vsebovala tudi popisa 1921 in 1931. Vprašanje o občevalnem jeziku pa je nadomestilo vprašanje o maternem jeziku. Leta 1931 pa je bilo prvič zastavljeno tudi vprašanje o narodni pripadnosti.

Popis leta 1948 je bil vsebinsko zelo skromen, saj je bil njegov glavni namen ugotoviti stanje prebivalstva po koncu druge svetovne vojne. Kljub temu je poleg kraja rojstva in državljanstva vseboval tudi vprašanje o narodni pripadnosti. Narodna pripadnost je ostala osnovni etnični znak v vseh naslednjih popisih prebivalstva.

Vprašanje o narodni pripadnosti je od popisa 1953 dalje dopolnjevalo vprašanje o maternem jeziku, v zadnjih dveh popisih, 1991 in 2002, pa še vprašanje o pogovornem jeziku v družini in v popisu 1991 še vprašanje o pogovornem jeziku v okolju. "Podatka o jeziku, v katerem se oseba sporazumeva v okolju, in o jeziku, ki ga govori v družini, sta bila vključena na zahtevo italijanske in madžarske narodnosti. Dajanje teh dveh podatkov bo prostovoljno, ker se iz njiju lahko sklepa o pripadnosti narodu, narodnosti ali etnični skupini. Podatkov o slednjem pa po ustavnih določbah ni mogoče zbrati drugače kot na podlagi privolitve". (Informacija, 1990)

Informacije, zbrane z vprašanjem o pogovornem jeziku v okolju, seveda ne morejo dodatno osvetliti etnične sestave prebivalstva, temveč le uporabo dvojezičnosti na ozemljih, kjer je le-ta uzakonjena oziroma možna. Pogovorni jezik v okolju namreč ne označuje posameznika, temveč jezikovno okolje, v katerem živi. Zaradi tega in zato ker za zbrane podatke ni bilo zanimanja, to vprašanje v naslednjem popisu ni bilo več zastavljeno.

Vprašanje o veroizpovedi so pred drugo svetovno vojno vsebovali vsi popisi prebivalstva, po njej pa le nekateri. Ker je od konca druge svetovne vojne cerkev ločena od države, slednja dolgo časa ni imela interesa za zbiranje podatkov o verski pripadnosti prebivalstva. Izjema je bilo leto 1953. "Čeprav je z ustavo FLRJ cerkev ločena od države in je versko prepričanje stvar svobodne opredelitve posameznika, je bilo v popisu leta 1953 postavljeno tudi vprašanje o odnosu do vere. Pri odločitvi za tako vprašanje je prevladalo prepričanje, da vera predstavlja eno od zelo pomembnih družbenih kategorij, ker večina prebivalstva še vedno veruje in se smatra za pripadnike ene ali druge verske skupnosti (veroizpovedi). Zato je veljalo za koristno, da se s popisom ugotovi, kolikšen del prebivalstva je brez verskega prepričanja in koliko prebivalstva pripada posameznim veroizpovedim." (Popis, 1959)

Veroizpoved je bila znova uvrščena med popisna vprašanja leta 1991. V razpravi o pripravah na popis prebivalstva leta 1991 je koordinacijski odbor RK SZDL Srbije za mednacionalne odnose, januarja 1986 "poudaril potrebo, da statistika že enkrat začne spremljati verska gibanja ter da je v prihodnjem popisu treba uvesti rubriko o veroizpovedi"²⁾. Ta vest je spodbudila številne razprave med pristaši in nasprotniki tega predloga. Nasprotniki so poudarjali, da "je močno sporno postavljati v javnih statističnih raziskavah vprašanja, ki posegajo v svoboščino, varovano z ustavo, ..." (Šinkovec, 1986). Končno pobudo za vključitev vprašanja o veroizpovedi v popis je leta 1990, ko so bili že sprejeti zvezni in republiški zakoni o popisu prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991, dala Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije. Ker je bila pobuda sprejeta, je zvezna skupščina novembra 1990 sprejela Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v letu 1991, s katerim je bilo v popis 1991 uvrščeno tudi vprašanje o veroizpovedi (Zakon, 1990)³⁾.

2) Vjesnik, 22.januarja 1986, Delo januar 1986.

3) Aleksandar Milenković, SURS, ustno izročilo.

Za popis leta 2002 Statistični urad RS prvotno ni predvidel, da bi bili na popisni vprašalnik za osebo vključeni vprašani o narodni pripadnosti in veroizpovedi, ker bi bilo zbiranje podatkov zaradi določil Zakona o varstvu osebnih podatkov prezapleteno in prezamudno. Zakon o varstvu osebnih podatkov namreč v 3. členu določa, da "Upravljalci zbirk osebnih podatkov, ki so za njihovo zbiranje pooblaščen z zakonom, lahko zbirajo osebne podatke, ki se nanašajo na rasno in drugo poreklo, politična, verska in druga prepričanja, pripadnost sindikatu, ali spolno vedenje samo na podlagi pisne privolitve posameznika" (Zakon 2002). Pozneje se je statistični urad kljub temu odločil, da obe vprašanji vključi v popis in je zato v Zakonu o popisu predvidel poseben postopek zbiranja podatkov, skladen z Zakonom o varstvu osebnih podatkov.

Vključitev obeh vprašanj, zlasti pa vprašanja o veroizpovedi, je izzvala številne razprave in tudi dve pobudi za presojo ustavnosti vključitve vprašanja o veroizpovedi v popis. Ustavno sodišče je 28. 2. 2002 odločilo, da zastavljanje vprašanja o veroizpovedi "ni v neskladju z ustavo", ker je odgovarjanje neobvezno in varovanje podatkov zagotovljeno (Odločba 2002).

Znaki, s pomočjo katerih lahko v Sloveniji neposredno ali posredno ugotavljamo narodno in versko sestavo prebivalstva, so za obdobje od leta 1910 do leta 2002 prikazani v tabeli 3. Iz nje razberemo, da so za podatek o kraju rojstva, narodni pripadnosti in maternem jeziku na voljo dolge časovne vrste, za podatek o državljanstvu in veri pa so te vrste nekoliko krajše. To načeloma omogoča analizo dolgoročnih sprememb v narodni in verski sestavi prebivalstva. Vendar pa podrobnejši vpogled v vsebino teh vprašanj pokaže, da se je le-ta spreminjala in je zato analiza trendov brez upoštevanja teh sprememb lahko zavajajoča.

Tabela 3: Popisna vprašanja, ki so bila vsebinsko povezana z narodno pripadnostjo, veroizpovedjo in jeziki, ozemlje Slovenije, popisi 1921–2002

	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Kraj rojstva	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Državljanstvo	x	x	x	x	x ¹⁾	x	o	o	o	o ³⁾
Vera	x	x	x	o	x	o	o	o	x	x
Jezik										
Občevalni jezik	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Materni jezik	o	x	x	o	x	x	x	x	x	x
Pogovorni jezik v družini	o	o	o	o	o	o	o	o	x	x
Pogovorni jezik v okolju	o	o	o	o	o	o	o	o	x	o
Narodna pripadnost	o	o	x ²⁾	x	x	x	x	x	x	x

x = popis je vseboval vprašanje s to vsebino.

o = popis ni vseboval vprašanja s to vsebino.

1) Zbrani podatki so obdelani le po vzorcu.

2) Vprašanje je bilo zastavljeno, vendar podatki niso bili objavljeni niti obdelani.

3) Vprašanje ni bilo zastavljeno, podatki so bili pridobljeni iz administrativnih evidenc.

Vir: Statistični urad RS

1.3.2 Vsebina vprašanj

Kraj rojstva

Edini znak, ki je bil vključen v prav vse dozdajšnje popise prebivalstva, je kraj rojstva. S pomočjo tega znaka lahko posredno sklepamo o narodni in/ali verski ali celo jezikovni sestavi prebivalstva. To sklepanje je bližje dejanskemu stanju, če so ozemeljske enote, v katere so vedno združeni podatki o kraju rojstva, narodno in/ali versko in/ali jezikovno homogene in zelo približno, če niso. Zaradi vse večje mobilnosti prebivalstva je narodno, versko ali jezikovno enotnih ozemeljskih enot (pokrajin, republik, držav) vse manj. Poleg tega se ozemeljske enote, vključno z državami, spreminjajo. Zato bomo za potrebe naše analize uporabili informacije o rojstnem

kraju le kot merilo za ločevanje prebivalstva na izvorno in priseljeno. Predpostavljamo namreč, da se prebivalstvo Slovenije po opazovanih značilnostih lahko bistveno loči glede na to, ali se je v Slovenijo priselilo ali ne.

Rojstni kraj je kraj, v katerem se je oseba rodila, ali pa kraj, v katerem je imela (stalno) prebivališče mati novorojenega otroka oziroma v katerem je imel otrok svoje prvo prebivališče. Od kar se skoraj vsi otroci rodijo v porodnišnicah, je za analizo selitev uporaben le podatek o kraju prebivališča (matere ali otroka).

Poleg rojstnega kraja je za opredelitev priseljenega prebivalstva mogoče uporabiti tudi podatke o priselitvah (prvih, zadnjih itd.). Vsi popisi prebivalstva od leta 1961 dalje so vsebovali informacije o zadnji priselitvi, popis 2002 pa je dodal še informacijo o prvi priselitvi in selitvi v letu pred popisom. Kljub temu smo se odločili, da bomo za ločevanje prebivalstva na izvorno in priseljeno uporabljali podatke o rojstnem kraju. Menimo namreč, da je ta informacija zanesljivejša od informacij o priselitvah.

Tabela 4: Skupno in priseljeno prebivalstvo, Slovenija, popisi 1981, 1991, 2002

	1981 ¹⁾		1991 ¹⁾		2002	
	število	%	število	%	število	%
Prebivalstvo Slovenije	1 838 381	100	1 913 355	100	1 964 036	100
Priseljeni v Slovenijo						
opredeljeni po rojstnem kraju	161 928	8,8	179 856	9,4	169 605	8,5
opredeljeni po zadnji priselitvi	143 082	7,8	166 195	8,7	140 926	7,1

1) Podatki so usklajeni z definicijo prebivalstva iz leta 2002.

Vir: Statistični urad RS

Število priseljenega prebivalstva, ki živi v Sloveniji, je vedno večje če ga opredelimo po rojstnem kraju, kot pa če ga opredelimo po zadnji selitvi. Z opredelitvijo po zadnji selitvi namreč izgubimo vse tiste, ki so se v Slovenijo priselili, nato pa svoje prebivališče v Sloveniji zamenjali. Taki v naslednjem popisu niso več sodili med priseljene.

Podatka o kraju rojstva in kraju odselitve se razmeroma dobro ujemata, vendar zelo različno glede na področje priseljevanja. Podatki popisa 1981 se na primer ujemajo od 50- (Avstrija, Italija, Francija) do 87-odstotno (Makedonija). To pomeni: od vsega prebivalstva Slovenije, rojega v Makedoniji, se ga je neposredno iz Makedonije priselilo 87 %. Ostalih 23 % se ga je priselilo v Slovenijo po predhodnem bivanju v kaki drugi republiki ali državi.

Državljanstvo

Državljanstvo je znak, ki se pojavlja v šestih od desetih popisov. Kljub temu je za analizo sprememb narodne in verske sestave prebivalstva Slovenije praktično neuporaben, saj v nobenem od popisov, ki so vsebovali vprašanje o državljanstvu, ni bil možen odgovor "slovensko". Celó v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, v kateri so poleg jugoslovanskega obstajala tudi republiška državljanstva, sta bila v popisih 1948, 1953 in 1961 možna le dva osnovna odgovora: jugoslovansko ali tuje. Če oseba ni imela jugoslovanskega državljanstva, je morala navesti, katero državljanstvo ima.

V popisih, ki so sledili popisu 1961, vprašanje o državljanstvu ni bilo več zastavljeno. Kljub temu podatki popisa 2002 vsebujejo tudi informacijo o državljanstvu. Pridobljena je bila iz centralnega registra prebivalstva in podatkov Urada za upravno notranje zadeve o tujcih, beguncih in osebah z začasnim zatočiščem v Republiki Sloveniji in dodana h gradivu, ki je bilo zbrano s popisom. Za tiste, ki niso bili vključeni v omenjeni evidenci, je ostal podatek o državljanstvu neznan.

Veroizpoved

Vprašanje o veroizpovedi je vsebovalo šest od desetih popisov, izvedenih v obdobju 1921-2002, dva na začetku obdobja, eden v sredini in dva na koncu. V popisih prebivalstva leta 1921 in 1931 je bilo vprašanje o veroizpovedi zastavljeno tako, da ni bil poudarjen subjektivni značaj vprašanja. Zato odgovori odražajo bolj formalno pripadnost posameznim veroizpovedim kot pa osebno prepričanje. (Popis, 1959)

Pobudnike vključitve vprašanja o veri v popis leta 1953 je zanimalo predvsem to, kolikšen del prebivalstva je še veren in kolikšen ni več. Morda je bilo zato tudi vprašanje drugače oblikovano. V njem ni bil več uporabljen izraz "veroizpoved", tako kot v prejšnjih (in poznejših) popisih, temveč "odnos do vere". Ob vprašanju je bilo pojasnilo, da osebe, ki imajo določeno versko prepričanje, napišejo v vprašalnik veroizpoved, ki ji pripadajo, osebe brez verskega prepričanja, pa napišejo "brez vere". "Kriterij za odgovor na to vprašanje je bil strogo subjektiven, zato je bilo v navodilih za popisovalce poudarjeno, da za odgovor ni pomembno, ali je oseba vpisana v knjigo pripadnikov določene veroizpovedi, temveč, ali se oseba sama ima za pripadnika neke veroizpovedi ali ne. Odgovor naj bi označeval osebno prepričanje, zasnovano na posameznikovem razumevanju vere in na svobodi verskega prepričanja, ki ga zagotavlja ustava." (Navodila, 1948)

Subjektivno merilo za odločanje o veroizpovedi je bilo ohranjeno tudi v popisih 1991 in 2002. Spremenila se je le oblikovanost vprašanja. V vprašanju se je spet pojavil izraz "vroizpoved", tako kot leta 1921 in 1931. V navodilih za popisovalce je bilo zapisano: "Za opredelitev veroizpovedi je pomemben le odnos do vere, in ne to, ali je oseba uradno registrirana kot njen pripadnik (npr. ali je vpisana v krstno knjigo, poročno knjigo pri rimokatoličanih, pravoslavni ipd.)". Na vprašalniku takega pojasnila ni bilo. Bilo pa je vprašanju pridano pojasnilo, da osebi na to vprašanje ni treba odgovoriti, če tega ne želi.

V popisu leta 1991 je bilo treba odgovor na vprašanje o veroizpovedi vpisati na ustrezno mesto, v popisu leta 2002 je bilo nekaj možnih odgovorov že ponujenih: "ne pripadam nobeni veroizpovedi, čeprav verujem", "ne pripadam nobeni veroizpovedi, kajti ne verujem, sem ateist/ateistka", "na to vprašanje ne želim odgovoriti". Nobeden od natisnjenih možnih odgovorov se ni nanašal na določeno veroizpoved. To je bilo treba vpisati.

Vprašanje o veroizpovedi je bilo v zadnjih devetih popisih postavljeno petkrat. Ob predpostavki, da večina prebivalstva svojega verskega prepričanja ali pripadnosti neki verski skupnosti ne spremeni pogosto, bi petkratno merjenje v obdobju osemdesetih let lahko zadoščalo za analizo dolgoročnih sprememb. Vendar pa sprememba vsebine vprašanja (formalna pripadnost v popisih 1921 in 1931, osebno prepričanje v popisih 1953, 1991, 2002) in spremenjene politične okoliščine (zastavljanje vprašanja v času, ko vernost na določenih družbenih položajih ni bila možna ali vsaj ne zaželeno, 1953) otežujeta primerjave. Neposredno primerljivi so le podatki popisov 1921 in 1931 ter 1991 in 2002.

Jeziki

Podatki o jezikovni sestavi prebivalstva Slovenije zajemajo zelo dolgo časovno obdobje. Žal vsi niso med seboj primerljivi. Razlika je zlasti velika med podatki, zbranimi pred prvo svetovno vojno, in tistimi po drugi svetovni vojni. Kljub temu so izredno dragoceni, saj so - ob pomanjkanju neposrednih podatkov o narodni sestavi prebivalstva - vse do popisa 1948 služili kot ocena za njegovo narodno sestavo.

Občevalni jezik

Vprašanje o občevalnem jeziku je bilo vključeno v avstrijske popise 1880, 1890, 1900 in 1910. "Občevalni jezik je jezik, ki ga neka oseba rabi v prometu s svojo okolico. Povsem naravno je, da si človek prizadeva, da uporablja jezik svojega izvora, to je svojo materinščino, ki jo navadno najbolje obvlada. Toda to prizadevanje je odvisno mnogokrat od zunanjih okoliščin, ne od volje človeka, in tedaj pride do občevalnega jezika ali jezika prometa, kakor se tudi imenuje, ki ne predstavlja več osebnega svojstva posameznika, ampak kaže zaradi oblike, v kateri občuje posameznik z okolico, bolj jezikovni karakter nekega kraja ali ozemlja kot pa jezikovno pripadnost vsake

osebe. Jasno je, da je občevalni jezik pod takimi pogoji odvisen od prometne skupnosti in njenih narodnostnih sestavnih delov, kjer vpliva prevladujoča narodnost v gospodarskem, kulturnem in socialnem pogledu. Upravičeno so se zato pritoževali manjši avstrijski narodi, da je kriterij občevalnega jezika sredstvo za majoriziranje manjših narodnosti.

Avstrijski popisi so ugotavljali prisotno prebivalstvo, jezikovna pripadnost pa je obsegala samo stalno prebivalstvo, ki je bilo ob času popisa tudi v resnici prisotno v domačem kraju. Stalno prebivalstvo je bilo zaradi takega načina vedno manjše od prisotnega prebivalstva." (Šifrer, 1956)

Materni jezik

Vprašanje o maternem jeziku je bilo prvič vključeno v popis leta 1921⁴⁾. Vsebovali so ga tudi vsi nadaljnji popisi, razen kratkega popisa leta 1948. "V popisih 1948 in 1953 se je smatralo, da je osnovni etnični znak narodnost." (Popis 1959)

Pojem maternega jezika naj bi bil - tako kot kraj rojstva ali državljanstvo - vsakomur razumljiv. To sklepamo na osnovi analize vprašanj in pojasnil k vprašanjem o maternem jeziku v dozdajšnjih popisih prebivalstva (tabela 6). Vprašanje je podano vedno enako (v dveh oblikovnih različicah: materin - materni jezik), le enkrat pa se je organizatorjem popisa zdelo potrebno, da mu dodajo pojasnilo. To je bilo leta 1953. Pojasnilo je zahtevalo, da se kot odgovor na vprašanje o maternem jeziku vpiše jezik, v katerem oseba v svojem gospodinjstvu pretežno govori, oziroma jezik, ki ga oseba ima za svoj materni jezik. Navodila torej predvidevajo možnost, da oseba jezika, ki ga pretežno uporablja v svojem gospodinjstvu, nima hkrati tudi za svoj materni jezik. V navodilih za popisovalce je to ponazorjeno z naslednjim primerom: "Hrvatica, ki je poročena s Slovencem in govori sedaj doma pretežno slovenski, lahko vpiše kot materin jezik hrvaški; Francozinja, ki je poročena s Srbom in govori doma pretežno srbski, lahko vpiše francoski kot svoj materin jezik."

Osnovna definicija maternega jezika v popisu 1953 je drugačna od definicije v naslednjih popisih. Vendar pa dopolni, ki govori o možnosti odstopanja od osnovnega pravila, celoten pojem zelo približa mednarodno priporočeni definiciji oziroma definiciji, ki je veljala v vseh popisih od 1961 dalje. "Materin jezik je tisti, ki se ga je oseba naučila v zgodnji mladosti (otroški dobi). Če je nekdo v zgodnji mladosti govoril več jezikov, je to jezik, za katerega oseba meni, da je njen materin jezik." Dodajmo še, da se je sestavljalcem navodil za popisovalce v popisih 1991 in 2002 zdelo potrebno poudariti, da materni jezik ni nujno jezik matere popisovane osebe.

Iz napisanega sledi, da so podatki o maternem jeziku primerljivi za veliko število popisov in tako zelo primerni za analize dolgoročnih sprememb. Kljub temu so bili razmeroma redko uporabljeni. Sklepamo, da predvsem iz naslednjih razlogov:

- v obdobju po drugi svetovni vojni se je kot osnovni etnični znak obravnavala narodna pripadnost, zato je bila količina objavljenih podatkov o maternem jeziku zelo skromna;
- nekatere jezike je bilo težko opredeliti (hrvaški, hrvaškosrbski, srbohrvaški, srbski).

V popisu leta 2002 so bili ob vprašanju o maternem jeziku natisnjeni trije možni odgovori: slovenski, italijanski, madžarski. Če je bil materni jezik različen od omenjenih treh, ga je bilo treba vpisati. Možen je bil en sam odgovor.

Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu

Vprašanje je bilo vključeno v popisa 1991 in 2002. Pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu je za veliko večino otrok in večino odraslih obenem tudi njihov materni jezik. Lahko pa se kot pogovorni jezik začne uporabljati nek drug jezik. To se običajno zgodi takrat, kadar se družini oziroma gospodinjstvu pridruži nov član, ki govori drug jezik, ali če družina zamenja jezikovno okolje.

4) Vprašanje o maternem jeziku so vsebovali že popisi v madžarskem delu Avstro-Ogrske monarhije (Prekmurje), vendar po mnenju dr. Šifrerja »ta način izvajanja ni bil nič boljši od avstrijskega« (Šifrer, 1956).

Vedno večja mobilnost prebivalstva in kot posledica tega vedno večje število jezikovno mešanih družin in gospodinjstev povečujeta tudi verjetnost uporabe več kot enega pogovornega jezika (npr. otrok govori z materjo v enem, z očetom pa v drugem jeziku). Zato je bilo v obeh popisih mogoče vpisati več kot en pogovorni jezik. V popisu 1991 je bilo treba vpisati v vprašalnik toliko jezikov, kolikor jih je oseba navedla, v popisu 2002 pa dva najpogostejša. Izkušnje, pridobljene s popisom 1991 (majhno število družin oziroma gospodinjstev s tremi ali več pogovornimi jeziki), in varčnost sta bila razloga za omejitev števila možnih odgovorov na največ dva. Odgovori za slovenski, italijanski in madžarski jezik so bili že natisnjeni in je bilo treba ustreznega le označiti, druge pa je bilo treba vpisati.

Pogovorni jezik v okolju

Vprašanje o pogovornem jeziku v okolju je bilo zastavljeno samo v popisu 1991. Nanj ni bilo treba odgovoriti, če oseba tega ni želela. Možnih je bilo več odgovorov, brez omejitev. Omejitev je verjetno predstavljal le prostor, ki je bil na vprašalniku namenjen vpisovanju odgovorov. Pojasnila o tem, kaj je sestavljalecu vprašanja pomenila beseda "okolje", ob vprašanju ni bilo, vključeno je bilo le v navodila za popisovalce. Z izrazom "okolje" je bilo mišljeno delovno mesto, trgovina, urad, šola, sodišče, sorodniki itd.

Narodna pripadnost

Vprašanje o narodni pripadnosti je bilo prvič zastavljeno v popisu 1931, vendar so bili možni odgovori le jugoslovanska ali druga (nemška, madžarska, turška itd.). "Navodila za popis so predvidela, da se Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Črnogorci, in tudi narodno neopredeljeni muslimani opišejo kot Jugoslovani po narodnosti, medtem ko so pripadniki drugih narodnosti navedli svojo narodnost" (Popis, 1970). Podatki niso bili statistično obdelani.

Vprašanje o narodni pripadnosti, na katero je bilo mogoče odgovoriti brez omejitev, je bilo prvič postavljeno v popisu leta 1948, nato pa v vseh naslednjih. V prvih treh je bil v vprašanju uporabljen izraz "narodnost", nato "narodnost ali etnična pripadnost", leta 1981 "pripadnost narodu, narodnosti ali etnični skupini", leta 1991 "narodnostna pripadnost", in leta 2002 "narodna/etnična pripadnost". Spremembe v vsakokratnem oblikovanju vprašanja so povzemale spremembe izrazja v vsakokratnih zakonih o popisu oziroma v veljavni ustavi. Vsebina vprašanja je ostala ves čas enaka.

Pojem narodna pripadnost na popisnih vprašalnikih ni bil nikdar opredeljen. Tudi navodila za popisovalce niso vsebovala definicije ali razlage pojma narodne pripadnosti, razen v popisu 1948, ko je bilo vprašanje prvič zastavljeno v takem pomenu, kot ga poznamo še danes. "Tu je treba vpisati pripadnost k določenemu narodu. Jezikovna pripadnost in politična pripadnost neki državi še ne določata narodnostne pripadnosti. Pripadnost nekemu narodu označujejo skupnost izvora, skupnost jezika in kulturna skupnost, ne samo eden od teh znakov. Narodnost vsakega posameznika določa zavest narodne pripadnosti, torej individualna opredelitev vsakega posameznika. Ločiti pa je treba narodnost od materinega jezika, kar je navadno skupno, more pa biti tudi različno. Lahko je n. pr. nekdo Slovenec, čeprav je bil njegov materni jezik hrvatski. Osebe brez zavesti narodnosti (cigani) vpisujejo tisto narodnost, v katere okolišu žive." (Navodila, 1948)

Na popisnih vprašalnikih za prve tri popise po koncu druge svetovne vojne (1948, 1953, 1961), so bila poleg vprašanja o narodnosti natisnjena tudi kratka pojasnila za vpisovanje odgovorov. Ta pojasnila so vsebovala primere za vpisovanje narodnosti: "Vsakdo vpiše svojo narodnost, n.pr. Srb, Hrvat, Slovenec, Makedonec, Črnogorec, Madžar, Šiptar, Romun itd." Seznam primerov je bil v vsakem popisu daljši. Na vprašalniku za popis leta 1953 se med primeri prvič pojavijo Cigan, Jugoslovan - neopredeljen, narodnostno neopredeljen⁵⁾. Leta 1961 pa še Musliman v smislu etnične pripadnosti.

5) V knjigi »Popis stanovništva 1953, knjiga III, Narodnost i maternji jezik, Federativna narodna republika Jugoslavija Savezni zavod za statistiku, Beograd 1959«, je na strani XXI zapisano: »V navodilih za izvajanje popisa je bilo tudi predvideno, da je potrebno za osebe, ki niso narodnostno opredeljene, ugotoviti, ali so po svojem etničnem poreklu Jugoslovani, ali pripadniki narodnih manjšin oziroma tujci. Če je bila narodnostno neopredeljena oseba jugoslovanskega porekla (npr. Muslimani v Bosni in Hercegovini, deloma tudi v Sandžaku, Črni gori, Makedoniji, ali osebe, ki so navedle pokrajinsko pripadnost, na primer Bošnjak, Bokelj, Istranin itd.), je bilo treba vpisati odgovor »Jugoslovan neopredeljen«. Če narodnostno neopredeljena oseba ni bila jugoslovanskega porekla, je bilo treba vpisati odgovor »narodnostno neopredeljen«. Navodila za popisovalce, ki so bila izdana v Ljubljani leta 1953, ne vsebujejo pojasnil za primere, ko nekdo namesto narodne pripadnosti navede pokrajinsko.

S popisom leta 1971 se pojasnila v zvezi z vpisovanjem odgovorov na vprašanje o narodnosti iz vprašalnikov preselijo v navodila za popisovalce, na vprašalnikih pa izpraznjeno mesto zasedejo navodila v zvezi s pravico neodgovarjanja na vprašanje o narodni pripadnosti. Oblikovanost in vsebina vprašanja sta ostali enaki še v popisih 1981 in 1991, za popis leta 2002 pa je bila formulacija vprašanja vsebinsko dopolnjena. Poleg vprašanja in pojasnila, da osebi na vprašanje ni treba odgovoriti, če tega ne želi, je bilo ponujenih pet možnih odgovorov, in sicer naslednji: Slovenec/Slovenka, Italijan/Italijanka, Madžar/Madžarka, Sem narodno neopredeljen/neopredeljena, Na to vprašanje ne želim odgovoriti. Če popisovanemu nobeden izmed že natisnjenih odgovorov ni ustrezal, je popisovalec ali popisovanec ustrezno narodno/etnično pripadnost vpisal na ustrezno mesto. Ta dopolnila so bila uvedena z namenom, da se poenostavijo postopki statistične obdelave podatkov (šifriranje, vnos) in s tem zmanjšajo stroški ter izboljša kakovost podatkov.

Vprašanje o narodni pripadnosti je bilo stalnica vseh jugoslovanskih in s tem tudi slovenskih popisov, izvedenih od konca druge svetovne vojne do leta 1991. Leta 1953 se mu je pridružilo še vprašanje o maternem jeziku. O razlogih za uvedbo tega vprašanja je avtor uvodnika v tretjo knjigo rezultatov popisa 1953 zapisal: "Da pa bi se etnična sestava prebivalstva bolje osvetlila, je bilo v popisu 1953 postavljeno tudi vprašanje o maternem jeziku. To je znak, ki je manj podvržen spremembam, do katerih sčasoma pripelje subjektivno dojetje narodnosti. Podatki popisa 1953 so bili dragoceno pojasnilo o tem, da ni nujno, da odgovor o narodnosti ustreza odgovoru o maternem jeziku, še posebej, če živijo v gospodinjstvu člani različnih narodnosti". (Popis, 1959)

Jugoslavija je bila po drugi svetovni vojni ena redkih evropskih držav, ki je v popisih vpraševala po narodni pripadnosti in po maternem jeziku. To seveda ni bilo pogojeno samo s tem, da je bila Jugoslavija narodno mešana, temveč tudi s pozornostjo, ki jo je država namenjala njihovim medsebojnim odnosom. Slovenija po letu 1991 to tradicijo nadaljuje.

Tabela 5: Prebivalstvo s slovenščino, italijanščino ali madžarščino kot maternim jezikom v primerjavi s prebivalstvom, ki se je opredelilo za Slovence, Italijane, Madžare (narodna pripadnost), Slovenija, popisi 1953–2002

Materni jezik	narodna pripadnost = 100				
	1953	1971	1981	1991	2002
Slovenščina	100,3	100,2	100,8	100,0	105,6
Italijanščina	94,3	115,7	132,6	131,2	166,6
Madžarščina	103,9	107,9	106,5	109,0	123,5

Viri:

Popis stanovništva 1953, Knjiga 1, Vitalna i etnička obeležja, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1959, stran 272

Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo po republikama i autonomnim pokrajinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, nov. 1972

Popis stanovništva, domačinstava i stanova 1981. godini, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Konačni rezultati, Statistički bilten 1295, Savezni zavod za statistiku, Beograd, maj 1982, stran 13

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. 3. 1991, Rezultati raziskovanj št. 304, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, april 1983, stran 9

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 1991, Statistični urad Republike Slovenije, dokumentacijske tabele

Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jeziki in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji:
» Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
DRŽAVLJANSTVO			
1921	Državljanstvo
1931	Državljanstvo
1948	Državljanstvo	-	Državljanstvo pomeni pravno pripadnost neki državi. Ločiti je treba to svojstvo od narodnosti. Naši državljani vpisujejo samo zvezno državljanstvo FLRJ, tuji pa svojo pripadnost k določeni državi. Osebe brez državljanstva se vpisujejo kot take, to je, da so brez državljanstva. Možno je tudi, da ima neka oseba več državljanstev. Tedaj vpiše samo eno državljanstvo.
1953	Državljanstvo	Državljeni FLRJ vpišejo: FLRJ; tuji državljani navedejo državljanstvo, ki ga imajo.	Državljeni Federativne ljudske republike Jugoslavije ne vpišejo republiškega državljanstva, temveč samo »FLRJ«. Tuji državljani vpišejo državljanstvo, ki ga imajo.
1961	Državljanstvo	Jugoslovanski državljani vpišejo FLRJ, tuji državljani pa državljanstvo, ki ga imajo.	Državljeni federativne ljudske republike Jugoslavije ne vpišejo republiškega državljanstva, temveč samo »FLRJ«. Tuji državljani vpišejo državljanstvo, ki ga imajo. Osebe, ki nimajo državljanstva, ker so se svojemu prejšnjemu državljanstvu odrekle ali so ga izgubile, vpišejo »brez državljanstva«, ne glede na to, ali so zaprosile za državljanstvo FLRJ ali ne.
NARODNA PRIPADNOST			
Navodila za popisovalce iz leta 1961 so zelo obsežna, zato smo jih za to tabelo smiselno skrajšali.			
1931	Narodnost	Ali ste jugoslovanske ali katere druge narodnosti.	Skupno navodilo za vprašani narodnost in materni jezik: Na vprašanji 11 in 12 se vpiše narodnost kateri dotična oseba pripada (jugoslovanska ali druga); če narodnost ni jugoslovanska, je treba točno navesti narodnost kateri oseba pripada n. pr. nemška, madžarska, turška itd. Vsaka oseba se lahko svobodno opredeli katere narodnosti je in kateri je njegov materni jezik in popisni organi ne smejo glede tega izvrševati kakršnegakoli pritiska.
1948	Narodnost	Vsako vpiše svojo narodnost, n. pr. Srb, Hrvat, Slovenec, Makedonec, Črnogorec, Madžar, Šiptar, Romun itd. Muslimani odgovore Srb-musliman, Hrvat-musliman, neopredeljen-musliman.	Tu je treba vpisati pripadnost k določenemu narodu. Jezikovna pripadnost in politična pripadnost neki državi še ne določata narodnostne pripadnosti. Pripadnost nekemu narodu označuje skupnost izvora, skupnost jezika in kulturna skupnost, ne samo eden od teh znakov. Narodnost vsakega posameznika določa zavest narodne pripadnosti, torej individualna opredelitev vsakega posameznika. Ločiti pa je treba narodnost od materinega jezika, kar je navadno skupno, more pa biti tudi različno. Lahko je n. pr. nekdo Slovenec, čeprav je bil njegov materni jezik hrvatski. Osebe brez zavesti narodnosti (cigani) vpisujejo tisto narodnost, v katere okolišju žive.
1953	Narodnost	Vsaka oseba vpiše svojo narodnost, n. pr.: Srb, Hrvat, Slovenec, Makedonec, Črnogorec, Madžar, Šiptar, Nemec, Italijan, Čeh, Slovak, Turek, Cigan itd. Osebe jugo-slovanskega rodu,	Vsaka oseba navede tisto narodnost, kateri pripada po svojem svobodnem prepračanju. Za osebe, ki narodnostno niso opredeljene, je treba ugotoviti, ali so po svojem etničnem izvoru Jugoslovani ali tuji oziroma pripadniki narodnostne manjšine. Če je narodnostno neopredeljena oseba jugoslovanskega rodu (n. pr. Muslimani v

Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jeziki in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002 (nadaljevanje)

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji: »Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
1961	Narodnost	ki niso narodnostno opredeljene, vpišejo: <i>Jugoslovan-neopredeljen</i> , medtem ko ostale narodnostno neopredeljene osebe vpišejo: <i>narodnostno neopredeljen</i> . Za otroke pod 10 leti je odločilna izjava staršev.	Bosni in Hercegovini, delno v Sandžaku, Črni gori in Makedoniji), vpiše »Jugoslovan-neopredeljen«. Če taka oseba ni jugoslovanskega rodu, vpiše »narodnostno neopredeljen«. Za otroke do 10. leta starosti je treba vpisati narodnost po izjavi staršev, za take otroke, ki nimajo staršev, pa po izjavi vzdrževalca ali skrbnika.
1961	Narodnost	Vsakdo napiše svojo narodnost, na primer: <i>Srb, Hrvat, Slovenec, Makedonec, Črnogorec, Musliman</i> (v smislu etnične pripadnosti), <i>Šiptar, Madžar, Turek, Slovak, Bolgar, Romun, Italijan, Čeh</i> , itd. Državljan FLRJ, ki narodnostno ni natančneje opredeljen, napiše <i>Jugoslovan-narodnostno neopredeljen</i> . Za otroke pod 10 leti je odločilna izjava staršev.	Podatki o narodnosti se vpišejo na osnovi svobodne opredelitve narodne pripadnosti. Odgovor Musliman vpišejo samo osebe jugoslovanskega porekla, ki se štejejo za Muslimane v etničnem, ne verskem smislu. Zato odgovor Musliman ne smejo vpisati pripadniki jugoslovanskih narodnosti, kot so Šiptaji in Turki, kakor tudi ne Srbi, Hrvati, Črnogorci, Makedonci in drugi, ki se smatrajo za pripadnike muslimanske verske skupnosti. Za take osebe je treba vpisati njihovo narodnostno pripadnost, to je Šiptar, Turek, Srb, itd., ne glede na versko pripadnost. Če oseba jugoslovanskega etničnega porekla smatra, da mora glede na svojo versko pripadnost odgovoriti, da je Musliman, mu mora popisovalec s povezovanjem vprašanja o narodnosti in materinem jeziku razložiti, da vprašanje o narodnosti ne izraža verske, temveč etnično pripadnost in da mora odgovoriti Šiptar, Turek, itd. Odgovor Musliman lahko vpišejo tudi osebe brez vere, če smatrajo, da pripadajo tej etnični skupini. Če nekdo namesto narodnostne navede pokrajinsko pripadnost ali da je Jugoslovan, mu mora popisovalec pojasniti, da tak odgovor ne označuje narodnosti in da bo zato v rezultatih popisa uvrščen v skupino narodnostno neopredeljenih Jugoslovancev. Če oseba kljub temu vztraja pri odgovoru, ga popisovalec mora sprejeti.
1971	Narodnost ali etnična pripadnost	Vpišite narodnost ali etnično pripadnost po izjavi osebe, ki jo popisujete. Za otroke, mlajše od 15 let, odgovorijo starši. Po 41. členu Ustave SFRJ občanu ni treba odgovoriti na to vprašanje zase in za svoje otroke, mlajše od 15 let, če tega ne želi.	Kot odgovor na to vprašanje se vpiše narodnost ali etnična pripadnost natančno tako, kot to izjavi občan (oseba), ki se popisuje. Tako n.pr. je treba vpisati: Črnogorec, Hrvat, Makedonec, Musliman- v pomenu narodnosti, Slovenec, Srb, Albanec, Madžar, Slovak, Rom-Cigan itd. Če občan izjavi, da je »Jugoslovan«, mora popisovalec vpisati tudi tak odgovor, čeprav ne pomeni nacionalne opredelitve. Popisovalec mora upoštevati tudi dopolnilna navodila, ki jih lahko izda republiški zavod za statistiko za primere, ki s tem Navodilom niso zajeti. (Dopolnilno navodilo: Popisovalci morajo sprejeti tudi odgovore, ki označujejo regionalno pripadnost.) Za otroke, mlajše od 15 let, upošteva popisovalec izjavo staršev. Niti popisovalec niti kdo drug ne sme vplivati na občana glede njegove izjave o narodnosti ali etnični pripadnosti.
1981	Pripadnost narodu, narodnosti ali etnični skupini	V skladu s 170. členom Ustave SFRJ občanu ni treba odgovoriti na to vprašanje, če tega ne želi.	V skladu s 170. členom Ustave SFRJ in 212. členom Ustave SR Slovenije je vsakomur zajamčena popolna svoboda izjavljanja pripadnosti narodu, narodnosti ali etnični skupini. Na osnovi omenjenih ustavnih določil je popisovalec dolžan v ustrezni prostor vpisati natančno tak odgovor, kot ga navede oseba, ko se opredeli za pripadnost enemu od narodov Jugoslavije (Črnogorec, Hrvat, Makedonec, Musliman, Slovenec, Srb), narodnosti ali etnični skupini (Albanec, Bolgar, Čeh, Italijan, Madžar, Romun, Rusin, Slovak, Turek, Avstrijec, Grk, Žid, Nemec, Poljak, Rom, Rus, Ukrajinec, Vlah,

Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jezikih in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002 (nadaljevanje)

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji: »Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marca 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
1991	Narodnostna pripadnost	Skladno z 214. členom Ustave RS, osebi ni treba odgovoriti na to vprašanje, če tega ne želi.	ostali). V skladu s 214. členom Ustave SR Slovenije se občan ni dolžan opredeliti, kateremu narodu, narodnosti ali etnični skupini pripada. Kadar se občan ne želi opredeliti, kateremu narodu, narodnosti ali etnični skupini pripada, bo popisovalec v prostor, predviden za odgovor, vpisal »ni se izjavil« ali »ni se opredelil«. Če občan želi, da popisovalec na to vprašanje vpiše Jugoslovan, mora popisovalec vpisati tudi tak odgovor. Za otroke, mlajše od 15 let, upošteva popisovalec izjavo staršev. Glede na 21. člen zveznega zakona, niti popisovalec niti kdo drug ne sme vplivati na občana glede njegove izjave o pripadnosti narodu, narodnosti ali etnični skupini. Če kdorkoli krši določila tega člena, je kazensko odgovoren.
2002	Narodna/etnična pripadnost:	<p>Na to vprašanje vam ni treba odgovoriti, če ne želite. Če izberete to možnost, označite šesto (6) okence.</p> <p>☐ Slovenec/Slovenka ☐ Italijan/Italijanka ☐ Madžar/Madžarka ☐ Druga narodna/etnična pripadnost (vpišite): ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐</p> <p>☐ Sem narodno neopredeljen/ neopredeljena. ☐ Na to vprašanje ne želim odgovoriti (6). ☐ Odgovor ni možen, ker za odsotno osebo ni izjave P-3/NV.</p>	<p>Skladno z 214. členom Ustave SR Slovenije je vsakomur zagotovljena popolna svoboda izjavljanja in opredeljevanja narodnostne pripadnosti. Na osnovi ustavnih določil, morate na to vprašanje vpisati natančno tak odgovor, kot vam ga oseba pove. Za osebo, ki ne želi odgovoriti ali se ne želi opredeliti o narodnostni pripadnosti, vpišete »ni želel odgovoriti« ali »se ni želel opredeliti«. Po določilih 22. člena zveznega zakona o popisu popisovalec ali katerakoli druga oseba ne sme kakorkoli vplivati na izjavo osebe o njeni narodnostni pripadnosti. Če kdorkoli krši določila tega člena, je za to kazensko odgovoren.</p> <p>Vprašanje je namenjeno vsem osebam. Po določilih 61. člena Ustave RS ima vsakdo pravico, da izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti. Po določilih 10. člena Zakona o popisu se popisana oseba ni dolžna izreči o narodni/etnični pripadnosti. Popisovalec je dolžan popisani osebi prebrati oziroma pokazati ponujene možne odgovore in jo opozoriti, da se ni dolžna izreči o narodni/etnični pripadnosti. Odgovor na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti mora označiti oziroma vpisati natančno tako, kot ga je popisana oseba povedala. Izogniti se mora sugeriranju odgovorov. Na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti odgovarja vsaka oseba, stara 14 let ali več, SAMA. Za otroke, mlajše od 14 let, odgovor posredujejo starši, eden od staršev, posvojitelj ali skrbnik.</p>
MATERNI JEZIK			
V vseh popisih razen v popisu 1953 je v navodilih za popisovalce na enak način razloženo, kako določiti materni jezik gluhih. Zato tega dela navodil za popisovalce nismo povzeli. Za gluhe je materni jezik tisti, ki ga povečini govorijo osebe v njihovem gospodinjstvu.			
1921	Materin jezik	1)	Kot materin jezik je mogoče vpisati samo en jezik. Za majhne otroke, ki še ne govorijo in za gluhe, se vpiše materin jezik njihovih staršev ali najbližjih sorodnikov. Tako kot pri tem, naj se tudi pri vprašanju 9, znanje drugih jezikov, vpišejo samo živi jeziki, zato se ne sme vpisovati n. pr. latinski ali judovski jezik. Popisovalec je prepovedano kakršnokoli nagovarjanje ali vplivanje.

Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jeziki in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002 (nadaljevanje)

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji: »Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
1931	Materin jezik	1)	<p>Skupno navodilo za vprašani narodnost in materini jezik:</p> <p>Na vprašanji 11 in 12 se vpiše narodnost kateri dotična oseba pripada (jugoslovanska ali druga); če narodnost ni jugoslovanska, je treba točno navesti narodnost kateri oseba pripada n. pr. nemška, madžarska, turška itd. Vsaka oseba se lahko svobodno opredeli katere narodnosti je in kateri je njegov materin jezik in popisni organi ne smejo glede tega izvrševati kakršnegakoli pritiska.</p>
1953	Materin jezik	Vpišemo jezik, katerega oseba največ uporablja v svojem gospodinjstvu, oz. jezik, ki ga ima oseba za svoj materin jezik. Za otroke pod 10 leti je odločilna izjava staršev.	<p>Kot odgovor na to vprašanje je treba vpisati praviloma jezik, ki ga oseba pretežno govori v svojem gospodinjstvu. Ako pa iz kakršnegakoli razloga govori oseba v gospodinjstvu jezik, ki po njenem mnenju ni njen materin jezik, vpiše tisti jezik, ki ga ima za svojo materinščino, n. pr. Hrvačica, ki je poročena s Slovincem in govori sedaj doma pretežno slovenski, lahko vpiše kot materin jezik hrvaški; Francozinja, ki je poročena s Srbom in govori doma pretežno srbski, lahko vpiše hrvaški; Francozinja, ki je materin jezik. Za otroke do 10. leta starosti velja izjava staršev.</p>
1961	Materin jezik	-	<p>Materin jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnji mladosti (otroški dobi). Zato večini prebivalcev ta odgovor ne bo delal težav. Toda če je nekdo v zgodnji mladosti govoril več jezikov, je treba vpisati tisti jezik, ki ga on sam šteje za materin jezik. Npr.: Hrvačica, ki se je poročila s Slovincem, in doma pretežno govori slovensko, bo za materin jezik vpisala srbskohrvaški ali hrvaškosrbski. Za otroke do 10. leta starosti velja izjava staršev.</p>
1971	Materin jezik	-	<p>Materin jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnji mladosti (otroški dobi). Zato večini prebivalcev ta odgovor ne bo delal težav. Toda če je nekdo v zgodnji mladosti govoril več jezikov, je treba vpisati tisti jezik, ki ga on sam šteje za materin jezik. Za otroke, mlajše od 15 let, je odločilna izjava staršev ali skrbnikov. Tudi pri tem odgovoru ni dovoljeno vplivati, kako se bo občan izjavil glede materinega jezika.</p>
1981	Materin jezik	-	<p>Materin jezik je tisti, ki se ga je oseba naučila v zgodnji mladosti (otroški dobi). Če je nekdo v zgodnji mladosti govoril več jezikov, mora popisovalec vpisati tisti jezik, za katerega oseba meni, da je njen materin jezik. Tudi pri odgovoru na to vprašanje popisovalec ali druga oseba ne sme vplivati na izjavo osebe, ki jo popisuje. Za otroke, mlajše od 15 let, daje odgovor eden od staršev oziroma skrbnikov.</p>
1991	Materin jezik	-	<p>Materin jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnjem otroštvu v krogu družine oziroma drugem primarnem okolju, kadar je otrok živel pri sorodnikih, v domovih ipd. Če se je oseba v zgodnjem otroštvu naučila več jezikov, je to jezik, za katerega oseba meni, da je njen materin jezik. Opozorjamo, da to ni nujno jezik matere tiste osebe, ki jo popisujete. Na izjavo osebe o materinem jeziku ne smete vplivati.</p>

Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jeziki in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002 (nadaljevanje)

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji: »Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
2002	<p>Materni jezik:</p> <p>☐ slovenski ☐ italijanski ☐ madžarski ☐ drugi (<i>vpišite</i>): ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐</p>		<p>Materni jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnjem otroštvu v krogu družine oziroma drugem, primarnem okolju (če je kot otrok živela pri sorodnikih, v domovih raznih vrst ipd.) Če se je oseba v zgodnjem otroštvu naučila več jezikov, je to jezik za katerega oseba meni, da je njen materni jezik. Ni nujno, da je materni jezik neke osebe jezik matere te osebe.</p>
<p>POGOVORNI JEZIK</p>			
1991	<p>Pogovorni jezik v družini</p> <p>Osebi na to vprašanje ni potrebno odgovoriti, če tega ne želi.</p> <p>Možnih je več odgovorov.</p>		<p>Je jezik, v katerem se oseba sporazumeva s člani družine (ustno ali pisno). Oseba se lahko s člani družine sporazumeva v enem, dveh ali več jezikih, npr. Slovensko, slovensko in srbohrvaško, slovensko in italijansko, slovensko in madžarsko in hrvaško ipd. V tem primeru vpišete toliko jezikov, kolikor jih oseba, ki jo popisujete, navede. Za osebe, ki nima družine, vpišete črto (-). Za osebo, ki ne želi odgovoriti, vpišete »ni želel odgovoriti«. Na izjavo osebe o pogovornem jeziku, s katerim se oseba sporazumeva v družini, ne smete vplivati.</p>
2002	<p>Jezik, ki ga običajno govorite v gospodinjstvu oziroma v družini</p> <p>Če govorite več jezikov, označite oz. Vpišite dva najpogostejša.</p> <p>☐ slovenski ☐ italijanski ☐ madžarski ☐ drugi (jezik 1) ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐ ☐ drugi (jezik 2) ☐☐☐☐☐☐☐☐☐☐</p>		<p>Kot odgovor popisovalec vpiše jezik, v katerem se oseba ustno ali pisno sporazumeva s člani gospodinjstva oziroma družine. Oseba se lahko s člani gospodinjstva ali družine sporazumeva v enem, dveh ali več jezikih. Popisovalec lahko označi oziroma vpiše dva najpogostejša jezika, ki ju je oseba navedla.</p> <p>Če oseba živi sama, je to jezik, v katerem se najlažje sporazumeva v okolju, v katerem prebiva.</p> <p>Za otroka, ki še ne govori, je to jezik, v katerem se z otrokom doma najpogostejše pogovarjajo. Za gluhome osebe je to jezik, ki se najpogostejše uporablja v družini oziroma gospodinjstvu teh oseb.</p>
1991	<p>Pogovorni jezik v okolju</p> <p>Osebi na to vprašanje ni potrebno odgovoriti, če tega ne želi.</p> <p>Možnih je več odgovorov.</p>		<p>Pogovorni jezik v okolju je jezik, v katerem se oseba sporazumeva na delovnem mestu, v trgovini, v uradu, na sodišču, na občini kot stranka, na pošti, v banki, v vrtni, šoli, cerkvi, gostilni, pri zdravniku, pri zobozdravniku, v ambulanti, v bolnici, v kulturnem društvu, pri športu, pri opravljanju družbenih funkcij, s sorodniki, s prijatelji, s sosedmi ipd.</p> <p>Oseba se lahko sporazumeva v enem, dveh ali več jezikih. V tem primeru vpišete toliko jezikov, kolikor jih oseba, ki jo popisujete, navede. Za osebo, ki ne želi odgovoriti, vpišete »ni želel odgovoriti«. Na izjavo osebe o pogovornem jeziku, s katerim se oseba sporazumeva v okolju, ne smete vplivati.</p>

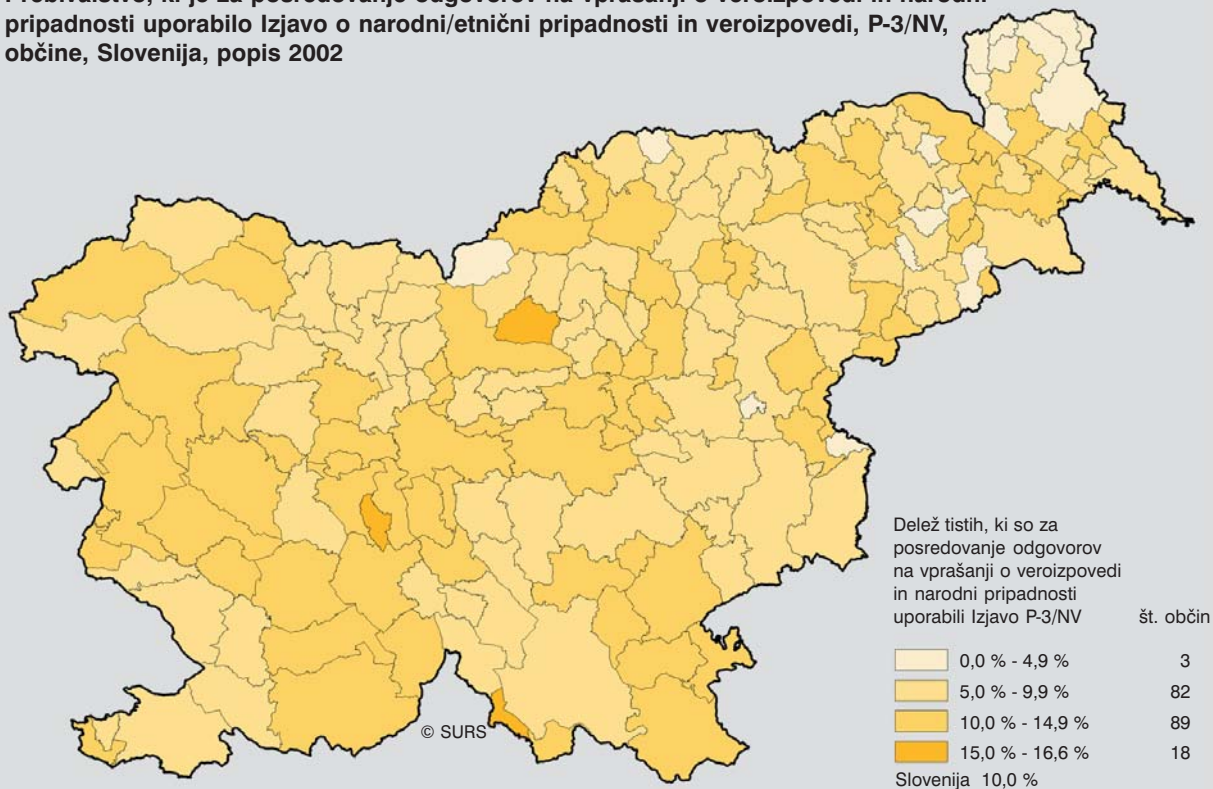
Tabela 6: Vprašanja in pojasnila k vprašanju o državljanstvu, narodni pripadnosti, jeziki in veroizpovedi v popisih prebivalstva, Slovenija 1921–2002 (nadaljevanje)

Besedila so povzeta iz vprašalnikov in navodil za vsakokratni popis, razen za popisa 1921 in 1931. Zanju smo besedila povzeli in prevedli po publikaciji: »Stanovništvo po narodnosti, knjiga IX, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948 godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1954«

Leto	Vprašanje	Pojasnilo ob vprašanju ali na vprašalniku	Pojasnilo za popisovalce
VEROIZPOVED			
1921	Veroizpoved	Nabor možnih odgovorov: »pravoslavna, rimokatoliška, grškokatoliška, evangeličanska, muslimanska, izraelska (safardi ali drugi judje), ali _____« Odgovarja se tako, da se podčrta ustrezen odgovor. Veroizpoved, katere ime ni natisnato, kot uniatska, nazarenska, baptistična itd., se vpiše na prazen prostor za besedo »ali«. Tudi za osebe brez vere naj se besedi »brez vere« vpišeta za besedo »ali«. ¹⁾	
1931	Veroizpoved	1)	»Pri vprašanju 10 je treba vpisati točno veroizpoved vsake osebe, ne glede ali je priznana ali ne. Ker se nekatere veroizpovedi dele na razne cerkve, konfesije, obrede, je treba vedno vpisati cerkev ali obred dotične veroizpovedi. N. pr. rimo-katoliška, grško-katoliška, staro-katoliška, evangeličanska augsburške veroizpovedi, reformirana, baptistična, metodistična itd.« ¹⁾
1953	Odnos do vere	Osebe, ki imajo določeno versko prepričanje, napišejo veroizpoved, kateri pripadajo; osebe brez verskega prepričanja napišejo: <i>brez vere</i> . Za otroke pod 14 leti je odločilna izjava staršev.	Pri odgovoru na to vprašanje ni važno, ali je bila oseba vpisana v knjigo pripadnikov neke veroizpovedi, temveč ali veruje iz prepričanja in se kot taka sama prišteva med pripadnike neke veroizpovedi. Zato se označijo kot brez vere tiste osebe, ki po svojem prepričanju ne izpovedujejo nobene vere, ne glede na to, ali so vpisane v knjige neke verske skupnosti. Za otroke do 14. leta starosti je odločilna izjava staršev. Pri tem vprašanju je postavljena starostna meja višje kot pri vprašanju o narodnosti in materinem jeziku, ker gre za osebno prepričanje, ki zahteva višjo stopnjo zrelosti, kakor je to potrebno za občutek narodnostne pripadnosti ali za materin jezik.
1991	Veroizpoved	Osebi na to vprašanje ni potrebno odgovoriti, če tega ne želi.	Skladno z 229. členom Ustave SR Slovenije je človekovo izpovedovanje vere svobodno in je njegova zasebna stvar. Tako kot pri vprašanju o narodnosti pripadnosti, morate tudi pri tem vprašanju vpisati točno tak odgovor, kot vam ga oseba pove. Za opredelitev veroizpovedi je pomemben le odnos osebe do vere in ne to, ali je oseba uradno registrirana kot njen pripadnik (npr. vpisana v Krstno knjigo, Poročno knjigo pri Rimokatolikih ali Pravoslavnih ipd.). Za osebe, ki na to vprašanje ne želijo odgovoriti, vpišete »ni želel odgovoriti«. Tudi na izjavo osebe o veroizpovedi ne smete vplivati.

2. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZREKANJE PREBIVALSTVA O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI

Prebivalstvo, ki je za posredovanje odgovorov na vprašanji o veroizpovedi in narodni pripadnosti uporabilo Izjavo o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi, P-3/NV, občine, Slovenija, popis 2002

Dejavnikov, ki vplivajo na to, da so ljudje pripravljeni izreči se o jeziku, veroizpovedi ali narodni pripadnosti, je veliko. Med seboj se prepletajo in tudi vloga posameznega dejavnika se sčasoma spreminja. V tem besedilu bomo obravnavali le nekatere. Predvsem tiste, na katere izvajalec popisa lahko vsaj deloma vpliva, in pa tiste, katerih delovanje je bilo mogoče prepoznati v zbranih podatkih.

2.1 OBVEZNOST ODGOVARJANJA

K obveznosti odgovarjanja na v popisu zastavljena vprašanja ljudi zavezuje vsakokratni zakon o popisu prebivalstva⁶⁾.

Vsi zakoni o popisih prebivalstva, vključno s tistim iz leta 1931, vsebujejo člen, ki obvezuje vsakogar, ki je zajet s popisom, da poda na vsa vprašanja iz popisnih obrazcev pravilne in popolne odgovore. Tisti, ki bi dali neresnične ali netočne podatke, so bili po določenih nekaterih popisnih zakonov kazensko odgovorni. Določene so bile celo višine denarnih kazni. V kolikšni meri, če sploh, so se ta določila dejansko uporabljala, ni pisnih dokazov. Po ustnem izročilu sodeč ukrepanja zaradi odklanjanja sodelovanja ali dajanja neresničnih podatkov v Sloveniji ni bilo. Tovrstni člen je bil zadnjič vključen v zakon o popisu prebivalstva v letu 1981.

Prvo odstopanje od splošne obveznosti dajanja pravih in popolnih odgovorov se pokaže v popisu leta 1971, in sicer pri vprašanju o narodni pripadnosti. To vprašanje je bilo namreč izvzeto iz obveze odgovarjanja, čeprav zakon o popisu prebivalstva v letu 1971 tega ni predvidel. V pojasnilu ob vprašanju o narodni pripadnosti in v navodilih za popisovalce je bilo zapisano: »Po 41. členu Ustave SFRJ občanu ni treba odgovoriti na to vprašanje zase in za svoje otroke, mlajše od 15 let, če tega ne želi.«

Leta 1963 je bila namreč sprejeta nova Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki je v 41. členu določila, da se občan ni dolžan opredeliti, kateri narodnosti pripada, niti se ni dolžan opredeliti za eno od narodnosti.⁷⁾ Prav tako Ustava socialistične republike Slovenije iz leta 1974 v 214. členu določa: »Nihče se ni dolžan izjavljati, kateremu narodu, narodnosti ali etnični skupini pripada in tudi ne opredeliti se za pripadnost k določenemu narodu, narodnosti ali etnični skupini.« Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, sprejeta po popisu, v 61. členu določa, da ima vsakdo pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodni skupnosti.

Navedene ustavne določbe sta povzela zakona o popisu prebivalstva za popise v letih 1981 in 1991, zakon o popisu leta 2002 pa je določilo o pravici do svobodnega izražanja pripadnosti svojemu narodu ali narodni skupnosti dopolnil z določilom, po katerem se popisana oseba ni dolžna izreči o narodni (etnični) pripadnosti in veroizpovedi. Poleg tega je zakonodajalec za vse tri popise določil, da mora popisni obrazec vsebovati pravni pouk o tem. Zato je bilo ob vprašanju o narodni pripadnosti vedno dodano pojasnilo, ki smiselno povzema ustavna določila.

Poleg narodne pripadnosti je bila v popisih 1991 in 2002 iz splošne obveze odgovarjanja na popisna vprašanja izvzeto tudi vprašanje o veroizpovedi. V popisu 1991 je bila pravna osnova za takšno odločitev 229. člen Ustave SR Slovenije, po katerem je človekovo izpovedovanje vere svobodno in je njegova zasebna stvar. Za popis leta 2002 pa sta tako ravnanje določala 41. člen Ustave RS, po katerem je izpovedovanje vere v zasebnem in javnem življenju svobodno in se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega prepričanja, in 10. člen zakona o popisu, ki pravi, da se popisana oseba ni dolžna izreči o veroizpovedi in da mora popisni vprašalnik vsebovati pravni pouk o tem.

6) Zakoni o popisih so bili v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni sprejeti običajno v letu pred popisom. Ti zakoni so določali vsebino, organizacijo in financiranje popisov. Izjema je bil le popis leta 1948, ki je bil izveden na podlagi Uredbe o kratkem popisu prebivalstva in Odredbe o določitvi dneva popisa prebivalstva. (Navodila, 1948)

Jugoslovanske zakone o popisih so v letih 1970, 1980 in 1990 v Sloveniji dopolnjevali ustrezni republiški zakoni. Dali so zakonsko podlago za zbiranje dodatnih vsebin (npr. o pogovornem jeziku v popisu leta 1991) in njihovo financiranje. Leta 1970 je bil to Zakon o vzpostavitvi centralnega registra stalnega prebivalstva v SR Sloveniji (zaradi tega je bila nekoliko spremenjena popisnica in v vprašalniku je bilo dodano eno vprašanje), v letih 1980 in 1990 pa sta bila kot dopolnilo jugoslovanskemu sprejeta še posebna republiška zakona o popisu.

Popis leta 2002 je bil izveden na podlagi zakona, sprejetega leta 2000 in dopoljenega leta 2001. Načrtovano je bilo, da se ohrani desetletni časovni interval in popis izvede leta 2001, vendar je bil zaradi finančnih omejitev prestavljen v leto 2002.

7) To določilo je povzela tudi nova slovenska ustava iz istega leta. »Določbe ustave SFRJ o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana se neposredno uporabljajo v Socialistični republiki Sloveniji.«

Tabela 7: Obveznost odgovarjanja na vprašanja, povezana z narodno pripadnostjo in veroizpovedjo, Slovenija, popisi 1948–2002

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Kraj rojstva	x	x	x	x	x	x	x
Državljanstvo	x	x	x
Veroizpoved	..	x	o	o
Jeziki							
Materni jezik	..	x	x	x	x	x	x
Pogovorni jezik v družini	o	x
Pogovorni jezik v okolju	o	..
Narodna pripadnost	x	x	x	o	o	o	o

x = odgovor je obvezen.

o = odgovor ni obvezen.

Vir: Statistični urad RS

V popisu 2002 je bilo pojasnilu, natisnjenem pri obeh vprašanjih, dodano še eno skupno, in sicer v zgornjem desnem kotu popisnice: »Posredovanje podatkov je obvezno, razen na vprašanji 29 in 30.«

Iz obveze odgovarjanja sta bili v popisu 1991 izločeni tudi vprašanja o pogovornih jezikih, ker naj bi bilo na njuni osnovi mogoče sklepati o narodni pripadnosti prebivalstva (gl. pogl. 1.3.1).

2.2 ZAUPNOST PODATKOV

Eden najpomembnejših dejavnikov, ki lahko zagotovi uspeh popisa, je zaupnost podatkov. Ljudje se ne izogibajo dajanju podatkov, dajo resnične in pravilne odgovore le, če so prepričani, da tisti, ki podatke zbirajo in obdelujejo, njihove vsebine ne bodo posredovali drugim. Organizatorji popisov so se tega dejstva dobro zavedali. Zato so prav vsi zakoni o popisih prebivalstva vsebovali člene, ki zavezujejo vse sodelujoče, da varujejo kot uradno tajnost vse, kar zvedo pri popisu. Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji leta 2002 je glede tega še posebej zavezujoč: »Osebe, ki sodelujejo pri izvajanju popisa in pri svojem delu izvedo za vsebino podatkov, zbranih s popisom, ki se nanašajo na določenega ali določljivega posameznika, so jo dolžni varovati kot uradno tajnost. Na popisnih vprašalnikih mora biti vidno označeno, da vsi podatki na njih predstavljajo uradno tajnost«.

Poleg tega so vsi jugoslovanski in slovenski zakoni o popisih prebivalstva določali, da so »vsi individualni podatki, ki se dobijo s popisom, namenjeni edinole za statistično obdelavo in se ne smejo uporabiti za nikakršen drug namen.« Že zakon iz leta 1931 je določal: »Vsi individualni podatki, zbrani s tem popisom, se hranijo kot uradna tajnost in služijo le splošnim statističnim namenom, zato se ne smejo uporabljati za kakršnokoli obremenjevanje prebivalstva, naj bodo to davki ali kakšne druge dajatve.«⁸⁾ V zakonu o popisu leta 2002 je ustrezno določilo zelo kratko, kajti natančnejša določila vsebuje Zakon o varstvu osebnih podatkov: »Podatki, zbrani s popisom, se uporabljajo samo v statistične namene.« Uporabljati podatke samo za statistične namene pomeni, da se pridobljeni podatki ne smejo posredovati drugim uporabnikom v obliki, ki bi omogočila prepoznavo tistega, na kogar se nanašajo.⁹⁾

8) Zakon o popisu prebivalstva, kmečkih gospodarstev in živine 31. 1. 1931, 10. člen.

9) Zakonska določila o uradni tajnosti s popisom zbranih podatkov in njihovi uporabi samo za statistične namene so bila vključena v vsakokratna navodila za popisovalce oziroma vse sodelujoče v popisu. Leta 1971 pa se to določilo prvič pojavi na popisnici (vprašalnik za osebo), in to v zgornjem levem kotu: »Po 10. členu Zakona o popisu prebivalstva in stanovanj v letu 1971 so vsi podatki iz tega obrazca uradna tajnost in se bodo uporabili le v statistične namene«. Na popisnici iz leta 1981 je bilo zapisano »Podatki iz tega obrazca so uradna tajnost in bodo uporabljeni le v statistične namene.« V letu 1991 je bilo ustrezno besedilo, veljavno za vse vprašalnike, natisnjeno na enem izmed njih, leta 2002 pa ponovno na vsakem posebej: »Vsi podatki predstavljajo uradno tajnost.«

Statistika zbere s popisom vrsto osebnih podatkov. Ni pa statistika edina, ki zbira take podatke. Zato so sčasoma postala potrebna splošna določila o pogojih zbiranja, upravljanja in varstva osebnih podatkov. Tako je bil leta 1990 v Sloveniji sprejet Zakon o varstvu osebnih podatkov. Leta 1999 ga je nadomestil nov, izpopolnjen Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS št. 59-2792/1999). Ta v tretjem členu določa: »Upravljalci zbirk osebnih podatkov, ki so za njihovo zbiranje pooblašteni z zakonom, lahko zbirajo osebne podatke, ki se nanašajo na rasno in drugo poreklo, politična, verska in druga prepričanja, pripadnost sindikatu ali spolno vedenje samo na podlagi pisne privolitve posameznika.«¹⁰⁾

Zaradi omenjenih določil je bil postopek pridobivanja podatkov o narodni pripadnosti in veroizpovedi v popisu leta 2002 bolj zapleten kot v predhodnih, prebivalstvo pa je imelo dodatno zagotovilo o varovanju svojih podatkov. Zakon o popisu 2002 je v 10. členu določal: »Za odsotne člane gospodinjstva, ki so na dan popisa dopolnili 14 let starosti, se podatki o veroizpovedi in narodnosti posredujejo tako, da se predloži njihovo pisno soglasje za posredovanje teh podatkov za namen tega popisa ter njihova pisna opredelitev o njihovi narodni pripadnosti in veroizpovedi.« To zakonsko določilo je statistični urad ob pripravi navodil za popisovalce razširil na vse prebivalstvo. Vsi, ki so želeli, so lahko na vprašanji o narodni/etnični pripadnosti odgovarjali osebno, brez navzočnosti popisovalca ali kake druge osebe (sampopis). Tistim, ki so odgovarjali popisovalcem, pa je moral le-ta pokazati ponujene možne odgovore na popisnici in jih opozoriti, da na ti vprašanji niso dolžni odgovarjati.

Osebi, ki se je odločila, da na vprašanji o narodni pripadnosti in veroizpovedi ne želi odgovarjati v navzočnosti popisovalca ali v navzočnosti drugih članov gospodinjstva, je moral popisovalec izročiti poseben vprašalnik, imenovan Izjava P-3/NV, na katerem sta bili zastavljeni vprašanji o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi. Navzočim v gospodinjstvu je vročil obrazce za izjavo tudi za vse tiste člane, ki so bili ob njegovem obisku odsotni. Vsaki Izjavi je bila dodana naslovljena in frankirana ovojnica, v kateri je oseba izpolnjeno in podpisano Izjavo odposlala statističnemu uradu. Ta je prejel 207 tisoč takih izjav, to je slabih 11 % prebivalstva Slovenije. Izjava je bila veljavna le, če je bila podpisana. Takih izjav je bilo 198 428 ali 95,8 % prejetih. Število oseb, ki je svojo izjavo o narodni pripadnosti posredovalo s pomočjo Izjave P-3/NV, je bilo približno enako številu oseb, ki so na ta način posredovale izjavo o veroizpovedi (192 463 in 189 571).

Tabela 8: Izjave o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi (obrazec P-3/NV), Slovenija, popis 2002

Izjave P-3/NV	Število	%
Izročene gospodinjstvom	250 000	100
Vrnjene statističnemu uradu	206 957	82,8
Vrnjene statističnemu uradu	206 957	100
- neveljavne (nepodpisane, nečitljive ipd.)	8 765	4,2
- vključene v statistično obdelavo	198 428	95,8

Vir: Statistični urad RS

Skrb za zaupnost podatkov pa se z zbiranjem le-teh ne konča. Nadaljuje se med statistično obdelavo in tudi pri izkazovanju podatkov. Pri slednjem je najpomembnejše, da zagotovimo neprepoznavnost posameznikov. To dosežemo tako, da ne objavljamo podatkov za zelo majhne skupine ljudi. Izmed podatkov popisa 1991 niso bili objavljeni tisti za naselja z manj kot petimi prebivalci, o narodni pripadnosti in veroizpovedi pa tisti za naselja z manj kot 30 prebivalci. S tem naj bi preprečili prepoznavnost posameznikov v naseljih z majhnim številom prebivalstva. Pri izkazovanju podatkov popisa 2002 so bila pravila še strožja. Najmanjša prebivalstvena skupina, za katero je še mogoče objaviti podatek, bo določena za vsako tabelo posebej, odvisno od vrste podatkov in velikosti prostorske enote (zakrivanje celic v tabeli).

10) Zakon o varstvu osebnih podatkov, 2. člen: »Pisna privolitev posameznika – je podpisana privolitev posameznika, da se določeni podatki o njem obdelujejo za določene namene, in ima obliko listine, določila v pogodbi, določila v naročilu, priloge k vlogi ali drugo obliko v skladu s posebnim zakonom.«

Vsi izvajalci popisa 2002, tudi tisti, ki so sodelovali pri statistični obdelavi podatkov, so pred začetkom dela morali podpisati izjavo o varovanju in tajnosti podatkov. S tem so se zavezali, da bodo podatke, pridobljene s popisom, varovali kot uradno tajnost. Tudi v prejšnjih popisih so bili izvajalci popisa zavezani k varovanju uradne tajnosti, vendar jim doslej tega ni bilo treba potrditi v pisni obliki.

Osnovni namen popisa prebivalstva je statističen. Lahko pa seveda služi tudi drugim namenom. V Sloveniji smo dva popisa prebivalstva uporabili tudi za vzpostavitev registra prebivalstva. Leta 1953 so popisni podatki služili za vzpostavitev občinskih registrov stalnega prebivalstva, leta 1971 pa za vzpostavitev centralnega registra stalnega prebivalstva. Vzpostavitev obeh omenjenih registrov sta omogočila posebna zakona. Ta sta določila tudi njuno vsebino. Vsebina registrov je mnogo ožja od vsebine popisov in ne vsebuje informacij o narodni pripadnosti ali veroizpovedi. Tudi o maternem ali pogovornem jeziku ne.

2.3 OBVEŠČENOST PREBIVALSTVA

Cilj izvajalca popisa je njegova uspešna izvedba. Zato mora prebivalstvo čim boljše seznaniti z vsebino popisa in hkrati v njem vzbuditi pripravljenost za sodelovanje. V Sloveniji je bila obveščeni prebivalstva od popisa do popisa namenjena čedalje večja pozornost. Tako je za popis 2002 že Zakon o popisu vseboval določilo, ki je statistični urad zavezovalo, da prebivalstvo obvešča o popisu celovito in pravočasno.

Popisni vprašalniki so bili objavljeni v uradnih listih, vsaj od leta 1971 dalje tudi v dnevnem časopisju, na popis so opozarjali posebni lepaki (na območjih, kjer živita madžarska in italijanska narodna skupnost, so bili lepaki tudi v teh dveh jezikih), posebne oddaje na nacionalnih in lokalnih radiih in televizijah, tiskovne konference. Pred popisom 2002 je statistični urad izdal tudi posebno zgibanko, vsako gospodinjstvo pa je prejelo še obvestilno pismo o anketarjevem obisku.

Da bi v času, ko vedno več ljudi odklanja različna anketiranja in popisovanja, zagotovili čim večje sodelovanje prebivalstva, se je pred popisom leta 2002 statistični urad prvič odločil tudi za plačano oglaševanje na nacionalnem radiu in nacionalni televiziji. (Repovž Grabnar, 2002) Oblikoval je tudi posebno spletno stran, ki je do začetka popisovanja zabeležila 25 000 dostopov, do konca junija pa še nadaljnjih 42 500.

Poleg statističnega urada so za promocijo popisa 2002 nehote poskrbele tudi javne razprave v zvezi z vprašanjem o narodni pripadnosti in veroizpovedi. Zlasti interes katoliške cerkve o poznavanju obsega verujoče populacije, izražen v povabilu k izrekanju/pričevanju svoje religioznosti, je posredno prispeval k promociji popisa v nemestnih okoljih (Repovž Grabnar, 2002).

Popisovalci in območni inštruktorji so po končanem popisovanju izpolnili poseben anketni vprašalnik, s katerim je statistični urad želel zbrati njihova mnenja o organizaciji popisa in odzivanju prebivalstva. 81 % popisovalcev je ocenilo, da so bili prebivalci Slovenije o popisu dobro obveščeni. Dve tretjini popisovalcev sta odgovorili, da so bile popisovane osebe pripravljene sodelovati takoj, ne da bi o popisu izražale kakršne koli pripombe. Popisovalci so omenili, da je večina oseb, ki je popis odklanjala, kot najpogostejše zadržke navedla naslednje razloge: načelno odklanjajo sodelovanje, številni podatki so v različnih drugih virih že zbrani, nimajo časa, strah jih je pred zlorabo podatkov (Žnidaršič, 2002).

2.4 POLITIČNE OKOLIŠČINE

Zakonska določila o obveznosti odgovarjanja, zaupnosti in obveščeni prebivalstva so osnova vsakega popisa. Vendar zakoni in obveščeni sami po sebi še ne zagotavljajo, da se bo prebivalstvo res odzvalo in da bo odgovarjalo skladno z objektivnimi dejstvi ali osebnimi prepričanji. Zato je tako zelo pomembno, kakšno je splošno zaupanje v državne ustanove, za katere namene so se uporabljali podatki predhodnih popisov, kakšne so politične razmere v državi itd.

Iz petdesetletne zgodovine jugoslovanskih popisov po drugi svetovni vojni lahko navedemo dva primera, ko so se politične razmere jasno odslikale v popisnih podatkih. Prvi se nanaša na veroizpoved, drugi na narodno pripadnost. Podatki popisa leta 1953 so pokazali, da je bilo v republiki Sloveniji 10,3 % nevernih. Slabih 40 let kasneje, leta 1991, je bilo ateistov le 4,3 % prebivalstva. Primerjava obeh deležev pokaže, da se je delež nevernih zmanjšal, kar je nenavadno. Popis leta 1953 je bil namreč izveden v času, ko »je bil vpliv političnih razmer na vernost v Sloveniji izrazit« (Toš et al., 1999) in to se je odražalo tudi v popisnih rezultatih.

Drugi primer se nanaša na narodno sestavo prebivalstva v nekdanji Jugoslaviji (tabela 9). V Jugoslaviji se določen del prebivalstva na vprašanje o narodni pripadnosti ni opredeljeval po narodni, temveč po regionalni pripadnosti ali pa so se opredelili kot Jugoslovani. Delež Jugoslovancev se je od popisa do popisa povečeval in dosegel najvišje vrednosti v letu 1981. Glede na to, da je bilo Jugoslovancev največ v narodno najbolj mešanih republikah nekdanje Jugoslavije, da so se za Jugoslovane najpogosteje izrekli otroci narodno različnih staršev in da so močni selitveni tokovi pospeševali nastajanje narodno mešanih zakonov, je bilo pričakovati, da se bo do popisa 1991 delež Jugoslovancev še povečal. Vendar se je povsod, razen v Makedoniji, zmanjšal. Povečan nacionalizem v obdobju pred razpadom Jugoslavije je verjetno glavni razlog, da so se nekateri Jugoslovani v takratnih okoliščinah raje opredelili za konkretno narodno pripadnost kot pa za Jugoslovane. Če Jugoslavija ne bi doživljala politične krize, bi bil delež Jugoslovancev zagotovo znatno večji.

Tabla 9: Prebivalstvo, ki je na vprašanje o narodni pripadnosti odgovorilo, da so Jugoslovani, republike nekdanje Jugoslavije, popisi 1961–1991 %

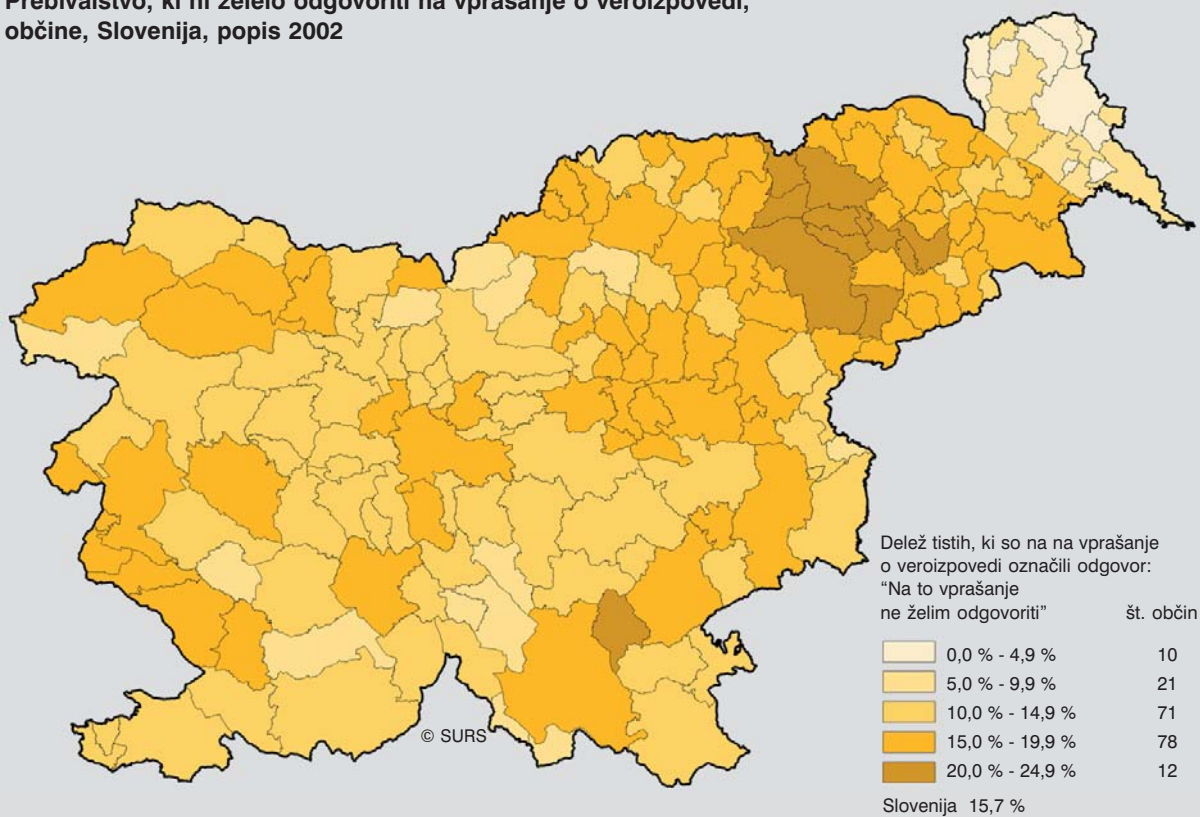
Republike nekdanje Jugoslavije	Opredelili so se za Jugoslovane			
	1961	1971	1981	1991
Skupaj	1,71	1,33	5,44	2,98
Bosna in Hercegovina	8,42	1,17	7,91	5,49
Črna gora	0,33	2,07	5,35	4,20
Hrvaška	0,37	1,90	8,24	2,20
Makedonija	0,09	0,22	0,74	0,77
Slovenija	0,18	0,39	1,39	0,63
Srbija	0,26	1,47	4,74	3,24

Vir: Dušan Breznik: Stanovništvo Jugoslavije, Konzorcijum Instituta društvenih nauka u Jugoslaviji, Chronos, Beograd 1991, stran 164-169 in podatki statističnih uradov za leto 1991.

Popis leta 2002 je bil že med obravnavanjem in sprejemanjem Zakona o popisu (na račun prvotno predvidene izpustitve vprašanj o veroizpovedi in narodni pripadnosti in kasnejše vključitve) nekoliko spolitiziran. Vendar nobena od političnih strank ni spodbujala »protipopisnega« razpoloženja (Repovž Grabnar 2002). Po oceni popisovalcev je le 0,1 % prebivalstva načelno odklanjal sodelovanje v popisu (Žnidaršič, 2002). Tako nizek odstotek načelnega odklanjanja sodelovanja v popisu pa seveda ne pomeni, da je bil tako nizek tudi odstotek oseb, ki niso bile pripravljene odgovarjati na posamezna vprašanja. Pri vprašanih o narodni pripadnosti in veroizpovedi sta bila odstotka mnogo višja.

3. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STATISTIČNE PODATKE O VEROIZPOVEDI, JEZIKIH IN NARODNI PRIPADNOSTI

Prebivalstvo, ki ni želelo odgovoriti na vprašanje o veroizpovedi, občine, Slovenija, popis 2002

Dejavniki, ki smo jih obravnavali v prejšnjem poglavju, vplivajo na pripravljenost oz. nepripravljenost prebivalstva, da se izreče o svoji narodni pripadnosti, veroizpovedi in svojih jezikih. Vendar pa je od pripravljenosti izreči se do ustreznega statističnega podatka še dolga pot. In na to, kakšen bo na koncu te poti rezultat, vpliva še vrsta dejavnikov, ki smo jih poimenovali dejavniki, ki vplivajo na statistične podatke o veroizpovedi, narodni pripadnosti in jezikih. V grobem jih lahko razdelimo na tiste, ki vplivajo na zbiranje podatkov, in tiste, ki vplivajo na statistično obdelavo in izkazovanje zbranih podatkov. Od teh dejavnikov je odvisno, ali bodo podatki pokazali sliko, kakršno so ljudje pripravljeni posredovati, ali pa bo ta slika le bolj ali manj dober približek.

3.1 ZBIRANJE PODATKOV

3.1.1 Zajetje

Od konca druge svetovne vojne pa do leta 1995 je bila osnova celotne jugoslovanske in s tem tudi slovenske statistike prebivalstva načelo stalnega prebivalstva. To pomeni, da so bili vsi podatki o gibanju in stanju prebivalstva prikazani po stalnem prebivališču osebe. Stalno prebivališče pa je naselje, v katerem se oseba naseli z namenom, da v njem stalno živi.

Stalno prebivališče je mogoče opredeliti na osnovi subjektivnih (npr. izjava) ali pa objektivnih meril (npr. uradni dokumenti). V Sloveniji je bilo subjektivno merilo uporabljeno v vseh dosedanjih popisih prebivalstva, objektivno merilo pa uporablja register prebivalstva, ki ga vodi Ministrstvo za notranje zadeve.

Prebivalstvo Slovenije, kakršnega izkazujejo popisi prebivalstva leta 1961, 1971, 1981 in 1991, sestavljajo vsi državljani SFR Jugoslavije, tuji državljani in osebe brez državljanstva, ki so imele stalno prebivališče v Republiki Sloveniji, ne glede na to, ali so bile ob polnoči med 31. marcem in 1. aprilom v naselju stalnega prebivališča navzoče ali pa so se tedaj začasno nahajale v drugem naselju SFR Jugoslavije ali v tujini.

Definicije stalnega prebivališča navodila za popisovanje niso vsebovala. O njej je bilo mogoče sklepati posredno, na osnovi tehničnih navodil za popisovalce. Odločitev o tem, kje ima nekdo svoje stalno prebivališče, je bila prepuščena izjavi posameznika.

Tako kot definicija stalnega prebivališča je bila tudi definicija začasne odsotnosti subjektivna. Začasna odsotnost ni bila časovno ali kakor koli drugače omejena. Lahko je trajala od nekaj dni do več let. Začasno odsotni so bili vsi, ki so imeli stalno prebivališče v SFR Jugoslaviji (Sloveniji), delali pa so v jugoslovanskih predstavništvih ali podjetjih v tujini, pri tujem delodajalcu ali samostojno, in njihovi družinski člani, če so z njimi živeli v tujini. Imenujemo jih zdomci.

Število stalnega prebivalstva SFR Jugoslavije (Slovenije), opredeljeno na zgoraj opisani način, je predstavljalo uradno število prebivalstva SFR Jugoslavije (Slovenije). Ta podatek so vsebovale vse statistične in druge publikacije. Tudi podatki o narodni, verski in jezikovni sestavi prebivalstva so se nanašali na tako opredeljeno prebivalstvo.

Z letom 1995 je Statistični urad Republike Slovenije za izkazovanje podatkov o prebivalstvu prevzel novo definicijo prebivalstva. Po tej definiciji sestavljajo prebivalstvo Slovenije vsi, ki v Sloveniji živijo nepretrgoma več kot eno leto, in tisti, ki so Slovenijo zapustili, vendar ne za več kot za eno leto. Taka definicija je veljala tudi za popis 2002.

Sprememba definicije prebivalstva v popisu leta 2002 je povzročila težave pri primerjanju podatkov tega in predhodnih popisov. Ker se je val dopuščene zaposlovanja v tujini sprožil sredi 60. let, so s popisom 2002 slabo primerljivi kar trije popisi, 1971, 1981 in 1991. Da bi primerljivost izboljšali, smo za namen te publikacije znova izdelali tabele za narodno, versko in jezikovno sestavo prebivalstva v letih 1981 in 1991, in sicer tako, da smo izločili zdomce¹¹⁾. Nismo pa vključili začasnih navzočih, čeprav bi bilo to za zagotovitev popolne primerljivosti potrebno. Začasni navzoči so bili v popisih 1971 in 1981 sicer popisani, večina tudi v letu 1991, vendar iz podatkov ni bilo mogoče izluščiti dolžine bivanja v Sloveniji (več ali manj kot eno leto).

11) Za leto 1971 to iz tehničnih razlogov ni bilo mogoče.

Posledica izločitve zdomcev je manjše število prebivalstva, pa tudi manjše število neznanih odgovorov. Število prebivalstva po popisu 1991 se je zmanjšalo za 2,7 %. Število neznanih odgovorov za narodno pripadnost in jezike pa se je zmanjšalo približno za petino.

Tabla 10: Prebivalstvo z neznano narodno pripadnostjo, neznanimi jeziki in neznano veroizpovedjo, Slovenija, popis 1991

	Stalno prebivalstvo	Zdomci	
		Število	%
Prebivalstvo:			
skupaj	1 965 986	52 631	2,7
z neznano narodno pripadnostjo	53 545	11 190	20,1
z neznanim maternim jezikom	52 552	11 353	21,6
z neznanim pogovornim jezikom v družini	61 193	12 734	20,8
z neznanim pogovornim jezikom v okolju	55 727	12 558	22,9
z neznano veroizpovedjo	294 318	15 751	5,4

Vir: Statistični urad RS

Popolnost zjetja

Želja vsakega organizatorja popisa je, da bi bila popolnost zjetja kar največja. Popolno zjetje pomeni, da so popisani vsi, ki bi po metodologiji popisa morali biti. Da bi popolnost zjetja dosegli ali pa se ji vsaj čim bolj približali, so se morali popisovalci v gospodinjstva vračati, če pri prvem obisku svojega dela niso mogli opraviti. Če ne ob prvem in ne ob drugem obisku (tega so najavili s posebnim pisnim obvestilom) niso našli oseb, ki bi jih morali popisati, so jih pisno povabili v pisarno občinske popisne komisije (1953, 1981, 1991), ali o njih povprašali sosedo (1961, 1971, 1981, 1991) ali pa so njihove osnovne podatke pridobil pri ustreznem občinskem organu (1971, 1981).

Navodila za popis 2002 so določala, da mora popisovalec, ki prvič ni mogel vzpostaviti stika z gospodinjstvom, poskusiti to storiti vsaj še trikrat. Po končanem popisovanju je statistični urad ponudil možnost samopopisa vsem, ki jih popisovalec v času popisa ni obiskal ali pa so bili odsotni. Na njihovo željo jim je do 24. 4. 2002 poslal popisne vprašalnike, navodila, frankirano ovojnico, nekaj obrazcev Izjava P-3/NV in obrazec za izjavo o prostovoljnosti dajanja podatkov. Podpis slednje je bil pogoj za vključitev vprašalnikov v popisno bazo.

V Sloveniji smo čim popolnejše zjetje skušali doseči tudi tako, da smo v popise vključevali podatke iz registra prebivalstva. Že za popis leta 1981 je vsak popisovalec prejel izpis podatkov o prebivalcih iz Centralnega registra prebivalstva SR Slovenije po popisnih okoliših po stanju na dan 31. 12. 1980. »To je izpis podatkov o prebivalcih za popisni okoliš, kot pomožna dokumentacija za popisovalca.«¹²⁾ Popisovalec je moral popisati tudi osebe, ki jih ni bilo v navedenem seznamu, če je to predvidevala popisna metodologija.

Za popis leta 1991 so popisovalci prejeli popisnice z že vpisanimi imeni in priimki, naslovi in enotnimi matičnimi številkami oseb in prazne popisnice. Identifikacijski podatki so bili izpisani iz centralnega registra prebivalstva. To pomeni, da so bili vprašalniki z vnaprej natisnjenimi identifikacijskimi podatki izpisani samo za osebe s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji. Popisovalci pa so morali popisati vsakogar, ki je po popisni metodologiji sodil v prebivalstvo Slovenije ali med začasno navzoče v Sloveniji.

Tudi za popis 2002 so popisovalci prejeli seznam vseh oseb s prijavljenim stalnim ali začasnim prebivališčem v popisnem okolišu in ustrezno število popisnih vprašalnikov z že natisnjenimi osnovnimi identifikacijskimi podatki

12) Strokovno-metodološka navodila za organiziranje in izvajanje popisa, Metodološko gradivo, št.12/81, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, februar 1981, str. 8

po stanju 9. 11. 2001. To je bil izpis iz tako imenovane predpopisne baze, v kateri so bili združeni podatki različnih administrativnih in statističnih virov. Kljub temu je popisovalec moral popisati tudi osebe, ki niso bile navedene v seznamu, če so ustrezale merilom določenim s popisno metodologijo. Takih je bilo blizu 0,1 %.

3.1.2 Metode zbiranja podatkov

Podatke, ki se zbirajo s popisi, je mogoče zbrati na različne načine: z metodo intervjuja, s samopopisom, s pomočjo administrativnih evidenc ali pa s kombinacijo omenjenih metod. V dozdajšnjih popisih na ozemlju Slovenije so bile uporabljene že skoraj vse omenjene metode.

Popise, izvedene po drugi svetovni vojni, lahko glede na uporabljene metode zbiranja podatkov – popisovanja – razdelimo v tri skupine:

- popisi 1948, 1953, 1961
- popisa 1971, 1981
- popisa 1991, 2002.

Osnovna metoda zbiranja podatkov ob popisih leta 1948, 1953 in 1961 je bil samopopis. Le za tiste, ki niso bili sposobni sami izpolniti vprašalnikov, je to moral opraviti »starešina gospodinjstva« ali popisovalec. Zato so bili popisni vprašalniki sestavljeni tako, da je bilo ob vsakem vprašanju natisnjeno navodilo za pravilen vpis odgovora. Količina navodil na vprašalnikih se je od popisa do popisa manjšala, obenem pa so postajala obsežnejša navodila za delo popisovalcev.

Popisovalec je moral ob svojem prvem obisku v gospodinjstvu razdeliti vprašalnike, vpisati identifikacijske podatke in dolžiti navzočnost oseb (navzoča, začasno navzoča, začasno odsotna) v gospodinjstvu. Ob svojem drugem obisku je moral vprašalnike pregledati, jih po potrebi dopolniti ali izpolniti in pobrati. Od tega načina popisovanja je popisovalec smel odstopiti le izjemoma. V navodilih je bilo zapisano takole: »V tistih naseljih pa, kjer so hiše raztresene tako, da je popisni okoliš zelo obsežen, lahko popisne komisije izjemno odredijo, da popisovalci v takih okoliših ne delijo popisnih obrazcev v naprej in jih šele potem zbirajo, temveč da opravijo oboje hkrati«.

V popisih 1971 in 1981 je popisovalec praviloma gospodinjstvo obiskal le enkrat in takrat tudi izpolnil popisne vprašalnike za vse člane gospodinjstva. »Popisovalci so obiskali vsako stavbo oziroma stanovanje v svojem popisnem okolišu in takoj popisali stanovanja, gospodinjstva in osebe. V primerih, ko popisovalci v gospodinjstvu niso našli nobene odrasle osebe ali če v stanovanju ni bilo nikogar, je bila njihova dolžnost, da ponovno obiščejo gospodinjstvo in ga popišejo.«

V popisu 1991 je bila uporabljena kombinacija metode intervjuja in popisa s pomočjo administrativnih in statističnih virov. Popisovalci so prejeli popisnice, na katerih so bili že natisnjeni naslovni podatki: ime in priimek osebe, naslov, in enotna matična številka občana (EMŠO). Te informacije so bile prevzete iz Centralnega registra stalnega prebivalstva. Poleg tega so bile izpisane še številke vprašanj, na katera ni bilo treba odgovoriti, ker so se podatki že nahajali v katerem od uporabljenih administrativnih ali statističnih virov. Popisovalci so zbrali podatke tudi za ta vprašanja, vendar pa so bili med statistično obdelavo prekriji s podatki iz administrativnih ali statističnih virov. Veljalo je prepričanje, da so podatki administrativnih virov zanesljivejši od izjav posameznikov.

Pri popisu leta 2002 je bil glede uporabe administrativnih evidenc storjen še korak dalje. Iz omenjene predpopisne baze je bilo za vse prebivalstvo zagotovljenih 9 podatkov, za nekatere skupine pa še dodatnih 7. Za prvo skupino podatkov popis ni vseboval vprašanj, za drugo pa jih je, vendar vsem nanja ni bilo treba odgovarjati. Med temi vprašanji ni bilo podatkov o veroizpovedi, narodni pripadnosti, jeziki. Bila pa so vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu, zadnji selitvi, spolu, itd. Zato uporaba administrativnih virov ni neposredno vplivala na podatke o verski, narodni in jezikovni sestavi prebivalstva. Gotovo pa je izboljšala zajetje in podatke o tistih znakih, ki jih običajno kombiniramo z narodno pripadnostjo, veroizpovedjo, jeziki (spol, izobrazba itd.).

Popis 2002 je znova uvedel možnost samopopisa. O tej možnosti so bila gospodinjstva obveščena preko množičnih občil in z obvestilnim pismom. Tudi popisovalec jih je moral opozoriti na to možnost. Če se je gospodinjstvo odločilo za samopopis, mu je popisovalec ob prvem obisku pustil ustrezno število vprašalnikov, skupaj s kratkimi navodili, in se ponje vrnil nekaj dni pozneje. Ta način popisovanja, ki naj bi ljudem omogočil več zasebnosti pri vpisovanju odgovorov, se očitno ni priljubilo. Samopopisalo se je le 60.600 oseb ali 3 % prebivalstva. O razlogih za to težko sodimo, vendar se

zdi, da je potreba po dvakratnem obisku popisovalca odvrčala od samopopisa ene in druge - gospodinjstva in popisovalce. Obvešččenost prebivalstva o samopopisu je bila po mnenju popisovalcev namreč dobra ali zelo dobra.

Po končanem popisu je Statistični urad zaprosil popisovalce, da ocenijo kakovost odgovorov tistih, ki so vprašalnike izpolnili sami. 19 % popisovalcev je ocenilo, da so bili vprašalniki dobro izpolnjeni, 25 %, da so bili srednje dobro, 27 % slabo in pomankljivo. 29, % popisovalcev ni želelo presojati kakovosti s samopopisom izpolnjenih vprašalnikov (Žnidaršič, 2002).

Poleg tovrstnega samopopisa pa je bil ob popisu 2002 možen tudi delni samopopis. Na vprašanji o narodni pripadnosti in veroizpovedi je bilo namreč mogoče odgovarjati posebej (Izjava o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi, P-3/NV), brez navzočnosti popisovalca, in odgovore odposlati neposredno na statistični urad. Za tovrstni samopopis se je odločilo slabih 11 % prebivalstva (poglavje 3.1.2). V anketi ob koncu popisovanja sta dve tretjini popisovalcev izjavili, da ljudje k Izjavi niso imeli pripomb, četrtnina je navedla, da so popisovanci imeli negativne pripombe, 7 % pa jih je menilo, da so prebivalci Izjavo sprejeli pozitivno (Žnidaršič, 2002).

3.1.3 Kdo odgovarja na vprašanja in kdo vpisuje odgovore

Za pravilnost odgovorov je gotovo najbolje, da na vprašanja odgovarja vsak zase oziroma tisti, ki podatke najbolje pozna. Zase lahko praviloma odgovarjajo navzoči odrasli, za otroke starši ali skrbniki, za odsotne osebe pa druge odrasle osebe. To osnovno pravilo je v Sloveniji veljalo v vseh popisih po drugi svetovni vojni. Veljalo je za vsa vprašanja, tudi za izrazito subjektivna, kakršni sta vprašanja o veroizpovedi in narodni pripadnosti. Šele popis leta 2002 se je v tem pravilu deloma odmaknil od ustaljene prakse.

Iz povedanega izhaja, da sta bili v vsakem popisu prebivalstva dve skupini oseb, za katere so odgovarjali drugi: otroci in odsotni odrasli. Otrok je bilo vedno več kot odraslih odsotnih. V popisih 1948, 1953 in 1961 so starši odgovarjali za otroke do 10. leta starosti, v nadaljnjih pa za otroke do 15. leta starosti. Izjema je bilo vprašanje o veroizpovedi v popisu leta 1953. Zanj je bila starostna meja postavljena višje kot za druga vprašanja. V navodilih za popisovalce je bila ta izjema utemeljena takole: «Pri tem vprašanju je postavljena starostna meja višje kot pri vprašanju o narodnosti in materinem jeziku, ker gre za osebno prepričanje, ki zahteva višjo stopnjo zrelosti, kakor je to potrebno za občutek narodnostne pripadnosti ali za materin jezik.»

Drugo skupino oseb, ki na popisna vprašanja ni odgovarjala sama, so sestavljali začasno odsotni odrasli¹³⁾. Število teh oseb se zaradi vse večje mobilnosti prebivalstva povečuje. Največje je bilo v popisih 1971, 1981 in 1991. V 60. in 70. letih so namreč mnogi odšli v tujino zaradi dela, šolanja ali bivanja. Ker je bil ta njihov odhod mišljen le kot začasen, so bili vsi, čeprav so živeli v tujini, vključeni med stalno prebivalstvo Slovenije. Kljub temu da je bila popisu teh oseb (imenovanih zdomci) namenjena posebna pozornost (popis v tujini leta 1971, obveščanje o popisu preko konzularnih predstavništev, na vstopih v državo v letih 1971 in 1981 itd.), so popisovalci podatke o mnogih izmed njih pridobili ali od sorodnikov ali sosedov ali pa so vprašanja ostala brez odgovorov.

Tak način zbiranja podatkov o odsotnih je sčasoma postal nesprejemljiv. Posebno glede zelo osebnih vprašanj, kot sta narodna pripadnost in veroizpoved, postajamo čedalje bolj občutljivi in ne želimo, da o tem odločajo drugi. Ob popisu 2002 je zato popisovalec moral za odsotne osebe pustiti v gospodinjstvu obrazec Izjava P-3/NV, da ga je le-ta lahko sama izpolnila. Statistični urad je take izjave sprejemal tudi še po 15. aprilu, ko je bilo popisovanje končano. Tako je imela večina začasno odsotnih možnost, da je osebno odgovorila na vprašanji o veroizpovedi in narodni pripadnosti.

Usposobljenost popisovalcev

Usposobljenost popisovalcev naj bi zagotavljala njihova izobrazba in znanje, pridobljeno na posebnih tečajih. Sodelujoči pri popisu 2002 so morali imeti vsi najmanj srednješolsko izobrazbo. O prejšnjih popisih nimamo podobnih informacij. Poznamo pa poklicno sestavo popisovalcev ob prvem povojnem popisu. Takratno in sedanjo

13) Tisti, ki so služili vojaški rok ali prestajali zaporno kazen, so bili v popisih 1953, 1961, 1971 in 1981 popisani v vojašnicah oziroma zaporih. Njihove popisnice so bile nato uvrščene v gradivo popisnega okoliša, v katerem so imeli stalno prebivališče.

poklicno klasifikacijo smo priredili do te mere, da so posamezne kategorije prebivalstva med seboj primerljive. Prikazuje jih tabela 11.

Sestava popisovalcev se je v dobrih petdesetih letih bistveno spremenila. Leta 1948 je bila skoraj polovica popisovalcev državnih uslužbencev, med njimi je bilo veliko učiteljev, drugo najštevičnejšo skupino so sestavljali kmetje, sledili so delavci, upokojenci in drugi. Takšna sestava popisovalcev je bila mogoča zato, ker je predsedstvo vlade FLRJ na zahtevo zveznega statističnega urada poslalo razpis vsem zveznim ustanovam in podjetjem, da odobrijo odsotnost uslužbencem in delavcem, ki bodo določeni za popisovalce (Konačni, 1951)¹⁴). Tudi v naslednjih popisih so bili ustanove, podjetja in organizacije z zakonom zavezani, »dati občinskim popisnim komisijam na razpolago svoje delavce, ki jih občinska skupščina določi za popisovalce, inštruktorje in kontrolorje«. V letu 1991 pa tega niso bili več dolžni, »če bi njihovo imenovanje in delo pri popisu povzročilo motnje v delovnem procesu«. V zakonu o popisu 2002 tovrstnega člana ni bilo več. Izbor popisovalcev in območnih inštruktorjev je bil izveden s pomočjo javnega razpisa. Nanj se je prijavilo 2,6-krat več oseb, kot je bilo potrebnih.

Število popisovalcev je odvisno od števila prebivalstva, obsežnosti vprašalnikov in trajanja popisovanja. Število prebivalstva se je v vsem povojnem obdobju povečevalo, prav tako število vprašanj na popisnih obrazcih. Kljub temu je pri popisu leta 1948 v Sloveniji sodelovalo 11 466 popisovalcev, leta 2002 pa le 8 698. Razlog za tolikšno razliko je v trajanju popisovanja. Leta 1948 je bilo treba popis izvesti v treh dneh, leta 2002 pa v petnajstih.

Tabela 11: Poklicna sestava popisovalcev, Slovenija, popisa 1948 in 2002 %

Poklicna skupina	1948	2002
Skupaj	100	100
Delovno aktivne osebe	89	19
Upokojenci	5	3
Učenci in študentje	2	54
Brezposelni	0	14
Drugi in neznano	4	10

Vir: Stanovništvo po polu i dimačinstva, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine, Knjiga 1, Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd 1951
Žnidaršič: Kadrovska organizacija popisa 2002 in analiza mnenj popisovalcev, v Vključevanje in povezovanje statistike v informacijsko družbo, Zbornik, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana 2002

Delo popisovalca je zahtevno, zato je zahteva po vsaj srednji izobrazbi gotovo utemeljena. Toda v prvih povojnih letih je bilo takih oseb malo. Še leta 1961 je imelo v Sloveniji srednješolsko ali višjo izobrazbo le 20 % starejših od 14 let. Zato ni čudno, da je zakonodajalec popisovalce zbiral tudi med zaposlenimi.

Poleg izobrazbe je za uspešno delo popisovalcev zelo pomembna tudi kakovost njihovega usposabljanja, vendar o njej vemo zelo malo. Vemo le, da so tečaji za popisovalce trajali do tri dni. Šele za tečaje, namenjene usposabljanju popisovalcev za popis 2002, imamo nekaj več informacij. V posebni anketi so popisovalci z ocenami od 1 (nezadostno) do 5 (odlično) ocenili kakovost pouka in gradiv, ki so jih prejeli. Največ, 41 %, se jih je odločilo za oceno prav dobro, četrtnina za odlično in četrtnina za dobro. Sedem odstotkov popisovalcev s poukom ni bilo zadovoljnih. Podobno so ocenili tudi kakovost gradiv.¹⁵

14) Navodilih za popisovalce, ki jih je pred popisom leta 1948 izdala Planska komisija LR Slovenije, v okviru katere je deloval Statistični urad Slovenije, je zapisano: »Dolžnost popisovalca je častna dolžnost.«

15) Interno gradivo SURS.

Razumevanje zastavljenih vprašanj

Razumevanje zastavljenih vprašanj je odvisno od oblike oziroma jasnosti vprašanja in od razumevanja pojma, ki ga vprašanje vsebuje. Če se sestavljalcem vprašalnika zdi potrebno, lahko vprašanje dopolnjujeta pojasnilo ali definicija. Vendar za nekatere pojme jasne in splošno sprejete definicije ni. Tak pojem je narod oziroma narodna pripadnost. Vsak si ga lahko razlaga po svoje. Zato je zastavljanje takih vprašanj smiselno le, če je pojem splošno znan in sprejet in ga ljudje razumejo.

Pojem naroda oziroma narodne pripadnosti se je izoblikoval v 19. stoletju. Neposredno vprašanje o narodni pripadnosti pa je bilo v Sloveniji prvič zastavljeno v popisu leta 1948. Odtlej se je pojavljalo v vseh popisih in tudi na večini vprašalnikov vitalne in selitvene statistike. Pojem naroda oziroma narodne pripadnosti je postal splošno znan in sprejet, čeprav si strokovnjaki o njegovi definiciji niso edini. Trditev, da je pojem naroda ali narodnosti postal splošno znan in sprejet, lahko podkrepimo s podatki o deležu prebivalstva, ki je na vprašanje o narodni pripadnosti odgovarjalo s pokrajinsko ali pa z državno identifikacijo. Prvi so na primer odgovorili, da so Prekmurci, Istrani itd., drugi pa, da so Jugoslovani. V popisih od 1953 do 1991 njihov skupni delež (opredeljeni po regionalni pripadnosti ali kot Jugoslovani) ni nikoli presegel 2 %.

Pojem veroizpovedi je mnogo starejši od pojma narod, vendar v slovenski statistiki po drugi svetovni vojni ni bil v rabi. Od leta 1931 do 1991 uradna statistika prebivalstva ni nikoli vpraševala o veroizpovedi¹⁶⁾. Tudi ankete tega vprašanja niso vsebovale, čeprav že »od sredine šestdesetih let potekajo sistematične empirične sociološke raziskave religioznosti prebivalcev Slovenije in njihovega odnosa do cerkve«¹⁷⁾. V teh anketah – ponavljale so se približno vsakih 5 let in so vsakokrat zajele 1000 – 2000 polnoletnih oseb – niso vpraševali po veroizpovedi, temveč po vernosti, obiskovanju verskih obredov in pripadnosti verskim skupnostim.

Izraz veroizpoved je bil v popisni vprašalnik znova vključen po 60. letih. Med tem sta se država in cerkev ločili, izpovedovanje vere je bilo v večini tega obdobja svobodno le v zasebnem življenju, sprožil se je proces sekularizacije, v množičnih medijih je bilo verskim vprašanjem namenjenega zelo malo prostora in časa itd. Zaradi vseh teh sprememb je leta 1991 vprašanje o veroizpovedi verjetno marsikoga presenetilo. Vprašanje se je glasilo: Veroizpoved.¹⁸⁾ V navodilih za popisovalce je bilo sicer zapisano, da državo zanima »le odnos osebe do vere, in ne to, ali je oseba uradno registrirana kot njen pripadnik«, na vprašalniku pa tega pojasnila ni bilo.

K presoji o razumljivosti ali nerazumljivosti zastavljenih vprašanj lahko prispeva vpogled v konkretne odgovore. Tako priložnost smo imeli pri statistični obdelavi popisa 2002. Ugotovili smo, da je zelo velika večina ljudi odgovorila formalno pravilno. To pomeni, da je na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti oziroma veroizpovedi odgovorila z navedbo konkretnega naroda oziroma konkretne veroizpovedi ali pa je označila enega od ponujenih odgovorov.

Na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti so nekateri odgovorili s pokrajinsko ali versko opredelitvijo. Število pokrajinsko opredeljenih (približno 1500) je bilo veliko večje od števila versko opredeljenih (približno 200). Na vprašanje o veroizpovedi pa je okrog 500 oseb odgovorilo z narodno opredelitvijo. Tisti, ki so na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti odgovorili z versko opredelitvijo in narobe, so bili uvrščeni v skupino »neznana narodna pripadnost« ali »neznana veroizpoved«. Zamenjevanje narodne in verske pripadnosti je najpogosteje vezano na prebivalstvo, ki je po poreklu iz tistih predelov nekdanje Jugoslavije, kjer je bilo/je nastajanje narodne identitete povezano z versko identiteto. To velja predvsem za Bosno in Hercegovino.

Pojem maternega jezika naj bi bil vsem razumljiv. Zato se sestavljalcem vprašalnikov ob nobenem popisu ni zdelo potrebno, da bi vprašanje o maternem jeziku dopolnili z definicijo. Toda pojem maternega jezika je (zaradi

16) Leta 1953 se je vprašanje glasilo »Odnos do vere«. Izraz »veroizpoved« je bil uporabljen le v pojasnilu.

17) Niko Toš et al.: Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih), FDV-IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana 1999, str. 159.

18) Slovar slovenskega knjižnega jezika 1991, geslo veroizpoved:

1. besedilo, ki vsebuje glavne resnice, nauke krščanske vere, Cerkev: moliti, sestaviti veroizpoved * rel. augsburška veroizpoved ki sloni na Lutrovih naukih, sprejetih leta 1530 v Augsburgu; krstna veroizpoved ki se uporablja pri krstu; nicejska veroizpoved sprejeta na nicejskem cerkvenem zboru leta 325.
2. verska skupnost glede na priznavanje takega besedila: v mestu ima svoje obrede več krščanskih veroizpovedi; pripadniki veroizpovedi / popisati prebivalce po njihovi veroizpovedi verski pripadnosti; živeti po zahtevah veroizpovedi vere.

njegove pomenske zveze z materjo) mogoče tudi napačno razumeti. Velikosti napake ne poznamo; predpostavljamo, da ni velika.

V državah, kjer prebivalstvo govori različne jezike, je za razumevanje vprašanj zelo pomembno, da so zastavljena v jeziku, ki ga ljudje najbolj razumejo. V Jugoslaviji po drugi svetovni vojni so bili vprašalniki, vsaj od popisa 1971 dalje, za vsak popis natisnjeni v 20-30 jezikovnih različicah. V Sloveniji so bili za popisa 1971 in 1981 poleg slovenskih pripravljene dvojezični vprašalniki (slovensko-madžarski in slovensko-italijanski). Uporabljali so se na območjih, kjer živi madžarska in italijanska narodna skupnost. Za popisa 1991 in 2002 pa so bili natisnjeni slovenski, italijanski in madžarski vprašalniki. V zadnjem popisu si je na dvojezičnih območjih vsakdo lahko izbral ali slovenski ali italijanski oziroma madžarski vprašalnik. V madžarski in italijanski jezik so bila prevedena še pooblastila popisovalcev, obvestila o ponovnem obisku in leta 2002 tudi kratka navodila (navodila za samopopis). Da bi olajšali popisovanje tujcev, so bili za popis 2002 prvič pripravljene tudi vprašalniki v angleškem jeziku. Za popisovanje na območjih, kjer živi madžarska in italijanska narodna skupnost, so bili v vseh popisih izbrani popisovalci, ki so se lahko sporazumevali tudi v teh jezikih.

Tabela 12: Jezikovne različice popisnih vprašalnikov, Slovenija, popisi 1948–2002

Jezik popisnih vprašalnikov	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Slovenski	x	x	x	x	x	x	x
Italijanski	x	x
Madžarski	x	x
Slovensko-italijanski	...	x	...	x	x	o	o
Slovensko-madžarski	x	x	o	o
Angleški	o	o	o	o	o	o	x

x = da o = ne

Vir: Statistični urad RS

Vplivanje na odgovore

V popisih, v katerih se uporablja metoda intervjuja, je popisovalec posrednik med popisovano osebo in informacijo, ki jo zapiše na vprašalnik. Zato lahko vpliva na odgovore - z načinom spraševanja, s pojasnjevanjem in z zavednim ali nezavednim sugeriranjem odgovorov zlasti tistim, ki se ne morejo odločiti ali teh vprašanj ne razumejo dobro ali jih sploh ne razumejo. Zato je tako zelo pomembno, da so vprašanja čimbolj nedvoumna in razumljiva in da jih popisovalec vsaki osebi prebere. S tem zmanjšamo pojasnjevalno vlogo popisovalca. Pri 8–9 tisoč popisovalcih je namreč nemogoče zagotoviti enotnost pojasnjevanja.

Popisi leta 1948, 1953 in 1961 so bili zamišljeni kot samopopisi. Kljub temu so bila popisovalcem ob popisu 1961 (Uputstva, 1962) dodeljena pooblastila, da popisovanega opozorijo na posledice njihovega odgovora na vprašanje o narodni pripadnosti, če ta odgovor ne bi označeval narodne pripadnosti, temveč regionalno ali versko pripadnost ali pa celo državljanstvo (uvrščen bi bil med narodnostno neopredeljene Jugoslovane). Če je popisovani kljub temu vztrajal pri svojem odgovoru, ga je popisovalec moral upoštevati, to je, vpisati na vprašalnik. Takih primerov tudi v Sloveniji ni bilo malo, saj se je za Jugoslovane opredelilo 2784 oseb ali 0,18 % prebivalstva. V popisih 1948 in 1953 opredelitev za Jugoslovana ni bila možna.

Že v naslednjem popisu (1971), v katerem so podatke zbirali in vpisovali popisovalci, le-ti niso smeli z ničemer vplivati na občana pri njegovi izjavi o narodni ali etnični pripadnosti. V navodilih za popisovalce se prvič pojavi taka zahteva: »Kot odgovor na to vprašanje se vpiše narodnost ali etnična pripadnost natančno tako, kot to izjavi občan (oseba), ki se popisuje. Tako n.pr. je treba vpisati: Črnogorec, Hrvat, Makedonec, Musliman - v pomenu narodnosti, Slovenec, Srb, Albanec, Madžar, Slovak, Rom - Cigan itd. Če občan izjavi, da je »Jugoslovan«, mora popisovalec vpisati tudi tak odgovor, čeprav ne pomeni nacionalne opredelitve.« Podobno besedilo vsebujejo tudi Strokovno-metodološka navodila za organiziranje in izvajanje popisa leta 1981. Zakon o popisu 1981 pa

vsebuje člen, ki z denarno kaznijo ali s kaznijo zapora do 60 dni sankcionira osebo, ki pri izvajanju popisa »vpliva na občana, da se proti svoji volji izreče o pripadnosti narodu, narodnosti oziroma etnični skupini.«¹⁹⁾

V navodilih za popisovalce ob popisu 1991 je med pomembnimi splošnimi napotki za izpolnjevanje popisnice (vprašalnika za osebo) zapisano: »Pri vprašanih o narodnosti pripadnosti, veroizpovedi, pogovornem jeziku v družini, pogovornem jeziku v okolju morate prebrati celotno besedilo, ki je napisano na »pomožnem delu Popisnice««. ²⁰⁾ Zakon o popisu predvideva sankcije za popisovalca, ki vpliva na izrekanje o narodni pripadnosti in veroizpovedi, enako kot popis leta 1981.

V navodilih za popisovanje 2002 je besedilo podobno, vendar še malo bolj izpopolnjeno. Nanaša se tako na narodno pripadnost kot na veroizpoved: »Popisovalec je dolžan popisani osebi prebrati oziroma pokazati ponujene možne odgovore in jo opozoriti, da se ni dolžna izreči o narodni/etnični pripadnosti. Odgovor na vprašanje o narodni/etnični pripadnosti in o veroizpovedi mora označiti oziroma vpisati natančno tako, kot ga je popisana oseba povedala. Izogniti se mora sugeriranju odgovorov.« Zakon o popisu 2002 sankcionira z denarno kaznijo popisovalca, »če pobira podatke o narodni pripadnosti in veroizpovedi v nasprotju z drugim in tretjim odstavkom 10. člena.«

Iz tega kratkega pregleda navodil za popisovalce od leta 1961 dalje lahko povzamamo, da je imel popisovalec formalno čedalje manj vpliva na odločanje posameznika o njegovi narodni pripadnosti in v zadnjih dveh popisih tudi o veroizpovedi in da je postal odgovor na ti dve vprašanji popolnoma odvisen od posameznikove odločitve. V popisu 2002 je imel vsak posameznik celo možnost, da na vprašanji o narodni pripadnosti in veroizpovedi ni odgovarjal v navzočnosti popisovalca, temveč je to opravil sam na posebnem vprašalniku in ga statističnemu uradu odposlal po pošti. S takim načinom odgovarjanja je bil morebiten vpliv popisovalca izničen.

Poleg popisovalca lahko na odgovore posameznika vplivajo tudi drugi člani gospodinjstva. Tovrstni vpliv vse do popisa 2002 ni bil deležen posebne pozornosti. V popisu leta 1953 je moral starešina gospodinjstva celo s podpisom na »gospodinskem listu« jamčiti za odgovore članov »svojega« gospodinjstva. V kasnejših popisih takega ali podobnega navodila ne zasledimo več. V navodilih za popis 1971 je zapisano: »Najbolje je, če odgovarja vsaka odrasla oseba sama ...«. Podatke o odsotnih so popisovalci pridobili od navzočih odraslih članov gospodinjstva, tudi o narodni pripadnosti in veroizpovedi. Šele v popisu letu 2002 je bila postavljena zahteva, da na ti dve vprašanji vsakdo odgovarja sam. Ta zahteva je bila uresničena tako, da je popisovalec za tiste, ki so bili v času njegovega obiska odsotni ali pa se v navzočnosti drugih članov gospodinjstva ali popisovalca niso želeli opredeliti o svoji narodni/etnični pripadnosti in/ali veroizpovedi, pustil v gospodinjstvu poseben obrazec za izjavo (Izjava P-3NV). Ta je vseboval vprašanji o narodni pripadnosti in veroizpovedi. Izpolnjeno izjavo je oseba vložila v posebno ovojnico in jo odposlala na statistični urad. Ta je obrazce z izjavo sprejemal do konca septembra 2002, tako da so imeli možnost odgovoriti tudi dalj časa odsotni.

Takoj po končanem popisu, je statistični urad popisovalce s kratko anketo vprašal, kako so popisovanci komentirali možnost uporabe Izjave P-3/NV. Tretjina je odgovorila, da komentarjev ni bilo, tretjina, da niso bili niti negativni niti pozitivni, četrtnina, da so bili negativni, in 7 % , da so bili pozitivni.

Način odgovarjanja

Na zastavljena vprašanja je mogoče odgovarjati na dva načina: z vpisovanjem odgovorov ali z označevanjem že natisnjenih (ponujenih) odgovorov. Prakse evropskih držav so glede tega različne, vendar večina uporablja drugi način (poglavje 2.2). Razlika med prvim in drugim načinom je v tem, da pri prvem združuje odgovore v skupine statistični urad po končanem popisovanju, pri drugem pa se morajo posamezniki sami uvrstiti v eno od ponujenih skupin. Ponujeni odgovori omogočajo hitejšo statistično obdelavo podatkov, vpisovanje konkretnih odgovorov pa daje več svobode popisovancem in omogoča odkrivanje novih verskih ali narodnih skupin. Do popisa 2002 je bilo treba odgovore na vprašanja o veroizpovedi, narodni pripadnosti in jezikih vpisati, leta 2002 pa je bila prvič uporabljena kombinacija obeh načinov (tabela 6). Zanj se je statistični urad odločil zato, da bi poenostavil statistično obdelavo zbranih podatkov.

19) Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v letu 1981/Ur. list SFRJ, št.41/80, 21. člen.

20) Pomožni del popisnice je tisti del, na katerem so natisnjena kratka pojasnila.

Zapovrstje vprašanj

Vprašalniki za osebo, imenovani popisnice, so bili doslej sestavljeni tako, da so si vprašanja sledila od enostavnejših k zapletenejšim oziroma od vprašanj, namenjenih vsem, k vprašanjem, namenjenim samo določenim skupinam prebivalstva. V taki shemi so bila vprašanja o veroizpovedi, jezikih in narodnosti uvrščena v začetni del in torej namenjena vsemu prebivalstvu.

Ta vprašanja so bila vedno zastavljena v sklopu, drugo za drugim in do popisa leta 2002 so vedno sledila prvim desetim, namenjenim vpisovanju imena in priimka, rojstnih podatkov, podatkov o zakonskem stanu, selitvah in o številu živorojenih otrok. V popisu 2002 so se zaradi spremenjene sheme popisnice (nekaj vprašanj o gospodinjstvu je bilo vključenih v popisnico) začela šele z zaporedno številko 29, tudi tokrat pa so bila uvrščena za vprašanji o selitveni zgodovini popisovane osebe.

V vseh popisih po drugi svetovni vojni je bilo zapovrstje zastavljenih vprašanj praviloma vedno enako. Prvo je bilo vprašanje o narodni pripadnosti. Sledilo je vprašanje o maternem jeziku ali o veroizpovedi. Kadar je popis vseboval tudi vprašanje o državljanstvu, je bilo to zastavljeno neposredno pred vprašanjem o narodni pripadnosti.

V popisih 1991 in 2002, ki sta vsebovala več kot eno »jezikovno vprašanje«, je vprašanju o narodni pripadnosti sledilo vprašanje o veroizpovedi, nato pa o maternem jeziku, pogovornem jeziku v družini oz. gospodinjstvu in leta 1991 še vprašanje o pogovornem jeziku v okolju.

Iz opisanega zapovrstja vprašanj bi bilo mogoče sklepati, da je imelo za sestavljavce vprašalnikov največjo težo vprašanje o narodni pripadnosti. To je gotovo veljalo za obdobje nekdanje Jugoslavije, v Sloveniji po letu 1991 pa gre bolj za ohranjanje tradicije. Umestitev vprašanj v začetni del vprašalnika lahko razumemo kot znak pozitivnega odnosa do tovrstnih vprašanj. Če bi bilo prebivalstvo do njih negativno naravnano, gotovo ne bi bila umeščena na začetek vprašalnika.

Tabela 13: Zapovrstje vprašanj na popisnici, Slovenija, popisi 1948–2002

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Veroizpoved	..	13.	9.	30.
Materni jezik	..	12.	13.	11.	10.	10.	31.
Pogovorni jezik v družini	11.	32.
Pogovorni jezik v okolju	12.	..
Narodna pripadnost ¹⁾	6.	11.	12.	10.	9.	8.	29.

1) Konkretna oblikovanost vprašanja se je od popisa do popisa spreminjala, pomen pa je ostajal isti.
Vir: Statistični urad RS

3.2 STATISTIČNA OBDELAVA PODATKOV

Izraz statistična obdelava podatkov označuje postopke, ki so potrebni, da zbrane odgovore spremenimo v urejene podatke. Ti postopki so: šifriranje (pretvorba besedila v številčno oznako), vnos na elektronske medije, preverjanje logičnih povezav med različnimi odgovori, popraviljanje nelogičnih odgovorov (posamično ali avtomatsko), razvrščanje nenatančnih, nejasnih in manjkajočih odgovorov, združevanje v skupine. Ker pa je bila osnova izjav o narodni pripadnosti in veroizpovedi v vseh popisih prebivalstva, izvedenih po koncu druge svetovne vojne, subjektivno merilo, zbrani podatki niso bili med statistično obdelavo podvrženi nikakršnemu spreminjanju ali preverjanju. Prav tako tudi ne podatki o jezikih. Zato je na rezultate lahko vplivalo, če izključimo morebitne napake pri šifriranju in vnosu podatkov, le združevanje v skupine (klasificiranje) in razvrščanje nenatančnih, nejasnih in manjkajočih odgovorov.

3.2.1 Klasificiranje

Klasificiranje določenih značilnosti prebivalstva je mogoče opraviti že pred popisom na osnovi vedenj, pridobljenih v predhodnih popisih ali drugih raziskavah, ali pa šele po končanem zbiranju podatkov. V prvem primeru so možni odgovori že ponujeni na vprašalniku ali pa je treba svobodno oblikovane odgovore med statistično obdelavo uvrstiti v ustrezne, že prej določene skupine. V drugem primeru pa razvrščanje odgovorov v skupine opravimo po popisu. Razvrščanje odgovorov po popisu ima to prednost, da je oblikovanje skupin mogoče prilagoditi zbranim podatkom.

Na vprašanja, ki jih obravnavamo v tej knjigi, je bilo treba v vseh popisih od 1948 do 1991 odgovarjati z vpisovanjem odgovorov. Ti odgovori so bili uvrščeni v ustrezne skupine ob šifriranju. Klasifikacije so bile pripravljene že pred popisom. V popisu 2002 pa so bili nekateri možni odgovori na vprašanja o veroizpovedi, narodni pripadnosti in jezikih že natisnjeni na vprašalniku, večino pa je bilo vendarle treba vpisati. Kodiranje teh odgovorov je bilo strojno (optični bralnik). Vsak nov odgovor je prejel novo kodo. Šifranti so nastajali sproti. Tak način omogoča prepoznavanje morebitnih novih skupin. Klasifikacije so nastale po končanem optičnem branju, zato so se lahko prilagodile nekaterim novostim (npr. bošnjaki, črnogorski jezik itd.).

Priprava klasifikacij je zahtevno opravilo, saj lahko vpliva na vsebino podatkov. Zato jih statistične ustanove običajno ne pripravljajo same, temveč v sodelovanju z ustreznimi strokovnimi in/ali političnimi zavodi in organizacijami²¹⁾.

V tabelah 19, 20 in 21, uvrščenih na konec tega poglavja, prikazujemo klasifikacije veroizpovedi, maternega jezika in narodne pripadnosti za vse popise prebivalstva od leta 1948 dalje. Povzeli smo tiste klasifikacije, ki so bile uporabljene za objavljane podatkov na ravni države (Jugoslavije, Slovenije) ali republike Slovenije. Za objavljane podatkov na nižjih teritorialnih ravneh ali v kombiniranih tabelah so bile klasifikacije običajno krajše. Za popise 1981, 1991 in 2002 so na elektronskih medijih ohranjene tudi širše klasifikacije, vendar se uporabljajo le v raziskovalne namene.

Veroizpoved

Pri popisu 1953 je bilo predvideno, da ljudje na vprašanje o veroizpovedi odgovorijo tako, da se opredelijo za določeno veroizpoved ali pa napišejo »brez vere«. Ker pa vsi ljudje niso prepričani verniki ali prepričani ateisti in ker nekateri na vprašanje niso hoteli odgovoriti »je bil izbran tak postopek šifriranja, da rezultati verno odslikavajo dejanske odgovore«. Tisti, ki so odgovorili, da so neopredeljeni, indiferentni ali da verujejo, so bili združeni v eno skupino. Veroizpovedi in verske sekte, ki so imele majhno število pripadnikov, so bile združene v enoti »ostali hriščani« in »ostali nehriščani«. V enoto »neznano« so bili uvrščeni popolnoma nečitljivi odgovori in popisnice, na katerih ni manjkal samo odgovor na vprašanje o veroizpovedi, temveč so manjkali tudi odgovori na nekatera druga vprašanja. Če je manjkal samo odgovor na vprašanje o veroizpovedi, je bila oseba vključena v skupino »brez odgovora« (Popis, 1959). Navodila za taka združevanja je pripravila Zvezna komisija za verska vprašanja.

Odgovori o veroizpovedi so bili združeni v 11 skupin in objavljeni v eni sami tabeli. Veroizpoved je bila kombinirana z narodno pripadnostjo, aktivnostjo in spolom. Podatki iz te tabele so le deloma primerljivi s tistimi iz let 1921 in 1931 - tudi zaradi različnega klasificiranja.

Klasifikacijo veroizpovedi za popis 1991 je pripravil Zvezni zavod za statistiko v Beogradu v sodelovanju z vladno komisijo za odnose z verskimi skupnostmi, in v Sloveniji je nismo spreminjali. Za objavo rezultatov v statističnih publikacijah je vsebovala 11 enot: islamska / judovska / katoliška / pravoslavna / protestantska / proorientalski kulti / druge veroizpovedi / verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi / ni vernik / ni želel odgovoriti / neznano. V Sloveniji je bila o tem objavljena ena tabela.

V popisu 2002 je šifrant veroizpovedi nastajal sproti, ob branju označenih oz. vpisanih odgovorov. Zabeleženih je bilo 121 različnih opredelitev. V sodelovanju s Svetom krščanskih cerkva, Teološko fakulteto, Uradom za verske skupnosti pri vladi Republike Slovenije in Fakulteto za družbene vede, je statistični urad odgovore združil v 43 enot. S tako klasifikacijo naj bi bil zagotovljen razvid podatkov za vseh 31 registriranih verskih skupnosti v Sloveniji.

21) Klasifikacija smiselno in sistematično združuje in organizira informacije v standardno obliko, ki je koristna za določanje podobnosti idej, dogodkov, stvari in oseb. Priprava klasifikacije pomeni oblikovanje izčrpnega in strukturiranega niza medsebojno izključujočih se in dobro opisanih kategorij, pogosto prikazanih hierahično. Hierarhičnost, ki odraža stvarne odnose v družbi, se kaže v dodeljenih številčnih ali črkovnih kodah.

Ker pa imajo nekatere verske skupnosti zelo majhno število članov in ker Zakon o varstvu osebnih podatkov omejuje prikazovanje podatkov za majhne skupine oseb, je bila klasifikacija skrajšana na 14 enot: 9 enot posameznih veroizpovedi in enote »agnostiki«/ »je vernik, vendar ne pripada nobeni veroizpovedi«/ »ni vernik, ateisti«/ »ni želel odgovoriti«/ »neznano«.

V popisu leta 2002 je bilo mogoče odgovor na vprašanje o veroizpovedi vpisati na vprašalnik za osebo ali pa na poseben obrazec za izjavo o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi. Če sta bila odgovora dobljena na oba načina, je bil upoštevan tisti, ki je bil vpisan na Izjavi.

Materni in pogovorni jezik

Tudi odgovor na vprašanje o maternem jeziku je bil vedno subjektivne narave, zato se logičnost odgovorov ni preverjala. Če pa je bil odgovor nejasen ali ga ni bilo, je bila taka oseba glede maternega jezika uvrščena v skupino »neznano«.

Kljub opisani enostavnosti statistične obdelave pa podatke o maternem jeziku za nekatera obdobja le težko primerjamo. Težave so povezane predvsem s hrvaškim, srbskim in srbsko-hrvaškim jezikom. Srbsko-hrvaški jezik (tudi hrvatsko-srbski, srbohrvaščina, srbski in hrvatski, hrvatski in srbski jezik) je bil po jezikovnopoličnih odločitvah za javno rabo oblikovan skupni jezik Hrvatov, Srbov, Črnogorcev in Bosancev (Rotar, 1998). Jeziki Hrvatov, Srbov, Črnogorcev in Bosancev so po slovničnih kategorijah sprva izhajali iz istorodne osnove, pozneje pa so se bolj ali manj individualno razvijali pod vplivom dveh kulturno-civilizacijskih krogov (zahodnoevropskega in bizantinsko-grškega), od 16. stoletja pa tudi pod orientalskim vplivom islamske civilizacije.

Ob pripravah na tiskanje državnega zakonika za srbsko in hrvatsko govoreče avstrijske Slované so hrvaški in srbski slavisti leta 1850 dosegli t. i. dunajski dogovor o skupnem knjižnem jeziku. Dvodelno poimenovanje jezika so najbolj utrdila temeljna hrvaška jezikoslovna dela, medtem ko so srbski slavisti le izjemoma uporabili dvoimensko ime (Rotar, 1998).

Z nastankom jugoslovanske države leta 1918 in stopnjevanjem centralizma se je utrjeval položaj srbohrvaščine kot državnega jezika v vsej državi. Izraz tega so tudi podatki popisov 1921 in 1931. V popisu 1921 npr. ni bil mogoč odgovor »makedonski jezik«. Osebe, ki so uporabljale makedonski jezik, so morale kot materni jezik vpisati »srbsko-hrvaški«. Pripadnikom nejugoslovanskih narodov podobne omejitve niso bile postavljene.

Podatke o maternem jeziku iz popisa 1931 je državni statistični urad objavil le v svoji interni publikaciji leta 1945 in sicer na osnovi ohranjenih obdelovalnih tabel²²⁾. V tej publikaciji je bila klasifikacija maternega jezika naslednja: srbski-hrvaški-slovenski-makedonski, ostali slovanski, madžarski, nemški, arnautski itd. Le v tabeli, v kateri je prikazana kombinacija maternega jezika in veroizpovedi, je bila klasifikacija maternega jezika natančnejša: srbsko-hrvaški, slovenski, češki, slovaški, ruski itd. (Konačni, 1954). Makedonskega jezika klasifikacija ni vsebovala. Ta delovna tabela je bila verjetno vir, iz katerega je črpal podatke Državni statistični urad v Zagrebu, ko je leta 1939 za Kraljevsko bansko upravo Dravske banovine pripravil podatke o sestavi prebivalstva po maternem jeziku²³⁾.

Po letu 1945 se je centralizem v Jugoslaviji uveljavljal na upravni, idejnopolični in gospodarski ravni, zlasti pa jezikovno. Srbohrvaščina je bila jezik zveznih institucij, vojske, edine tiskovne agencije itd. Njena vzhodna različica je v javnem življenju postajala prednostni jezik kljub ustavnemu določilu o enakopravnosti jezikov. Leta 1954 so jezikoslovci, pisatelji in gledališčniki podpisali t. i. Novosadski dogovor o enakopravnosti vzhodne (srbske) cirilične in zahodne (hrvaške ijekavske) latinične različice. Leta 1960 sta izšla latinični in cirilični pravopis, skoraj izenačena v pravilih, normah in terminologiji. S tem je bila dana možnost, da se v središču uveljavljena različica prenaša tudi na zahodno območje (Rotar, 1998).

Prvi popis prebivalstva po koncu druge svetovne vojne, ki je vseboval vprašanje o maternem jeziku, je bil popis leta 1953. Zbrani podatki so bili razvrščeni v 21 enot: v 18 jezikovnih, v ostale slovanske jezike, v ostale neslovanske

22) »Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispovedi i maternjem jeziku – po popisu od 31.III.1931 godine« (Serija II, sveska 3 iz 1945 godine).

23) Tabela z naslovom »Prebivalstvo po veri in maternem jeziku po popisu 1931. leta, Slovenija«, ki jo je pripravil Državni statistični urad demokratske federativne Jugoslavije, hrani Statistični urad RS. Vendar so v tej tabeli v eno skupino združeni: srbski, hrvaški, slovenski in makedonski jezik. Osebe, ki so govorile te jezike so predstavljale 96,3% prebivalstva.

jezike in neznano. Jeziki so si sledili v naslednjem vrstnem redu: srbsko-hrvaški jezik (v nekaterih tabelah poimenovan »srbski in hrvaški«), slovenski, makedonski, šiptarski, bolgarski, češki, slovaški, grški, italijanski itd.

Vprašanje o maternem jeziku je bilo vključeno tudi v popis 1961. Predvideno je bilo, da se o tem objavi le ena tabela, za SFRJ in republike, v kateri bi bil materni jezik kombiniran z narodno pripadnostjo. Predvidena klasifikacija maternih jezikov je imela samo 9 enot: srbskohrvaški / slovenski / makedonski / albanski / madžarski / ciganski / vlaški / ostali jeziki / neznano. V knjigah rezultatov popisa 1961 ta tabela ni bila objavljena. Tudi morebitne delovne različice te tabele na statističnem uradu RS nimamo.

Vprašanje o maternem jeziku je vseboval tudi popis 1971. Vendar objava tega podatka ni bila predvidena. Načrtovana in izdelana je bila le ena delovna tabela (tablogram), v kateri je bil materni jezik kombiniran z narodno pripadnostjo. Vsaka republika je prejela le tisti del tabele, ki se je nanašal nanjo. Izdelana je bila leta 1973, vendar že v naslednjem letu prepovedana za uporabo. Klasifikacija maternih jezikov v tej tabeli je imela 25 enot: 23 enot posameznih jezikov, ostale jezike in neznano. Med 23 jeziki so bili tudi hrvaški, hrvaško-srbski, srbski, srbsko-hrvaški.

V popisu 1981 je bila klasifikacija maternih jezikov nekoliko razširjena. Vsebovala je 28 enot: 26 enot posameznih jezikov, enoto ostali jeziki in neznano. Podaljšal se je nabor »nejugoslovanskih jezikov«, hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški in srbski pa so bili združeni v eno enoto. Ta enota ni imela skupnega imena. V Sloveniji smo podatke o maternem jeziku objavili v Rezultatih raziskovanj št. 304.

Za statistično obdelavo podatkov popisa 1991 je bila klasifikacija maternih jezikov, ki jo je pripravil Zvezni zavod za statistiko v Beogradu, razširjena na 31 enot: 29 enot posameznih jezikov, enoto drugi jeziki in enoto neznano. Število jezikov se je povečalo zaradi ponovne ločitve hrvaškega, hrvaško-srbskega, srbskega in srbsko-hrvaškega jezika. V Sloveniji smo k tej klasifikaciji dodali še en jezik, prekmurski. Vključen je bil na zahtevo občinske popisne komisije v Murski Soboti. V edini objavljeni tabeli o sestavi prebivalstva Slovenije po maternem jeziku je bil prekmurski jezik priključen k slovenskemu (Statistične informacije 1992), tako kot tudi v vseh predhodnih popisih. Prekmurski jezik je kot posebna enota prikazan le v dokumentacijskih tabelah statističnega urada.

Prekmurski knjižni jezik je nadnarečni, na prekmurskih govorih temelječ pokrajinski knjižni jezik. Uporabljali so ga od 16. stoletja v rokopisnih cerkvenih pesmaricah, od začetka 18. stoletja do 1919 pa v knjigah in časopisju za prekmurske Slovence. Uporabljajo ga še v ZDA, na Madžarskem ter v leposlovnih in publicističnih besedilih v Sloveniji. (Novak, 1995)

Tabela 14: Prebivalstvo, ki je kot svoj materni ali pogovorni jezik navedlo slovenščino ali prekmurščino, Slovenija, popis 1991

Jezik	Materni jezik	Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu	Pogovorni jezik v okolju
Slovenščina	1 690 388	1 751 164	1 789 010
Slovenščina (brez prekmurščine)	1 689 239	1 725 567	1 783 791
Prekmurščina	1159	25 597	22 319
Delež prekmurščine (%)	0,07	1,46	1,25

Vir: Statistični urad RS

Za popis leta 2002 klasifikacija jezikov ni bila vnaprej določena, temveč se je vzpostavljala sproti, ob vnašanju podatkov na elektronske medije. Ta vnos ni v ničemer spreminjal izrazov s katerimi so ljudje opredelili svoj materni ali pogovorni jezik. Te odgovore je statistični urad združil v 45 enot: 43 enot posameznih jezikov, med njimi tudi enote hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški, srbohrvaški, srbski, bosanski, bošnjaški, črnogorski, skupino drugih jezikov in enoto neznano. Prekmurskega jezika v tej klasifikaciji ni več. Po posvetovanju s Katedro za slovanske jezike na Filozofski fakulteti v Ljubljani je bila klasifikacija jezikov za objavljanje podatkov na ravni Slovenije

skrajšana na 34 enot, za nižje teritorialne enote pa na 16 enot. Klasifikacija s 34 enotami vsebuje tudi hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški, srbski, bosanski in črnogorski jezik. Hrvaško-srbski jezik je bil zaradi maloštevičnosti uvrščen med druge jezike.

Bistvena razlika med klasifikacijo iz leta 2002 in tisto iz leta 1991 je v tem, da sta se ob zadnjem popisu prvič pojavila bosanski in črnogorski jezik. Iz državnopolitično vzdrževane jugoslovanske srbohrvaščine so se namreč po letu 1990 spontano osamosvojili narodni jeziki: hrvaški, srbski, črnogorski, bosanski. Bosanski jezik, ki je v državi Bosni in Hercegovini uradni jezik, raste iz svoje trrodne kulturne, zlasti slovstvene tradicije. Pri uveljavljanju lastne individualnosti se močneje kot drugi opira na izrazje islamske civilizacije in njenih jezikov (turški, arabski) (Rotar, 1998). Bošnjaški jezik je bil v najširšo klasifikacijo uvrščen zato, ker se je zanj v Sloveniji opredelilo 7175 ljudi²⁴). V ožjih klasifikacijah je združen z bosanskim jezikom. Bosanski jezik namreč navaja ustava Federacije Bosne in Hercegovine.

Klasifikacija poleg hrvaškega in srbskega jezika ohranja tudi enoti srbsko-hrvaški oziroma hrvaško-srbski jezik, čeprav »se je razkrival kot jezikoslovni konstrukt in nenaravna tvorba«. Ta dva jezika je kot svoj materni jezik še vedno navedlo 36 265 oziroma 126 oseb.

Tabela 15: Prebivalstvo, ki je kot svoj materni jezik navedlo hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški, srbski, bosanski ali črnogorski jezik, Slovenija, popisi 1971, 1991, 2002¹⁾

Jezik	1971	1991	2002
Skupaj (=100)	74 801	152 355	153 760
Hrvaški	54,8	33,3	35,2
Hrvaško-srbski	1,5	2,1	0,0
Srbsko-hrvaški	22,2	52,7	23,6
Srbski	21,5	11,9	20,4
Bosanski	20,5
Črnogorski	0,3

1) V popisu 1981 so bili podatki zbrani le za srbohrvaški jezik.
Vir: Statistični urad RS

Klasifikacije maternih jezikov so se v času nekdanje Jugoslavije začenjale s srbskohrvaškim ali hrvaškim (1971) jezikom, sledila sta slovenski ali makedonski itd. V Sloveniji smo ta vrstni red prilagodili, tako da klasifikacijo začenjamo s slovenskim jezikom, sledijo italijanski, madžarski, romski, albanski itd.

Klasifikacije maternih jezikov smo v Sloveniji uporabili tudi za pogovorne jezike. Ker pa je bila dana možnost, da na vprašanje o pogovornem jeziku osebe odgovorijo z vpisom enega, dveh ali celo več jezikov, je bilo leta 1991 dodanih še 57 enot s kombinacijo dveh jezikov, 9 enot s kombinacijo treh jezikov, enota ostale kombinacije in enota neznan. Za pripravo te publikacije je klasifikacija pogovornega jezika vsebovala: 11 enot jezikov, šest enot kombinacije slovenščine z drugimi jeziki, druge jezike in kombinacije, ter neznan.

Narodna pripadnost

V popisu 1948 je bilo predvideno, da na vprašanje o narodni pripadnosti muslimani odgovarjajo: »Srb - musliman«, »Hrvat - musliman« itd. ali »neopredeljen - musliman«. Pri obdelavi so bili narodno opredeljeni Muslimani vključeni v ustrezne narode (Srbi - Muslimani med Srbe, itd.), narodno neopredeljeni Muslimani pa v posebno skupino Muslimani - neopredeljeni.

24) Ime Bošnjaki, nastalo 1878-1918 iz nem. Bosniakisch, se v slovenščini uporablja neustrezno, saj se pravi pomen nanaša samo na Muslimane. Vir: Enciklopedija Slovenije, zvezek 12, str. 244.

V popisu 1953 so narodno opredeljeni Muslimani vpisovali narodnost, ki so ji pripadali po svojem svobodnem prepričanju (Šiptarji, Srbi, Turki, Hrvati, Črnogorci, Makedonci itd.); narodno neopredeljeni Muslimani pa so bili razvrščeni v dve skupini: če so bili jugoslovanskega etničnega porekla, v skupino »Jugoslovani neopredeljeni«, če niso bili jugoslovanskega porekla, pa v skupino »Nacionalno neopredeljeni«. Kadar odgovora ni bilo mogoče uvrstiti v predvideno klasifikacijo, je bil uvrščen v skupino »neznano«. Če pa je bila kot odgovor vpisana narodna in verska pripadnost (npr. Musliman-Srbin ali Hrvat-Jevrejin), je bil upoštevan odgovor o narodni pripadnosti. Če sta bili vpisani dve narodni pripadnosti, je bila upoštevana samo prva.

Za prikazovanje podatkov o narodni pripadnosti sta bili leta 1953 uporabljeni dve klasifikaciji: prva, A, je imela 27 skupin, druga, B, pa 12. Klasifikacija A je vsebovala poleg jugoslovanskih narodnosti in narodnosti sosednjih držav še vse ostale narodnosti z več kot 1000 pripadniki, živečimi v Jugoslaviji. V skupino »narodnostno neopredeljeni« so bile vključene osebe, ki so odgovorile, da so narodnostno neopredeljene in za katere je bilo na osnovi nekaterih drugih odgovorov (priimek, rojstni kraj, državljanstvo, materni jezik) mogoče sklepati, da v etničnem smislu niso Jugoslovani (drugače bi bili vključeni v skupino »Jugoslovani - neopredeljeni«).

Klasifikacija B je imela 12 skupin: 8 za vse republike (Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci, Jugoslovani - neopredeljeni, ostali Slovani in neslovani) in 4 specifične za posamezno republiko. Te štiri skupine je za vsako republiko posebej določil ustrezen republiški zavod za statistiko na osnovi števičnosti posameznih narodov v republici. Za Slovenijo so bile izbrane naslednje: Avstrijci, Italijani, Madžari in Nemci. Skupini "narodnostno neopredeljeni" in "neznana narodnost" sta bili v tej klasifikaciji vključeni v skupino »ostali neslovani«. V tabelah, kjer je narodna sestava prikazana po okrajih, je ta klasifikacija skrajšana na 8 ali celo samo na 4 skupine (Popis, 1959).

V popisu leta 1961 je bil uveden odgovor »Musliman«. Osebe jugoslovanskega porekla, ki so se imele za Muslimane v etničnem, ne v verskem smislu in ki se niso opredelile za enega od jugoslovanskih narodov, so se opredelile za Muslimane (v etničnem smislu). Šiptarji, Turki, in tudi Srbi, Hrvati, Črnogorci ali Makedonci, ki se niso imeli za Muslimane niti po svoji etnični niti verski pripadnosti, so morali vpisati svojo narodno pripadnost (Šiptar, Turek, Srb, Hrvat, Črnogorec ali Makedonec). Državljeni Jugoslavije, ki se niso natančneje narodno opredelili, so odgovarjali »Jugoslovan, narodno neopredeljen«, tuji državljani, ki se niso narodno opredelili, pa »narodno neopredeljen«.

Če so državljani Jugoslavije navedli kako pokrajinsko pripadnost (Hercegovec, Dalmatinec, Bunjevec ipd.), so bili uvrščeni v skupino »Jugoslovan, narodnostno neopredeljen«, tuji državljani, ki so navedli pokrajinsko pripadnost, pa v skupino »narodno neopredeljeni«. Če sta bili kot odgovor vpisani dve narodni pripadnosti, je bila upoštevana prva (Popis, 1970). Podatki o narodni pripadnosti so bili za objavo razvrščeni v tri klasifikacije: najširša je vsebovala 27 enot, druga 21, najožja pa 16 enot.

»Med pripravami na popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971 so se statistični organi (tako kot pri vseh prejšnjih popisih) o vprašanju »narodnost« in »materin jezik« glede klasifikacije v celoti in glede posameznih narodnostnih skupin posvetovali s političnimi organi. Kot rezultat teh obravnav je bila v popisu leta 1971 sprejeta klasifikacija, ki ustreza sedanjim ustavnim določbam o enakopravnosti vseh narodov in narodnosti Jugoslavije in o pravici občanov, da se svobodno izrečejo o svoji narodnosti ali etnični pripadnosti, vključno s pravico, da se sploh ne opredelijo, če tega ne želijo. V novi klasifikaciji so prebivalci uvrščeni v dve osnovni skupini: »Narodnostno so se opredelili« in »Niso se narodnostno opredelili« (Popis, 1974).

Osebe, ki se niso narodno opredelile, so bile razvrščene v tri skupine:

1. Sploh se niso opredelili (po 41. členu ustave SFRJ)
2. Opredelili so se kot Jugoslovani
3. Opredelili so se po regionalni pripadnosti.

Prva od treh navedenih podskupin je bila prvič vpeljana v klasifikacijo za popis leta 1971. S tem je bilo občanom, ki se niso želeli izreči o svoji narodni ali etnični pripadnosti, omogočeno, da uveljavijo svojo pravico, ki jim jo je zagotovila Ustava SFRJ iz leta 1963.

Na podlagi izkušenj iz prejšnjih popisov in poskusnega popisa leta 1969 so strokovnjaki Zveznega zavoda za statistiko, ki so pripravljali popis leta 1971, pričakovali, da bo določeno število ljudi na vprašanje o narodni ali etnični pripadnosti odgovorilo z izrazi, ki opredeljujejo regionalno pripadnost. Odločitev o tem, kam uvrstiti take odgovore, je bila prepuščena republiškim zavodom za statistiko. Zavod za statistiko Socialistične republike Slovenije je sprejel dopolnilno navodilo, po katerem so morali vsi popisovalci brez kakršnega koli komentarja upoštevati

odgovor o regionalni pripadnosti namesto odgovora o narodnosti ali etnični pripadnosti. Taki odgovori so bili nato uvrščeni v tretjo od zgoraj navedenih skupin.²⁵⁾

Opisana klasifikacija, sprejeta pred popisom 1971, je nato ostala v veljavi vse do razpada nekdanje Jugoslavije, vključno s popisom leta 1991. V Sloveniji je nekaj sprememb doživela šele v letu 2002.

Zaradi spremenjenih političnih razmer in ustreznih sprememb v opredeljevanju prebivalstva po narodni pripadnosti je bilo treba izkazovanje podatkov o narodni pripadnosti po popisu 2002 nekoliko prilagoditi²⁶⁾. Po posvetovanju z Inštitutom za narodnostna vprašanja je statistični urad dotedanjo klasifikacijo dopolnil s kategorijo »Bošnjak« med narodno opredeljenimi in s kategorijo »Bosanec« med narodno neopredeljenimi. Uvrstitev kategorije »Bošnjak« je v skladu z ustavo Federacije Bosne in Hercegovine iz leta 1994; ta določa tri konstitutivne narode: Bošnjake, Hrvate in Srbe. Za Bošnjake so se večinoma opredelili tisti, ki so se leta 1991 opredelili kot Muslimani. Ker pa se nekateri še vedno opredeljujejo kot Muslimani, imajo le-ti še vedno svoje mesto v klasifikaciji.

Osebe, ki so se opredelile za Bosance, so bile od popisa 1971 dalje uvrščene med tiste, ki se niso opredelile narodno temveč regionalno. Njihovo število pa se je v popisu 2002 zelo povečalo, zato tvorijo posebno skupino v okviru narodno neopredeljenih.

Tisti, ki so v popisu 2002 označili odgovor »sem narodno neopredeljen /neopredeljena«, so bili uvrščeni v isto skupino kot tisti, za katere je bil v predhodnih popisih vpisan odgovor »ni se izjavil« ali »ni se opredelil«. Ta skupina se je od 1971 do 1991 v klasifikaciji imenovala »neopredeljeni po določilih ustave«, ob objavi podatkov popisa 2002 pa je bila preimenovana v »Drugi« v skupini narodno neopredeljenih.

Klasifikacija narodnih pripadnosti je bila leta 2002 dopolnjena z novo kategorijo: »ne želim odgovoriti«. Vanjo sodijo osebe, ki so na vprašalniku označile tak odgovor. Odgovor se je nanašal na določilo 10. člena Zakona o popisu, po katerem osebi na vprašanje ni treba odgovoriti, če tega ne želi.

V popisu 2002 je šifrant narodne pripadnosti nastajal sproti, ob branju označenih oz. vpisanih odgovorov. Zabeleženih je bilo 54 različnih narodnih opredelitev in 6 skupin narodno neopredeljenih. Za objavo na ravni Slovenije jih je statistični urad združil v 26 enot za narodno opredeljene, 4 enote za narodno neopredeljene, niso želeli odgovoriti in neznano. Za območja, manjša od države, je klasifikacija še krajša.

Poleg opisanih sprememb se je z leti spreminjalo tudi zapovrstje posameznih enot v klasifikaciji. V popisih 1948, 1953 in 1961 je bilo prebivalstvo po narodni pripadnosti razvrščeno takole: Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Črnogorci, Muslimani (prvič leta 1961), Jugoslovani, Albanci, Madžari itd. V popisih 1971, 1981, 1991 pa so bili narodi razvrščeni po abecednem vrstnem redu, začeni s pripadniki narodov Jugoslavije, sledili so pripadniki narodnosti Jugoslavije in na koncu še pripadniki drugih narodov in narodnosti²⁷⁾. To zapovrstje smo z letom 1992 v Sloveniji prilagodili novim razmeram. Klasifikacija se začne s Slovenci, sledijo Italijani in Madžari, nato Romi in za njimi v abecednem zapovrstju pripadniki drugih narodov. Tak vrstni red sledi duhu slovenske ustave, s katero so avtohtonima italijanski in madžarski narodni skupnosti ter romski skupnosti zagotovljene posebne pravice.

3.2.2 Neznani odgovori

Zadnja enota v vsaki klasifikaciji je enota »neznano«. Ta oznaka pomeni, da podatek za določeno število ljudi ni bil dobljen ali pa da odgovor ni ustrežal vprašanju. Število takih odgovorov naj bi bilo čim manjše, popolnoma izogniti pa se jim ni mogoče.

Pregled deležev neznanih odgovorov v rubrikah veroizpoved, jeziki in narodna pripadnost v popisih od 1948 do 2002 pokaže, da le-ti naraščajo: v prvih popisih so bili zelo majhni, nato pa vedno večji. Večanje deležev neznanih odgovorov si lahko razlagamo s povečevanjem mobilnosti prebivalstva (čedalje več ljudi je ob popisu odsotnih), z varovanjem osebnih podatkov, pojemajočo zavzetostjo za sodelovanje itd.

25) V Bosni in Hercegovini ter v Hrvaški so bili uvrščeni v skupino »Osebe, ki se niso opredelile po 41. členu Ustave SFRJ.

26) K sodelovanju sta bila povabljena Urad za narodne skupnosti pri vladi RS in Inštitut za narodnostna vprašanja.

27) V obdobju 1963-1991 se je izraz narodnost uporabljal za označevanje narodnih manjšin.

Porast deleža neznanih odgovorov je bil doslej največji med popisoma 1981 in 1991. Samo s povečano mobilnostjo prebivalstva je ni mogoče razložiti. Leta 1981 je bilo v času popisa začasno odsotnih 6,5 % prebivalstva, v popisu leta 1991 pa nekoliko manj, 6,0 %. Če bi bil delež neznanih odgovorov odvisen samo od deleža začasno odsotnih oseb, bi moral biti v popisu 1991 manjši kot v popisu leta 1981. Vendar ni bilo tako. Leta 1991 so bili deleži neznanih odgovorov na vprašanja o narodni pripadnosti, maternem jeziku in pogovornem jeziku v družini znatno višji kot leta 1981. Izredno visok je bil tudi delež neznanih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi. Razloge za povečanje deleža neznanih odgovorov je torej treba iskati drugje. Ena možnih razlag so posebne politične razmere v letu 1991. Mogoče je tudi, da so se nekateri preprosto želeli izogniti odgovorom na ta vprašanja. To sta jim, razen za odgovor na vprašanje o maternem jeziku, dovoljevala ustava in zakon o popisu.

Tabela 16: Neznani odgovori, Slovenija, popisi 1981–2002

Vprašanje	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Veroizpoved	4,9	14,6	7,1
Materni jezik	0,0	..	0,2	0,3	2,2	2,7
Pogovorni jezik v družini	2,5	2,7
Pogovorni jezik v okolju	2,3	..
Narodna pripadnost	0,0	0,1	0,2	0,3	2,2	6,4

Vir: Statistični urad RS

V popisu leta 2002 je bil delež neznanih pri maternem jeziku in narodni pripadnosti višji kot leta 1991, pri veroizpovedi pa nižji. Pri jeziku so bile spremembe majhne, pri narodni pripadnosti in zlasti veroizpovedi, pa velike. Sklepamo, da je bil glavni vzrok za takšno razliko med popisoma 1991 in 2002 v tehnično drugače oblikovanih vprašanjih o narodni pripadnosti in veroizpovedi. V popisu 1991 je bilo treba vsak odgovor na vprašanje o narodni pripadnosti in veroizpovedi pa tudi na vprašanja o jezikih, vpisati na ustrezno mesto na vprašalniku. Za tiste, ki na vprašanje o veroizpovedi in/ali narodni pripadnosti niso želeli odgovoriti, je moral popisovalec vpisati »ni želel odgovoriti«. Vendar nekateri tega navodila očitno niso upoštevali in niso vpisali ničesar. Osebe, pri katerih odgovor ni bil vpisan, pa so bile v obdelavi uvrščene v skupino »neznano«. V to skupino so bile leta 1991 uvrščene tudi tiste osebe, pri katerih je bilo na vprašanje o narodni pripadnosti vpisan odgovor »ne želim odgovoriti«. Razlog za tak postopek je bilo majhno število takih odgovorov.

V popisu 2002 so bili nekateri možni odgovori na vprašanja o narodni pripadnosti in veroizpovedi že natisnjeni. Izbran odgovor je bilo treba le označiti. Eden izmed ponujenih odgovorov je bil tudi »Na to vprašanje ne želim odgovoriti«. Tako so bili v skupino »neznano« uvrščene le tiste osebe, na katerih popisniki ni bil niti označen niti vpisan noben odgovor ali pa vpisani odgovor ni ustrezal vprašanju. Zato je bilo pričakovati, da bo neznanih odgovorov mnogo manj kot leta 1991. Vendar so se pričakovanja izpolnila le pri vprašanju o veroizpovedi. Oseb z neznano veroizpovedjo je bilo po popisnih podatkih leta 2002 polovico manj kot leta 1991. Število oseb z neznano narodno pripadnostjo pa se je potrojilo. To pomeni, da ne gre samo za vpliv drugače oblikovanega vprašanja, temveč tudi za druge razloge.

Med popisom 1991 in 2002 sta bila delež in porast neznanih odgovorov najnižja pri vprašanju o maternem jeziku in pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu. Ti dve vprašanji se od vprašanj o veroizpovedi in narodni pripadnosti ločita po tem, da nista izvzeti iz obveznosti odgovarjanja. Kljub temu je bil delež neznanih odgovorov pri teh dveh vprašanjih vse do popisa 2002 zelo podoben deležu neznanih odgovorov za narodno pripadnost. Zdi se, da je poudarjanje neobveznosti odgovarjanja na vprašanja o veroizpovedi in narodni pripadnosti pred popisom 2002 vplivalo tudi na deleže neznanih odgovorov.

3.2.3 Ne želim odgovoriti in neopredeljen

Od popisa 1971 dalje odgovor na vprašanje o narodni pripadnosti ni bil obvezen. Tisti, ki so imeli vpisan odgovor, iz katerega je bilo mogoče razbrati, da se ne želijo opredeliti, so bili uvrščeni v skupino »narodno neopredeljeni po določilih ustave«. Možnost neopredelitve je zagotavljala ustava. Delež takih odgovorov je bil majhen, nižji od enega odstotka. V popisu leta 2002 je bil odgovor »narodno neopredeljen« že natisnjen. Zanj se je odločilo 0,6 % prebivalstva, le malo več kot leta 1991. Poleg tega je bil leta 2002 med ponujenimi tudi odgovor »ne želim

odgovoriti«. Možnost takega odgovora je dopuščal ustrezni člen Zakona o popisu. Zanj se je odločilo štirikrat več oseb kot za odgovor »narodno neopredeljen«. Tisti, ki so v popisu 1991 na vprašanje o narodni pripadnosti odgovorili z »ne želim odgovoriti«, so bili uvrščeni v skupino »neznano«.

Tudi odgovor na vprašanje o veroizpovedi ni bil obvezen. Tisti, ki so v popisu 1991 na vprašanje o veroizpovedi odgovorili z »ne želim odgovoriti«, so bili uvrščeni v skupino z enakim imenom. V popisu leta 2002 je bil tak odgovor že natisnjen in ga je bilo treba le označiti.

Leta 1991 tudi ni bil obvezen odgovor na vprašanji o pogovornem jeziku v družini/gospodinjstvu in pogovornem jeziku v okolju. Tisti, ki niso odgovorili, so bili uvrščeni v skupino neznano.

Tabela 17: Prebivalstvo, ki na neobvezna vprašanja ni želelo odgovoriti, in prebivalstvo, ki se ni želelo narodno opredeliti, Slovenija, popisi 1981–2002 %

Vprašanje	1981	1991	2002
Veroizpoved			
- ne želim odgovoriti	..	4,2	15,7
Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu	1)
Pogovorni jezik v okolju	1)
Narodna pripadnost			
- ne želim odgovoriti	2,5
- narodno neopredeljen	0,2	0,5	0,6

1) Odgovor je bil obvezen.
Vir: Statistični urad RS

3.3 OBJAVLJANJE PODATKOV

Podatke prvih štirih povojnih popisov je takratni Zvezni zavod za statistiko objavljati v posebnih knjigah. Nanašali so se na nekdanjo Jugoslavijo kot celoto, republike in pokrajini, nekatere tabele pa so bile izdelane tudi za nižje teritorialne enote (demografski rajoni, občine, naselja). Knjige popisa 1971 so izšle tudi v slovenskem jeziku.

Z letom 1981 se je ta ustaljen način objavljanja popisnih podatkov začel spreminjati. Zvezni zavod za statistiko je podatke objavljati v posebnih zvezkih, namenjenih republiškim statističnim zavodom in na mikrofiših. Za branje letih je bil potreben poseben bralnik, kar je omejevalo njihovo uporabo. Zato je Zavod SR Slovenije za statistiko z letom 1982 začel popisne podatke objavljati v zbirkah Rezultati raziskovanj in Statistične informacije.

Popis leta 1991 je bil izveden tik pred razpadom SFR Jugoslavije, zato je za objavljanje popisnih podatkov poskrbela vsaka od njenih naslednic sama. Zavod RS za statistiko je leta 1994 popisne podatke popisa objavil v 617. številki že omenjene zbirke Rezultati raziskovanj. Med 17 tabelami s prebivalstveno vsebino je bila ena namenjena narodni pripadnosti in ena veroizpovedi. Poleg tega je statistični urad podatke o narodni pripadnosti, maternem jeziku in veroizpovedi objavil tudi v Statističnih informacijah.

Objave popisnih podatkov v knjigah in zbirkah je Zvezni zavod za statistiko dopolnjeval s tako imenovanimi dokumentacijskimi tabelami. To so tabele, ki niso bile natisnjene, so pa bile vsakomur dostopne na posameznem republiškem ali zveznem zavodu za statistiko SFR Jugoslavije. Statistični urad Republike Slovenije hrani tovrstne tabele iz popisov 1971 in 1981, vendar med tabelami iz popisa 1981 ni tabel z narodno pripadnostjo ali maternim jezikom. Dokumentacijske tabele popisov 1981 in 1991 je izdelal tudi Zavod RS za statistiko; te pa vsebujejo tudi podatke o narodni sestavi in maternem jeziku. Poleg tega so uporabniki imeli možnost, in jo še vedno imajo, da jim take tabele za novejša popise izdelata (za določeno odškodnino) statistični urad po njihovih željah.

Število tabel s podatki o veroizpovedi, maternem jeziku in narodni pripadnosti se je od popisa do popisa spreminjalo, vendar je bilo vedno največ tabel namenjenih narodni sestavi prebivalstva. Narodna pripadnost je bila kombinirana s spolom, starostjo, številom živorojenih otrok, selitvami, ekonomsko aktivnostjo.

Tabela 18: Število tabel s podatki o veroizpovedi, narodni pripadnosti, jeziki, objavljenih v popisnih publikacijah, Slovenija, popisi 1948–2002¹⁾

Vsebina tabele	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Veroizpoved	..	1	2
Materni jezik	..	2	..	0	1	1
Pogovorni jezik v družini	0
Pogovorni jezik v okolju	0
Narodna pripadnost	7	10	13	8	6	3

1) Tabele, objavljene v popisnih knjigah Zveznega zavoda za statistiko (1948-1971), v Rezultatih raziskovanj in Statističnih informacijah Statističnega urada RS od 1982 do 1994.

Če tabela vsebuje kombinacijo dveh znakov (na primer narodna pripadnost in veroizpoved), je prikazana v vrstici za narodno pripadnost in v vrstici za veroizpoved. Če je enaka vsebina prikazana v dveh tabelah, vsakokrat za različne teritorialne enote, sta to dve tabeli. Štete so samo objave končnih podatkov.

Vir: Statistični urad RS

Tabela 19: Klasifikacije veroizpovedi, uporabljene za prikaz podatkov o veroizpovedi, Slovenija, popisi 1953–2002

Veroizpoved		
1953	1991	2002
Brez odgovora	Islamska	Katoliška
Brez vere	Judovska	Evangeličanska
Neopredeljen, indiferenten, veruje	Katoliška	Druge protestantske
Pravoslavna	Pravoslavna	Pravoslavna
Rimsko-katoliška	Protestantska	Druge krščanske
Protestantska	Proorientalski kult	Islamska
Druge krščanske	Druge veroizpovedi	Judovska
Pripadniki muslimanske verske skupnosti	Je vernik, a ne pripada nobeni veroizpovedi	Orientalne
Židje	Ni vernik, ateist	Druge veroizpovedi
Druge nekrščanske	Ni želel odgovoriti	Agnostiki
Neznano	Neznano	Je verniki, a ne pripada nobeni veroizpovedi
		Ni vernik, ateist
		Ni želel odgovoriti
		Neznano

Viri:
 Popis stanovništva 1953: vitalna i etnička obeležja (Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike) (Knjiga I). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ
 Rezultati raziskovanj: popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 (Rezultati po občinah) (Št. 617) = Results of Surveys: Census of the Population and Agricultural Holdings in the Republic of Slovenia in 1991 (Results by municipalities). (1994). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko
 Statistični urad RS.

Tabela 20: Klasifikacije materne jezika, uporabljene za prikaz podatkov o maternem jeziku, Slovenija, popisi 1953–2002

Materni jezik					
1953	1961	1971	1981	1991	2002
Srbsko-hrvaški	Srbskohrvaški	Hrvaški	Srbskohrvaški, hrvaškosrbski, hrvaški in srbski	Slovenski	Slovenski
Slovenski	Slovenski	Hrvaškosrbski	Makedonski	Italijanski	Italijanski
Makedonski	Makedonski	Makedonski	Slovenski	Madžarski	Madžarski
Šiptarski	Albanski	Slovenski	Albanski	Romski	Romski
Bolgarski	Madžarski	Srbski	Bolgarski	Albanski	Albanski
Češki	Ciganski	Srbskohrvaški	Češki	Angleški	Angleški
Slovaški	Vlaški	Albanski	Grški	Bolgarski	Arabski
Grški	Ostali jeziki	Bolgarski	Italijanski	Češki	Bolgarski
Italijanski	Neznano	Češki	Judovski	Danski	Bosanski ¹⁾
Madžarski		Italijanski	Madžarski	Francoski	Češki
Nemški		Madžarski	Nemški	Grški	Črnogorski
Poljski		Romunski	Poljski	Hrvaški	Danski
Vlaški		Rusinski	Romunski	Hrvaško-srbski	Francoski
Romunski		Slovaški	Ruski	Makedonski	Grški
Rusinski		Turški	Rusinski	Nemški	Hrvaški
Ruski		Grški	Slovaški	Nizozemski	Hrvaško-srbski
Turski		Židovski	Turski	Poljski	Kitajski
Ciganski		Nemški	Ukrajinski	Romunski	Makedonski
Ostali slovanski jeziki		Poljski	Vlaški	Rusinski	Nemški
Ostali neslovanski jeziki		Romski - Ciganski	Danski	Ruski	Nizozemski
		Ruski	Angleški	Slovaški	Poljski
		Ukrajinski	Francoski	Srbski	Romunski
		Vlaški	Holandski	Srbsko-hrvaški	Rusinski
		Ostali jeziki	Norveški	Švedski	Ruski
		Neznano	Švedski	Turški	Slovaški
			Ostali jeziki	Ukrajinski	Srbski
			Neznano	Vlaški	Srbsko-hrvaški
				Drugi	Španski
				Neznano	Švedski
					Turški
					Ukrajinski
					Vlaški
					Drugi
					Neznano

1) V tej enoti so združeni odgovori "bosanski" in "bošnjaški".

Viri:

Popis stanovništva 1953: vitalna i etnička obeležja (Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike) (Knjiga I). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ

Popis stanovništva 1961: vitalna, etnička i migraciona obeležja (Rezultati za republike i demografske rejone) (Knjiga I). (1970). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ

Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. Prebivalstvo: vitalna, etnična in migracijska obeležja (Rezultati po republikah in pokrajinah) (I. Knjiga). (1974). Beograd: Zvezni zavod za statistiko, SFRJ

Popis stanovništva, domačinstva i stanova u 1981. godini: ukupno i poljoprivedno stanovništvo u zemlji prema starosti i aktivnosti, po polu (Rezultati po opštinama). (1987). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ

Statistične informacije (št. 181). (1992). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko
Statistični urad RS

Tabela 21: Klasifikacije narodne pripadnosti, uporabljene za prikaz podatkov o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1948–2002¹⁾

		Narodna pripadnost					1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
1948													
Srbi													Slovenci
Hrvatje													Italijani
Slovenci													Madžari
Makedonci													Romi
Črnogorci													Albanci
Muslimani - narodno neopredeljeni													Avstrijci
Bolgari													Bolgari
Čehi													Bošnjaki ²⁾
Slovaki													Čehi
Poljaki													Črnogorci
Rusi													Grki
Rusi - Ukrajinci													Hrvatje
Ostali Slovani													Judje
Šiptarji													Makedonci
Madžari													Muslimani ³⁾
Nemci													Nemci
Avstrijci													Poljaki
Romuni													Romuni
Vlahi													Rusi
Italijani													Rusini ⁴⁾
Turki													Slovaki
Židje													Srbi
Grki													Turki
Francozi													Ukrajinci ⁴⁾
Cigani													Vlahi
Ostali Neslovani													Ostali
Neznano													Neopredeljeni po 214. členu Ustave RS
													Jugoslovani
													Opredeležili so se kot Jugoslovani
													Opredeležili so se kot Bosanci ⁵⁾
													Regionalno opredeljeni Drugi ⁶⁾
													Niso želeli odgovoriti
													Neznano

1) Razlage opomb in viri se nahajajo na strani 66.

- 2) Opredeleitev za Bošnjaka kot narod je bila v Ustavu Federacije Bosne in Hercegovine vpejvana leta 1994.
- 3) Vključene so osebe, ki so se opredelile za Muslimane v smislu etnične in ne verske pripadnosti.
- 4) V popisih leta 1953 in 1961 so Rusini in Ukrajinci prikazani skupaj.
- 5) V rezultatih preteklih popisov so bili tisti, ki so se opredelili za Bosance uvrščeni med regionalno opredeljene.
- 6) Vključene so tiste osebe, ki so izjavile/oznabile, da so narodno neopredeljene.

Viri:

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine: stanovništvo po pismenosti (Knjiga V) = Resultats definitifs du recensement de la population du 15 mars 1948: population d'après l'aptitude à lire et à écrire = Final Results of the Population Census of March 15 th, 1948: Population by Literacy. (1995). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ
Popis stanovništva 1953: vitalna i etnička obeležja (Knjiga I). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ
Popis stanovništva 1961: vitalna, etnička i migraciona obeležja (Rezultati za republike i demografske rejone (Knjiga I). (1970). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ
Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. Prebivalstvo: vitalna, etnična in migracijska obeležja (Rezultati po republikah in pokrajinah) (I. Knjiga). (1974). Beograd: Zvezni zavod za statistiko, SFRJ
Rezultati raziskovanj: popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. 1. 1981 (Končni rezultati po občinah) (Št. 282). (1982). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, SR Slovenija
Rezultati raziskovanj: popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 (Rezultati po občinah) (Št. 617) = Results of surveys: Census of the Population and Agricultural Holdings in the Republic of Slovenia in 1991 (Results by municipalities). (1994). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko
Statistični urad RS

4. VERSKA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Prebivalstvo, ki se je opredelilo za katoliško veroizpoved, občine, Slovenija, popis 2002

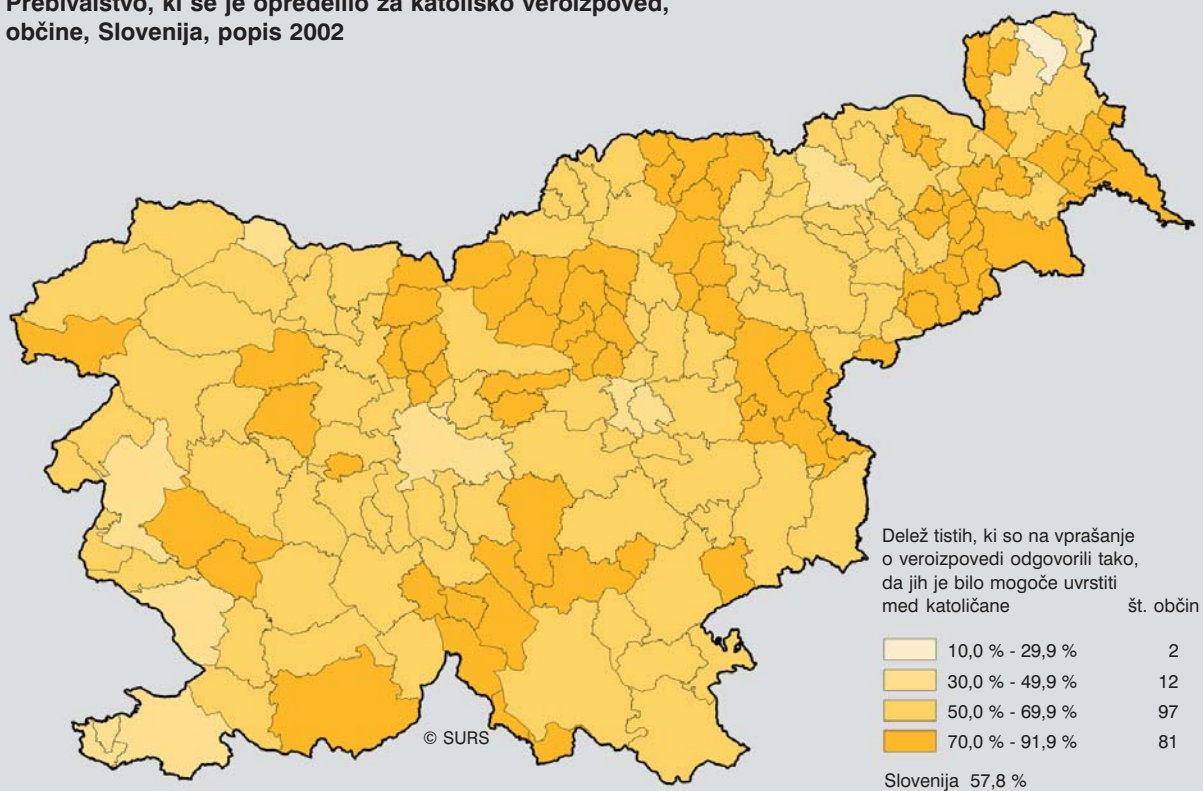

Tabela 22: Prebivalstvo po veroizpovedi, Slovenija, popisi 1931–2002¹⁾

%

Veroizpoved	1921 ²⁾	1931 ²⁾	1953	1991	2002
Skupaj	100	100	100	100	100
Katoliška	96,6	97,0	82,8	71,6	57,8
Protestantska	2,6	2,3	1,5	0,9	0,8
Pravoslavna	0,6	0,6	0,3	2,4	2,3
Islamska	0,1	0,1	0,1	1,5	2,4
Druge veroizpovedi	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	0,0 ³⁾	...	0,1	0,2	3,5
Ni vernik, ateist	...	0,0	10,3	4,4	10,2
Oseba ni želela odgovoriti	4,3	15,7
Neznano	0,0 ⁴⁾	4,9	14,6	7,1

1) Ozemlje ob popisu.

2) Navzoče prebivalstvo.

3) Vključno z neznano veroizpovedjo.

4) V popisu leta 1931 sta bili skupini neznano in druge veroizpovedi združeni.

V popisu leta 1953 sta bili skupini neznano in brez odgovora prikazani skupaj.

Viri: Statistični godišnjak 1933, knjiga V, Opšta državna statistika, Beograd 1935

Popis stanovništva 1953, knjiga I, Vitalna i etnička obeležja, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1950

Statistične informacije št. 92, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana, 16. april 2003

Tabela 23: Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Slovenija, popisi 1931–2002¹⁾

%

Veroizpoved	1931 ²⁾		1953		1991		2002	
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100
Katoliška ⁴⁾	96,3	97,2	79,7	85,8	69,9	73,2	54,4	61,1
Protestantska	2,3	2,2	1,5	1,5	0,9	1,0	0,8	0,9
Pravoslavna	0,9	0,3	0,3	0,2	2,6	2,3	2,5	2,1
Islamska	0,2	0,0	0,1	0,0	1,7	1,4	2,9	2,0
Druge veroizpovedi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	0,1	0,1	0,2	0,2	3,2	3,8
Niso verniki, ateisti	-	-	13,0	7,9	4,8	4,1	11,2	9,2
Niso želeli odgovoriti	4,5	4,0	16,2	15,2
Neznano ³⁾	0,3	0,3	5,3	4,4	15,4	13,8	8,7	5,6

1) Ozemlje ob popisu.

2) Navzoče prebivalstvo.

3) V popisu leta 1931 sta bili skupini neznano in druge veroizpovedi združeni.

V popisu leta 1953 sta bili skupini neznano in brez odgovora prikazani skupaj.

4) Leta 1931 samo rimskokatoliška.

Viri: Statistični godišnjak 1937, knjiga VIII, Opšta državna statistika, Beograd 1938

Popis stanovništva 1953, knjiga I, Vitalna i etnička obeležja, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1950

Statistični urad RS

Analizo verske, jezikovne in narodne sestave prebivalstva začnemo z veroizpovedjo. Od vseh obravnavanih značilnosti so ljudi najprej vpraševali prav po veroizpovedi. Vprašanja o jeziki in narodni pripadnosti so se priključila kasneje.

Obravnava verske sestave prebivalstva je razdeljena na tri dele: popisa 1921 in 1931, popis 1953 in popisa 1991 in 2002. Tako delitev narekujejo velike časovne razdalje med nekaterimi popisi, spremembe v obsegu ozemlja in spreminjajoče se okoliščine, v katerih so bili popisi izvedeni. Leta 1921 in 1931 so bile zakonsko priznane le nekatere cerkve in verske skupnosti, druge so lahko imele status društev. Leta 1953 je bila cerkev ločena od države in razmerje med njima še neurejeno. Leta 1991 sta bili cerkev in država ločeni, izpovedovanje vere je bilo svobodno le v zasebnem življenju, verske skupnosti so bile enakopravne. Leta 2002 sta cerkev in država ločeni, izpovedovanje vere je svobodno v zasebnem in v javnem življenju, verske skupnosti enakopravne.

Kljub omenjenim razlikam in zadržkom zaradi nepopolne ozemeljske in metodološke primerljivosti, objavljamo na tem mestu tabelo, ki prikazuje dolgoročne spremembe v verski sestavi prebivalstva Slovenije. Značilnosti teh sprememb so: zniževanje deleža katoličanov, povečevanje deležev ljudi drugih veroizpovedi in vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ter povečevanje deleža nevernih in tistih, ki se o veroizpovedi ne želijo izreči.

Opisane spremembe veljajo tako za moške kot za ženske. Razlika med spoloma se kaže le v tem, da so se ženske pogosteje kot moški opredelile za kako veroizpoved oziroma za vernost, moški pa pogosteje za nevernost. Tudi delež manjkajočih odgovorov je bil večji med moškimi kot med ženskami. Razlika med moškimi in ženskami je bila doslej največja leta 1953, ko se je za ateiste opredelilo bistveno več moških kot žensk. To kaže na posebne okoliščine v katerih je bil ta popis izveden.

4.1 POPISA 1921 in 1931

Ob popisu leta 1921 je »Slovenija s Prekmurjem« štela 1 054 919 navzočih prebivalcev. Med njimi je bilo 96,6 % rimokatolikov in 2,6 % evangeličanov. Pripadnikov drugih veroizpovedi je bilo zelo malo. Po številčnosti so si sledili takole: pravoslavni, izraeliti, muslimani, grkokatoliki, brez veroizpovedi in neznano. Večina evangeličanov je živela v okrajnem glavarstvu Murska Sobota, večina pravoslavnih v Ljubljani, Mariboru, Dolnji Lendavi, Slovenski Bistrici, Sv. Lovrencu na Dravskem polju in v Adlešičih, večina izraelitov v okrajnem glavarstvu Murska Sobota, zlasti v občini Dolnja Lendava, večina muslimanov v Ljubljani, Mariboru in okrajnem glavarstvu Murska Sobota. Versko najbolj mešano ozemlje je bilo Prekmurje.

Do popisa leta 1931 se verska sestava prebivalstva ni bistveno spremenila. Med prebivalstvom Dravske banovine je bilo 96,8 % rimokatoličanov, 2,2 % evangeličanov, 0,6 % pravoslavnih, 0,2 % grško in armeno katoličanov, 0,1 % muslimanov itd. Edina omembe vredna sprememba med letoma 1921 in 1931 je bilo povečanje števila muslimanov in zmanjšanje števila izraelitov. Tako je leta 1931 število muslimanov prvič preseglo število izraelitov.²⁸⁾ V skupino neznana veroizpoved je bilo uvrščenih le 8 oseb.

Pripadniki različnih veroizpovedi pa se med seboj niso razlikovali samo po številu, temveč tudi po nekaterih demografskih značilnostih. Te različnosti so prikazane s pomočjo pogostnosti posamezne veroizpovedi v vsem ali delu prebivalstva. Razlike med spoloma so na primer, prikazane tako, da je število pripadnic vsake veroizpovedi primerjano s številom vseh žensk, število pripadnikov pa s številom vseh moških, razlike po starosti in spolu pa tako, da je število vernic/vernikov določene starosti primerjano s številom vseh žensk/moških iste starosti.

V letu 1931 je bila pogostnost rimokatoliške veroizpovedi nekoliko večja med ženskami kot med moškimi, za vse druge veroizpovedi pa je bila večja med moškimi kot med ženskami. Razlike med spoloma so bile pri rimokatolikih, evangeličanih in pripadnikih drugih veroizpovedi majhne, pri pravoslavnih in muslimanih pa velike.

28) Take izraze so uporabljali v popisih 1921 in 1931.

Tabela 24: Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Dravska banovina, popis 1931 %

Veroizpoved	Vsi	Moški	Ženske
Skupaj	100	100	100
Pravoslavna	0,59	0,95	0,26
Rimokatoliška	96,75	96,29	97,18
Evangeličanska	2,25	2,26	2,24
Muslimanska	0,08	0,17	0,00
Druge in neznana	0,32	0,33	0,32

Vir: Statistički godišnjak 1937, knjiga VIII, Opšta državna statistika, Beograd 1938

Posamezne veroizpovedi so se med seboj razlikovale tudi po starostni sestavi svojih vernikov. Zato je bila pogostnost posamezne veroizpovedi v različnih starostih različna:

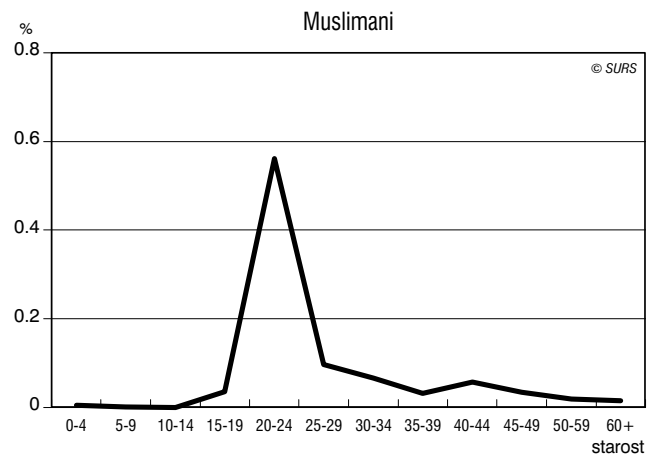
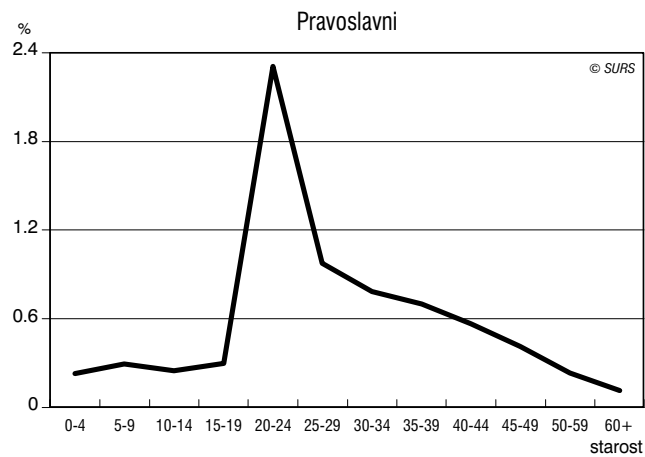
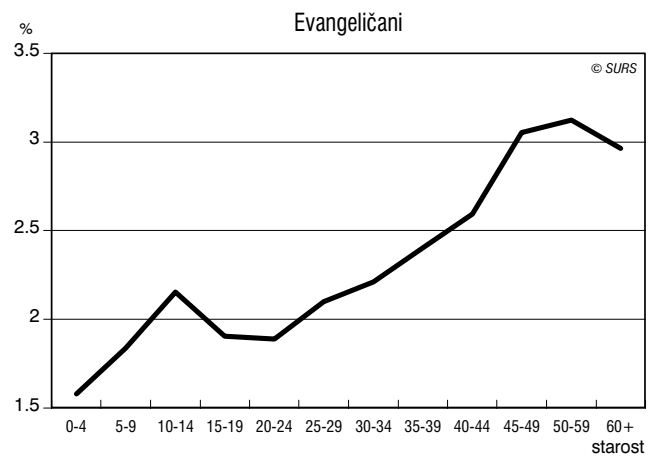
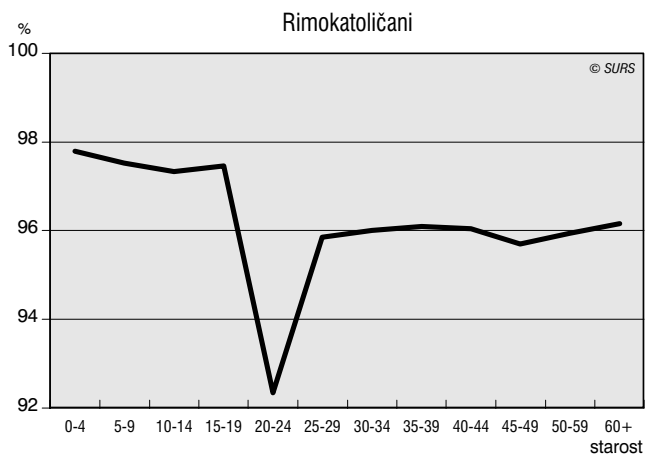
- pogostnost rimokatoliške veroizpovedi se je s starostjo malenkostno zniževala, najnižja pa je bila v starosti 20–24 let,
- pogostnost evangeličanske veroizpovedi se je s starostjo večala,
- pogostnost pravoslavne in muslimanske veroizpovedi je bila največja med osebami starimi 20–24 let,
- pogostnost drugih in neznane veroizpovedi je bila v vseh starostih približno enaka.

Povezavo med starostjo in posameznimi veroizpovedmi prikazuje graf 1, povezave med starostjo, spolom in veroizpovedjo pa graf 2. Iz slednjega razberemo, da je bila leta 1931 pogostnost rimokatoličank in evangeličank vseh starosti enaka, med 99 in 100 %. Pogostost rimokatoličanov in evangeličanov je bila do starosti 15–19 let enaka kot za ženske, v starosti 20–24 let je bila bistveno nižja (94 %), od te starosti dalje pa le nekoliko nižja kot za ženske.

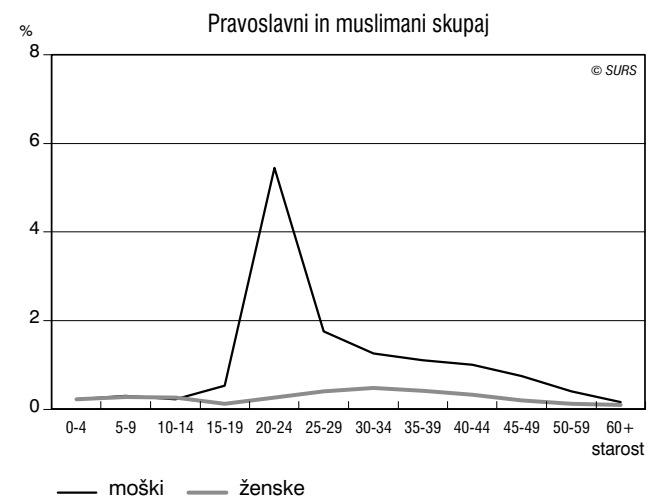
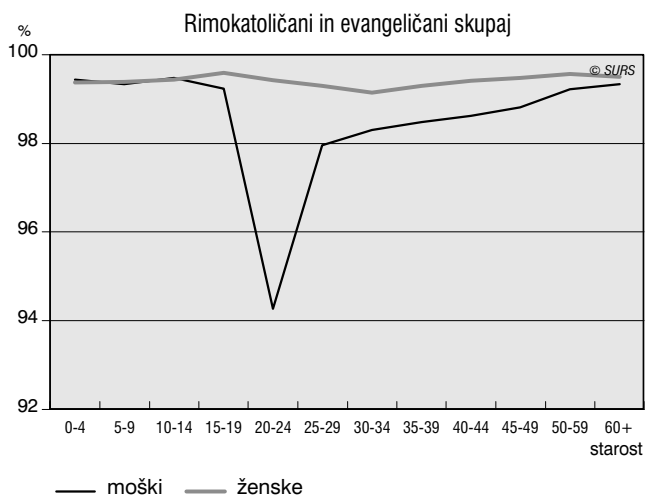
Pogostnost pravoslavnih in muslimanov pokaže zrcalno sliko. Do starosti 15–19 let ni razlike med moškimi in ženskami, v starosti 20–24 let je pogostnost pripadnikov obeh veroizpovedi bistveno večja od pogostosti pripadnic, po tej starosti se razlika bistveno zmanjša, vendar pogostnost moških ostaja višja od pogostnosti žensk vse do najvišjih starosti.

Iz povedanega sklepamo, da je manjša pogostost rimokatoličanov in evangeličanov v starosti 20–24 let posledica priseljevanja mladih moških iz drugih delov kraljevine Jugoslavije. Verjetno se ne motimo, če domnevamo, da je bilo to vojaško osebje. Popis leta 1931 je bil namreč izveden po načelu navzočega prebivalstva. Zato je bilo k prebivalstvu Dravske banovine šteto tudi vojaštvo. Če bi bil popis izveden po načelu stalnega prebivalstva, tako kot vsi jugoslovanski popisi po drugi svetovni vojni, bi bila pogostnost rimokatoličanov in evangeličanov v vseh starostih zelo blizu stotim odstotkom.

GRAF 1: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, starostne skupine, Dravska banovina, popis 1931

GRAF 2: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi za moške in ženske, starostne skupine, Dravska banovina, popis 1931

4.2 POPIS 1953

Med letoma 1931 in 1953 je preteklo 18 let. To obdobje je prineslo velike spremembe. Ozemlje Slovenije se je povečalo, s tem pa tudi število njenega prebivalstva, Jugoslavija se je iz kraljevine preoblikovala v federativno ljudsko republiko s socialistično družbeno ureditvijo, država in cerkev sta se ločili in vera je postala zasebna zadeva vsakega posameznika. Kljub temu je popis 1953 vseboval tudi vprašanje o odnosu do vere.

Podatki o odnosu do vere, zbrani s popisom leta 1953, veljajo za nezanesljive. Splošno sprejeto mnenje je, da takratne politične razmere niso bile naklonjene izrekanju o veroizpovedi, zato mnogi niso odgovorili skladno s svojim prepričanjem. Kljub temu se nam je zdelo primerno, da v tej publikaciji objavimo tudi te podatke. Kljub »spornosti« so izredno zanimivi (tabeli 29 in 30 na koncu poglavja).

Število prebivalstva Slovenije se je med leti 1931 in 1953 povečalo za 322 127 ali 28 %. To povečanje je posledica ozemeljskih sprememb (priključitev Primorske), naravnega prirasta in selitvenih gibanj. Ozemeljsko povečanje in naravni prirast sta vplivala na povečanje števila prebivalstva, selitve pa so ta porast zmanjšale. Vpliv spremenjene metodologije (navzoče prebivalstvo, stalno prebivalstvo) je bil majhen.

Spremembe v številu prebivalstva so vplivale tudi na njegovo versko sestavo. Priključitev Primorske je gotovo povečala število rimokatolikov, izselitev Nemcev s Štajerske in Kočevskega je zmanjšala število protestantov²⁹⁾. Vloga naravnega prirasta pri spreminjanju verske sestave prebivalstva verjetno ni bila velika, čeprav je bilo število vojnih žrtev med pripadniki določenih veroizpovedi (npr. Judi) verjetno večje kot med drugimi. Toda samo demografski dejavniki ne morejo pojasniti sprememb. Neprimerno večjo vlogo so imele spremenjene družbene razmere.

Primerjava verske sestave prebivalstva med letoma 1931 in 1953 namreč pokaže, da se je število pripadnikov vseh veroizpovedi razen rimokatoliške, kljub povečanju števila prebivalstva za 28 %, zmanjšalo. Istočasno se je število oseb brez vere z 257 povečalo na 151 052 ali za 588-krat. Postali so druga najštevilčnejša skupina za rimokatoliki. Še bolj se je povečalo število oseb v skupini »brez odgovora in neznano« (z 28 na 32 553), in to kljub temu, da je bil odgovor obvezen. Tolikšne razlike pa nikakor ni mogoče pripisati spremenjeni metodologiji (članstvo, osebno prepričanje) ali laizaciji javnega življenja.

Ob tako velikem povečanju števila neverujočih, ki je bilo nedvomno pogojeno s političnim sistemom, se vprašamo: kdo pa so bili tisti, ki so se opredelili za »nevernike«? So bili to mladi, izobraženi, zaposleni? Odgovorimo lahko le posredno, s pomočjo edine objavljene tabele; ta prikazuje povezavo med veroizpovedjo, narodno pripadnostjo, spolom in ekonomsko aktivnostjo. Prebivalstvo je v tej tabeli razdeljeno po ekonomski aktivnosti v dve skupini, na ekonomsko aktivne in vzdrževane. V prvo skupino so bili vključeni tisti, ki so opravljali nek poklic, in osebe z lastnimi dohodki, v drugo skupino pa otroci, gospodinje in študentje.

Kombinacija veroizpovedi in narodne pripadnosti pokaže, da se je za neverne opredelilo 80 % Črnogorcev, 71 % Srbov, 60 % Makedoncev, 30 % Hrvatov itd. Med Slovenci, Madžari, Avstrijci in Nemci, se jih je za neverne opredelilo največ 10 %. Pospološeno bi lahko rekli, da so se za neverne opredelili predvsem priseljeni iz drugih delov nekdanje Jugoslavije.

Tako visok delež neverujočih med narodi, ki so bili večinski v drugih delih nekdanje Jugoslavije, bi lahko pomenil, da so se tam množično opredeljevali kot neverujoči. Podatki tega ne potrjujejo. Deleži neverujočih v republikah nekdanje Jugoslavije so zavzemali vrednosti med 10 % (Slovenija) in 13 %. Le v Črni gori se je za neverujoče opredelilo 31 % prebivalstva. Iz tega sledi, da so bili ljudje, zbrani v rubriki »brez vere«, zelo posebna skupina.

Posebnost te posebne skupine se kaže tudi v njeni sestavi glede na spol. Medtem ko so bile med celotnim prebivalstvom ženske številčnejše kot moški, prav tako tudi med Slovenci, Avstrijci, Madžari, Nemci in ostalimi

29) Še leta 1953 je bilo med Nemci, ki so ostali v Sloveniji, 14 % protestantov, največ med vsemi narodi živečimi na ozemlju Slovenije.

Slovani in Neslovani, je bilo med Srbi, Hrvati, Makedonci, Črnogorci in Jugoslovani več moških kot žensk. Števična prevlada moških je bila še posebej velika med tistimi Srbi, Hrvati, Makedonci in Črnogorci, ki so bili ekonomsko aktivni, največja pa med tistimi, ki so se poleg tega opredelili še kot osebe »brez vere«. Tako je bilo na primer med ekonomsko aktivnimi neverujočimi slovenske narodne pripadnosti trikrat več moških kot žensk, med neverujočimi srbske pa desetkrat več.

Tabela 25: Pogostnost oseb »brez vere« v prebivalstvenih skupinah opredeljenih z narodno pripadnostjo, spolom in ekonomsko aktivnostjo, Slovenija, popis 1953

Narodna pripadnost	Ekonomsko aktivni		Vzdrževani	
	moški	ženske	moški	ženske
Skupaj	14,2	6,7	10,4	8,7
Srbi	75,6	35,5	75,0	71,4
Hrvatje	34,5	14,5	42,1	32,9
Slovenci	13,1	6,6	9,6	7,9
Makedonci	62,6	30,0	70,2	54,8
Črnogorci	76,6	70,5	88,0	82,8
Jugoslovani-neopredeljeni	24,5	17,8	28,6	21,1
Avstrijci	9,7	4,6	5,3	8,4
Italijani	20,9	13,7	13,6	15,5
Madžari	3,7	0,8	2,6	2,8
Nemci	18,7	7,8	11,1	5,8
Ostali Slovani	22,7	17,8	23,2	17,1
Ostali neslovani	16,5	8,6	8,4	10,3

Vir: Popis prebivalstva 1953, knjiga I, Vitalna i etnička obeležja, Beograd 1959, str. 284

Opisane demografske značilnosti ljudi v skupini »brez vere« kažejo na to, da so se kot neverni opredelili predvsem aktivni moški, med temi pa najpogosteje Črnogorci, Srbi in Makedonci. Na osnovi tega sklepamo, da so velik del nevernih sestavljali priseljeno vojaško osebje in tisti domačini, ki so zasedali visoke položaje v upravi, politiki, šolstvu. »Članstvo v ZK je vendarle pomenilo določeno večjo možnost politične aktivnosti in večjo možnost za promocijo v politično in ideološko občutljivih institucijah«³⁰⁾, obenem pa je bilo članstvo v ZK nezdržljivo z religioznostjo.

Najmanj pogosto so se za neverne izrekli pripadniki in pripadnice madžarskega, avstrijskega in slovenskega naroda. To povezujemo z dejstvom, da je imela Slovenija leta 1953 še 41 % kmečkega prebivalstva, ki ni bilo odvisno od zaposlitve in se je zato svobodnejše odločalo o »odnosu do vere«, kot na primer priseljeni; ti so večinoma živeli v mestih in opravljali nekmetijske poklice.

4.3 POPISA 1991 IN 2002

4.3.1 Spremembe med popisoma 1953 in 1991

Po skoraj 40 letih so bili ljudje leta 1991 znova vprašani po veroizpovedi. Vendar tokrat na vprašanje niso bili dolžni odgovoriti. To možnost je izrabilo 4,2 % ali 81 tisoč oseb. Močno se je povečal tudi delež oseb, za katere je

30) Marko Kerševan: Religija in slovenska kultura, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga, Ljubljana 1989, (Zbirka Znanstveni tisk, str. 97)

bil odgovor neznen: s 4,9 % leta 1953 na 14,6 % leta 1991. To pomeni, da leta 1991 za petino prebivalstva veroizpoved ni bila znana. Kljub temu se je število oseb, ki so se opredelile za neko veroizpoved, v primerjavi z letom 1953 povečalo. Razloga za to sta bila predvsem dva: povečanje števila prebivalstva in zmanjšanje števila tistih, ki so se opredelili kot neverni.

Med leti 1953 in 1991 se je število prebivalstva povečalo za skoraj 30 %. To je glavni razlog, da se je povečalo tudi število vernikov vseh veroizpovedi, razen protestantov. Najmanj se je povečalo število rimokatolikov, za 8 %, najbolj pa število pripadnikov islamske verske skupnosti, štirinštiridesetkrat. Kljub temu je bil leta 1991 delež rimokatolikov še vedno daleč največji, 68,6 %. Deleži pripadnikov drugih veroizpovedi v celotnem številu prebivalstva so bili znatno nižji: druge katoliške veroizpovedi 3,0 %, pravoslavna 2,4 %, islamska 1,5 %, protestantska 0,9 %.

Število neverujočih se je zmanjšalo skoraj za polovico; s 151 tisoč na 85 tisoč. To je v nasprotju s splošnim trendom laizacije in ne pomeni, da so se v Sloveniji odvijali nasprotni procesi, temveč, da so se v letu 1953 iz pragmatičnih razlogov (zaposlitev, napredovanje, strah pred zlorabo osebnih podatkov itd.) opredelili kot neverni tudi mnogi verniki.

Število neverujočih se je zmanjšalo med vsemi narodi. Vendar njihovo število ni bilo več največje med Črnogorci in Srbi, čeprav je bilo nadpovprečno, temveč med Jugoslovani. Med Jugoslovani je delež neverujočih znašal 12 %. Sledili so jim neopredeljeni po 214. členu ustave (7,6 %), Črnogorci, Srbi, Makedonci itd. Najmanj neverujočih je bilo med Muslimani (2,2 %). Med Slovenci jih je bilo 4,4 %.

Ljudje, katerih opredelitev glede veroizpovedi je ostala neznana, so bili leta 1991 druga največja skupina, takoj za katoličani, čeprav so številčno predstavljali le 14,6 % prebivalstva. V to skupino so bili uvrščeni vsi, ki na vprašanje o veroizpovedi niso podali odgovora. Več jih je bilo med moškimi kot med ženskami, več med mladimi in izobraženimi. Leta 2002 jih je po številčnosti nadomestila skupina, ki na vprašanje o veroizpovedi ni želela odgovoriti. Bilo jih je 15,7 %.

4. 3. 2 Popisa 1991 in 2002

Popisa 1991 in 2002 sta metodološko primerljiva. Razlikujeta se le po tehnični oblikovanosti vprašanja. V popisu 1991 je bilo treba vsak odgovor vpisati na ustrezno mesto, v popisu 2002 pa so bili trije možni odgovori že ponujeni in jih je bilo treba le označiti. Ti trije odgovori so bili:

- ne pripadam nobeni veroizpovedi, čeprav verujem,
- ne pripadam nobeni veroizpovedi, kajti ne verujem, sem ateist/ateistka,
- na to vprašanje ne želim odgovoriti.

Zanimivo je, da so največje razlike med popisoma prav v številu oseb, ki so se opredelile za te tri odgovore. Njihovo število se je povečalo od 2,5–17- krat. O razlogih lahko le ugibamo. Vsekakor je mogoče, da so dobljene vrednosti izraz dejanskega stanja in da so oblikovalci vprašalnika pravilno izpostavili prav tiste odgovore, ki so, poleg odgovora »katoliška«, najpogostejši. Mogoče pa je tudi, da se je število oseb v teh treh skupinah tako zelo povečalo tudi zato, ker so bili odgovori že ponujeni. Slednje je zelo verjetno za skupino, ki na vprašanje o veroizpovedi ni želela odgovarjati.

Če v popisu 1991 oseba ni želela odgovoriti, je moral popisovalec tak odgovor vpisati (»ne želi odgovoriti«). Če odgovora ni vpisal, je bila ta oseba uvrščena v skupino »neznano«. Ta skupina je leta 1991 štela 279 tisoč oseb, v popisu 2002 pa pol manj. Če v popisu leta 2002 oseba ni želela odgovoriti, je bilo dovolj, da je le označila ustrezen odgovor oziroma da je to v njenem imenu storil popisovalec. Takih je bilo 308 tisoč, kar je skoraj štirikrat več kot leta 1991.

Zato je za primerjavo popisov 1991 in 2002 verjetno najbolje, če obe skupini združimo in tako izmerimo velikost neodgovora. Število oseb, za katere ne vemo, kako so se opredelile glede veroizpovedi, se je v 11 letih povečalo za četrtno in je v letu 2002 obsegalo kar 23 % vsega prebivalstva.

V obdobju 1991–2002 se je število tistih, ki so se opredelili za določeno veroizpoved, zmanjšalo za 216 tisoč ali 15 %. Najbolj se je zmanjšalo število pripadnikov katoliške veroizpovedi, za 235 tisoč ali 17 %. Število pravoslavnih je ostalo skoraj nespremenjeno, število pripadnikov islamske verske skupnosti pa se je povečalo za 62 %.

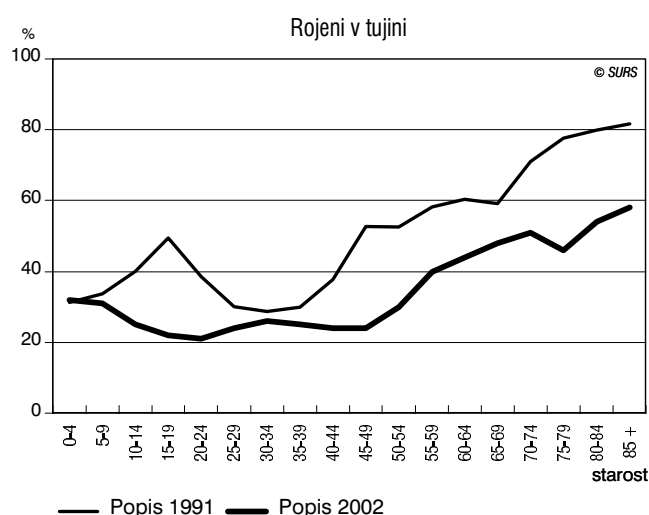
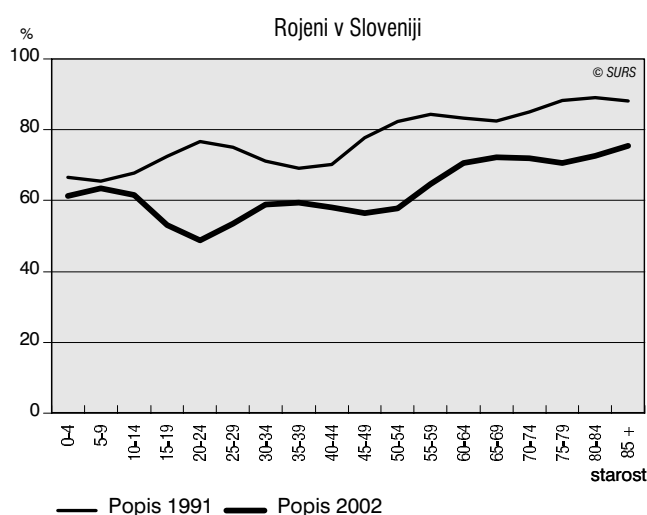
Razlogov za tako velike spremembe je gotovo več. Omenimo le nekatere: odseljevanje predvsem vojaškega osebja v letih 1991 in 1992, sprejem dela beguncev, priseljevanje, morda razlike v rodnosti, v sestavi prebivalstva po starosti in spolu. To so možni demografski dejavniki. Zelo pomemben dejavnik pa je tudi odklanjanje izrekanja o veroizpovedi. Če je njena pogostnost med pripadniki različnih veroizpovedi različna, to vpliva na izkazano število pripadnikov določene veroizpovedi. Odgovor na vprašanje, ali je pogostnost neodgovora vplivala na spremenjeno razmerje med posameznimi veroizpovedmi, je mogoče izluščiti iz poglavja 7.

Navzočnost pripadnikov pravoslavne in islamske veroizpovedi v Sloveniji je posledica priseljevanj. Vendar vsi priseljeni ne pripadajo pravoslavni ali islamski verski skupnosti. Med rojenimi v tujini je bilo leta 2002 približno tretjina katoličanov. Več jih je med starejšimi in bistveno manj med mladimi. Med osebami, starimi 15–49 let, je delež katoličanov komaj presegel 20 %.

Tabela 26: Pogostnost opredelitev za katoliško veroizpoved med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisa 1991 in 2002 %

	1991	2002
Prebivalstvo Slovenije	71,6	57,8
rojeno v Sloveniji	74,7	60,4
rojeno v tujini	42,5	30,6

GRAF 3: Pogostnost opredelitev za katoliško veroizpoved med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

Spol in starost

Razlike med spoloma so majhne. Pogostnost opredelitve za katoliško in protestantsko veroizpoved je bila med ženskami nekoliko večja kot med moškimi, pri vseh drugih veroizpovedih, pri nevernih, tistih, ki niso želeli odgovoriti, pa je slika ravno obrnjena. Tudi tistih z neznanom veroizpovedjo je več med moškimi kot med ženskami. Povedano velja za oba popisa. Izjema so le verniki, ki so izjavili, da ne pripadajo nobeni veroizpovedi. Leta 1991 je bila njihova pogostnost med moškimi večja kot med ženskami, leta 2002 pa je večja med ženskami kot med moškimi. Pogostnost žensk, ki so verne, vendar ne pripadajo nobeni veroizpovedi, se je z 0,19 % povečala na 3,76 %. To je največja sprememba v pogostnosti posameznih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, nastala med letoma 1991 in 2002.

Večje razlike so bile povezane s starostjo. Pripadnost določeni veroizpovedi s starostjo praviloma narašča. Vendar pa zveza med pripadnostjo kaki veroizpovedi in starostjo ni za vse veroizpovedi enaka. Pozitivna je za katoličane in protestante, za pripadnike pravoslavne in islamske veroizpovedi pa ima krivulja, ki ponazarja to zvezo, enako obliko kot klasična krivulja preseljevanj. To velja tako za leto 1991 kot za leto 2002, le da je krivulja za slednje pomaknjena v desno, ker so se pripadniki obeh veroizpovedi postarali. Pogostnost vernikov, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi, je največja v starosti 20–39 let, nato se s starostjo znižuje. S starostjo se znižuje tudi pogostnost neznanih odgovorov. Pogostnost tistih, ki niso želeli odgovoriti, je v vseh starostih, razen med najmlajšimi in najstarejšimi, približno enaka. Pogostnost tistih, ki ne verujejo, pa med eno in drugo starostno skupino močno niha. Grafična predstavitev omenjenih povezav se nahaja v grafu 4.

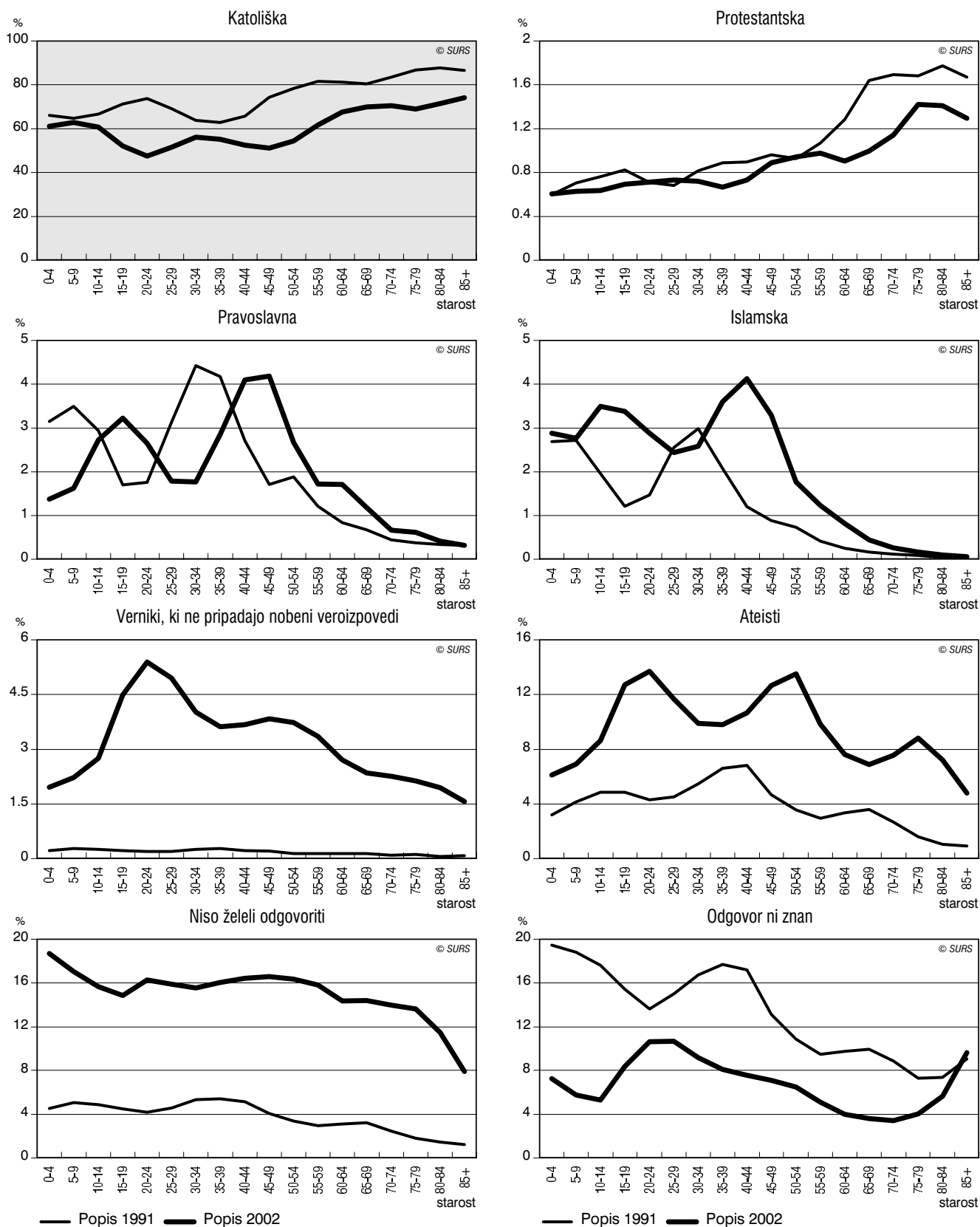
Tabela 27: Pogostnost posameznih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, Slovenija, popisa 1991 in 2002 %

Veroizpoved	1991		2002	
	moški	ženske	moški	ženske
Skupaj	100	100	100	100
Katoliška	69,9	73,2	54,4	61,1
Protestantska	0,9	1,0	0,8	0,9
Pravoslavna	2,6	2,3	2,5	2,1
Islamska	1,7	1,4	2,9	2,0
Druge veroizpovedi ¹⁾	0,0	0,0	0,2	0,2
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	0,2	0,2	3,2	3,8
Ateisti	4,8	4,1	11,2	9,2
Niso želeli odgovoriti	4,5	4,0	16,2	15,2
Neznano	15,4	13,8	8,7	5,6

1) Vse razen navedenih.

Vir: Statistični urad RS

GRAF 4: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

Ker je laizacija novejši pojav, bi pričakovali, da je nevernih več med mladimi kot med starimi. Vendar zveza ni linearna. Pripadnost ali nepripadnost določeni veroizpovedi namreč ni pogojena samo s starostjo, temveč tudi s pripadnostjo generaciji. Krivulje, ki ponazarjajo zvezo med pripadnostjo oziroma nepripadnostjo določeni veroizpovedi in starostjo so leta 1991 za katoličane, ateiste in tiste, ki niso želeli odgovoriti oziroma zanje odgovor ni bil vpisan (neznano), valovite. Valovi si sledijo z 20–30-letnim zamikom. Za katoličane in ateiste se ponovijo tudi v letu 2002, med 10 let starejšimi. Potrjujejo, da so starši pomemben dejavnik vernosti oz. nevernosti.

Leta 1991 je bila pogostnost pripadnosti katoliški veroizpovedi najmanjša med osebami starimi 35–39 let in v sosednjih dveh starostnih razredih. To so otroci staršev, ki so bili takrat stari 60–69 let. Tudi med njimi je tistih, ki so se opredelili za katoliško veroizpoved, manj kot v sosednjih generacijah. Ti starši so bili rojeni v dvajsetih letih 20. stoletja in so svoje aktivno življenje začeli po koncu druge svetovne vojne, v obdobju laizacije javnega življenja. Politični sistem, ki je bil nenaklonjen veri, je vplival na nekatere dotlej verne ali »pol verne«, da so prešli med ateiste in v takem duhu vzgajali tudi svoje otroke. Po raziskavah javnega mnenja je bilo v 60. letih med temi generacijami (takrat starimi od 30 do 50 let) okrog 60 % religioznih in 35 % nereligioznih (Kerševan, 1989, stran 96). Nereligioznost staršev se je prenesla na otroke.

Vendar je pripadnost katoliški veroizpovedi med otroki (starost 30–39 let) manj pogosta kot med starši. Na to vpliva velika pogostnost opredelitev za pravoslavno in islamsko veroizpoved ter manjkajočih odgovorov v tej starosti, poleg tega pa verjetno tudi »univerzalne psihične značilnosti posameznih starostnih obdobj. Vsekakor je za življenjsko najaktivnejše obdobje—od 25. leta dalje—značilna odtujitev, če ne že od religije sploh, pa vsaj od cerkvenega življenja in intenzivnega religioznega doživljanja zaradi prevelike ujetosti v vsakdanje napetosti in naprezanja; s starejšimi leti pride zopet do jasnejšega pogleda v človekovo usodo, kar skupaj z »izpreženjem« iz družbenih obveznosti okrepi ali obudi religioznost.« (Kerševan, 1989, stran 99).

Krivulja, ki ponazarja povezavo med pripadnostjo katoliški veroizpovedi in starostjo za leto 2002, je v osnovi taka kot tista iz leta 1991, le da so vrednosti v vseh starostih nižje in da so »valovi« pomaknjeni v desno, v višje starosti. Spremenjeno je le razmerje med osebami starimi 30–39 let, in starimi 0–14 let, njihovimi otroki. V popisu leta 1991 je bila pogostnost katoliške veroizpovedi za obe skupni skoraj enaka, leta 2002 pa je bila pri mladini višja kot pri njenih starših. Vsaj del te razlike je nastal zaradi nadpovprečnega deleža tistih odraslih, starih 20–50 let, ki niso želeli odgovoriti ali je njihov odgovor na vprašanje o veroizpovedi ostal neznan.

Bistvenih razlik glede veroizpovedi med spoloma v povezavi s starostjo ni. Oblike krivulj, ki ponazarjajo povezanost med starostjo, spolom in veroizpovedjo, so za oba spola enake, le ravni so različne. Razlike med spoloma so manjše v mladih letih, s starostjo pa se povečujejo.

Izobrazba

Podatki popisov 1991 in 2002 kažejo, da višja ko je izobrazba posameznika, manjša je verjetnost, da se bo opredelil za neko veroizpoved. Pogostnost opredelitve za določeno veroizpoved je namreč največja med tistimi z nepopolno osnovno izobrazbo, nato z izobrazbo pada. Drugače je pri tistih, ki se niso opredelili za pripadnost eni izmed veroizpovedi (verujejo, vendar ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ne verujejo – so ateriisti, na vprašanje o veroizpovedi niso želeli odgovoriti, njihov odgovor je ostal neznan). Njihova pogostnost je najmanjša med tistimi z nepopolno osnovno izobrazbo, nato z izobrazbo narašča. Ugotovitvi veljata za oba spola. Razlika je le v tem, da se ženske pogosteje opredelijo za določeno veroizpoved, moški pa pogosteje za ateiste. Tudi manjkajoči odgovori so pogostejši med moškimi kot med ženskami. Razlike med moškimi in ženskami z enako izobrazbo so v letu 2002 večje kot v letu 1991.

Tabela 28: Pogostnost odgovorov, ki označujejo pripadnost eni od veroizpovedi, v prebivalstvenih skupinah opredeljenih s spolom in šolsko izobrazbo¹⁾, starejši od 14 let, Slovenija, popisa 1991 in 2002 %

Izobrazba	1991		2002	
	moški	ženske	moški	ženske
Nepopolna osnovna izobrazba	88,4	90,2	74,1	80,7
Osnovna izobrazba	81,2	85,0	66,4	75,1
Nižja ali srednja poklicna izobrazba	81,8	81,5	65,5	69,9
Srednja strokovna ali srednja splošna izobrazba	67,4	70,0	51,2	57,4
Višja ali visoka izobrazba	51,2	55,8	42,3	48,5

1) Odstotek versko opredeljenih med prebivalstvom iste izobrazbene skupine in spola.

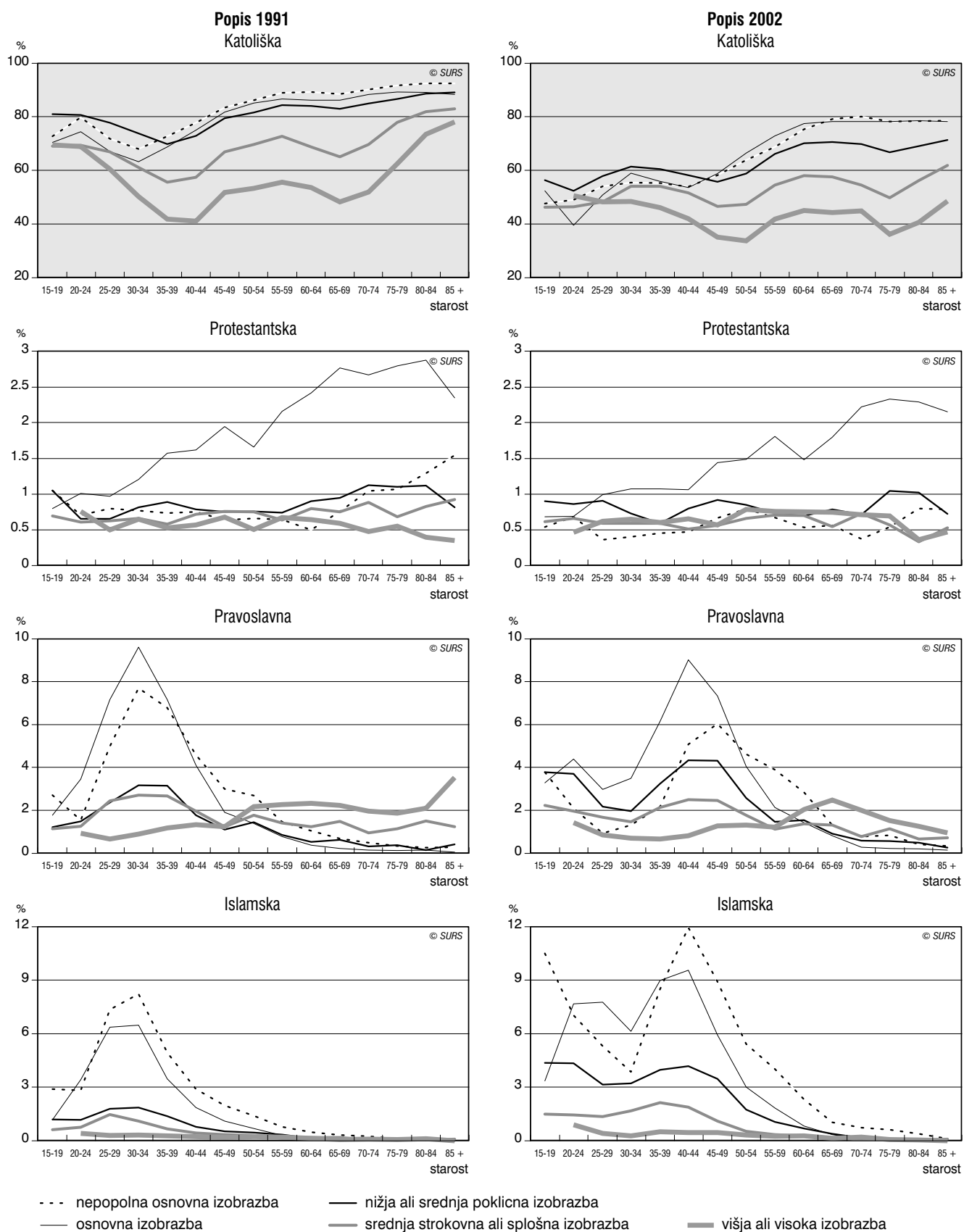
Vir: Statistični urad RS

Izobrazba je zelo močan dejavnik vernosti, vendar ne enako močan v vseh starostih. Leta 1991 je bil vpliv izobrazbe največji v srednjih letih, manjši pa med mladimi in starimi. V letu 2002 pa je vpliv izobrazbe v višjih starostih postal pomembnejši, predvsem zaradi pogostejše opredelitve za ateizem v starejših letih in pogostejših manjkajočih odgovorov med starejšim izobraženim prebivalstvom.

Povezavo med starostjo, izobrazbo in najpogostejšimi odgovori na vprašanje o veroizpovedi v popisih 1991 in 2002 prikazuje graf 5. Iz njega razberemo, da je vpliv izobrazbe tem močnejši, čim višja je raven izobrazbe, da so razlike med tistimi z nepopolno in popolno osnovno izobrazbo majhne in, da so k velikim spremembam v sestavi prebivalstva po veroizpovedi med popisoma 1991 in 2002 prispevale vse generacije in vse izobrazbene skupine.

Vernost – v smislu opredeljevanja v popisu – se večja s starostjo in manjša z izobrazbo. Zato je pogostnost verujočih največja med manj izobraženimi starejšimi osebami, največja pogostnost nevernih in tistih, ki se niso želeli opredeliti, pa med mladimi izobraženci.

GRAF 5: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi za različne izobrazbene ravni, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

GRAF 5: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi za različne izobrazbene ravni, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

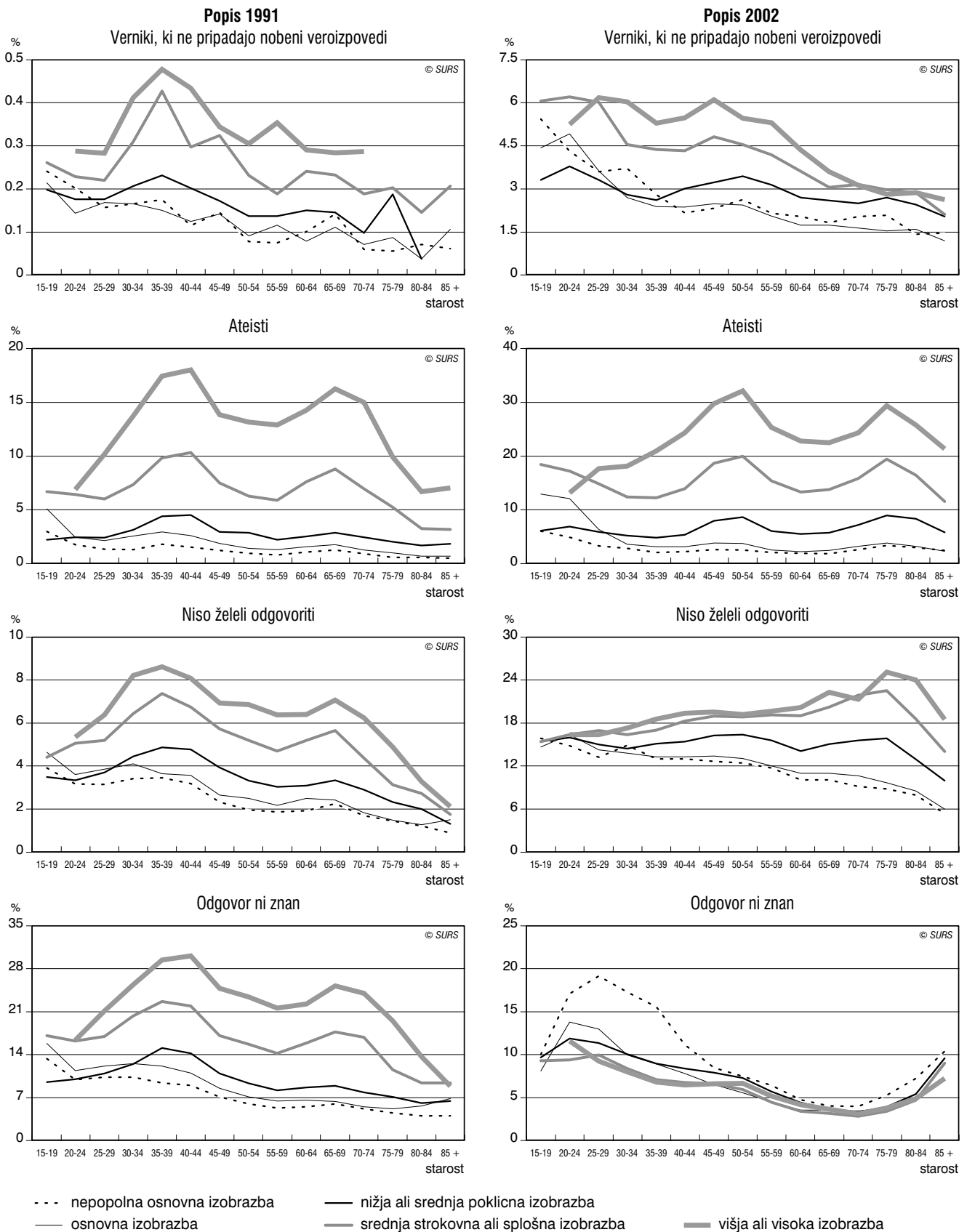

Tabela 29: Prebivalstvo po veroizpovedi, Slovenija, popisi 1921–2002¹⁾

Veroizpoved	1921 ²⁾	1931 ²⁾	1953	1991	2002
Skupaj	1054919	1144298	1466425	1913355	1964036
Katoliška	1019302	1109532	1213987	1370561	1135626
Protestantska	27282	25717	21657	17884	16135
Pravoslavna	6611	6745	3976	46320	45908
Islamska	649	927	668	29361	47488
Druge veroizpovedi	953	1112	2065	775	3831
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	122 ³⁾	...	1791	3929	68714
Niso verniki, ateisti	...	257	151052	84656	199264
Niso želeli odgovoriti	81302	307973
Neznano ⁴⁾	...	8	71229	278567	139097

1) Ozemlje ob popisu.

2) Navzoče prebivalstvo.

3) Vključno z neznano veroizpovedjo.

4) V popisu leta 1931 sta bili skupini neznano in druge veroizpovedi združeni.

V popisu leta 1953 sta bili skupini neznano in brez odgovora prikazani skupaj.

Viri: Statistični godišnjak 1933, knjiga V, Opšta državna statistika, Beograd 1935

Popis stanovništva 1953, knjiga I, Vitalna i etnička obeležja, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1950

Statistične informacije št. 92, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana, 16. april 2003

Tabela 30: Prebivalstvo po veroizpovedi in spolu, Slovenija, popisi 1931–2002¹⁾

Veroizpoved	1931 ²⁾		1953		1991		2002	
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske
Skupaj	551211	593087	693321	773104	923643	989712	958576	1005460
Katoliška ⁴⁾	530769	576386	552299	663513	645891	724670	521431	614195
Protestantska	12468	13286	10235	11422	8172	9712	7429	8706
Pravoslavna	5220	1525	2073	1903	23781	22539	24427	21481
Islamska	914	13	508	160	15556	13805	27351	20137
Druge veroizpovedi ³⁾	1840	1877	106	134	415	360	2015	1816
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	-	-	923	868	2027	1902	30894	37820
Niso verniki, ateisti	-	-	90174	60878	44171	40485	106989	92275
Niso želeli odgovoriti	-	-	-	-	41681	39621	155002	152971
Neznano ²⁾	37003	34226	141949	136618	83038	56059

1) Ozemlje ob popisu.

2) Navzoče prebivalstvo.

3) V popisu leta 1931 sta bili skupini neznano in druge združeni.

V popisu leta 1953 sta bili skupini neznano in brez odgovora prikazani skupaj.

4) Podatki za leto 1931 se ne ujemajo popolnoma s podatki v tabeli 29 zaradi različne klasifikacije v okviru katoliške veroizpovedi in »druge veroizpovedi«.

Viri: Statistični godišnjak 1937, knjiga VIII, Opšta državna statistika, Beograd 1938

Popis stanovništva 1953, knjiga I, Vitalna i etnička obeležja, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1950

Statistični urad RS

Tabela 31: Prebivalstvo po veroizpovedi, starosti in spolu, Slovenija, popis 1991

Spol Starost	Veroizpoved									
	skupaj	katoliška	islamska	pravoslavna	protestantska	druge veroizpovedi	verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	niso verniki, ateisti	niso želeli odgovoriti	neznano
Skupaj										
Skupaj	1913355	1370561	29361	46320	17884	775	3929	84656	81302	278567
0-4	118179	78149	3174	3723	703	39	268	3764	5360	22999
5-9	133273	86262	3617	4659	938	37	371	5557	6758	25074
10-14	147181	98214	2886	4325	1120	45	375	7125	7184	25907
15-19	140899	100402	1713	2405	1163	43	308	6827	6290	21748
20-24	139451	102799	2046	2452	990	53	273	5988	5832	19018
25-29	149429	103515	3816	4686	1020	74	303	6780	6790	22445
30-34	151487	96843	4529	6705	1237	70	379	8296	8074	25354
35-39	155765	97824	3229	6508	1380	82	437	10303	8457	27545
40-44	135112	88797	1628	3664	1212	65	304	9233	6967	23242
45-49	107003	79561	941	1832	1027	48	228	4973	4343	14050
50-54	110340	86553	802	2082	1024	52	157	3919	3758	11993
55-59	109243	89256	459	1323	1166	38	149	3231	3244	10377
60-64	101852	82777	255	860	1306	32	136	3404	3160	9922
65-69	80744	65068	131	546	1324	32	120	2910	2588	8025
70-74	43247	36162	52	193	732	20	41	1152	1057	3838
75-79	44543	38742	38	169	749	18	49	715	805	3258
80-84	29884	26250	12	102	530	18	17	315	435	2205
85 +	15131	13109	6	49	253	7	12	141	184	1370
neznano	592	278	27	37	10	2	2	23	16	197
Moški										
Skupaj	923643	645891	15556	23781	8172	415	2027	44171	41681	141949
0-4	60691	40085	1610	1935	342	25	149	1954	2757	11834
5-9	68315	44002	1871	2383	469	19	190	2888	3504	12989
10-14	75770	50214	1516	2194	570	31	207	3722	3747	13569
15-19	72167	51081	831	1214	577	22	170	3590	3300	11382
20-24	69666	51532	824	919	451	37	136	3176	2986	9605
25-29	74264	52089	1849	1912	488	33	142	3373	3270	11108
30-34	76053	48699	2402	3233	646	37	182	4101	4041	12712
35-39	80234	49629	1892	3614	692	46	234	5302	4474	14351
40-44	69077	43975	985	2044	597	43	159	4971	3812	12491
45-49	53099	38381	606	1070	495	25	120	2606	2292	7504
50-54	54212	40937	564	1365	472	22	91	2238	1985	6538
55-59	51321	40859	314	842	497	19	73	1717	1685	5315
60-64	44553	35285	160	492	546	18	61	1772	1526	4693
65-69	29494	22231	66	318	504	13	55	1499	1154	3654
70-74	15469	12144	24	86	285	6	21	642	520	1741
75-79	15542	13054	18	73	269	9	27	387	386	1319
80-84	9447	8120	8	44	199	8	8	174	183	703
85 +	3978	3444	2	24	72	2	2	46	54	332
neznano	291	130	14	19	1	0	-	13	5	109
Ženske										
Skupaj	989712	724670	13805	22539	9712	360	1902	40485	39621	136618
0-4	57488	38064	1564	1788	361	14	119	1810	2603	11165
5-9	64958	42260	1746	2276	469	18	181	2669	3254	12085
10-14	71411	48000	1370	2131	550	14	168	3403	3437	12338
15-19	68732	49321	882	1191	586	21	138	3237	2990	10366
20-24	69785	51267	1222	1533	539	16	137	2812	2846	9413
25-29	75165	51426	1967	2774	532	41	161	3407	3520	11337
30-34	75434	48144	2127	3472	591	33	197	4195	4033	12642
35-39	75531	48195	1337	2894	688	36	203	5001	3983	13194
40-44	66035	44822	643	1620	615	22	145	4262	3155	10751
45-49	53904	41180	335	762	532	23	108	2367	2051	6546
50-54	56128	45616	238	717	552	30	66	1681	1773	5455
55-59	57922	48397	145	481	669	19	76	1514	1559	5062
60-64	57299	47492	95	368	760	14	75	1632	1634	5229
65-69	51250	42837	65	228	820	19	65	1411	1434	4371
70-74	27778	24018	28	107	447	14	20	510	537	2097
75-79	29001	25688	20	96	480	9	22	328	419	1939
80-84	20437	18130	4	58	331	10	9	141	252	1502
85 +	11153	9665	4	25	181	5	10	95	130	1038
neznano	301	148	13	18	9	2	2	10	11	88

Vir: Statistični urad RS

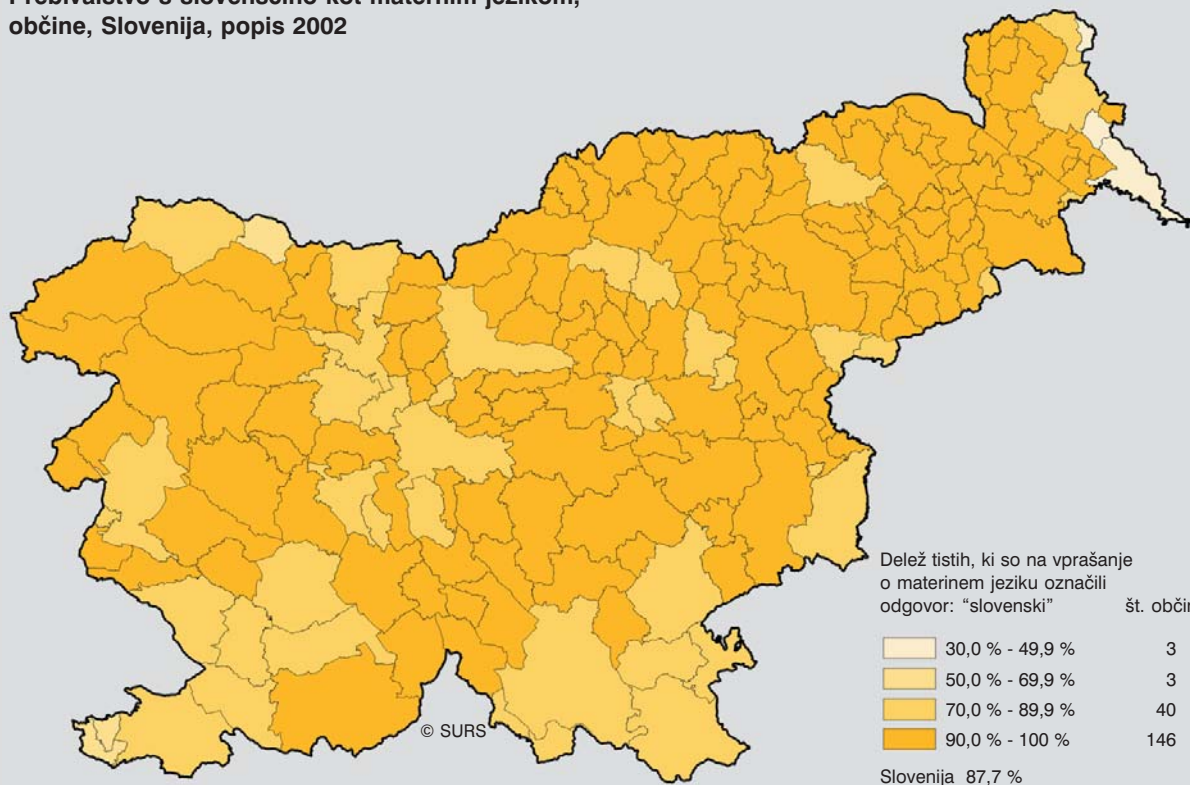
Tabela 32: Prebivalstvo po veroizpovedi, starosti in spolu, Slovenija, popis 2002

Spol Starost	Veroizpoved									
	skupaj	katoliška	islamska	pravoslavna	protestantska	druge veroizpovedi	verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	niso verniki, ateisti	niso želeli odgovoriti	neznano
Skupaj										
Skupaj	1964036	1135626	16135	45908	47488	3831	68714	199264	307973	139097
0-4	88183	53801	532	1211	2540	87	1733	5409	16487	6383
5-9	96174	60554	603	1560	2663	77	2138	6642	16378	5559
10-14	115810	70300	735	3161	4049	116	3182	9984	18150	6133
15-19	130029	67775	902	4195	4386	204	5851	16539	19304	10873
20-24	147687	70181	1051	3917	4251	376	7948	20212	24033	15718
25-29	144977	74717	1058	2600	3537	385	7177	16949	23065	15489
30-34	140612	78758	1011	2488	3636	358	5652	13923	21867	12919
35-39	153518	84581	1024	4377	5524	348	5567	15055	24640	12402
40-44	152142	79887	1113	6235	6284	329	5581	16191	25033	11489
45-49	158611	81279	1405	6634	5223	336	6077	20086	26298	11273
50-54	138542	75262	1304	3697	2458	274	5172	18742	22684	8949
55-59	105161	64958	1028	1817	1294	187	3524	10345	16627	5381
60-64	103609	70133	935	1775	849	212	2806	7910	14850	4139
65-69	95550	66859	950	1125	427	155	2252	6577	13760	3445
70-74	83473	58860	953	559	222	153	1885	6320	11669	2852
75-79	59388	40986	843	368	102	111	1264	5242	8082	2390
80-84	29224	20910	412	122	30	65	570	2113	3356	1646
85+	21346	15825	276	67	13	58	335	1025	1690	2057
Moški										
Skupaj	958576	521431	7429	24427	27351	2015	30894	106989	155002	83038
0-4	45545	27608	280	645	1359	43	914	2834	8536	3326
5-9	49383	30998	299	774	1364	39	1107	3477	8449	2876
10-14	59362	35771	373	1624	2014	47	1554	5392	9391	3196
15-19	66417	33782	442	2151	2296	111	2647	8955	10199	5834
20-24	76190	34354	510	2080	2401	227	3683	11286	12638	9011
25-29	74456	35671	522	1433	2152	256	3503	9283	12104	9532
30-34	71306	37655	481	1095	2069	211	2629	7616	11109	8441
35-39	77366	40550	489	2010	3097	198	2530	7960	12141	8391
40-44	77125	38543	554	3132	3675	181	2362	8374	12553	7751
45-49	82023	39400	698	3863	3403	190	2551	10675	13552	7691
50-54	71061	35938	644	2142	1636	150	2338	10252	11826	6135
55-59	51517	29823	490	1057	875	98	1562	5726	8372	3514
60-64	49407	31429	420	1141	571	96	1261	4542	7361	2586
65-69	42069	27724	394	728	252	63	977	3624	6469	1838
70-74	33254	22162	368	295	121	53	667	3107	5169	1312
75-79	18608	11262	270	187	50	33	357	2458	3177	814
80-84	8183	5116	122	49	11	13	162	963	1343	404
85+	5304	3645	73	21	5	6	90	465	613	386
Ženske										
Skupaj	1005460	614195	8706	21481	20137	1816	37820	92275	152971	56059
0-4	42638	26193	252	566	1181	44	819	2575	7951	3057
5-9	46791	29556	304	786	1299	38	1031	3165	7929	2683
10-14	56448	34529	362	1537	2035	69	1628	4592	8759	2937
15-19	63612	33993	460	2044	2090	93	3204	7584	9105	5039
20-24	71497	35827	541	1837	1850	149	4265	8926	11395	6707
25-29	70521	39046	536	1167	1385	129	3674	7666	10961	5957
30-34	69306	41103	530	1393	1567	147	3023	6307	10758	4478
35-39	76152	44031	535	2367	2427	150	3037	7095	12499	4011
40-44	75017	41344	559	3103	2609	148	3219	7817	12480	3738
45-49	76588	41879	707	2771	1820	146	3526	9411	12746	3582
50-54	67481	39324	660	1555	822	124	2834	8490	10858	2814
55-59	53644	35135	538	760	419	89	1962	4619	8255	1867
60-64	54202	38704	515	634	278	116	1545	3368	7489	1553
65-69	53481	39135	556	397	175	92	1275	2953	7291	1607
70-74	50219	36698	585	264	101	100	1218	3213	6500	1540
75-79	40780	29724	573	181	52	78	907	2784	4905	1576
80-84	21041	15794	290	73	19	52	408	1150	2013	1242
85+	16042	12180	203	46	8	52	245	560	1077	1671

Vir: Statistični urad RS

5. JEZIKOVNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Prebivalstvo s slovenščino kot maternim jezikom,
občine, Slovenija, popis 2002

V Sloveniji je uradni jezik slovenščina. Na območjih, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost, pa sta poleg slovenščine uradna jezika še italijanščina in madžarščina. V zasebnih krogih se poleg omenjenih uporabljajo še hrvaščina, srbščina, makedonščina, albanščina itd.

V preteklosti je imela pri nas posebno vlogo še nemščina. Poleg tega, da je bilo na Slovenskem več nemških jezikovnih otokov, nastalih z nemškimi kolonizacijami, je bila nemščina dolgo tudi upravni jezik v slovenskih deželah. To vlogo je začela izgubljati v 19. stoletju, dokončno pa jo je izgubila s politično osamosvojitvijo Slovencev leta 1918.

Po nastanku države SHS je bila slovenščina uvedena v vse javno in državno delovanje. Takšna ureditev je veljala tudi v skupni jugoslovanski državi, razen v njeni vojski. Po letu 1945 se je položaj slovenščine kot uradnega jezika na vseh področjih javnega delovanja še utrdil. Slovenščina je bila uradno uradni jezik tudi na ravni federacije, v praksi pa je bila ta njena raba omejena (vojska, diplomacija).

V Sloveniji je poseben položaj postopoma pridobil srbohrvaški jezik. To ni bil le jezik poveljevanja in pouka v vojski ter učni predmet v obveznem šolstvu, ampak je prodiral v javnost tudi prek raznih medijev (Šivic – Dular, 1990). V razpravljanju v zveznih organih v Beogradu in v pisnih stikih z njimi slovenski predstavniki večinoma in dolgo niso uporabljali slovenskega jezika, utemeljujoč takšno ravnanje s praktičnimi razlogi (Redakcija, 2000).

Vedenje o jezikovni sestavi prebivalstva Slovenije je bilo v obdobju po drugi svetovni vojni zasnovano na podatkih o maternem jeziku. V popisih leta 1991 in 2002 se mu je pridružil še podatek o pogovornem jeziku v družini/gospodinjstvu in leta 1991 celo o pogovornem jeziku v okolju. Glede na to, da je slovenščina uradni jezik in da je Slovenija država z večjim številom priselitev kot odselitev, je število oseb s slovenskim maternim jezikom vedno manjše od števila oseb, ki slovenščino uporabljajo za sporazumevanje z ožjo ali širšo okolico.

Razlika med številom oseb s slovenskim maternim jezikom in številom oseb, ki slovenščino uporabljajo za sporazumevanje v krogu družine, se je od leta 1991 do leta 2002 rahlo povečala. Če pa k osebam, ki so se v družinskem krogu/gospodinjstvu sporazumevale samo v slovenščini, prištejemo še tiste, ki so pri tem uporabljale še kak drug jezik, je povečanje večje. Na 100 oseb s slovenskim maternim jezikom so leta 1991 našli 106 takih, ki so za sporazumevanje v družini uporabljali slovenščino (samo slovenščino ali ob njej še kak drug jezik), v letu 2002 pa je bilo takih oseb 109.

Tabela 33: Razmerje med številom oseb, ki so kot materni jezik navedle slovenščino in številom oseb, ki so kot pogovorni jezik v družini ali okolju navedle slovenščino ali slovenščino in ob njej še kak drug jezik, Slovenija, popisa 1991 in 2002

Jezik	1991			2002	
	materni jezik ¹⁾	pogovorni jezik v družini	pogovorni jezik v okolju	materni jezik ¹⁾	pogovorni jezik v družini
Slovenščina					
število oseb	1 690 388	1 751 164	1 806 110	1 723 434	1 789 460
indeks	100	103,6	106,8	100	103,8
Slovenščina v kombinaciji z drugimi jeziki					
število oseb	1 690 388	1 789 080	1 841 273	1 723 434	1 877 447
indeks	100	105,8	108,9	100	108,9

1) Na vprašanje o maternem jeziku je bil možen en odgovor, na vprašanje o pogovornem pa dva.

Vir: Statistični urad RS

5.1 MATERNI JEZIK

Prvi podatki o maternem jeziku večine prebivalstva Slovenije izhajajo iz jugoslovanskega popisa leta 1921. V takratni Sloveniji s Prekmurjem je bila slovenščina materni jezik 93 % navzočega prebivalstva. Štirim odstotkom prebivalstva je bila materinščina nemščina, poldrugemu odstotku madžarščina in enemu odstotku »materni jezik Srbov in Hrvatov«.

Tabela, v kateri so objavljeni omenjeni podatki, je zanimiva zaradi dikcije besedila. Materni jezik nekako povezuje z narodno pripadnostjo oziroma državljanstvom. Naslov tabele se glasi: »Prisotno prebivalstvo po maternem jeziku Srbov in Hrvatov, Slovencev, Čehoslovakov, Rusinov, Poljakov, Madžarov, Nemcev, Arnavtov....«

Vprašanje o maternem jeziku je bilo postavljeno tudi v popisu leta 1931, vendar so bili podatki objavljeni le za nekatere banovine. Popis 1948 tega vprašanja ni vseboval. Šele s popisom leta 1953 se začenja obdobje rednega zbiranja podatkov o maternem jeziku, ne pa tudi njihovega rednega objavljanja. Med tabelami iz popisa 1961, ki so bile objavljene, ni niti ene s podatki o maternem jeziku.

Ugotavljanje maternega jezika je razmeroma enostavno, saj gre pri tem za objektivno dejstvo. Poleg tega se v teku življenja praviloma ne spreminja. Kljub temu podatkom o maternem jeziku ni bila namenjena potrebna pozornost. Srž zanemarjanja je bila verjetno v težavah pri razmejevanju med posameznimi južnoslovanskimi jeziki. Nesoglasja glede enega srbohrvaškega jezika ali dveh ločenih, srbskega in hrvaškega, so imela tudi politične razsežnosti. Od vsakokratnega političnega ozračja je bilo odvisno, kakšna bo klasifikacija jezikov: samo srbskohrvaški (leta 1921, 1953, 1961), hrvaški, hrvaško-srbski, srbski, srbsko hrvaški leta (1971 in 1991), hrvaški/hrvaško-srbski/ srbski/ srbsko-hrvaški/ skupaj v eni skupini (leta 1981), srbski, srbsko-hrvaški, hrvaški, hrvaško-srbski, bosanski, bošnjaški, črnogorski, vsak zase, v letu 2002. Za potrebe naše analize bomo, kadar bomo prikazovali časovne vrste, vse omenjene jezike združili v enega in ga imenovali »srbohrvaški«.

Drugi razlog za zanemarjanje podatkov o maternem jeziku pa je bilo mnenje, da so ti, odkar popisi vsebujejo tudi vprašanje o narodni pripadnosti, namenjeni le podrobnejši osvetlitvi slednje. Zato so bile tabele, ki so vsebovale podatke o maternem jeziku, praviloma kombinirane samo s podatki o narodni pripadnosti. Tabele, ki so bile namenjene prikazu narodne sestave prebivalstva, pa so vsebovale tudi informacije o izobrazbi, selitvah, številu otrok itd. Podatkom o narodni pripadnosti je bilo namenjene mnogo več pozornosti in to se je odražalo tudi v številu in sporočilni vrednosti tabel. Da bi nadoknadili vsaj nekaj zamujenega, smo za tokratno analizo pripravili vrsto novih tabel, s pomočjo katerih bomo prikazali spremembe v obdobju od 1981 do 2002. Podatki so prilagojeni definiciji prebivalstva uporabljeni za popis 2002.

Spremembe v sestavi prebivalstva z vidika maternega jezika so za obdobje od leta 1921 do leta 2002 prikazane v tabeli 34 in na grafu 6. Tabela je sestavljena tako, da so vidne spremembe v klasifikacijah, graf pa prikazuje dolgoročne spremembe v pogostnosti nekaterih jezikov, med njimi tudi »srbohrvaškega« jezika.

Podatki v tabeli 34 se nanašajo na ozemlje v času popisa. To pomeni, da so deleži prebivalstva z italijanščino in madžarščino kot maternim jezikom v popisih 1921 in 1931 neposredno neprimerljivi s kasnejšimi popisi. Zato smo za grafični prikaz sprememb v pogostnosti madžarščine kot maternega jezika v obdobju 1921–2002 deleže za leti 1921 in 1931 ocenili. Število oseb, ki so se v popisih 1921 in 1931 opredelile za madžarščino kot materni jezik smo primerjali z oceno števila prebivalstva, ki ustreza ozemlju kakršnega ima sedanja Slovenija. Deleži so zato nekoliko nižji od tistih v tabeli 34.

Podobna ocena pogostnosti italijanščine kot maternega jezika ni mogoča. Večina oseb z italijanščino kot maternim jezikom namreč živi v zahodnem delu Slovenije, ki je med svetovnimi vojnami pripadal Italiji. Tudi ob popisu leta 1953 cona B Svobodnega tržaškega ozemlja še ni bila priključena Sloveniji. Zato se krivulja, ki prikazuje pogostnost oseb z italijanščino kot maternim jezikom pričinja šele z letom 1961.

Tabela 34: Prebivalstvo po maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002¹⁾ %

Materni jezik	1921 ²⁾	1931 ²⁾	1953	1971 ³⁾	1981 ⁴⁾	1991 ⁴⁾	2002 ⁴⁾
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100
Slovenski	92,9	94,2	96,8	94,2	91,5	88,3	87,8
Prekmurski ⁶⁾	0,06	...
Italijanski	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Madžarski	1,4	0,7	0,8	0,6	0,5	0,5	0,4
Romski	...	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Albanski	...	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,4
Angleški	0,0	0,0
Arabski	0,0
Bolgarski	...	0,0	0,0	0,0	0,0
Bosanski ⁷⁾	1,6
Češki	0,3	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Črnogorski	0,0
Francoski	0,0	0,0
Hrvaški	2,4	...	2,7	2,8
Hrvaško-srbski	0,1	...	0,2	0,0
Kitajski	0,0
Makedonski	...	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	0,2
Nemški	3,9	2,5	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Poljski	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Romunski	...	0,0	0,0	0,0	0,0
Ruski	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Slovaški	...	0,0	0,0	0,0	0,0
Srbski	0,9	...	1,0	1,6
Srbsko-hrvaški	1,0	...	4,2	1,9
Srbski in hrvaški	1,1	...	2,0
Srbohrvaški ⁸⁾	...	2,1	7,0
Španski	0,0
Turški	...	0,0	0,01	0,01	0,01
Ukrajinski	0,0	0,0	0,0
Drugi	0,1 ⁵⁾	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1
Neznano	...	0,0	0,0	0,2	0,3	2,2	2,7

1) Ozemlje v času popisa

2) Navzoče prebivalstvo.

3) Vključeni tudi zdomci.

4) Podatki preračunani po metodologiji popisa 2002.

5) Drugi in neznano.

6) Kadar ni prikazan posebej, je vključen v slovenski jezik.

7) Upoštevani odgovori: bosanski, bošnjaški.

8) V to skupino so leta 1931 sodili srbski, hrvaški in makedonski jezik, leta 1981 pa hrvaški, hrvaško-srbski, srbski in srbsko-hrvaški.

Vir: Statistični urad RS

Materni jezik velike večine prebivalstva Slovenije je slovenščina. Število prebivalstva s slovenščino kot maternim jezikom narašča, vendar počasneje kot število prebivalstva Slovenije. Zato se delež oseb, za katere je materni jezik slovenščina, že od leta 1953 dalje neprestano znižuje. Leta 2002 je znašal 87 %. To znižanje je bilo najmanjše v zadnjem desetletju.

Med prebivalstvom, katerega materni jezik ni slovenščina, je leta 1921 po velikosti izstopal delež prebivalstva z nemščino kot maternim jezikom (4 %). Do leta 1931 se je ta delež zmanjšal in postal približno enak deležu prebivalstva s »srbohrvaščino« kot maternim jezikom (2 %). Delež slednjega se je odtlej neprestano povečeval. Leta 2002 je znašal 7,8 %. Najhitrejši porast deleža prebivalstva s »srbohrvaščino« kot maternim jezikom je bil zabeležen v sedemdesetih letih in se ujema z obdobjem največjega priseljevanja iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Med letoma 1991 in 2002 se je delež oseb s »srbohrvaščino« kot maternim jezikom malenkostno znižal, njihovo število pa povečalo za približno 1000 oseb. Tudi število oseb z makedonščino kot maternim jezikom se je med zadnjima popisoma malenkostno povečalo, delež pa je ostal nespremenjen.

Delež prebivalstva z madžarščino kot maternim jezikom se znižuje, medtem ko delež prebivalstva z italijanščino kot maternim jezikom od leta 1971 dalje zastaja oziroma rahlo niha od popisa do popisa. Neprestano naraščata le deleža oseb z romščino in albanščino kot maternima jezikoma. Delež slednjih se je med popisoma 1991 in 2002 z 0,20 % povečal na 0,37 %, in se tako skoraj izenačil z deležem oseb z madžarščino kot maternim jezikom.

Narašča tudi število oseb, katerih materni jezik ni znan, vendar je njihov delež v primerjavi z deležem oseb z neznanom veroizpovedjo ali narodno pripadnostjo zelo nizek. K temu gotovo prispeva obveznost odgovarjanja, enostavnost definicije in morda tudi dejstvo, da se za večino prebivalstva ti podatki nanašajo na preteklost in da se niso uporabljali v političnih razpravah. Kljub temu je leta 2002 ostal materni jezik neznan za skoraj 3 % prebivalstva Slovenije. To je toliko kot znaša delež oseb, ki so kot svoj materni jezik navedle hrvaščino.

V novejšem času naraščata tudi število in delež oseb z ruščino, ukrajinščino, pa tudi angleščino kot maternim jezikom. Delež prvih lahko opazujemo od leta 1921 dalje: najprej se je zniževal, nato stagniral, med letoma 1991 in 2002 pa se je z 0,01 % povečal na 0,04 %.

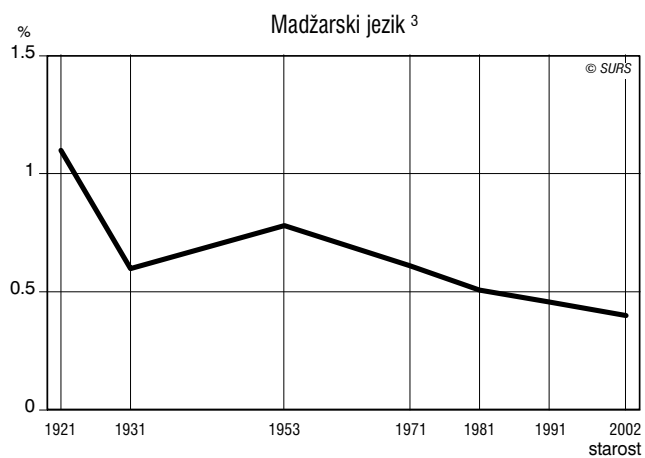
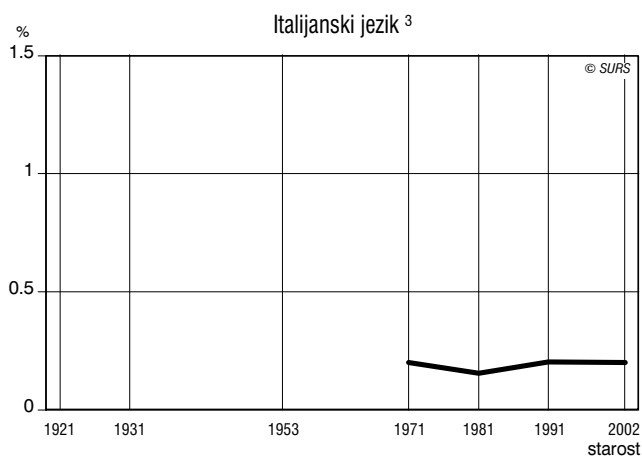
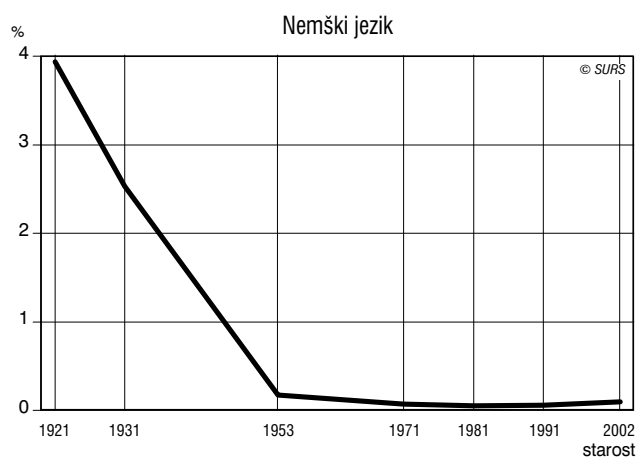
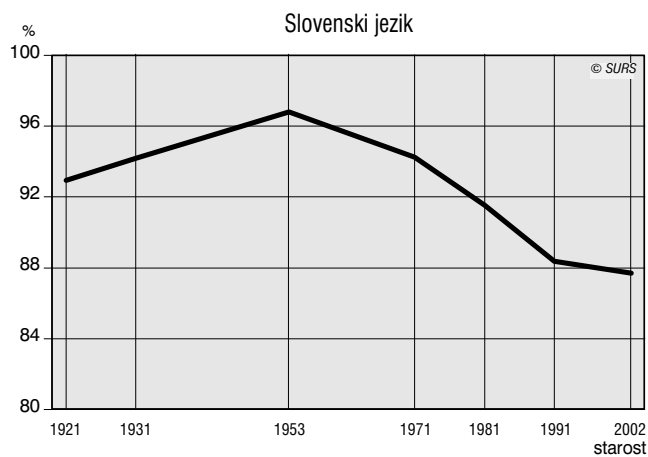
Posamezne jezikovne skupine, ki živijo v Sloveniji, pa se med seboj ne ločijo samo po številčnosti in njenem spreminjanju, temveč tudi glede na sestavo po spolu in starosti. Po sestavi po spolu jih lahko ločimo v dve skupini: na tiste, v katerih številčno prevladujejo ženske, in tiste, v katerih številčno prevladujejo moški. V prvo skupino sodijo osebe s slovenščino, italijanščino, madžarščino, nemščino in romščino kot maternim jezikom, v drugo pa vsi ostali. Prvo skupino predstavlja avtohtono prebivalstvo, drugo pa priseljeno. Večje število žensk med avtohtonim prebivalstvom je posledica razlik v umrljivosti moških in žensk, večje število moških med priseljenimi pa posledica spolno selektivnih selitev; priselilo se je več moških kot žensk. Med priseljenimi izstopajo osebe, katerih materni jezik je albanščina, saj je med njimi dvakrat več moških kot žensk.

Tabela 35: Prebivalstvo po maternem jeziku in spolu, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002 %

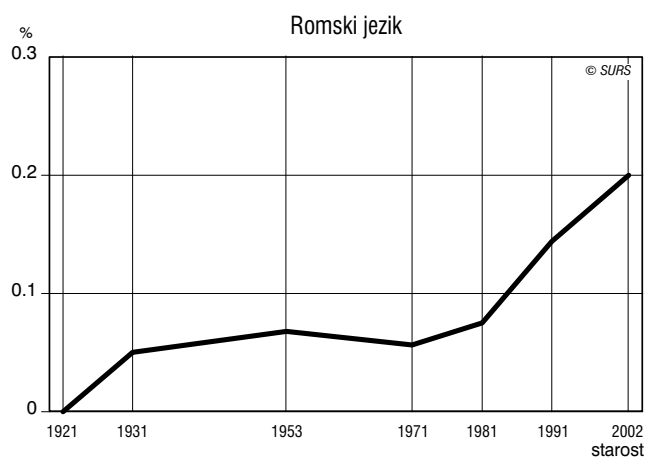
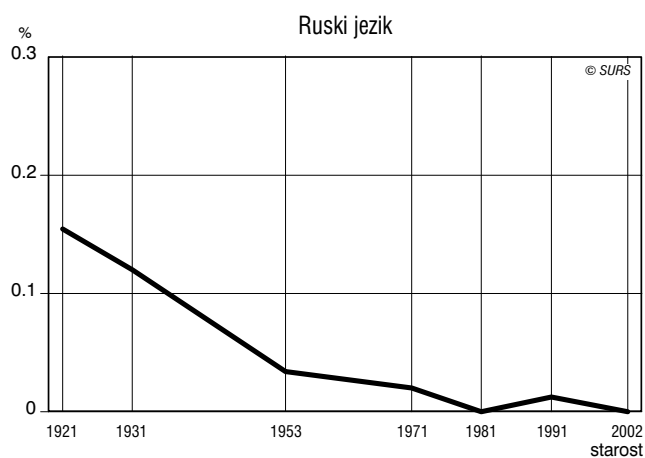
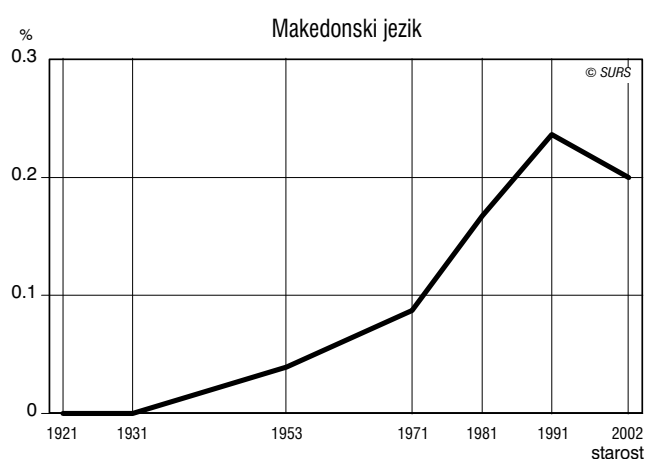
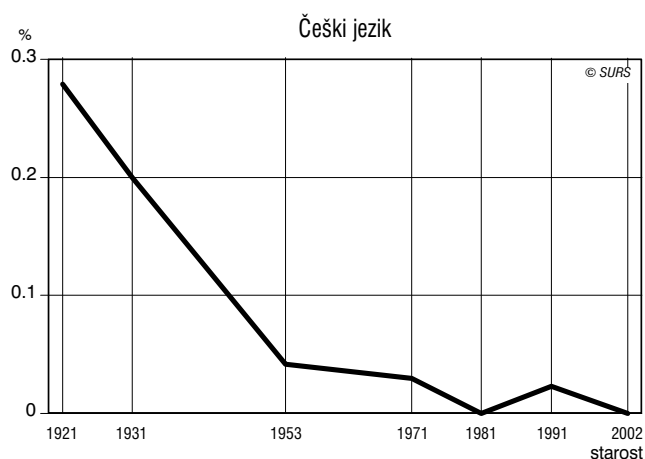
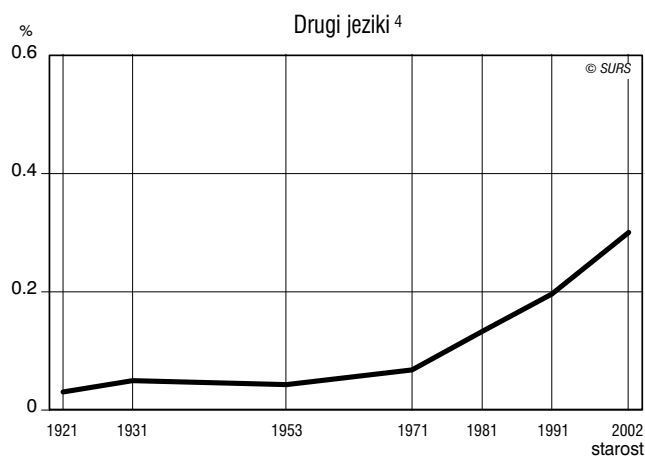
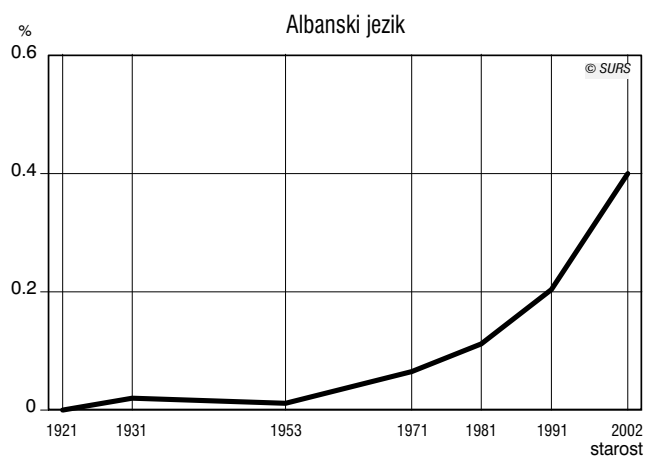
Materni jezik	Koeficienti maskulinitete		
	1981	1991	2002
Slovenščina	92,2	92,0	92,7
Italijanščina	85,9	88,0	85,6
Madžarščina	86,5	84,9	85,8
Romščina	107,5	99,3	103,5
Albanščina	264,3	189,1	191,8
Makedonščina	121,4	109,8	168,3
Nemščina	40,3	50,3	71,2
Srbohrvaščina ¹⁾	112,4	105,6	112,5
Drugi jeziki	78,1	96,0	83,0
Neznano	112,9	103,0	132,5

1) Hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški, srbski, v letu 2002 pa še črnogorski in bosanski.

Vir: Statistični urad RS

GRAF 6: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002¹ Leta 1921 in 1931 vključen tudi makedonski jezik.² Leta 1921 so bili v skupino neznanu vključeni tudi drugi jezik.³ Za leti 1921 in 1931 je pogostnost madžarskega jezika ocenjena. Pogostnosti italijanskega jezika za leta 1921, 1931 in 1953 ni mogoče oceniti.

GRAF 6: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002

⁴ Vsi jeziki, razen tistih, ki so prikazani na grafu.

V skupini priseljenega prebivalstva je razlika med številom moških in številom žensk najmanjša pri prebivalstvu s »srbohrvaškim« maternim jezikom. Razloga, da je temu tako, sta dva: razmeroma visok delež oseb s hrvaščino kot maternim jezikom (36 % leta 1991), in večje število žensk kot moških med prebivalstvom s hrvaškim maternim jezikom. Narava priseljevanja s Hrvaške je namreč drugačna od tistega iz oddaljenejših krajev nekdanje Jugoslavije. Jezikovne in kulturne razlike med prebivalstvom s slovenskim in prebivalstvom s hrvaškim jezikom kot maternim jezikom so majhne, poleg tega pa dolga meja med nekdanjima republikama in sedanjima državama omogoča številne obmejne selitve. Te selitve imajo značaj lokalnih selitev, ki pa običajno niso izrazito spolno selektivne.

Moški številčno prevladujejo tudi med tistimi, katerih materni jezik je ostal neznan. Zato sklepamo, da med njimi prevladujejo priseljeni. Koeficienti maskulinitete, tudi tisti po starosti, so namreč podobni kot pri osebah, za katere so materinščina srbohrvaški, makedonski ali albanski jezik.

Še bolj kot po spolni sestavi se posamezne jezikovne skupine ločijo po starostni sestavi. Razlike, izražene z deležem oseb z določenim maternim jezikom v posamezni starostni skupini, prikazuje graf 8. Tako izračunane deleže na kratko imenujemo pogostnost. Ta prav za nobeno jezikovno skupino ni v vseh starostih enaka.

Pogostnost oseb z italijanskim, madžarskim in nemškim jezikom kot maternim jezikom narašča s starostjo, pogostnost oseb z romskim jezikom kot maternim jezikom pa se s starostjo znižuje. S starostjo se znižuje tudi pogostnost oseb z albanskim jezikom kot maternim jezikom, vendar oblike krivulj povedo, da gre v osnovi za starostno sestavo, značilno za priseljeno prebivalstvo. Tistim z romskim in tistim z albanskim jezikom kot maternim jezikom je skupno to, da je pogostnost romskega oziroma albanskega jezika večja med otroki kot med starši. Razlog za to je verjetno v nadpovprečni rodnosti obeh skupin.

Obliki krivulj, ki ponazarjata pogostnost oseb s »srbohrvaškim« in makedonskim jezikom kot maternim jezikom sta izrazito »priselitveni«, zlasti v letih 1981 in 1991. To pomeni, da izkazujeta visoko pogostnost »srbohrvaškega« in makedonskega jezika kot materne jezika med osebami, starimi 25–50 let, kar je neposredna posledica priseljevanja, in med otroki, ki so posredna posledica priseljevanja.

Priseljevanje v Slovenijo je bilo najmočnejše v 70. letih, nato se je postopoma zmanjševalo. Zato se je od leta 1981 do leta 2002 največja pogostnost oseb s »srbohrvaškim« in makedonskim jezikom kot maternim jezikom premaknila iz skupine oseb v starosti 20–30 let v skupino oseb v starosti 40–50 let, pogostnost otrok s »srbohrvaškim« in makedonskim jezikom kot maternim jezikom pa se je (zato) med popisoma 1991 in 2002 močno znižala. Število potencialnih staršev, ki govorijo »srbohrvaščino« ali makedonščino, je bilo namreč leta 2002 mnogo manjše kot pred dvajsetimi leti.

Pogostnost oseb s slovenskim jezikom kot materinščino je največja med starimi in mladimi, najmanjša pa v tistih starostih, v katerih je največja za osebe s »srbohrvaškim« ali makedonskim jezikom kot materinščino. Leta 1981 je bila to starost 25–29 let, leta 2002 pa 40–50 let. V tej starosti je bil delež oseb s slovenskim jezikom kot materinščino verjetno najnižji od konca druge svetovne vojne dalje, znašal je 81 %. Med osebami, starejšimi od 60 let, je presegel 92 %, prav tako med mladimi do 10. leta starosti. Povečanje pogostnosti oseb s slovenskim jezikom kot materinščino med mladimi je gotovo največja sprememba zadnjega desetletja. Povezana je s staranjem priseljenih pred letom 1991 in s prilagajanjem druge generacije slovenskemu jezikovnemu okolju, ter z zmanjšanim priseljevanja v času po osamosvojitvi.

Materni jezik posameznika določa jezik, ki so ga govorili njegovi najbližji, največkrat mati in oče. Če bi bil jezik staršev enak jeziku okolja, če se ljudje ne bi selili, bi bil materni jezik vseh, rojenih v Sloveniji, slovenščina, materinščina vseh rojenih v tujini pa kak drug jezik. Resničnost je seveda zelo drugačna. Materni jezik rojenih v Sloveniji je res večinoma slovenski, rojenih v tujini pa večinoma ni slovenski, vendar se deleža obojih znižujeta. Ker materni jezik ni značilnost, ki bi se v teku življenja spreminjala, je zniževanje deleža slovenščine kot materne jezika med rojenimi v Sloveniji mogoče le zaradi spremenjenega jezikovnega okolja, v katero se rojevajo nove generacije in ga prinaša priseljevanje.

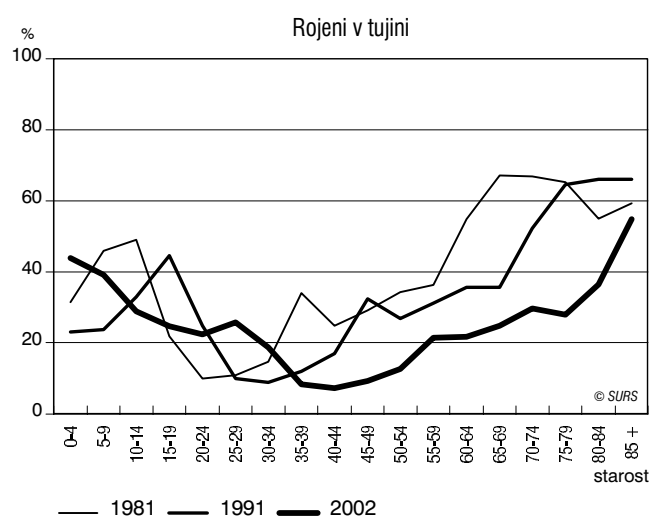
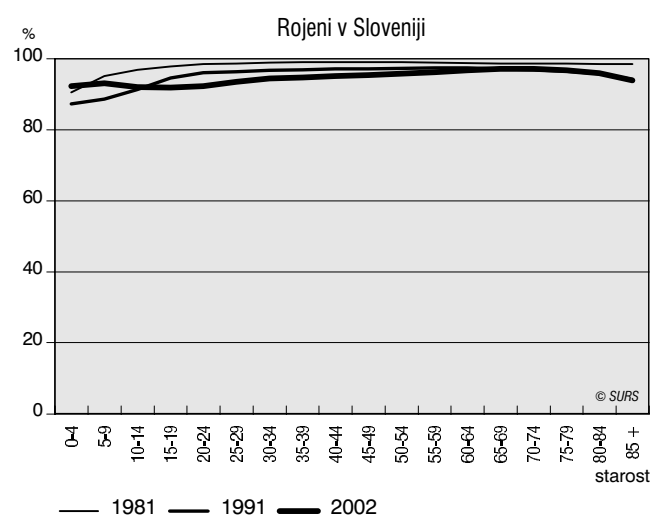
Med rojenimi v tujini se je delež tistih s slovenščino kot maternim jezikom od popisa 1991 do 2002 močno znižal. O razlogih lahko sklepamo na podlagi tabel, v katerih sta kombinirana materni jezik in rojstni kraj. Med rojenimi v tujini se je od 1991 do 2002 povečal delež oseb z nemščino in italijanščino kot maternim jezikom. Gre verjetno za drugo generacijo zdomcev, ki so bili rojeni v Avstriji, Nemčiji, Švici, Italiji in so se v zadnjem desetletju vrnil v Slovenijo, in za priseljene »tujce«. K zniževanju deleža priseljenih s slovenščino kot maternim jezikom je verjetno prispevalo tudi zmanjšano odseljevanje iz Slovenije v države nekdanje Jugoslavije in posledično priseljevanje ljudi s slovenščino kot maternim jezikom iz teh območij.

Tabela 36: Pogostnost oseb s slovenščino kot maternim jezikom med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002 %

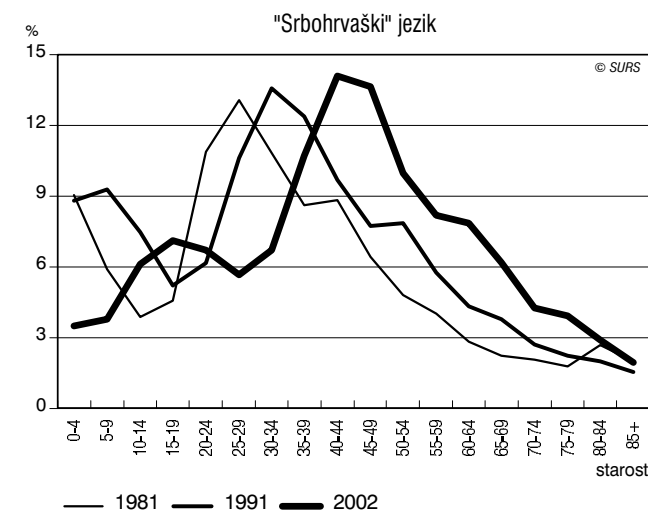
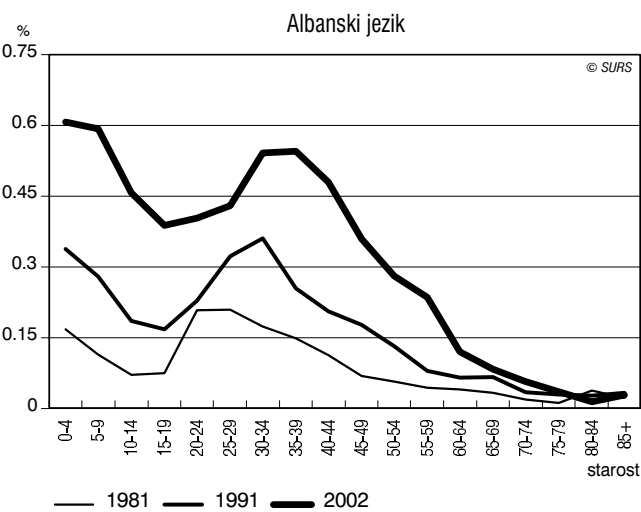
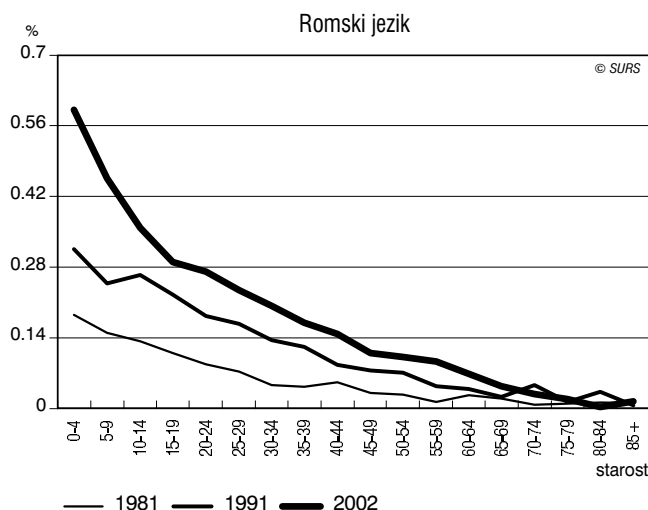
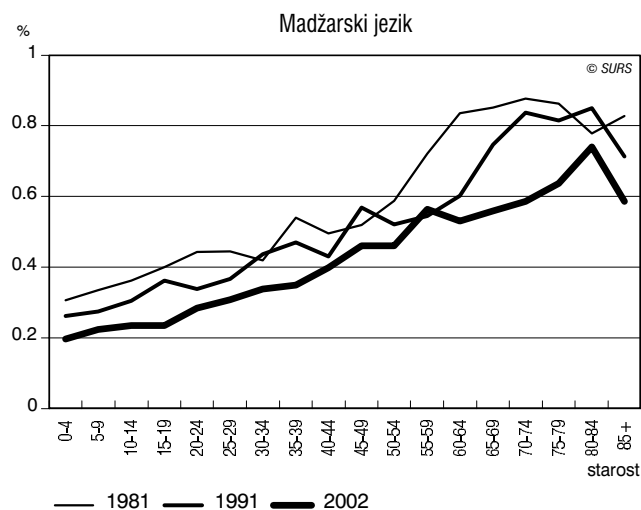
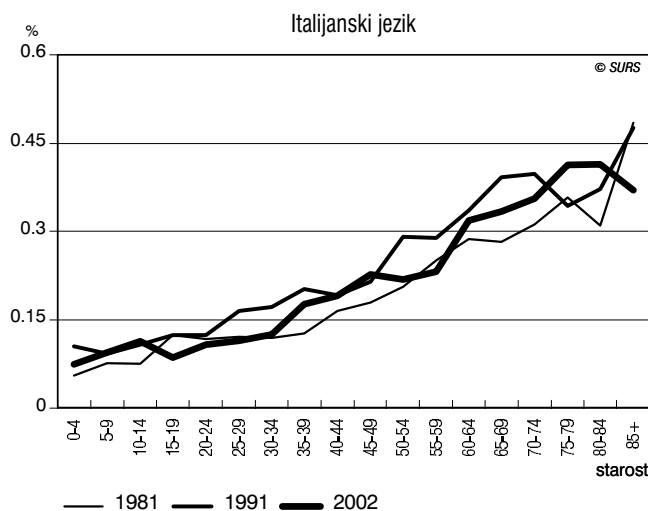
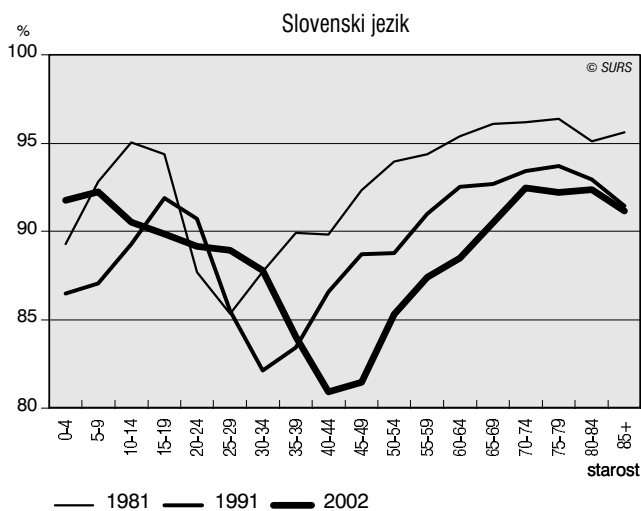
	1981	1991	2002
Prebivalstvo Slovenije	91,5	88,3	87,7
rojeno v Sloveniji	97,5	95,0	94,5
rojeno v tujini	28,5	23,4	16,8

Vir: Statistični urad RS

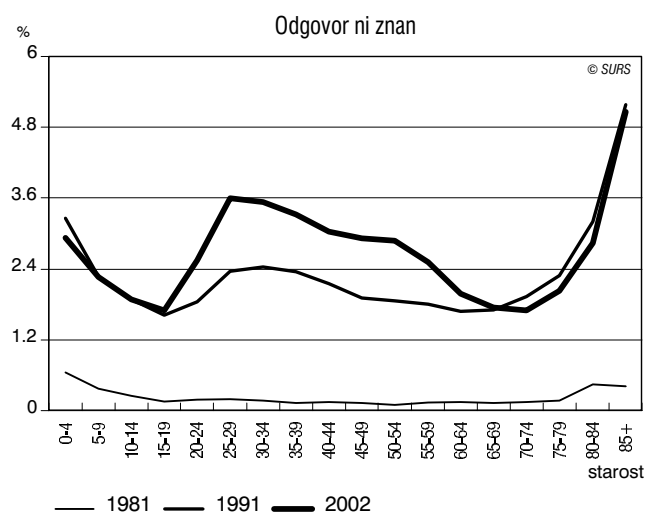
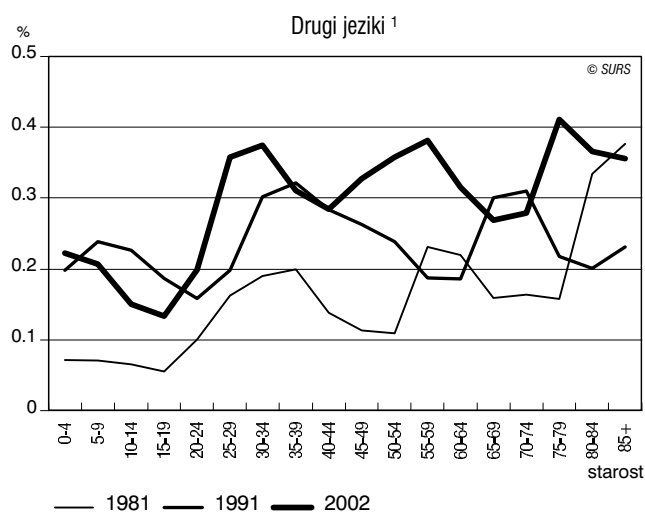
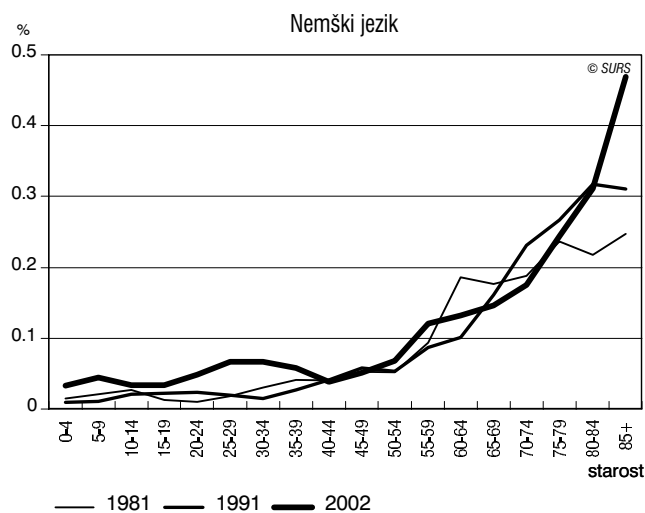
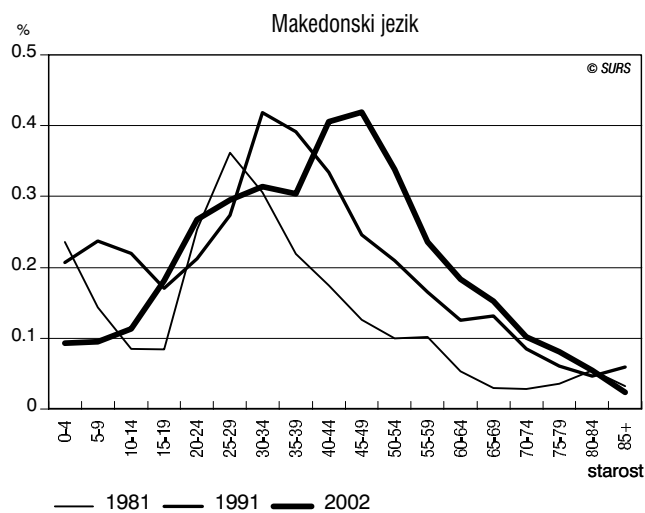
GRAF 7: Pogostnost oseb s slovenščino kot maternim jezikom med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

GRAF 8: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, starostne skupine, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

GRAF 8: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku, starostne skupine, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

¹ Vsi jeziki, razen tistih, ki so prikazani na grafu.

GRAF 9: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o maternem jeziku za posamezne izmed jezikov, ki so bili tu skupno poimenovani kot "srbohrvaščina", starostne skupine, Slovenija, popis 2002

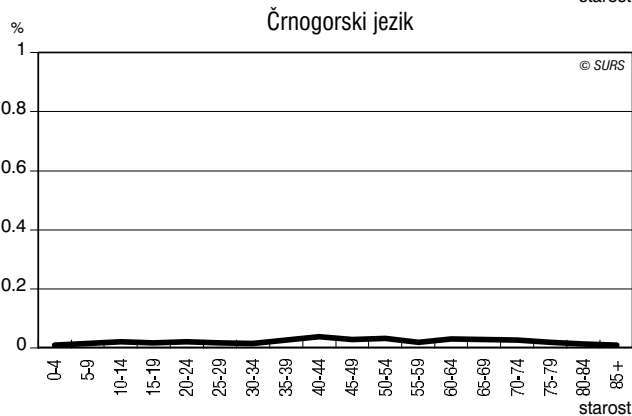
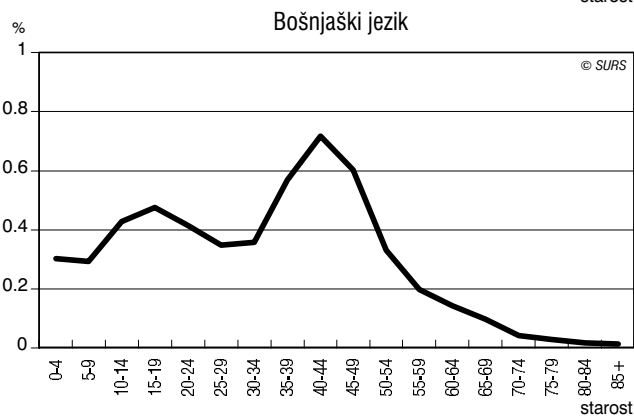
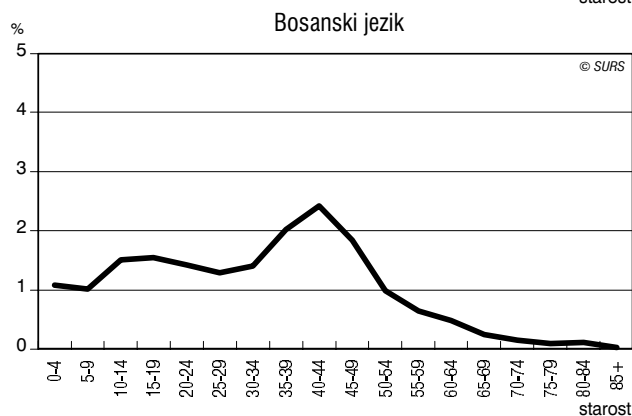
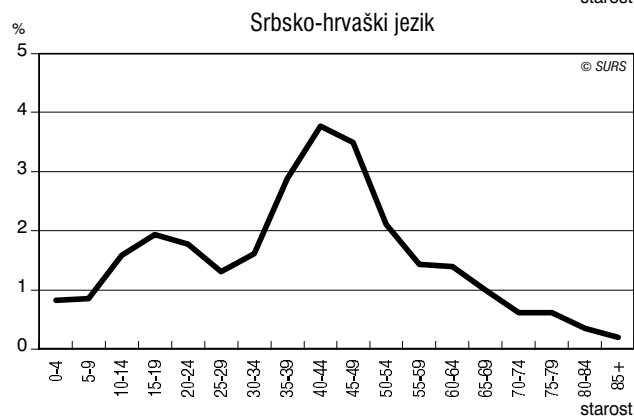
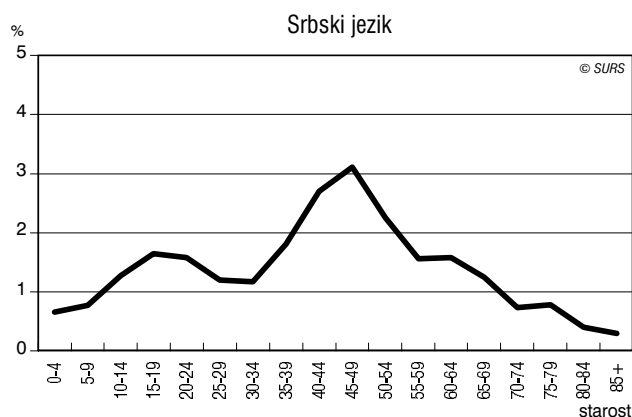
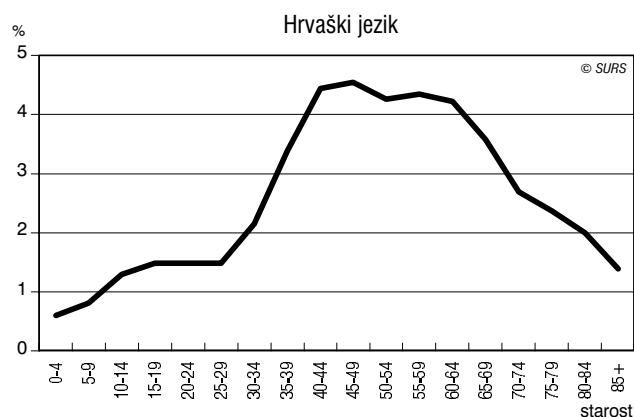

Tabela 37: Prebivalstvo po maternem jeziku, Slovenija, popisi 1921–2002¹⁾

	1921 ²⁾	1931 ²⁾	1953	197 ³⁾	1981 ⁴⁾	1991 ⁴⁾	2002 ⁴⁾
Skupaj	1 054 919	1 144 298	1 466 425	1 727 137	1 838 381	1 913 354	1 964 036
Slovenski	980 222	1 077 679	1 419 294	1 627 462	1 682 381	1 689 229	1 723 434
Prekmurski ⁶⁾	1 159	...
Italijanski	701	414	805	3 471	2 854	3 882	3 762
Madžarski	14 429	7 961	11 444	10 562	9 354	8 720	7 713
Romski	...	515	996	969	1 382	2 752	3 834
Albanski	...	271	165	1 112	2 058	3 903	7 177
Angleški	75	345
Arabski	130
Bolgarski	...	31	92	131	159
Bosanski ⁷⁾	31 499
Češki	2 941	2 282	614	515	535	445	421
Črnogorski	462
Francoski	73	206
Hrvaški	41 014	...	50 699	54 079
Hrvaško-srbski	1 106	...	3 208	126
Kitajski	216
Makedonski	577	1 505	3 068	4 525	4 760
Nemški	41 514	28 998	2 590	1 322	1 023	1 093	1 628
Poljski	338	249	200	240	264	309	267
Romunski	...	41	235	295	251
Ruski	1 630	1 352	494	351	238	229	766
Slovaški	...	104	145	163	294
Srbski	16 074	...	18 123	31 329
Srbsko-hrvaški	16 607	...	80 325	36 265
Srbski in hrvaški	11 898	...	28 699
Srbohrvaški ⁸⁾	...	24 166	128 449
Španski	129
Turški	...	36	112	172	226
Ukrajinski	158	171	399
Drugi	...	191	372	1 083	658	2 474	1 843
Neznano	1 246 ³⁾	8	175	3 744	5 375	41 199	52 316

1) Ozemlje v času popisa

2) Navzoče prebivalstvo.

3) Vključeni tudi zdomci.

4) Podatki preračunani po metodologiji popisa 2002.

5) Drugi in neznano.

6) Kadar ni prikazan posebej, je vključen v slovenski jezik.

7) Upoštevani odgovori: bosanski, bošnjaški.

8) V to skupino so leta 1931 sodili srbski, hrvaški in makedonski jezik, leta 1981 pa hrvaški+hrvaško-srbski+srbski+srbsko-hrvaški. Skupina ni imela skupnega imena.

Vir: Statistični urad RS

Tabela 38: Prebivalstvo po maternem jeziku in starosti, koeficienti maskulinitete, Slovenija, popisi 1981–2002

Starost (leta)	Materni jezik									
	slovenski	italijanski	madžarski	romski	albanski	“srbo- hrvaški”	make- donski	nemški	drugi	neznano
1981										
Skupaj	92,21	85,93	86,48	107,51	264,25	112,38	121,36	40,33	78,14	112,87
0-4	108,00	118,92	88,33	111,63	105,83	108,52	107,78	120,00	101,92	101,05
5-9	106,75	84,75	103,88	120,83	130,00	109,66	95,19	123,08	132,56	108,84
10-14	105,45	138,64	100,40	87,76	155,26	108,88	95,00	105,56	109,30	98,29
15-19	104,68	97,75	93,22	119,72	224,24	70,71	57,89	200,00	119,44	108,65
20-24	104,48	82,11	105,00	124,14	283,75	67,12	80,68	25,00	71,26	119,84
25-29	106,72	73,64	110,81	108,93	406,15	116,58	119,62	16,00	72,48	172,32
30-34	104,29	108,86	112,45	120,69	368,63	132,94	128,11	23,53	83,92	146,81
35-39	97,36	83,12	90,73	92,00	645,45	148,18	171,91	43,75	134,04	245,45
40-44	95,61	81,13	88,89	122,22	445,83	173,27	269,09	42,42	159,68	158,82
45-49	92,31	82,91	80,47	105,56	478,57	164,00	194,12	80,00	110,94	106,67
50-54	85,60	91,94	81,02	88,24	407,69	130,13	259,38	46,34	103,23	133,33
55-59	65,49	99,17	78,55	30,00	425,00	141,69	206,25	32,35	32,14	95,71
60-64	67,61	107,69	68,21	66,67	666,67	92,88	87,50	40,00	31,91	86,67
65-69	70,19	83,33	77,15	75,00	130,00	78,50	40,00	39,33	53,42	44,26
70-74	65,64	70,69	71,60	150,00	140,00	67,18	28,57	35,23	60,00	54,84
75-79	56,02	61,29	59,03	100,00	25,00	59,87	36,36	22,22	43,48	59,09
80-84	47,97	54,17	51,22	0,00	-	58,87	116,67	18,18	37,93	79,66
85 +	36,99	32,35	45,28	0,00	100,00	34,31	0,00	4,55	45,83	46,15
neznano	83,71	-	75,00	100,00	225,00	114,56	100,00	0,00	80,00	122,39
1991										
Skupaj	91,96	87,99	84,90	99,28	189,11	105,59	109,78	50,34	96,03	102,97
0-4	105,50	148,00	108,78	84,65	103,05	104,74	118,75	120,00	107,08	110,14
5-9	104,80	148,00	93,65	103,70	113,14	108,57	103,87	133,33	100,00	105,42
10-14	106,22	102,53	92,31	111,96	112,40	105,18	92,86	72,22	130,34	105,10
15-19	105,38	69,23	98,06	96,30	148,42	99,81	96,72	88,24	90,58	105,87
20-24	102,76	118,99	103,00	98,45	165,00	65,38	77,25	106,25	92,17	92,58
25-29	101,31	96,03	92,96	99,21	177,01	77,89	102,99	52,63	89,74	109,06
30-34	101,33	108,80	106,56	113,54	250,64	92,35	94,77	43,75	88,07	123,85
35-39	103,59	92,68	107,06	101,05	285,44	119,15	106,78	44,83	101,20	132,57
40-44	101,37	110,57	105,65	120,75	322,73	125,53	105,45	60,00	107,57	148,17
45-49	94,48	84,00	90,31	88,37	410,81	139,73	148,11	106,67	119,53	145,27
50-54	91,27	86,63	88,20	97,50	417,86	165,25	244,78	63,89	179,79	125,85
55-59	85,11	81,61	72,25	96,00	625,00	153,14	168,66	55,74	120,43	111,12
60-64	76,14	79,06	72,96	100,00	318,75	110,10	132,73	71,67	97,92	89,91
65-69	55,53	74,18	67,50	58,33	260,00	116,74	140,91	38,30	43,79	63,54
70-74	55,28	91,11	60,89	53,85	275,00	72,16	76,19	26,58	48,89	49,73
75-79	53,82	57,73	50,00	100,00	85,71	61,97	107,69	32,22	46,97	40,50
80-84	46,75	37,04	52,10	42,86	166,67	46,45	40,00	37,68	53,85	32,09
85 +	36,28	50,00	20,00	0,00	0,00	41,46	80,00	20,51	40,00	26,05
Neznano	86,96	60,00	33,33	100,00	75,00	109,30	50,00	50,00	83,33	142,86
2002										
Skupaj	92,72	85,59	85,81	103,50	191,75	112,51	168,32	71,19	82,97	132,51
0-4	106,54	120,00	93,33	117,50	114,86	112,08	121,62	93,33	120,22	105,25
5-9	105,60	102,22	122,68	108,06	105,78	102,68	130,00	59,26	107,29	106,06
10-14	105,43	116,39	86,99	86,10	109,09	102,20	129,82	129,41	100,00	105,85
15-19	104,41	138,30	87,73	106,01	127,48	105,40	126,92	76,00	77,55	97,31
20-24	105,74	93,90	106,90	124,58	186,54	112,01	180,14	118,18	72,35	108,36
25-29	103,25	77,66	91,85	94,86	179,82	125,25	221,80	97,96	61,68	135,79
30-34	101,94	125,64	101,27	97,24	203,19	86,40	258,54	74,07	58,43	162,39
35-39	99,95	100,74	101,88	114,88	233,47	91,10	154,64	117,07	76,67	192,16
40-44	99,70	90,79	99,02	89,08	259,61	102,90	148,79	78,79	95,93	205,44
45-49	101,01	80,00	97,04	86,17	335,11	130,16	157,75	64,00	87,05	206,70
50-54	100,04	110,42	104,81	143,10	306,25	133,72	135,68	70,91	107,53	189,96
55-59	91,26	92,13	94,75	100,00	570,27	135,21	155,67	86,76	111,05	154,86
60-64	85,91	94,12	80,92	86,84	525,00	151,67	295,83	87,67	138,69	138,81
65-69	75,10	68,78	61,33	95,45	315,79	138,94	231,82	79,49	110,66	101,45
70-74	65,10	69,71	66,33	50,00	291,67	88,50	123,68	84,81	83,46	68,01
75-79	43,93	54,09	53,66	37,50	600,00	97,79	336,36	38,10	34,81	43,13
80-84	38,51	55,13	41,18	0,00	0,00	64,34	100,00	30,00	42,67	26,76
85 +	33,61	29,51	31,58	50,00	20,00	46,13	0,00	26,58	35,71	20,94
Neznano	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Tabela 39: Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, Slovenija, popis 1981

Starost (leta)	Skupaj	Materni jezik									
		sloven-ski	itali-janski	mad-žarski	romski	albanski	“srbo-hrvaški”	make-donski	nemški	drugi jeziki	neznan
Skupaj											
SKUPAJ	1838381	1682381	2854	9354	1382	2058	128449	3068	1023	2437	5375
0-4	147342	131550	81	452	273	247	13310	347	22	105	955
5-9	141512	131352	109	473	212	161	8353	203	29	100	520
10-14	137650	130837	105	497	184	97	5339	117	37	90	347
15-19	142169	134205	176	570	156	107	6521	120	18	79	217
20-24	147936	129745	173	656	130	307	16110	374	15	149	277
25-29	157822	134713	191	702	117	329	20608	571	29	257	305
30-34	138093	121138	165	580	64	239	14948	422	42	263	232
35-39	110503	99368	141	597	48	164	9525	242	46	220	152
40-44	116451	104609	192	578	60	131	10294	203	47	161	176
45-49	119009	109899	214	619	37	81	7656	150	63	135	155
50-54	115208	108252	238	677	32	66	5523	115	60	126	119
55-59	95965	90564	241	691	13	42	3867	98	90	222	137
60-64	56376	53763	162	471	15	23	1599	30	105	124	84
65-69	70155	67409	198	597	14	23	1569	21	124	112	88
70-74	63374	60952	198	556	5	12	1314	18	119	104	96
75-79	41899	40384	150	361	4	5	745	15	99	66	70
80-84	23901	22733	74	186	3	9	645	13	52	80	106
85 +	9297	8889	45	77	1	2	184	3	23	35	38
neznano	3719	2019	1	14	14	13	339	6	3	9	1301
Moški											
Skupaj	888824	807095	1319	4338	716	1493	67968	1682	294	1069	2850
0-4	76484	68305	44	212	144	127	6927	180	12	53	480
5-9	73130	67820	50	241	116	91	4369	99	16	57	271
10-14	70687	67154	61	249	86	59	2783	57	19	47	172
15-19	72070	68636	87	275	85	74	2701	44	12	43	113
20-24	73861	66295	78	336	72	227	6470	167	3	62	151
25-29	82029	69545	81	369	61	264	11093	311	4	108	193
30-34	71490	61840	86	307	35	188	8531	237	8	120	138
35-39	55620	49019	64	284	23	142	5687	153	14	126	108
40-44	58524	51130	86	272	33	107	6527	148	14	99	108
45-49	58245	52752	97	276	19	67	4756	99	28	71	80
50-54	53770	49928	114	303	15	53	3123	83	19	64	68
55-59	38777	35840	120	304	3	34	2267	66	22	54	67
60-64	22870	21686	84	191	6	20	770	14	30	30	39
65-69	28966	27800	90	260	6	13	690	6	35	39	27
70-74	25115	24155	82	232	3	7	528	4	31	39	34
75-79	15041	14500	57	134	2	1	279	4	18	20	26
80-84	7791	7370	26	63	-	9	239	7	8	22	47
85 +	2507	2400	11	24	-	1	47	-	1	11	12
neznano	1847	920	1	6	7	9	181	3	-	4	716
Ženske											
Skupaj	949557	875286	1535	5016	666	565	60481	1386	729	1368	2525
0-4	70858	63245	37	240	129	120	6383	167	10	52	475
5-9	68382	63532	59	232	96	70	3984	104	13	43	249
10-14	66963	63683	44	248	98	38	2556	60	18	43	175
15-19	70099	65569	89	295	71	33	3820	76	6	36	104
20-24	74075	63450	95	320	58	80	9640	207	12	87	126
25-29	75793	65168	110	333	56	65	9515	260	25	149	112
30-34	66603	59298	79	273	29	51	6417	185	34	143	94
35-39	54883	50349	77	313	25	22	3838	89	32	94	44
40-44	57927	53479	106	306	27	24	3767	55	33	62	68
45-49	60764	57147	117	343	18	14	2900	51	35	64	75
50-54	61438	58324	124	374	17	13	2400	32	41	62	51
55-59	57188	54724	121	387	10	8	1600	32	68	168	70
60-64	33506	32077	78	280	9	3	829	16	75	94	45
65-69	41189	39609	108	337	8	10	879	15	89	73	61
70-74	38259	36797	116	324	2	5	786	14	88	65	62
75-79	26858	25884	93	227	2	4	466	11	81	46	44
80-84	16110	15363	48	123	3	-	406	6	44	58	59
85 +	6790	6489	34	53	1	1	137	3	22	24	26
neznano	1872	1099	-	8	7	4	158	3	3	5	585

Tabela 40: Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, Slovenija, popis 1991

Starost (leta)	Skupaj	Materni jezik												
		sloven-ski	itali-janski	mad-žarski	romski	alban-ski	hrvaški	hrvaško-srbski	make-donski	nemški	srbski	srbsko-hrvaški	drugi jeziki	neznani
Skupaj														
Skupaj	1913355	1690388	3882	8720	2752	3903	50699	3208	4525	1093	18123	80325	4538	41199
0-4	118179	102224	124	309	373	400	2067	172	245	11	1204	6962	234	3854
5-9	133273	116034	124	366	330	373	2539	250	316	14	1462	8115	318	3032
10-14	147181	131437	160	450	390	274	2436	236	324	31	1435	6899	334	2775
15-19	140899	129491	176	511	318	236	2055	170	240	32	923	4203	263	2281
20-24	139451	126527	173	473	256	318	2503	192	296	33	897	4991	221	2571
25-29	149429	127757	247	548	251	482	4590	322	408	29	1578	9390	296	3531
30-34	151487	124431	261	661	205	547	5902	430	633	23	2220	12028	457	3689
35-39	155765	130000	316	733	191	397	5913	372	610	42	2570	10450	501	3670
40-44	135112	116984	259	582	117	279	5190	288	452	56	1698	5907	384	2916
45-49	107003	94955	230	609	81	189	4054	172	263	62	949	3110	281	2048
50-54	110340	97944	321	574	79	145	4150	152	231	59	1150	3219	263	2053
55-59	109243	99443	316	596	49	87	3302	147	180	95	803	2046	205	1974
60-64	101852	94247	342	614	40	67	2400	110	128	103	543	1355	190	1713
65-69	80744	74852	317	603	19	54	1637	95	106	130	404	907	243	1377
70-74	43247	40401	172	362	20	15	722	36	37	100	102	309	134	837
75-79	44543	41744	153	363	6	13	655	31	27	119	98	217	97	1020
80-84	29884	27778	111	254	10	8	397	24	14	95	57	121	60	955
85+	15131	13838	72	108	1	5	161	9	9	47	16	46	35	784
Neznano	592	301	8	4	16	14	26	-	6	12	14	50	22	119
Moški														
Skupaj	923643	809793	1817	4004	1371	2553	25339	1590	2368	366	9810	41508	2223	20901
0-4	60691	52479	74	161	171	203	1047	83	133	6	654	3539	121	2020
5-9	68315	59377	74	177	168	198	1336	128	161	8	759	4214	159	1556
10-14	75770	67700	81	216	206	145	1257	114	156	13	726	3545	189	1422
15-19	72167	66442	72	253	156	141	1049	85	118	15	453	2085	125	1173
20-24	69666	64126	94	240	127	198	1023	84	129	17	373	1913	106	1236
25-29	74264	64294	121	264	125	308	2016	157	207	10	675	4105	140	1842
30-34	76053	62625	136	341	109	391	2683	204	308	7	1072	5922	214	2041
35-39	80234	66145	152	379	96	294	3048	198	315	13	1426	5824	252	2092
40-44	69077	58890	136	299	64	213	2781	140	232	21	983	3378	199	1741
45-49	53099	46131	105	289	38	152	2273	84	157	32	577	1895	153	1213
50-54	54212	46736	149	269	39	117	2387	94	164	23	807	2114	169	1144
55-59	51321	45722	142	250	24	75	1854	80	113	34	569	1307	112	1039
60-64	44553	40741	151	259	20	51	1153	51	73	43	329	777	94	811
65-69	29494	26724	135	243	7	39	767	52	62	36	260	560	74	535
70-74	15469	14383	82	137	7	11	267	14	16	21	57	152	44	278
75-79	15542	14605	56	121	3	6	235	13	14	29	48	87	31	294
80-84	9447	8849	30	87	3	5	107	7	4	26	25	51	21	232
85+	3978	3684	24	18	-	-	43	2	4	8	8	15	10	162
Neznano	291	140	3	1	8	6	13	-	2	4	9	25	10	70
Ženske														
Skupaj	989712	880595	2065	4716	1381	1350	25360	1618	2157	727	8313	38817	2315	20298
0-4	57488	49745	50	148	202	197	1020	89	112	5	550	3423	113	1834
5-9	64958	56657	50	189	162	175	1203	122	155	6	703	3901	159	1476
10-14	71411	63737	79	234	184	129	1179	122	168	18	709	3354	145	1353
15-19	68732	63049	104	258	162	95	1006	85	122	17	470	2118	138	1108
20-24	69785	62401	79	233	129	120	1480	108	167	16	524	3078	115	1335
25-29	75165	63463	126	284	126	174	2574	165	201	19	903	5285	156	1689
30-34	75434	61806	125	320	96	156	3219	226	325	16	1148	6106	243	1648
35-39	75531	63855	164	354	95	103	2865	174	295	29	1144	4626	249	1578
40-44	66035	58094	123	283	53	66	2409	148	220	35	715	2529	185	1175
45-49	53904	48824	125	320	43	37	1781	88	106	30	372	1215	128	835
50-54	56128	51208	172	305	40	28	1763	58	67	36	343	1105	94	909
55-59	57922	53721	174	346	25	12	1448	67	67	61	234	739	93	935
60-64	57299	53506	191	355	20	16	1247	59	55	60	214	578	96	902
65-69	51250	48128	182	360	12	15	870	43	44	94	144	347	169	842
70-74	27778	26018	90	225	13	4	455	22	21	79	45	157	90	559
75-79	29001	27139	97	242	3	7	420	18	13	90	50	130	66	726
80-84	20437	18929	81	167	7	3	290	17	10	69	32	70	39	723
85+	11153	10154	48	90	1	5	118	7	5	39	8	31	25	622
Neznano	301	161	5	3	8	8	13	-	4	8	5	25	12	49

Tabela 41: Prebivalstvo po maternem jeziku, starosti in spolu, popis 2002 (nadaljevanje)

Spol Starost (leta)	Skupaj	Materni jezik												srbski	drugi jezik	neznani	
		slovenski	italijan- ski	mad- žarski	romski	črno- gorski	albanski	bosan- ski	bošnja- ški	hrvaški	hrvaško- srbski	srbsko- hrvaški	makedo- nski				nemaški
Skupaj	1005460	894268	2027	4151	1884	204	2460	10328	3134	27434	58	17274	1774	951	13923	3089	22501
0-4	42638	39181	30	90	240	5	249	454	115	265	z	339	37	15	270	z	1258
5-9	46791	43153	45	97	211	6	277	483	136	391	0	396	40	27	377	96	1056
10-14	56448	51040	61	146	223	12	253	893	243	734	3	913	57	17	706	87	1060
15-19	63612	57150	47	163	183	13	222	974	306	951	z	1208	104	25	1049	z	1117
20-24	71497	64002	82	203	179	13	208	913	292	1107	z	1259	141	33	1088	z	1806
25-29	70521	63447	94	233	175	15	223	725	206	1056	z	846	133	49	786	z	2210
30-34	69306	61123	78	237	145	13	251	869	236	1727	6	1356	123	54	860	332	1896
35-39	76152	64534	135	266	121	20	251	1373	429	2861	8	2460	183	41	1452	270	1748
40-44	75017	61653	152	305	119	31	203	1535	461	3609	13	2955	248	33	1971	221	1508
45-49	76588	64297	200	371	94	18	131	1009	361	3507	10	2442	258	50	2054	278	1508
50-54	67481	59089	144	312	58	13	96	448	159	2750	4	1250	199	55	1290	239	1375
55-59	53644	48063	127	305	49	7	37	235	65	2143	z	595	97	68	622	z	1039
60-64	54202	49318	170	304	38	12	20	182	52	1980	4	462	48	73	544	137	858
65-69	53481	49376	189	331	22	14	19	105	36	1635	z	329	44	78	353	z	827
70-74	50219	46747	175	294	16	7	12	71	19	1297	z	240	38	79	252	z	844
75-79	40780	38047	159	246	z	z	3	35	z	814	0	151	11	105	161	181	844
80-84	21041	19486	78	153	z	0	z	21	z	384	0	51	8	70	55	75	654
85+	16042	14562	61	95	z	z	z	3	z	223	0	22	5	79	33	56	893

5.2 POGOVORNI JEZIK V DRUŽINI / GOSPODINJSTVU

Materni jezik ostane za večino jezik, v katerem se najlažje izraža. Zato ga, če je le mogoče, uporabljamo tudi v vsakdanjem življenju. Od te uporabe odstopamo le, če je to nujno, oziroma, če uporaba drugega (nadomestnega) jezika pripomore k lažjemu sporazumevanju. V enojezičnih okoljih so take zamenjave redke, v večjezičnih pa pogostejše. Najpogostejši razlog za zamenjavo pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu je prihod novega člana, ki govori drugačen jezik, ali pa selitev v drugačno jezikovno okolje. Jezik novega okolja priseljeni sprva osvojijo zato, da se lahko sporazumevajo z okoljem, postopoma pa ga prenesejo tudi v družino oziroma gospodinjstvo. Prehajanje iz enega pogovornega jezika v drugega pogosto vodi preko t. i. dvojezičnosti. Dvojezičnost je tako (lahko) le prehodna oblika sporazumevanja, razen če tudi okolje zunaj družine ni dvojezično.

Otroci, rojeni dvojezičnim staršem, so pogosto dvojezični že od rojstva. Imajo dva materna jezika. Koliko takih živi v Sloveniji, ne vemo, ker je bil na vprašanje o maternem jeziku v popisu možen samo en odgovor. Dva odgovora sta bila mogoča le na vprašanje o pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu. Zato to poglavje obravnava predvsem dvojezičnost pri uporabi pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu in povezavo med maternim in pogovornim jezikom.

Dvojezičnost pomeni obvladovanje dveh jezikov do take stopnje, da se je z obema mogoče gladko sporazumevati. Dvojezičen je lahko bodisi posameznik, bodisi manjša ali večja jezikovna skupnost. Obvladovanje dveh jezikov včasih doseže enako kakovostno stopnjo – bilingvizem (dvojezičnost), vendar večina posameznikov obeh jezikov ne obvladuje in ne uporablja v enaki meri – diglosija (dvojezičje). Dvojezičje je pogosto prehodna stopnja k enojezičnosti. V okviru popisa prebivalstva seveda ni mogoče ugotavljati vrste in ravni obvladovanja dveh ali celo več jezikov, zato podatki ne odlikavajo objektivnih dejstev, temveč le osebne presoje odraslih posameznikov. Za vse oblike tega pojava bomo v tem besedilu uporabljali izraz dvojezičnost.

V nadaljnjem besedilu, v tabelah in grafih, je pri prikazovanju dvojezičnosti vrstni red jezikov tak, da je k slovenščini pridan še nek drug jezik. To je tehnična rešitev, ki pa ne pomeni, da oseba bolje obvlada prvi (slovenski) kot pa drugi jezik (npr. italijanski itd.). Lahko je ravno obratno.

5.2.1 Spremembe med popisoma 1991 in 2002

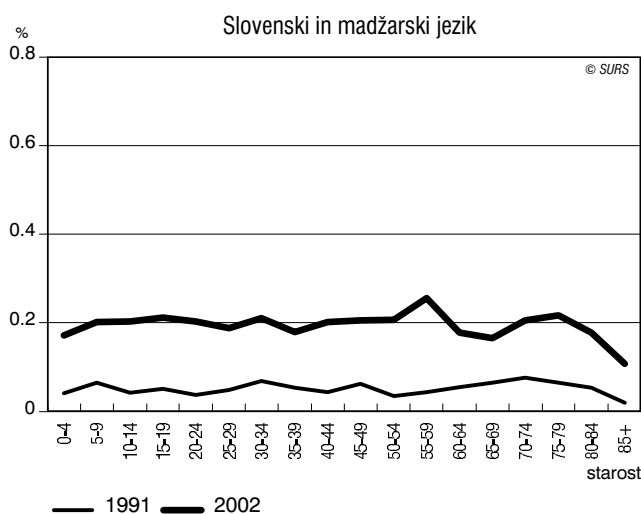
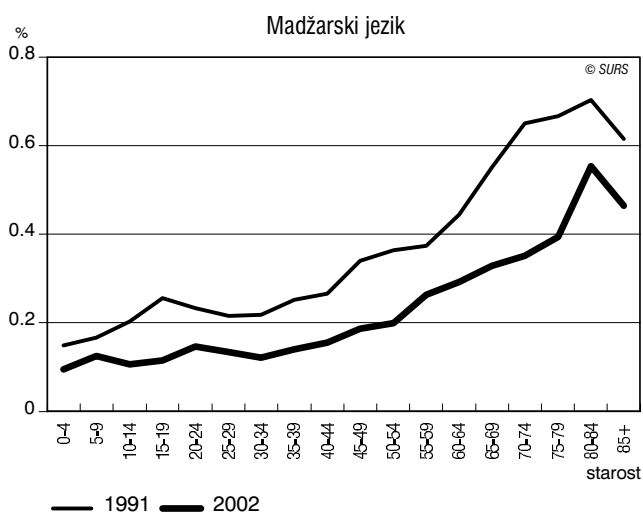
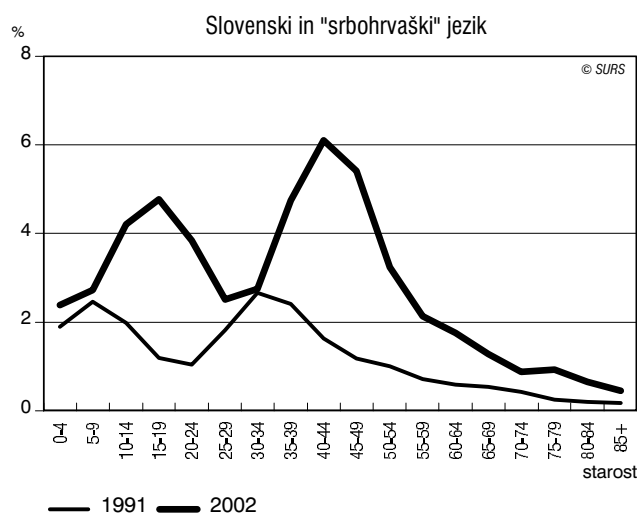
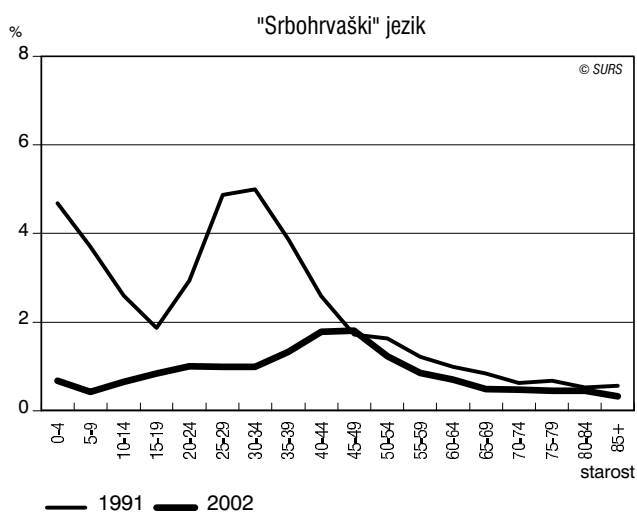
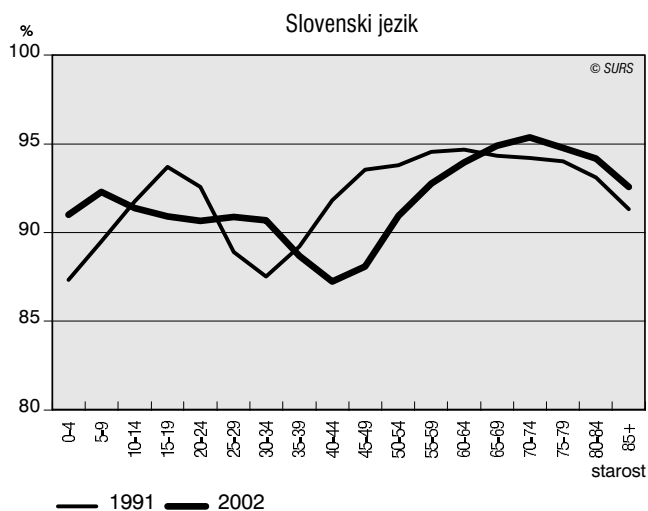
Leta 1991 se je 95 % prebivalstva Slovenije v družinskem krogu pogovarjalo v samo enem jeziku. Do leta 2002 se je delež zmanjšal na 92,6 %. Širjenje dvojezičnosti v družinskem krogu je najočitnejša sprememba zadnjega desetletja 20. stoletja.

Leta 1991 se je 91,5 % prebivalstva doma sporazumevalo samo v slovenščini. Ostali so se sporazumevali v "srbohrvaščini" (2,9 %) ali v kombinaciji slovenščine in "srbohrvaščine" (1,5 %), ali pa so uporabljali druge jezike oziroma kombinacije drugih jezikov (4 %). Do leta 2002 se delež tistih, ki so se sporazumevali samo v slovenščini skoraj ni spremenil, zelo pa se je zmanjšal delež tistih, ki so se sporazumevali samo v "srbohrvaščini", in povečal delež tistih, ki so doma uporabljali kombinacijo slovenščine in "srbohrvaščine". Najmanj sprememb v pogostnosti uporabe so med leti 1991 in 2002 doživeli italijanski, romski in albanski jezik, med kombinacijami dveh jezikov pa kombinacija slovenskega in italijanskega jezika. Zato sklepamo, da je iz enojezičnosti v dvojezičnost ali dvojezičje prešlo predvsem priseljeno prebivalstvo.

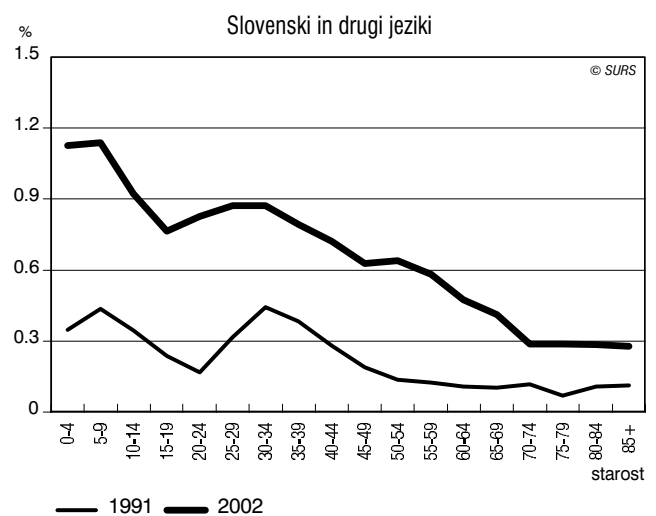
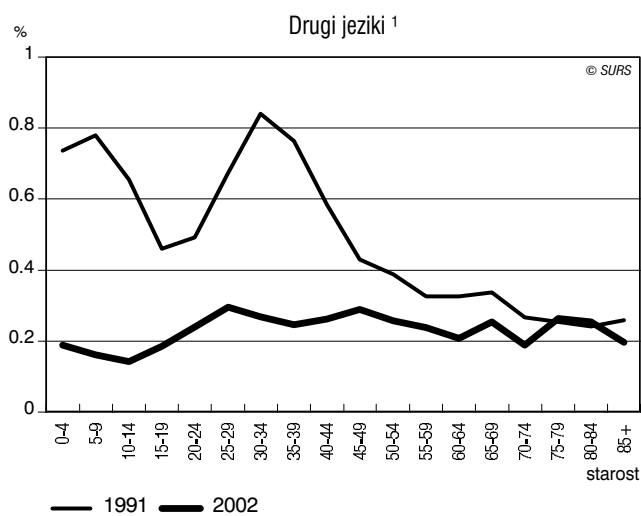
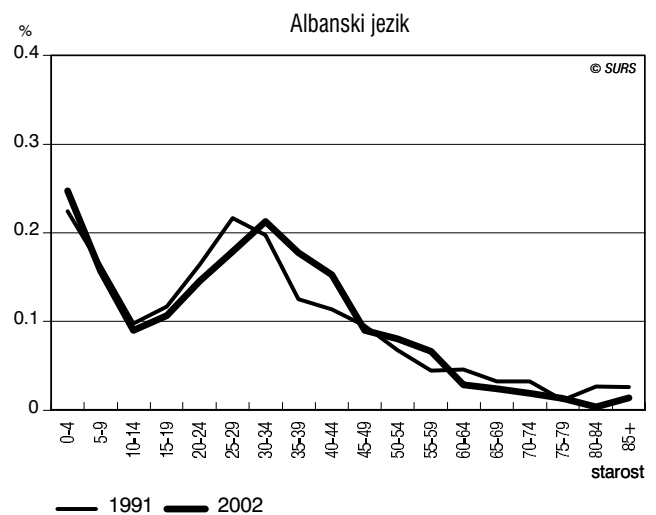
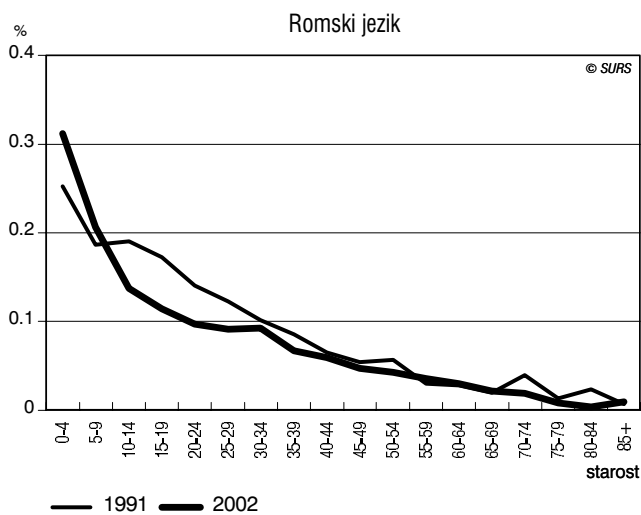
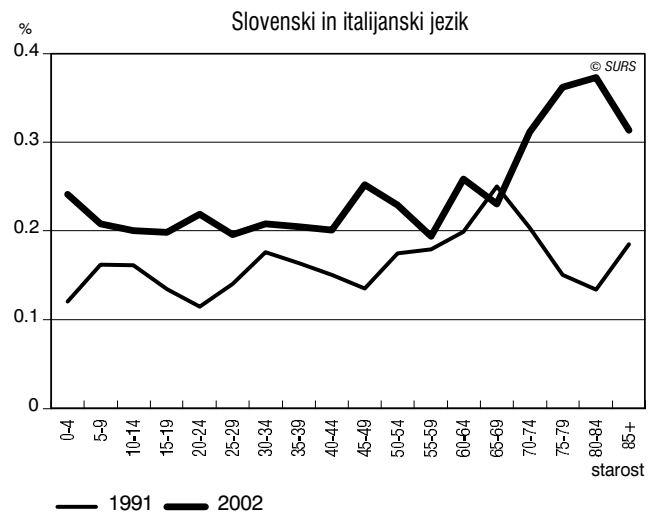
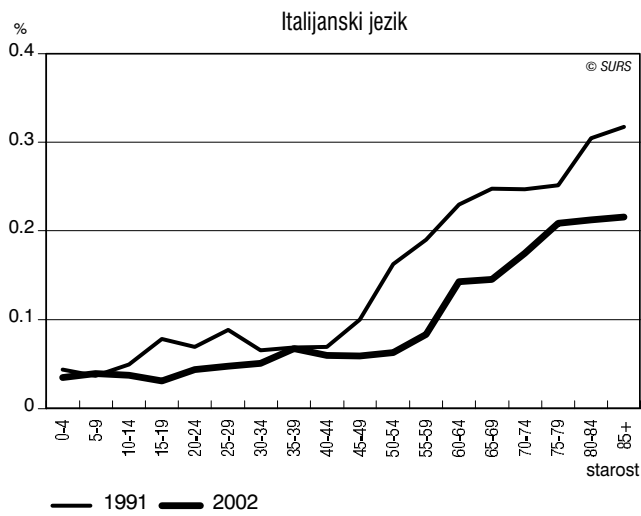
Graf 10 prikazuje pogostnost posameznih pogovornih jezikov oziroma njihovih kombinacij po starostnih skupinah v popisu 1991 in 2002. Z njihovo pomočjo lahko dopolnimo naše sklepanje o tem, da je iz enojezičnosti v dvojezičnost prešlo predvsem priseljeno prebivalstvo. Ugotovimo, da so se spremembe v pogostnosti uporabe "srbohrvaščine" in drugih jezikov ter kombinacije slovenščine s "srbohrvaščino" in slovenščine z drugimi jeziki, dogajale predvsem med mlajšimi od 50 let³¹⁾.

31) Izraz »drugi jeziki« se nanaša na vse jezike, ki niso slovenščina, italijanščina, madžarščina, romščina, albanščina ali srbohrvaščina.

GRAF 10: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o pogovornem jeziku v družini/gospodinjstvu, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

GRAF 10: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o pogovornem jeziku v družini/gospodinjstvu, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

¹ Jeziki, ki niso slovanščina, italijanščina, madžarščina, romščina, albanščina ali "srbohrvaščina".

Tabela 42: Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu, Slovenija, popisa 1991 in 2002

Jezik, kombinacije jezikov	%	
	1991	2002
Skupaj	100	100
Jezik		
slovenski	91,5	91,1
italijanski	0,1	0,1
madžarski	0,3	0,2
romski	0,1	0,1
albanski	0,1	0,1
makedonski	0,1	0,0
»srbohrvaški« (srbsko-hrvaški, hrvaško-srbski, hrvaški, srbski) ¹⁾	2,9	1,0
Kombinacije jezikov		
slovenski in italijanski	0,2	0,2
slovenski in madžarski	0,1	0,2
slovenski in »srbohrvaški«	1,5	3,3
slovenski in drugi jeziki ²⁾	0,3	0,7
drugi jeziki in kombinacije drugih jezikov ter neznano	2,8	2,9

1) V letu 2002 so v to skupino prištetih še bosanski in bošnjaški jezik.

2) Drugi jeziki so vsi jeziki razen italijanskega, madžarskega in srbohrvaškega.

Vir: Statistični urad RS

Med popisoma 1991 in 2002 se je zelo povečala pogostnost uporabe kombinacije slovenščine in madžarščine kot pogovornega jezika v družini. Tudi pogostnost uporabe kombinacije slovenščine in italijanščine je nekoliko večja. To povečanje pa ni omejeno samo na določene starostne razrede, temveč so spremembe v vseh starostih približno enake. To je verjetno posledica dejstva, da sta na območjih, kjer živita madžarska in italijanska narodna skupnost, poleg slovenščine uradna jezika še madžarščina in italijanščina, oziroma dejstva, "da si že od začetka avtohtoni etniji delita skupni teritorij bivanja in posledično (samoizraženo) skupno kulturo." (Sedmak, 2002)

Graf 10 prikazuje tudi pogostnost uporabe romskega in albanskega jezika kot pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu, ne pa tudi kombinacij teh dveh jezikov s slovenščino. Razlog je v majhnem številu takih oseb oziroma v zelo majhni pogostnosti te kombinacije med prebivalstvom Slovenije.

Ugotovitve povezane z zmanjševanjem pogostnosti uporabe »srbohrvaščine« kot pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu in povečevanju pogostnosti kombinacij slovenskega in italijanskega ter slovenskega in madžarskega jezika, so podobne izsledkom raziskave o etnično mešanih zakonskih zvezah na območju Slovenske Istre v zadnjih letih 20. stoletja. Slovensko-italijanski mešani zakoni v Slovenski Istri ohranjajo vsaj najpomembnejše elemente obeh kulturnih sistemov, to je obeh maternih jezikov, v medpartnerski in družinski komunikaciji, obenem pa italijanski jezik prenašajo tudi na potomce. V primeru zakonskih zvez med Slovenci in pripadniki drugih narodov nekdanje Jugoslavije pa je zaslediti tendenco k asimilaciji v dominantni, to je slovenski jezik, in k bolj ali manj izraženemu kulturnemu pluralizmu na ravni »ostalnih kulturnih elementov«. Moč asimilacijskih pritiskov, tako glede na materni jezik kot glede na »preostalo kulturo« pa je več kot očitna v primeru potomcev mešanih zakonov. Razloge je iskati v želji zapustiti imigrantski status, izogniti se morebitni etnični nestrpnosti in biti sprejet v okolju bivanja. (Sedmak, 2002)

5.2.2 Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu in materinščina

Pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu je za večino prebivalstva enak maternemu jeziku. V Sloveniji ta trditev velja predvsem za tiste, katerih materni jezik je slovenščina. Za sporazumevanje v družinskem krogu jih kar 99 % uporablja samo slovenščino, torej materinščino.

Za vse druge skupine prebivalstva je povezanost med maternim in pogovornim jezikom šibkejša. Osebe, katerih materni jezik ni slovenščina mnogo redkeje uporabljajo svoj materni jezik tudi kot pogovorni jezik v družini. Še najpogosteje ga uporabljajo osebe z madžarščino, romščino ali albanščino kot maternim jezikom (55–70 % leta 1991, 30–47 % leta 2002), zelo redko pa tisti, ki so kot svoj materni jezik navedli nemščino (10 %).

Prebivalstvo, katerega materni jezik ni slovenski, in ki za sporazumevanje v družinskem krogu ne uporablja materinščine, uporablja ali slovenščino, ali kombinacijo materinščine in slovenščine ali pa kak drug jezik oziroma kombinacijo jezikov. Uporaba slovenščine kot pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu je najpogostejša med tistimi, ki že dolgo živijo v Sloveniji (osebe z nemščino ali hrvaščino kot maternim jezikom), redkejša pa med tistimi, ki žive na območjih z uradno dvojezičnostjo (italijansko-slovensko, italijansko-madžarsko), in med Romi. Osebe z romščino kot maternim jezikom se v družinskem krogu le izjemoma sporazumevajo v slovenščini.

Leta 1991 je 65-80 % oseb, katerih materni jezik ni bila slovenščina, v domačem okolju uporabljalo ali svoj materni jezik ali pa slovenščino. Ostalih 20-30 % je uporabljalo kombinacije maternega jezika in slovenščine, v mnogo manjši meri pa tudi kake druge jezike oziroma kombinacije. Do leta 2002 se je delež prvih zmanjšal, drugih pa povečal. Leta 2002 je bila kombinacija materinščine in slovenščine najpogostejša med tistimi, katerih materni jezik je ali bosanščina ali srbsščina ali albanščina (tabela 42).

Tabela 43: Prebivalstvo, ki je za sporazumevanje v družini/gospodinjstvu uporabljalo materinščino, slovenščino ali kombinacijo obeh jezikov, Slovenija, popisa 1991 in 2002 %

Materni jezik (materni jezik = 100)	1991		2002		
	pogovorni jezik v družini je enak maternemu jeziku	pogovorni jezik v družini je slovenski jezik	pogovorni jezik v družini je enak maternemu jeziku	pogovorni jezik v družini je slovenski jezik	pogovorna jezika v družini sta materni jezik in slovenščina
Slovenski	98,6	98,6	98,7	98,7	98,7
Italijanski	45,6	19,6	31,1	30,7	35,1
Madžarski	62,1	13,4	46,4	19,1	31,6
Romski	70,5	9,2	39,4	9,2	...
Albanski	54,3	23,2	31,1	19,8	44,5
Hrvaški	18,5	62,4	6,0	69,4	22,4
Srbsko-hrvaški, hrvaško srbski	37,9	34,1	10,7	46,4	37,7
Makedonski	20,7	53,9	15,8	47,5	28,7
Nemški	8,9	72,6	10,7	61,5	23,3
Srbski	34,4	34,4	12,7	40,8	43,1
Bosanski ¹⁾	-	-	25,0	21,7	50,2

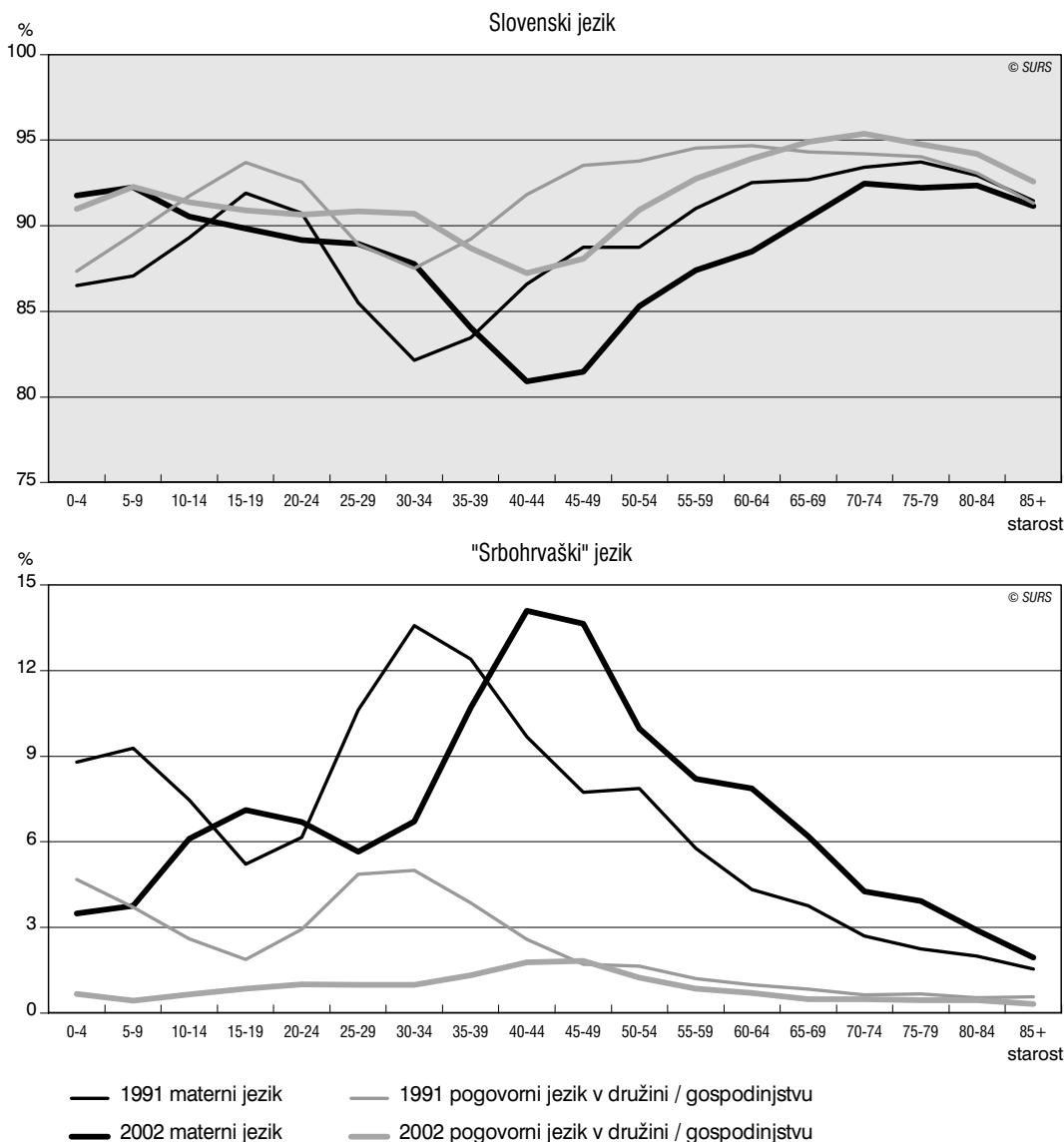
1) Tisti, ki so se v popisu 2002 opredelili za bosanski jezik so se v popisu 1991 večinoma za srbsko-hrvaškega, hrvaškega ali srbskega.

Vir: Statistični urad RS

Slovenščina in »srbohrvaščina«³²⁾ sta najpogostejša materna jezika prebivalstva Slovenije in, če ne upoštevamo jezikovnih kombinacij, tudi najpogostejša pogovorna jezika. Zato je na grafu 12 prikazana tudi njuna pogostnost po starosti njunih nosilcev, in sicer tako, da je mogoče primerjati pogostnost pojavljanja istega jezika kot maternega in kot pogovornega jezika v različnih starostnih obdobjih. Razlika med slovenščino kot maternim in slovenščino kot pogovornim jezikom v družini je največja v srednjih letih. Enako velja za »srbohrvaščino«, le da je kot pogovorni jezik v družini postala zelo redka.

32) V izrazu "srbohrvaščina" so združeni hrvaški, srbski, srbsko-hrvaški, hrvaško-srbski, leta 2002 pa še bosanski in bošnjaški jezik.

GRAF 11: Pogostnost oseb s slovenščino kot maternim in kot pogovornim jezikom ter pogostnost oseb s "srbohrvaščino" kot maternim in kot pogovornim jezikom, starostne skupine, Slovenija, popisa 1991 in 2002

5.2.3 Prekmurščina

Popis leta 1991 je bil glede jezikovnih vprašanj zelo poseben. Vseboval je tri jezikovna vprašanja (materni / pogovorni v družini / pogovorni v okolju), poleg tega pa je dal tudi informacijo o razširjenosti prekmurščine. Za prekmurščino kot pogovorni jezik v družini se je izreklo 25 597 oseb ali 1,5 % prebivalstva Slovenije, kot pogovorni jezik v okolju jo je uporabljalo 22 319 oseb, kot svoj materni jezik pa jo je navedlo le 1 159 oseb. (poglavje 3.2.1). Večina tistih, ki so navedli, da se v družini/gospodinjstvu sporazumevajo v prekmurskem jeziku, so kot materni jezik navedli slovenščino (94,2 %), preostali pa madžarščino (0,5 %), hrvaščino (0,8 %), srbohrvaščino (0,4 %), itd. Le 3,3 % ali 850 oseb je navedlo, da je bil njihov materni jezik prekmurski. Zdi se, da so nekateri izraz »pogovorni jezik« razumeli kot nasprotje knjižnega jezika. Le tako si lahko razložimo veliko razliko med številom tistih, ki imajo prekmurščino za svoj materni jezik, in številom tistih, ki jo imajo za pogovorni jezik v družini/gospodinjstvu. Razlika je 22-kratna.

Tabela 44: Prebivalstvo po pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu, po starosti, popis 1991

Starost (leta)	Skupaj	Pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu										drugi jeziki in kombinacije	neznano		
		slovenski	italijanski	madžarski	romski	albanski	"srbo-hrvaški"	make-donski	nemški	slovenski in "srbo-hrvaški"	slovenski in italijanski			slovenski in madžarski	slovenski in drugi jeziki
Skupaj	1913355	1751164	2111	5744	2065	2332	52904	1506	187	28891	3046	991	4988	8967	48459
0-4	118179	103213	52	176	298	265	5537	129	10	2239	142	49	410	731	4928
5-9	133273	119287	49	222	249	217	4936	126	11	3283	216	87	579	901	3110
10-14	147181	135040	73	300	280	144	3835	101	11	2917	237	63	506	851	2823
15-19	140899	132011	110	361	243	165	2642	76	10	1682	190	72	334	562	2441
20-24	139451	129088	97	325	196	229	4098	122	4	1447	160	52	233	559	2841
25-29	149429	132864	132	323	183	324	7273	180	12	2723	209	74	470	814	3848
30-34	151487	132573	99	330	154	299	7568	199	6	4042	267	105	671	1066	4108
35-39	155765	138975	108	393	133	195	6022	161	10	3767	255	84	594	1017	4051
40-44	135112	124072	94	359	88	154	3491	106	12	2206	204	59	378	670	3219
45-49	107003	100085	107	364	58	102	1834	72	12	1258	145	67	202	375	2322
50-54	110340	103478	180	401	63	75	1799	71	9	1114	193	39	149	348	2421
55-59	109243	103293	208	408	33	49	1321	53	7	786	196	48	134	295	2412
60-64	101852	96429	234	453	29	47	1003	34	15	594	203	57	109	283	2362
65-69	80744	76151	200	445	16	26	678	30	15	432	202	53	83	227	2186
70-74	43247	40744	107	281	17	14	271	16	9	187	88	33	50	90	1340
75-79	44543	41888	112	297	6	5	298	11	12	111	67	29	31	90	1586
80-84	29884	27822	91	210	7	8	159	9	10	60	40	16	32	53	1367
85+	15131	13817	48	93	1	4	85	9	6	27	28	3	17	24	969
Neznano	592	334	10	3	11	10	54	1	6	16	4	1	6	11	125
Skupaj	1964036	1789460	1488	3771	1630	2296	19489	780	330	65497	4484	3910	14096	3496	53309
0-4	88183	80243	31	84	275	218	598	21	11	2110	213	152	993	134	3100
5-9	96174	88760	38	121	198	151	415	8	8	2617	200	194	1094	138	2232
10-14	115810	105818	43	123	159	104	760	7	13	4879	232	236	1066	144	2226
15-19	130029	118205	41	151	149	139	1103	34	16	6197	258	275	993	191	2277
20-24	147687	133891	65	216	144	215	1491	95	13	5680	323	300	1220	245	3789
25-29	144977	131740	69	195	133	259	1445	109	17	3648	284	272	1263	302	5241
30-34	140612	127524	72	171	130	299	1393	119	20	3865	292	297	1225	237	4968
35-39	153518	136147	104	217	103	273	2034	74	15	7290	315	276	1218	288	5164
40-44	152142	132726	91	237	91	232	2702	89	14	9286	306	307	1096	295	4670
45-49	158611	139714	94	296	75	143	2878	106	18	8567	400	326	996	334	4664
50-54	138542	125966	87	276	59	112	1709	52	43	4493	318	287	885	261	3994
55-59	105161	97533	88	278	38	70	894	35	33	2248	204	269	611	182	2678
60-64	103609	97320	148	303	31	30	730	11	39	1820	268	185	490	165	2069
65-69	95550	90686	139	314	21	23	473	13	30	1217	220	158	393	199	1664
70-74	83473	79616	146	294	16	x	396	x	15	734	260	172	240	139	1427
75-79	59388	56285	124	234	5	8	268	3	15	556	215	129	171	138	1237
80-84	29224	27525	62	162	x	x	130	x	5	192	109	52	83	x	833
85+	21346	19761	46	99	x	3	70	0	5	98	67	23	59	x	1076

Vir: Statistični urad RS

Tabela 45: Prebivalstvo, ki kot pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu uporablja "srbohrvaščino" ali kombinacijo slovenščine in "srbohrvaščine", starostne skupine, Slovenija, popis 1991

Starost (leta)	"srbohrvaški" jezik ¹⁾				slovenski in "srbohrvaški" jezik ²⁾			
	skupaj	hrvaški	hrvaško-srbski in srbsko-hrvaški	srbski	skupaj	slovenski in hrvaški	slovenski in srbski	slovenski in hrvaško-srbski ali srbsko-hrvaški
Skupaj	52904	10455	35524	6925	28891	10190	5119	13582
0-4	5537	941	3941	655	2239	702	356	1181
5-9	4936	815	3527	594	3283	924	597	1762
10-14	3835	599	2669	567	2917	881	578	1458
15-19	2642	499	1790	353	1682	593	305	784
20-24	4098	817	2840	441	1447	528	228	691
25-29	7273	1344	5145	784	2723	1022	379	1322
30-34	7568	1306	5299	963	4042	1303	680	2059
35-39	6022	1089	4019	914	3767	1197	720	1850
40-44	3491	711	2254	526	2206	797	453	956
45-49	1834	454	1099	281	1258	540	233	485
50-54	1799	461	1059	279	1114	482	224	408
55-59	1321	418	708	195	786	412	145	229
60-64	1003	331	513	159	594	304	93	197
65-69	678	259	313	106	432	237	74	121
70-74	271	123	120	28	187	124	27	36
75-79	298	150	108	40	111	74	11	26
80-84	159	86	52	21	60	42	8	10
85+	85	41	35	9	27	20	6	1
Neznano	54	11	33	10	16	8	2	6

1) V izrazu "srbohrvaški" jezik so združeni hrvaški, hrvaško-srbski, srbsko-hrvaški in srbski jezik. Obsežnejše pojasnilo v poglavju 5.1.

2) Zapovrstje jezikov nima vsebinskega pomena.

Vir: Statistični urad RS

Tabela 46: Prebivalstvo, ki kot pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu uporablja "srbohrvaščino" ali kombinacijo slovenščine in "srbohrvaščine", starostne skupine, Slovenija, popis 2002

Starost (leta)	Pogovorni jezik v družini oziroma gospodinjstvu											
	"srbohrvaški" jezik ¹⁾						slovenski in "srbohrvaški" jezik ²⁾					
	skupaj	bosanski	bošnjaški	hrvaški	srbski	hrvaško-srbski in srbsko-hrvaški	skupaj	slovenski in bosanski	slovenski in bošnjaški	slovenski in hrvaški	slovenski in srbski	slovenski in hrvaško-srbski, srbski, srbsko-hrvaški)
Skupaj	19489	5864	1227	3697	4286	4415	65497	13377	3964	15817	15704	16635
0-4	598	217	46	103	96	136	2110	613	175	419	382	521
5-9	415	130	26	104	66	89	2617	682	202	640	513	580
10-14	760	221	55	161	129	194	4879	1176	327	1031	1066	1279
15-19	1103	315	73	191	240	284	6197	1430	391	1178	1532	1666
20-24	1491	473	97	237	337	347	5680	1235	363	1163	1458	1461
25-29	1445	589	83	204	307	262	3648	861	290	803	841	853
30-34	1393	537	87	221	263	285	3865	967	248	940	765	945
35-39	2034	692	134	341	401	466	7290	1684	459	1726	1406	2015
40-44	2702	901	178	425	557	641	9286	1988	575	2065	2100	2558
45-49	2878	803	196	492	718	669	8567	1492	501	1938	2347	2289
50-54	1709	427	101	347	458	376	4493	609	223	1204	1377	1080
55-59	894	217	53	203	223	198	2248	306	97	747	636	462
60-64	730	156	40	169	198	167	1820	187	57	609	556	411
65-69	473	81	26	133	123	110	1217	85	38	533	322	239
70-74	396	47	20	168	84	77	734	43	8	359	190	134
75-79	268	30	7	115	53	63	556	x	x	289	152	94
80-84	130	x	x	47	25	31	192	x	x	118	38	30
85+	70	x	x	36	8	20	98	x	x	55	23	18

1) V izrazu "srbohrvaški" jezik so združeni bosanski, bošnjaški, hrvaški, hrvaško-srbski, srbski in srbsko-hrvaški jezik. Za črnogorski jezik kot pogovorni jezik v družini se je odločilo zelo majhno število oseb, zato so bile v dokumentacijskih tabelah SURS-a vključene v skupino "drugi jeziki."

2) Zapovrstje jezikov nima vsebinskega pomena.

Vir: Statistični urad RS

5.3 POGOVORNI JEZIK V OKOLJU

Slovenski jezik se je kot jezik javne rabe uveljavljal popstopoma, najprej v leposlovju in molitvah, najkasneje pa v vojski. Ustava SFRJ iz leta 1974 je določala, da so v SFRJ v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu z ustavo in zakonom. Ustava SRS iz istega leta je določala poslovanje v slovenščini za vse državne in druge organe, samoupravne organizacije, skupnosti in posameznike, ki so opravljali družbeno službo na območju SRS. Na območjih italijanske in madžarske narodne skupnosti sta bila uradna jezika tudi italijanščina in madžarščina. Po ustavi RS iz leta 1991 je uradni jezik v Sloveniji slovenščina. Na območjih, kjer živi italijanska in madžarska narodna skupnost, sta poleg slovenščine uradna jezika tudi italijanščina in madžarščina. Ta območja so v sedanjih občinah Koper/Capodistria, Izola/Isola, Piran/Pirano; Dobrovnik/Dobronak, Hodoš/Hodos in Lendava/Lendva.

V popisu 1991 je bilo prvič in doslej tudi zadnjič postavljeno vprašanje o pogovornem jeziku v okolju, to je jeziku, v katerem se oseba sporazumeva na delovnem mestu, v trgovini, v uradu, v ambulanti itd. Možnih je bilo več odgovorov.

Velika večina prebivalstva Slovenije (93,2 %) je za sporazumevanje z okoljem zunaj doma uporabljala samo slovenščino. Če k slovenščini prištejemo še tiste, ki so izjavili, da se v okolju sporazumevajo v prekmurščini, se delež poveča na 94,4 %³³⁾.

Tisti, ki se niso sporazumevali samo v slovenščini, so najpogosteje uporabljali kombinacijo slovenskega in »srbskohrvaškega« jezika ali pa samo »srbskohrvaški« jezik. Te osebe so predstavljale 2 % prebivalstva Slovenije.

Prej omenjenim po pogostnosti sledijo tisti, ki zunaj doma uporabljajo slovenski in italijanski jezik, nato slovenski in madžarski jezik itd. (Tabela 48). Pogostnost uporabe slovenskega in madžarskega ter slovenskega in italijanskega jezika je večja kot pogostnost uporabe samo madžarskega ali samo italijanskega jezika. To še posebej velja za kombinacijo slovenskega in italijanskega jezika. Število tistih, ki uporabljajo kombinacijo slovenskega in italijanskega jezika, je dvakrat večje od števila prebivalstva z italijanskim maternim jezikom. Število tistih, ki uporabljajo kombinacijo slovenskega in madžarskega jezika, pa je trikrat manjše od števila oseb z madžarščino kot maternim jezikom.

Tabela 47: Pogovorni jezik v okolju, Slovenija, popis 1991

Jezik ali kombinacija jezikov	Število	%
Skupaj	1 913 355	100
Slovenski	1 806 110	94,4
»Srbohrvaški«	16 361	0,9
Slovenski in »srbohrvaški«	21 692	1,1
Slovenski in italijanski	6 145	0,3
Slovenski in madžarski	2 931	0,2
Drugi jeziki in kombinacije med njimi	16 947	0,9
Neznano	43 169	2,3
»Srbohrvaški«	16 361	100
Hrvaški	3 683	22,5
Srbski	1 954	11,9
Srbsko-hrvaški in hrvaško-srbski	10 724	65,5
Slovenski in »srbohrvaški«	21 692	100
Slovenski in hrvaški	6 718	30,9
Slovenski in srbski	3 854	17,8
Slovenski in srbsko-hrvaški, slovenski in hrvaško-srbski	11 120	51,3

Vir: Statistični urad RS

33) Za prekmurščino kot pogovorni jezik se je odločilo 36 % prebivalstva upravne enote Murska Sobota in 2 % prebivalstva upravne enote Lendava/Lendva.

Slovenščina je skoraj izključni jezik sporazumevanja zunaj doma v upravni enoti Mozirje in Trebnje, uporaba slovenščine v kombinaciji z drugim jezikom ali pa uporaba samo neslovenskih jezikov pa je najpogostejša v primorju (upravne enote Piran/Pirano, Izola/Isola, Koper/Capodistria) in v upravni enoti Jesenice. Čeprav je bilo v primorju število tistih, ki so za sporazumevanje z okoljem uporabljali slovenščino in italijanščino, razmeroma veliko, pa je bil delež tistih, ki so uporabljali srbsko-hrvaški, hrvaški ali srbski jezik ter kombinacijo teh s slovenščino, še višji. Lahko bi rekli, da je bila dejanska dvojezičnost pogostejša od uradne.

Pogostnost uporabe nekega jezika je odvisna od zakonodaje, jezikovnega znanja in prilagodljivosti tako domačega kot priseljenega prebivalstva. Večina v Slovenijo priseljenega prebivalstva izhaja iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Njihov materni jezik je bil leta 1991 pretežno »srbohrvaški« (srbsko-hrvaški, hrvaško-srbski, hrvaški, srbski), makedonski, albanski. »Srbohrvaški«, makedonski in slovenski jezik sodijo v isto južnoslovansko jezikovno družino, zato je sporazumevanje med pripadniki teh jezikovnih skupin lažje in s tem nujnost učenja jezika novega okolja manjša. Poleg tega je imela »srbohrvaščina« kljub deklarirani enakopravnosti jezikov, posebno mesto, saj so otroci v Sloveniji prejeli osnovno znanje srbohrvaščine v osnovni šoli, mladeniči so se z njim srečali pri služenju vojaškega roka³⁴). Albanski jezik je samostojen indoevropski jezik, morda naslednik ilirskega in nima s slovenščino skoraj nič skupnega. Zato je za priseljene, ki govore albanski jezik, učenje slovenščine večja nuja kot za tiste, ki govore »srbohrvaški« ali kateri drug slovanski jezik. To so pokazali tudi podatki popisa 1991 (tabela 49). Iz tabele, ki prikazuje kombinacijo pogovornega jezika v družini/gospodinjstvu in pogovornega jezika v okolju za rojene zunaj Slovenije, razberemo, da je delež tistih, ki se z okoljem sporazumevajo v slovenščini, največji med tistimi, ki doma govorijo albansko ali makedonsko. Makedonščina je sicer slovanski jezik, vendar Slovincem neprimerno manj poznan kot »srbohrvaški«, hrvaški ali srbski.

Tudi italijanski in madžarski jezik sta zelo različna od slovenskega. Ker pa je njuna uporaba vezana na skrajno zahodni in skrajno vzhodni del Slovenije, to sta dela, kjer je uzakonjena dvojezičnost (slovensko-italijanska, slovensko-madžarska), je delež tistih, ki pri sporazumevanju z okolico uporabljajo slovenščino, doma pa govorijo italijanščino ali madžarščino, majhen: 15 % oziroma 25 %. Drugi uporabljajo ali italijanščino oziroma madžarščino ali pa kombinacijo enega ali drugega s slovenščino. Tisti, ki že doma uporabljajo kombinacijo slovenskega in italijanskega ali slovenskega in madžarskega jezika, pa so se z okoljem sporazumevali pretežno v kombinaciji teh dveh jezikov.

Tabela 48: Rojeni v tujini po pogovornem jeziku v družini in v okolju, Slovenija, popis 1991

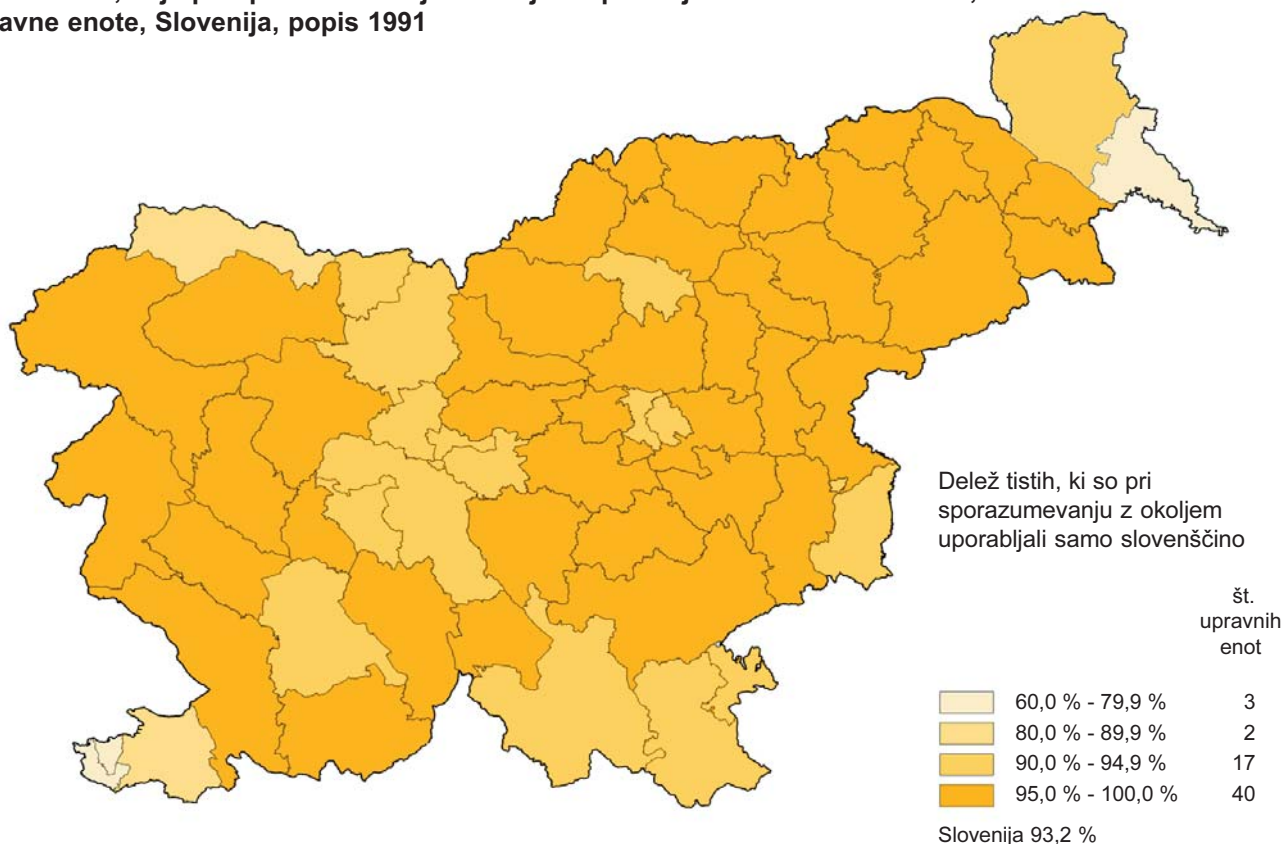
Pogovorni jezik v družini ¹⁾	Število	Pogovorni jezik v okolju					
		slovenski	albanski	»srbohrvaški«	slovenski in srbohrvaški	drugi jeziki in kombinacije	neznan
(pogovorni jezik v družini = 100)							
Skupaj	170 530	76,0	0,2	6,4	9,0	4,9	3,5
Slovenski	94 445	97,7	0,0	0,3	0,9	0,8	0,3
Albanski	1 742	63,2	14,9	4,4	2,8	12,5	2,2
»Srbohrvaški«	37 209	52,9	0,0	26,7	8,8	9,8	1,8
Slovenski in »srbohrvaški«	18 476	50,0	0,0	1,2	47,3	1,1	0,4
Drugi jeziki in kombinacije	10 952	45,8	0,0	2,6	3,2	46,6	1,8
Neznan	7 706	29,7	0,1	2,2	2,6	2,8	62,6

1) Jezik ali kombinacije jezikov, ki ga/jih govori najmanj 1000 oseb.

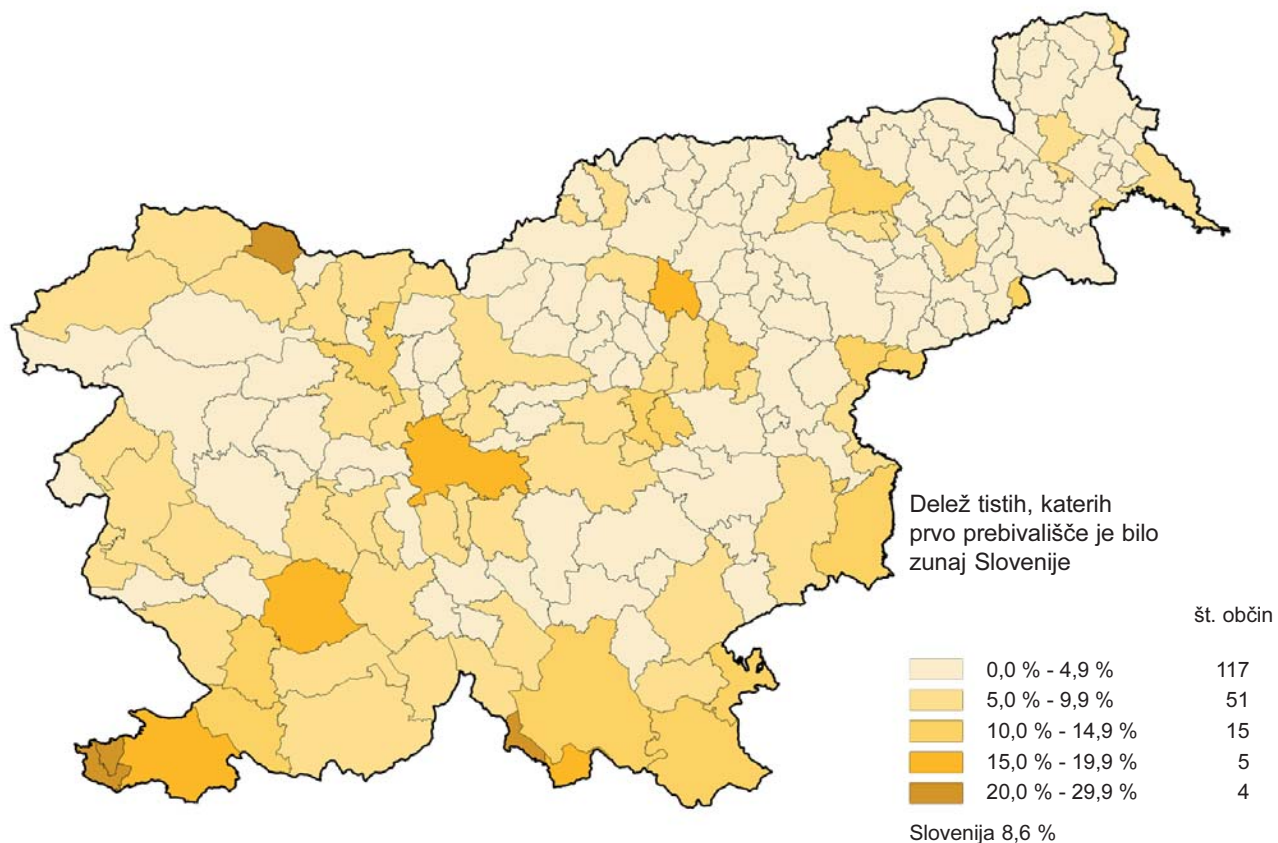
Vir: Statistični urad RS

34) Do leta 1991 so otroci v Sloveniji prejeli osnove srbohrvaščine v osnovni šoli. Na nekaterih osnovnih šolah so obstajali srbohrvaški oddelki. Srbohrvaščina je bila jezik zvezne administracije, vojske, diplomacije.

Prebivalstvo, ki je pri sporazumevanju z okoljem uporabljalo samo slovenščino, upravne enote, Slovenija, popis 1991

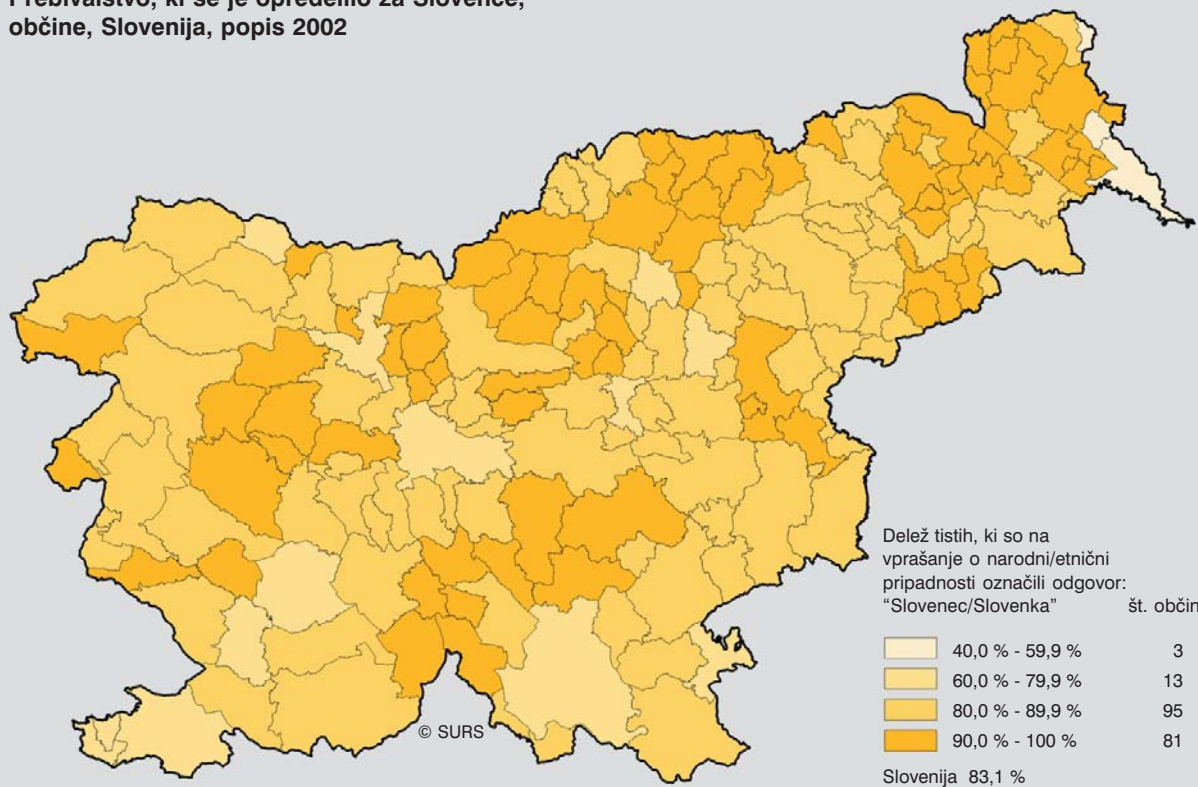

Prebivalstvo, rojeno v tujini, občine, Slovenija, popis 2002

6. NARODNA SESTAVA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Prebivalstvo, ki se je opredelilo za Slovence,
občine, Slovenija, popis 2002

Konec 19. in v začetku 20. stoletja so se Slovenci uveljavili kot popolnoma razvit narod z razvito kulturo in izoblikovanim jezikom, s književniki, političnimi organizatorji in ideologi, strankami in strujami, parlamentarnim slovenskim jezikom, gospodarskimi društvi in političnimi organizacijami ter z bogatim političnim življenjem. »Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin« (1853) Petra Kozlerja z natančno včrtano slovensko narodnostno mejo je bil še 100 let opora slovenskemu narodnemu gibanju in zahtevam po Zedinjeni Sloveniji. (Grafenauer, Prunk, 1993)

Slovenci so za glavni integrativni kriterij svoje narodnosti uveljavili jezik ter na tej podlagi opredeljevali svoje etnično bistvo (zlasti obseg etničnega ozemlja). Kot nacionalno-konstitutivna tradicija so se uveljavili zgodovinski dogodki, povezani s slovenskim jezikom. Doživljanje slovenske etnične identitete kot pojava regionalnega ali prehodnega pomena se je občasno uveljavilo le v ožjih krogih kulturnih in političnih elit. (Grafenauer, Prunk, 1993)

Do leta 1948 so bili podatki o jezikovni sestavi, pridobljeni s popisi prebivalstva, edina uradna statistika, na osnovi katere je bilo mogoče sklepati o narodni sestavi. Za obdobje avstrijskih popisov od 1880, ko je bilo prvič zastavljeno vprašanje o občevalnem jeziku, pa do zadnjega popisa leta 1910, je ocene narodne sestave stalnega prebivalstva na sedanjem ozemlju Slovenije na osnovi podatkov o občevalnem jeziku izdelal dr. Živko Šifrer. Njegove izračune povzemamo v tabeli 50.

Tabela 49: Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1880–1910 (%)

Leto	Prebivalstvo	Nardna pripadnost				
		Slovenci	Nemci	Madžari	Italijani	Drugi
1880	1 172 918	89,1	7,0	1,1	2,0	0,8
1890	1 223 439	88,9	7,2	1,2	2,2	0,5
1900	1 254 708	88,7	7,3	1,4	2,3	0,3
1910	1 291 913	87,6	8,1	1,6	2,4	0,3

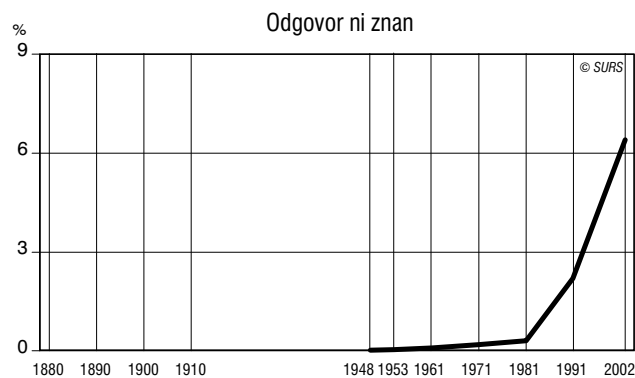
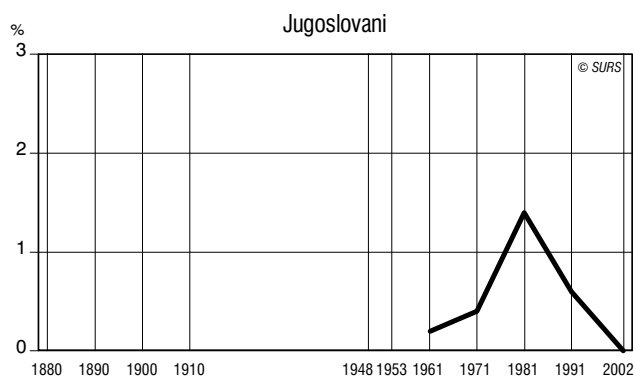
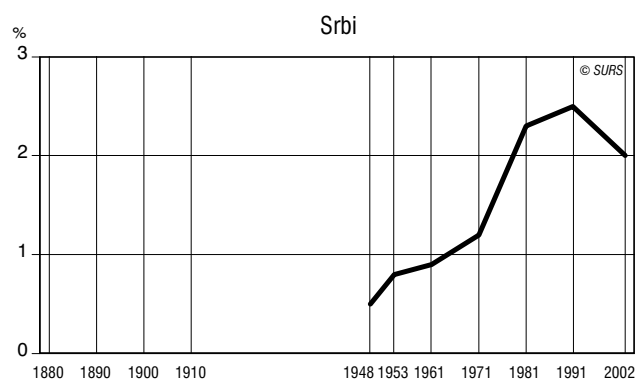
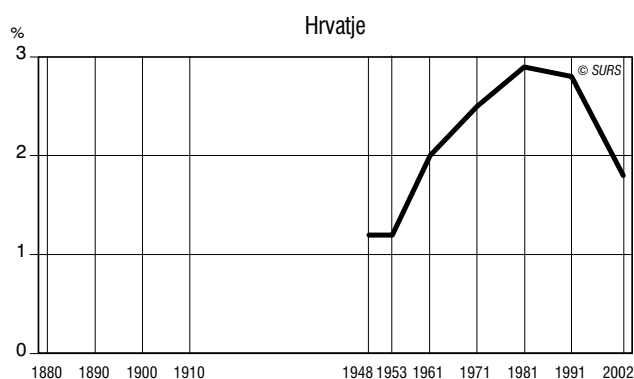
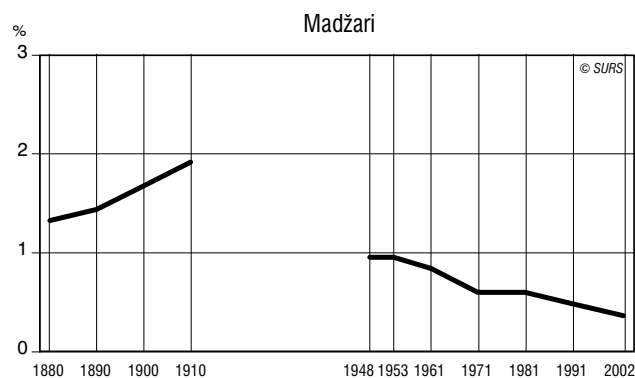
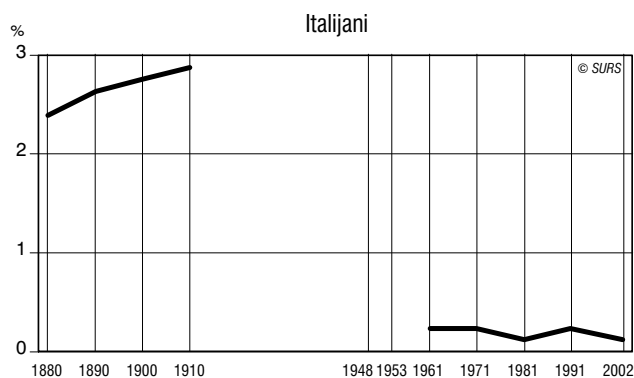
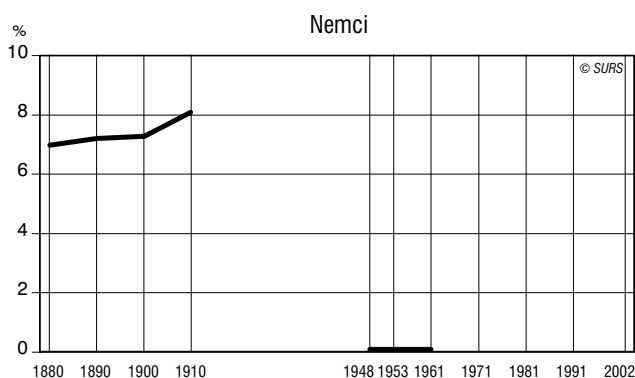
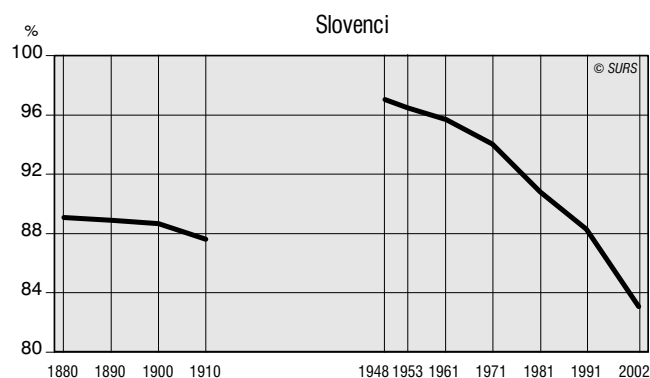
Vir: Šifrer: Narodnostni sestav ozemlja LRS v času do ustanovitve Jugoslavije po prvi svetovni vojni, Prikazi in študije II (11), Zavod za statistiko, Ljubljana 1956

Iz tabele izhaja, da je bilo naraščanje števila Slovencev počasnejše od drugih narodov. Šifrer to dejstvo razlaga takole: »Znano je, da je bilo v teh letih s slovenskega ozemlja veliko izseljevanje, zlasti s podeželja, ki je bilo naseljeno skoro izključno s slovenskim življenjem razen v Prekmurju. Zato je izseljevanje prizadelo slovensko prebivalstvo v večji meri kot druge narodnosti. Vendar pa to ni edini razlog za razlago počasnejšega razvoja slovenskega naroda; v tem primeru bi morale druge narodnosti rasti v skladu z naravnim prirastom, njihov porast pa je hitrejši«. (Šifrer, 1956).

Iz približnih orientacijskih podatkov o naravnem gibanju prebivalstva na slovenskem ozemlju v obdobju od 1880 do 1910 je Šifrer tudi zaključil, »da je bil razvoj drugih narodnosti razen Slovencev mnogo hitrejši kot naravni prirast prebivalstva, kar daje pri dejstvu, da je bilo priseljevanje minimalno, verjetnost da se je povečalo število pripadnikov drugih narodnosti zaradi asimilacije slovenskega prebivalstva ali pa netočnosti pri popisih, kajti populacijski pogoji za biološki razvoj so na istem ozemlju za vse prebivalstvo približno enaki«.

Z letom 1910 se konča serija avstrijskih popisov. Sledi sedemintridesletno obdobje brez podatkov ali ocen o narodni sestavi prebivalstva Slovenije. Jugoslovanska popisa leta 1921 in 1931 ne dajeta možnosti niti za približne ocene narodne sestave. V popisu leta 1931 je bilo vprašanje o narodni pripadnosti sicer zastavljeno, a so navodila predvidevala, da pripadniki jugoslovanskih narodov lahko kot odgovor vpišejo samo »jugoslovanska«. Podatki tudi niso bili objavljeni, verjetno tudi obdelani ne. »Taka rešitev je bila odraz narodnostne politike, ki so jo izvajali vladajoči krogi tedanje Jugoslavije« je v zvezi z vprašanjem o narodni pripadnosti v popisu leta 1931 zapisal/a avtor/ica uvodnih pojasnil v prvo knjigo podatkov popisa prebivalstva leta 1953.

GRAF 12: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1880–2002

Italija, v katero je v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno sodil velik del slovenskega ozemlja, je izpeljala tri popise, leta 1921, 1931 in 1936, vendar njihova vsebina ni bila taka, da bi rezultati mogočili sklepanje o narodni sestavi prebivalstva.

Šele z letom 1948 se začenja neprekinjena vrsta primerljivih podatkov o narodni sestavi prebivalstva. Res da klasifikacije narodno neopredeljenih do leta 1971 niso popolnoma primerljive, tudi v zvezi z Muslimani je nekaj težav, vendar njihovo število v Sloveniji ni tolikšno, da bi oviralo analizo sprememb narodne sestave.

Graf 12 prikazuje deleže tistih narodov, ki so v obdobju od 1880 do 2002 vsaj enkrat presegli enoodstotni delež v prebivalstvu Slovenije. Osnovna informacija, ki izhaja iz grafa je, da se je delež Slovencev zniževal tako pred prvo kot tudi po drugi svetovni vojni; v Avstro-Ogrski na račun severnih, v Jugoslaviji pa na račun južnih sosedov. Največjo spremembo je prinesla druga svetovna vojna.

6.1 SPREMEMBE V OBDOBJU 1948 – 2002

Ustava Republike Slovenije zagotavlja posebne pravice avtohtonim italijanski in madžarski narodni skupnosti ter romski skupnosti. Zato je vrstni red prikazovanja v tabelah o narodni sestavi prebivalstva, ki jih objavlja Statistični urad Republike Slovenije, tak, da se začenja s Slovenci, sledijo Italijani, Madžari, Romi, nato pa pripadniki vseh preostalih narodov po abecednem vrstnem redu. V naši analizi se bomo temu redu odrekli, če bomo presodili, da je to iz vsebinskih razlogov potrebno.

Slovenija je narodno zelo homogena država. Čeprav se delež tistih, ki se opredeljujejo za Slovence, vse opazovano obdobje zmanjšuje, je leta 2002 še vedno dosegal 83,1 %. To je 4,5 odstotne točke manj kot leta 1910 (87,6 %). Istega leta, to je leta 2002, so poleg Slovencev še trije narodi presegli enoodstotni delež v prebivalstvu Slovenije: Hrvati, Muslimani in Srbi. Deleži vseh ostalih narodov so bili nižji od 1 %.

Delež Slovencev se znižuje v vseh starostih - najmanj med starimi in najbolj med mladimi. Že leta 1948, ko je delež Slovencev dosegal še 97 %, je med dvajsetletniki (20–29 let) znašal le 93,5 %. Do leta 1953 se je ta delež v skoraj nespremenjeni vrednosti premaknil v pet let višji starostni razred, obenem pa se je znižal delež Slovencev med najmlajšimi. Iz tega sklepamo, da se je določeno število mladih, ki po narodni pripadnosti niso bili Slovenci, v Slovenijo priselilo že pred letom 1948 in da so si nekateri med njimi v Sloveniji ustvarili družine.

Med neslovenskim prebivalstvom so bili leta 1948 najštevilnejši Hrvati (16 tisoč), Madžari (11 tisoč) in Srbi (7 tisoč). Starostna sestava Madžarov je bila zelo podobna starostni sestavi Slovencev. Starostna sestava Hrvatov in zlasti Srbov pa je bila drugačna, značilna za tiste, ki se selijo; starih 20–24 let je bilo 44 % vseh Srbov in 18 % vseh Hrvatov. Navzočnost Hrvatov na ozemlju Slovenije je bila mnogo daljša od navzočnosti Srbov, kar je glede na bližino in dolžino slovensko-hrvaške meje seveda pričakovano. Zato starostna sestava Hrvatov ni tako izrazito selitvena. Petina Hrvatov je bila kmetovalcev.

Do leta 1953, to je v petih letih, se je velikostni vrstni red neslovenskih narodov spremenil. Še vedno so bili najštevilčnejši Hrvati, število Madžarov in Srbov pa se je izenačilo. Število Srbov se je povečalo za polovico. In skoraj vsi (90 %) so bili moški. Enako visok delež moških kot med Srbi je bil tudi med Makedonci in Črnogorci. Tudi med Hrvati je bilo več moških kot žensk, vendar razlika ni bila tako velika.

Pojasnilo za tako izrazito neravnovesje med spoloma pri Srbih, Makedoncih in Črnogorcih najdemo v popisni tabeli, ki prikazuje kombinacijo narodne pripadnosti, spola in poklica. Iz nje razberemo, da je več kot polovica ekonomsko aktivnih Srbov, Makedoncev in Črnogorcev opravljala poklice, ki so bili uvrščeni v poklicno skupino »varstvo in usluge«. Ta skupina se je pozneje preimenovala v »osebe družbenega varstva«. Vanjo so bili uvrščani (tudi) poklicni pripadniki vojske in policije (Popis, 1959). Nova država je utrjevala svojo vojaško in politično moč in bila pri tem, vsaj v Sloveniji, narodno selektivna. Med ekonomsko aktivnimi Slovenci sta bila v to poklicno skupino uvrščena le 2,7 % prebivalstva.

Ob popisu leta 1961 so bili poleg Slovencev še vedno najštevilčnejši Hrvati, sledili so jim Srbi, Madžari pa so s

tretjega zdrknili na četrto mesto. V obdobju med popisoma 1953 in 1961 se je število Hrvatov tako povečalo (za 76 %), da so že skoraj dosegli dvo odstotni delež v celotnem prebivalstvu Slovenije. Povečalo se je tudi število Srbov, vendar znatno manj, za 23 %. Pripadniki drugih neavtohtonih narodov so bili še maloštevilni, le Črnogorcev in Makedoncev je bilo več kot 1000. Deset let kasneje so se jim pridružili še Muslimani in Albanci.

Podatki popisa 1961 o narodni sestavi prebivalstva so bili prikazani tudi ločeno, za vzhodno in zahodno Slovenijo posebej.³⁵⁾ Delež Slovencev je bil večji v vzhodni Sloveniji, deleži Hrvatov, Srbov, Makedoncev, Črnogorcev, Muslimanov in Jugoslovanov pa v zahodni Sloveniji, kamor je sodila tudi Ljubljana. Večja pogostnost priseljevanja v zahodno Slovenijo je bila sprva povezana s strateškim položajem Slovenije v okviru nekdanje Jugoslavije (bližina zahodne meje), pozneje pa s hitejšim gospodarskim razvojem. Priseljenci so se naseljevali v mestih in industrijskih središčih, ker je bila tam možnost zaposlitve največja.

Do leta 1971 se vrstni red prvih treh najštevilčnejših narodov na ozemlju Slovenije ni spremenil: Slovenci, Hrvati, Srbi. Na četrtem mestu pa so Madžare zamenjali narodno neopredeljeni. Ta vrstni red je ostal nespremenjen do leta 1991, ko je število Muslimanov preseгло število narodno neopredeljenih. Če nekdanja Jugoslavija ne bi razpadla, bi ta vrstni red verjetno ostal nespremenjen tudi še v letu 2002.

Politične spremembe na območju nekdanje Jugoslavije v začetku 90. let so neposredno (ods seljevanje vojaškega osebja) in posredno (nastanek države Bosne in Hercegovine kot države treh narodov, Bošnjakov, Hrvatov in Srbov) vplivale na spremembe v narodni sestavi prebivalstva Slovenije leta 2002. Zmanjšalo se je število Srbov, Hrvatov, Muslimanov, skoraj podvojilo pa se je število Albancev. Bošnjaki so postali za Slovenci, Srbi in Hrvati četrti najštevilčnejši narod na ozemlju Slovenije. Za Bošnjake so se opredeljevali predvsem tisti, ki so se pred tem za Muslimane. Spremembe opredelitev med popisoma 1991 in 2002 so natančneje opisane v poglavju 7.

Graf 13 prikazuje spremembe v pogostnosti posameznih narodov v obdobju od leta 1948 do 2002. Le za Italijane se prikaz prične šele z letom 1961. Ne zato, ker za popisa 1948 in 1953 ne bi bilo podatkov, temveč zato, ker omenjena popisa nista zajela območij, kjer živi večina Italijanov v Sloveniji.

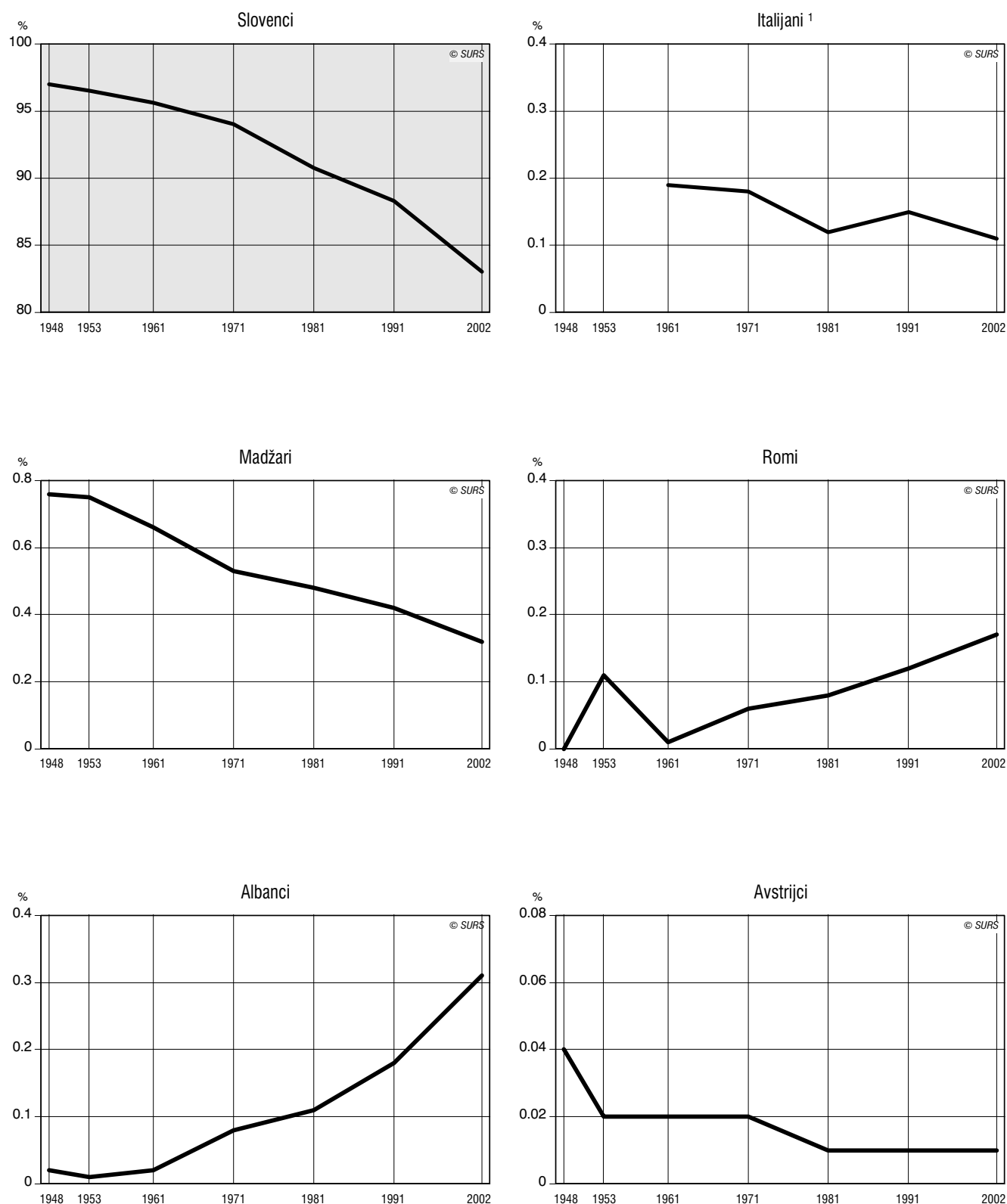
Krivulja, ki na istem grafu ponazarja pogostnost Romov, sprva močno niha. To nihanje zelo verjetno ni odraz dejanskega stanja. Leta 2002 se je za Rome opredelilo 3246 oseb, kar je največ doslej. Ta vrednost pa je še vedno pol manjša od tiste, ki jo navajajo centri za socialno delo. Po njihovih podatkih »na območjih z večjo koncentracijo romskega prebivalstva živi okrog 6000-6500 Romov«. (Štrukelj et al, 1996)

Odgovarjanje na vprašanje o narodni pripadnosti vse od leta 1971 dalje ni bilo obvezno. Ta prostovoljnost odločitev se je odražala v številu oseb, za katere je narodna pripadnost ostala neznana. Med letoma 1971 in 1981 se je njihovo število podvojilo, med letoma 1981 in 1991 posmerilo in med letoma 1991 in 2002 početrilo. Tako je ta skupina - odgovor "ne želim odgovoriti in neznan odgovor - leta 2002 postala druga najštevilčnejša skupina v klasifikaciji narodnih pripadnosti. Predstavljala je 9 % prebivalstva Slovenije.

Če povedano strnemo v nekaj stavkov, bi se lahko glasili takole: V obdobju od konca druge svetovne vojne do osamosvojitve so se večali deleži vseh narodov z več kot 1000 pripadniki, razen Slovencev, Madžarov in Italijanov. Zelo hitro se je povečeval tudi delež narodno neopredeljenih in proti koncu obdobja tudi delež oseb z neznano narodno pripadnostjo. Prvo desetletje samostojnosti je prineslo nekaj sprememb: z izjemo Albancev se delež pripadnikov tistih narodov, ki živijo na ozemlju nekdanje Jugoslavije, ni več povečeval, delež Slovencev, Madžarov in Italijanov pa se je kljub temu znižal. Razlog za to je v izrednem povečanju deleža tistih, ki so se označili kot narodno neopredeljeni, ali niso želeli odgovarjati, ali zanje odgovorov ni bilo mogoče pridobiti. Če bi ta delež ostal enak kot leta 1991, delež Slovencev v letu 2002 skoraj gotovo ne bi bil nižji kot leta 1991.

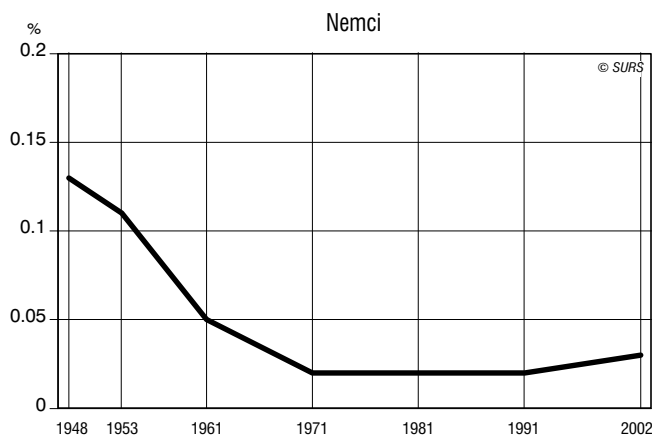
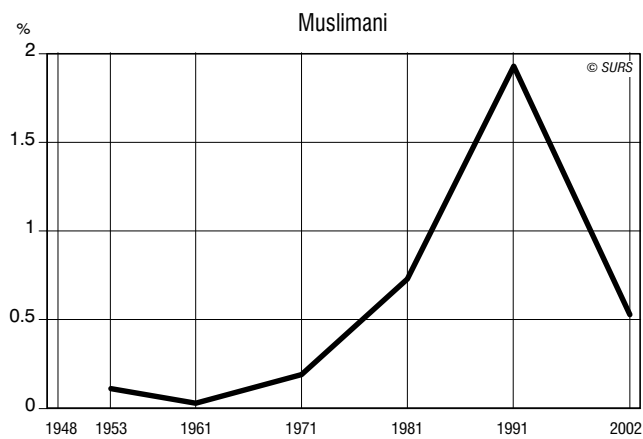
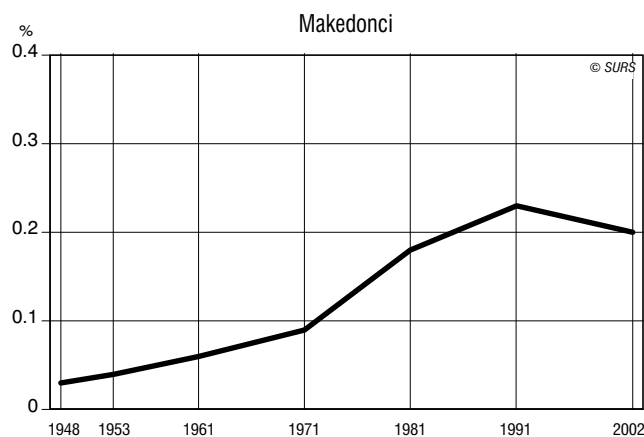
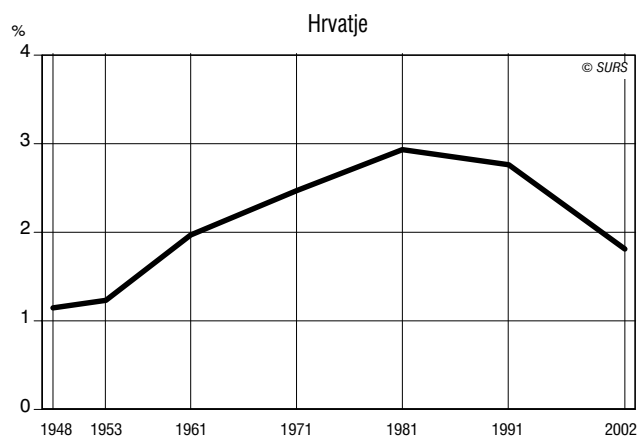
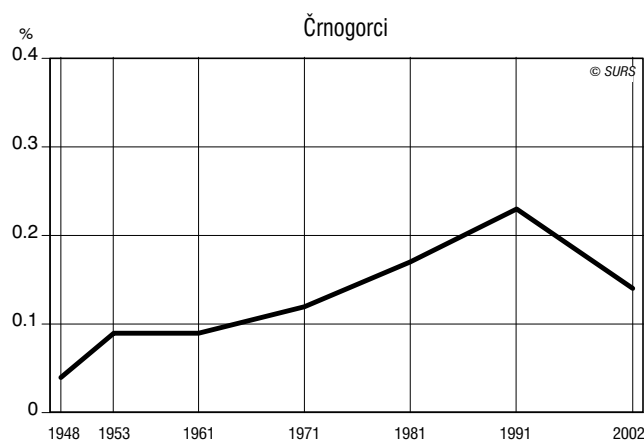
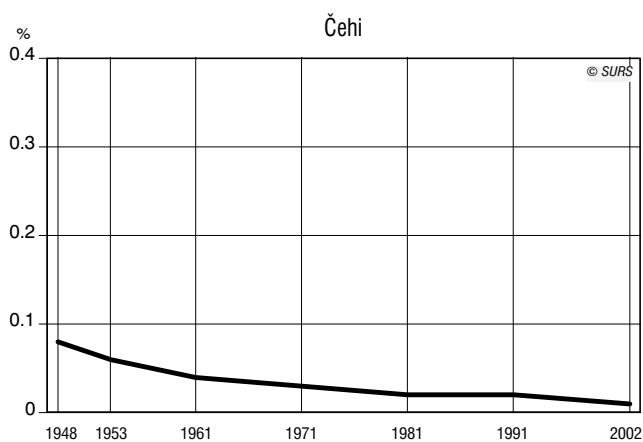
35) Jugoslavija je bila razdeljena na t. i. demografske rajone prve in druge stopnje. Slovenija je bila razdeljena na dva rajona prve stopnje, zahodna in vzhodna Slovenija, ter sedem rajonov druge stopnje.

GRAF 13: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1848–2002

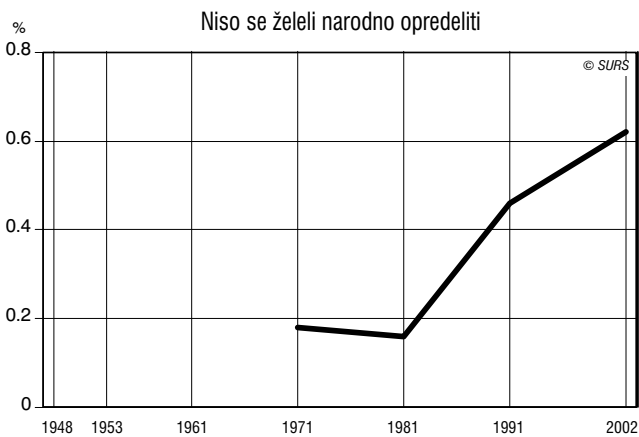
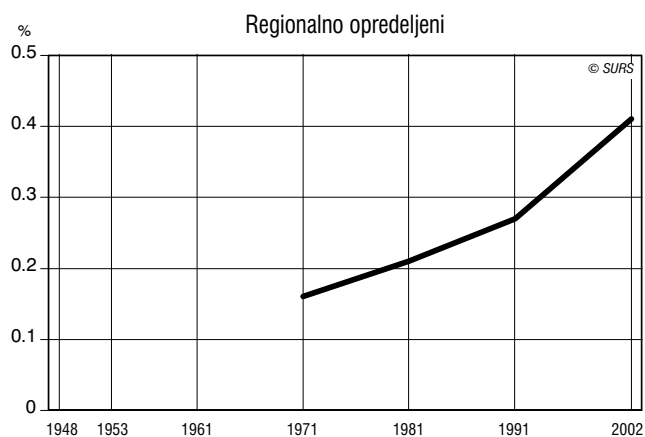
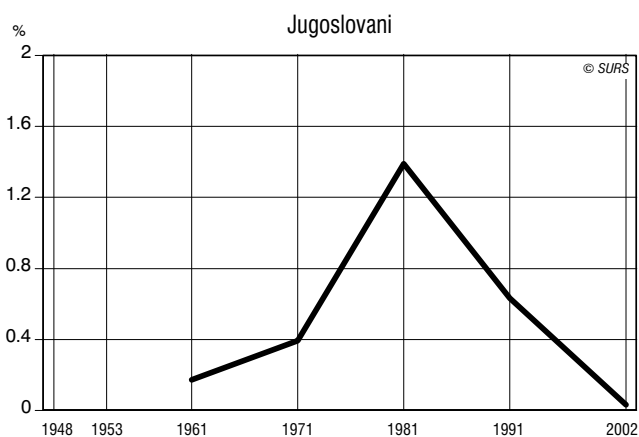
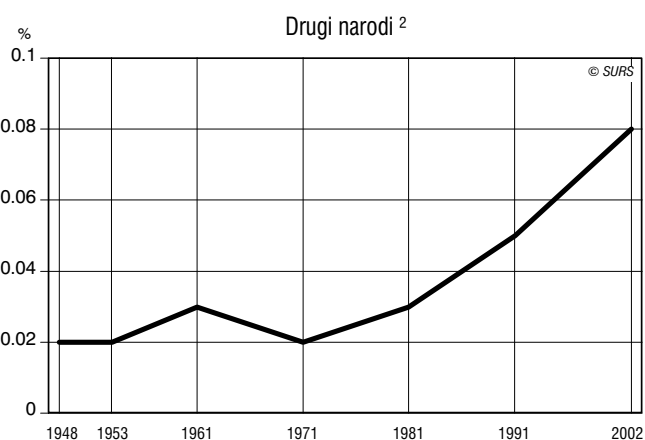
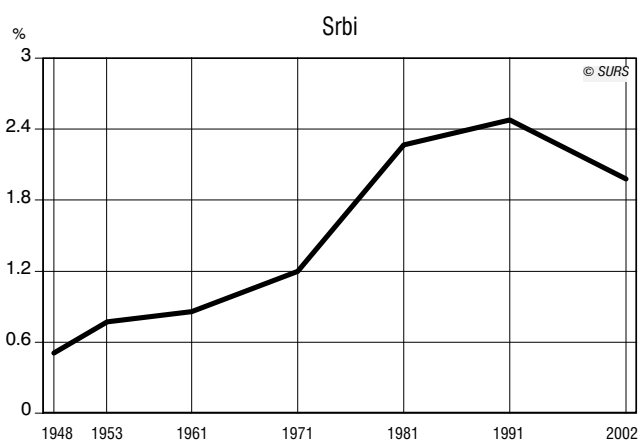

¹ Vrednosti za leti 1948 in 1953 nista prikazani, ker cona B STO še ni bila priključena k Sloveniji.

GRAF 13: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1848–2002

GRAF 13: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1848–2002

² Vsi tisti, ki niso posamično prikazani na grafu.

6.2 DEJAVNIKI SPREMINJANJA NARODNE SESTAVE

Ob opisanih spremembah v deležih posameznih narodov v prebivalstvu Slovenije se kar samo po sebi zastavi vprašanje, zakaj je tako. Ali so spremembe res samo posledica priseljevanja, ali pa je morda razlog tudi v odseljevanju, v različni ravni rodnosti, v procesih asimilacije, v nepripravljenosti odgovarjati na zelo osebna vprašanja, v spreminjanju že izraženih opredelitev, itd. Na nekatera od teh vprašanj bomo lahko odgovorili, na druga le deloma ali sploh ne. Začenjamo s selivnostjo.

6.2.1 Selivnost

V obdobju po drugi svetovni vojni so se v Slovenijo priseljevali skoraj izključno ljudje iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Sprva so te priselitve pogojevali politični oz. vojaški dejavniki, nato pa ekonomski. Slovenija je bila ekonomsko najrazvitejši del nekdanje Jugoslavije in je kot taka pritegovala delovno silo iz drugih delov federativne države. Sredi šestdesetih let so se jugoslovanske meje odprle in začelo se je odseljevanje v države zahodne, srednje in severne Evrope. Kljub temu se obseg priseljevanja v Slovenijo ni zmanjšal. V 70. letih je Slovenija sprejela največ priseljencev. Jezikovna sorodnost je bila pri tem gotovo pomemben dejavnik.

V Slovenijo so se sprva priseljevali predvsem Hrvati, Srbi, pozneje Muslimani, Albanci. Vedno pa je bilo med priseljenimi tudi nekaj Slovencev. Ob popisu leta 1961 je bila med prebivalstvom, priseljenim iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, še polovica Slovencev, nato se je delež od popisa do popisa zniževal in leta 1991 dosegel 18,6 %. Ta delež pa se ni zniževal zaradi zmanjševanja števila Slovencev, temveč zaradi povečevanja števila Neslovencev.

Del prebivalstva se je v Slovenijo priselil tudi iz drugih držav. Teh je bilo manj kot tistih, ki so se priselili iz nekdanje Jugoslavije, vendar pa so bili po narodni pripadnosti večinoma Slovenci. Slovenija namreč ni bila privlačna za ekonomske priseljence iz zahodne, severne ali južne Evrope, priseljevanje iz vzhodne Evrope pa je bilo vse do začetka 90. let zaradi političnih ovir bolj izjema kot pravilo.

Med prebivalstvom Slovenije, priseljenim iz »drugih držav«, je delež Slovencev do popisa 2002 znašal od 80 do 90 %, v popisu 2002 pa le še 67 %. Tolikšno znižanje je verjetno posledica spremenjene statistične obdelave popisa 2002, v kateri je bil s pomočjo administrativnih virov za prav vse priseljene ugotovljen kraj prejšnjega prebivališča. Delež Slovencev pa je bil med osebami, katerim je bilo podatek o prejšnjem prebivališču potrebno poiskati v administrativnih virih, majhen.

Tabela 50: Narodna sestava priseljenega prebivalstva, Slovenija, popisi 1961–2002¹⁾

Leto	Priseljeni v Slovenijo							
	skupaj		iz nekdanje Jugoslavije		iz drugih držav		od neznano kod	
	število	delež Slovencev %	število	delež Slovencev %	število	delež Slovencev %	število	delež Slovencev %
1961	92 153	63,6	61 345	50,7	23 915	89,7	6 893	87,7
1971	105 306	44,9	83 132	34,3	18 876	85,9	3 298	80,4
1981	143 082	32,1	111 912	19,8	24 822	84,8	6 348	42,5
1991	166 187	29,0	130 039	18,6	24 890	83,6	11 258	27,9
2002	140 926	26,3	122 034	20,5	18 192	66,8	-	-

1) Zadnja selitev.

Vir: Statistični urad RS

Slovenija pa je poznala tudi odseljevanje. Njeni prebivalci so se odseljevali v druge dele nekdanje Jugoslavije (priseljenci, ki so se vračali; Slovenci, ki so odhajali) in v druge države. Na osnovi podatkov o narodni sestavi odseljenih in zdomcev (osebe, ki delajo v tujini, in družinski člani, ki tam živijo z njimi) sklepamo, da odseljevanje iz Slovenije ni bilo izrazito narodno selektivno (Šircelj, 1992).

Tabela 51: Narodna sestava stalnega prebivalstva in zdomcev, Slovenija, popis 1991 %

	Število	Narodna pripadnost				
		Slovenci	Hrvati	Drugi	Neopredeljeni	Neznana pripadnost
Stalno prebivalstvo brez zdomcev (=100)	1 689 657	88,3	2,8	5,4	1,3	2,2
Zdomci ¹⁾ (=100)	52 631	71,0	2,5	4,1	1,1	21,3

1) Stalno prebivalstvo Slovenije, ki je delalo v tujini, in družinski člani, ki so tam živeli z njimi.

Vir: Statistični urad RS

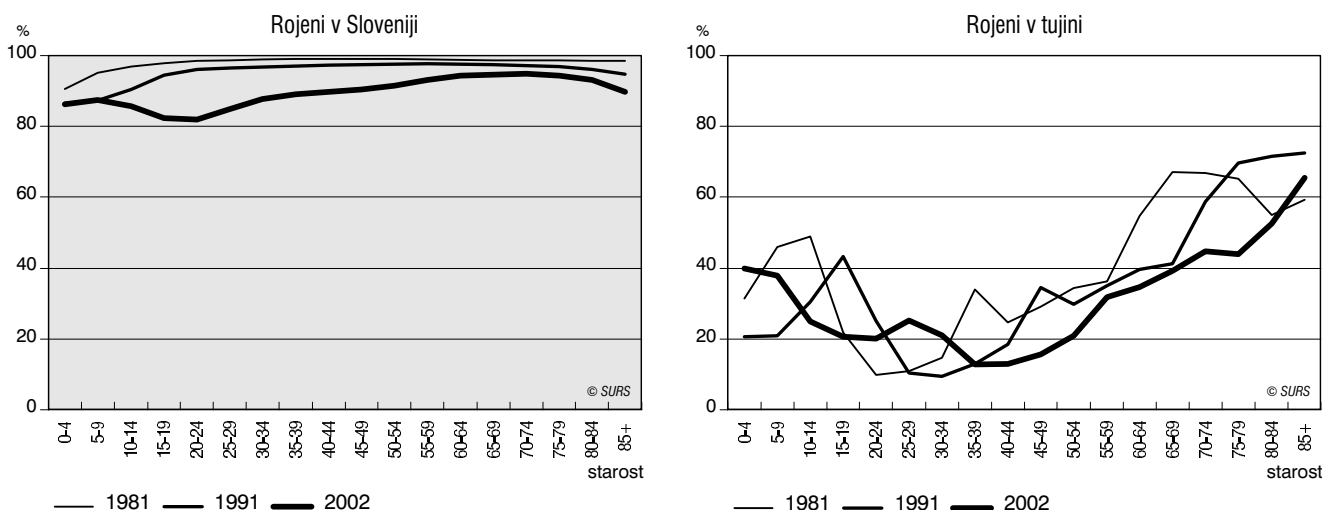
Selitveni prirast Slovenije je bil od začetka 60. let dalje stalno pozitiven. V njem so prevladovali Neslovenci. Zato se je delež Slovencev v Sloveniji zniževal. Poleg tega so priseljenci, ki so se v Sloveniji ustalili, vplivali na narodno sestavo prebivalstva Slovenije tudi posredno. Njihovi otroci so ali ohranjali narodno identiteto staršev ali se odločali za nevtralne kategorije (zlasti potomci narodno različnih staršev) ali pa so se izrekli za Slovence. Zdi se, da je bilo doslej slednjih najmanj. Med rojenimi v Sloveniji je bil delež Slovencev ob vsakem naslednjem popisu manjši.

Tabela 52: Pogostnost opredelitev za Slovence med rojenimi v Sloveniji in rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002

	1981	1991	2002
Prebivalstvo Slovenije	90,8	88,3	83,1
Rojeni v Sloveniji	96,8	94,8	88,7
Rojeni v tujini	27,2	24,5	23,3

Vir: Statistični urad RS

GRAF 14: Pogostnost Slovencev (narodna pripadnost) med osebami rojenimi v Sloveniji in osebami rojenimi v tujini, Slovenija, popisi 1981–2002

Priseljevanje v Slovenijo pa ni bilo selektivno le narodno, temveč tudi starostno. Starostna selektivnost je splošna značilnost selivcev. Selivci so mladi, večinoma stari 20–35 let. S svojo mladostjo neposredno pomlajujejo prebivalstvo ozemlja, na katerem se naselijo. V Sloveniji so poleg tega spreminjali tudi narodno sestavo. Zato je bil vse od leta 1948 pa do leta 1991 delež Slovencev prav v teh starostnih skupinah najnižji, delež Hrvatov, Srbov, Makedoncev itd. pa najvišji. Šele popis 2002 je pokazal drugačno sliko: delež Slovencev je najnižji med osebami, stari 40–49 let. Staranje priseljencev, ki so v Slovenijo prišli pred letom 1991, in sprememba narave selitev v prvi polovici 90. let sta povzročili, da ima krivulja, ki na grafu 16 prikazuje pogostnost Slovencev v letu 2002, drugačno obliko kot krivulje, ki ponazarjajo ta pojav ob predhodnih popisih. Politično pogojene selitve na območju nekdanje Jugoslavije namreč niso bile tako starostno selektivne kot običajne ekonomsko pogojene selitve. To se je odražalo v izredno povečani povprečni starosti oseb, priseljenih v Slovenijo in odseljenih iz nje po letu 1991. Zniževati se je začela šele proti koncu desetletja. Ponovna prevlada selitev iz ekonomskih vzrokov se kaže v narodni sestavi oseb, starih 20-24 let.

Selitve so pogosto tudi spolno selektivne. Rodi se vedno več dečkov kot deklic in čeprav prvi umirajo pogosteje, je v starosti, ko so selitve najpogostejše, še vedno več moških kot žensk. Vrednosti koeficientov maskulinitete so med 100 in 104³⁶⁾. Če vrednosti bistveno odstopajo od omenjenih, gre za družbeno pogojeno spolno selektivnost selitev.

Spolna selektivnost priselitev v Slovenijo in odselitev iz nje je bila tolikšna, da se je odražala tudi v spolni sestavi narodov, ki živijo v Sloveniji. V vseh popisih je koeficient maskulinitete za narode, ki v Sloveniji niso avtohtoni, večji od 100. V letih 1953, 1961, 1971, za Albance pa tudi še leta 1981 so bili koeficienti maskulinitete za mnoge celo višji od 200. Z leti so se vrednosti zmanjšale. K temu so prispevale manj spolno selektivne selitve, rodnost in deloma tudi višja umrljivost moških.

Na številčno prevlado moških nad ženskami med priseljenim prebivalstvom pa verjetno vpliva tudi bližina območij iz katerih se priseljujejo. Marsikateri moški, ki živi in dela v Sloveniji, ima svojo družino v državah nastalih na območju nekdanje Jugoslavije in se zato vanjo lahko pogosto vrača.

Tabela 53: Koeficienti maskulinitete po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953–2002

Narodna pripadnost	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Narodno opredeljeni						
Slovenci	89	90	92	92	92	90
Italijani	117 ¹⁾	96	92	84	89	93
Madžari	89	90	91	87	87	86
Romi	88	86 ¹⁾	108	109	98	103
Albanci	428 ¹⁾	262 ¹⁾	359	267	199	200
Bošnjaki	134
Črnogorci	205	188	190	150	132	133
Hrvati	1166	1280	1266	1061	1058	1086
Makedonci	242	199	193	119	115	164
Muslimani	-	411 ¹⁾	268	113	108	124
Srbi	161	179	203	121	116	124
Drugi	67	61	68	78	85	95
Narodno neopredeljeni						
Jugoslovani	111	291	131	107	107	179
Bosanci	108
Regionalno opredeljeni	-	-	141	95	106	138
Drugi ²⁾	104	-	244	128	103	96
Niso želeli odgovoriti	100
Neznano	87 ¹⁾	100	132	113	101	152

1) Število pripadnikov je manjše od 1000.

2) Neopredeljeni po določilih ustave (1953-1991), označen odgovor »narodno neopredeljen« (2002).

Vir: Statistični urad RS

36) Koeficient maskulinitete je razmerje med številom moških in številom žensk, pomnoženo s 100.

Številčno razmerje med spoloma se zaradi višje umrljivosti moških s starostjo spreminja v korist žensk. Prav to je razlog, zaradi katerega je za Slovence, Madžare in Italijane koeficient maskulinitete vedno nižji od 100. Po spolni sestavi so Slovencem, Madžarom in Italijanom podobni Hrvati, Romi in tisti narodno opredeljeni, ki so uvrščeni v skupino »drugi«. Za slednje so bile vrednosti koeficientov maskulinitete zelo nizke zlasti v letih 1953, 1961 in 1971. V tej skupini prevladujejo Nemci, Avstrijci, Poljaki, Čehi. Številni pripadniki teh narodov, ki so pred drugo svetovno vojno živeli v Sloveniji, so po vojni odšli ali bili izgnani. Tisti, ki so ostali, so bili večinoma že v letih in zato pogosteje ženske kot moški. Od 1617 ljudi, ki so se leta 1953 opredelili za pripadnost nemškemu narodu, je bilo 64 % starejših od 34 let.

6.2.2 Poročnost

Priseljenci si prej ali slej ustvarijo družine. Nekateri si partnerje poiščejo v svojem izvornem okolju, nekateri v okolju, v katero so se priselili. Pri slednjih je precejšnja verjetnost, da bo partner pripadnik drugega naroda. Kadar je priseljevanje spolno selektivno, je verjetnost nastanka narodno mešanih parov še toliko večja. Določitev narodne pripadnosti otrok, rojenih narodno različnim staršema pa ni več preprosta. O otrokovi pripadnosti odločata starša in za mnoge ta odločitev ni lahka. Zato se nekateri zatekajo k nevtralnim rešitvam, na primer k izrekanju za Jugoslovana v obdobju nekdanje Jugoslavije ali k uveljavitvi pravice do neizrekanja o narodnosti pripadnosti.

Dober kazalnik pogostnosti narodno mešanih parov je bil dolgo časa podatek o narodni pripadnosti ženinov in nevest. Sčasoma pa je ta podatek postal neuporaben. Delež tistih, ki se ne želijo izreči o svoji narodni pripadnosti, je namreč vedno večji. Narasel je zlasti po letu 1998, ko je bilo na vprašalniku, ki ga mora ob sklenitvi zakonske zveze izpolniti matičar, pri vprašanju o narodni pripadnosti dopisano pojasnilo o neobveznosti odgovarjanja na to vprašanje. Med 7528 porokami, sklenjenimi leta 1998, je bilo 67 % porok Slovenke s Slovencem, 6 % je bilo narodno mešanih, za 27 % pa narodna pripadnost ni znana. Delež slednjih se je v treh letih povečal na 51, %.

Tabela 54: Neznana narodna pripadnost v vitalni statistiki, Slovenija, 1989–2001

Statistično raziskovanje	%			
	1985	1995	1998	2001
Rojstva	3,9	37,5	43,6	64,2
Smrti	0,4	4,7	-	-
Sklenitev zakonske zveze				
neveste	1,1	25,4	26,6	50,8
ženini	1,2	26,6	26,9	53,0

Vir: Statistični urad RS

6.2.3 Rodnost

Na narodno sestavo lahko poleg samega priseljevanja vpliva tudi rodnost priseljenih. Če je rodnost priseljenih višja od rodnosti večinskega prebivalstva in če otroci ohranjajo narodno identiteto staršev, se delež priseljenega naroda povečuje. V Sloveniji je vprašanje povezave med priseljevanjem in rodnostjo postalo aktualno v sedemdesetih letih, ko je bilo priseljevanje največje, znova pa se je sprožilo v osemdesetih, ker je rodnost v Sloveniji začela hitro padati.

Analiza iz srede 80. let (Šircelj, 1985), ki se opira na podatke vitalne statistike in popisov prebivalstva in ki priseljene prepoznava preko narodne pripadnosti, je pokazala, »da se priseljeni dokaj hitro prilagodijo novemu okolju in da se njihovo končno potomstvo (povprečno število živorojenih otrok na 1 žensko, staro 40-44 let) praktično ne razlikuje od rodnosti Slovenk«. Priseljence so se od domačink razlikovale le po tem, da so v povprečju rojevale mlajše.

Iz podatkov popisov 1991 in 2002 izhaja, da tudi po letu 1981 rodnost priseljenk ni bila višja od rodnosti domačink. Višjo rodnost od tistih, ki so se opredelile za Slovenke, so imele le tiste, ki so se opredelile za Romke, Albanke in Muslimanke oziroma, po klasifikaciji narodnih pripadnosti iz leta 2002, Romke, Albanke, Muslimanke, Bošnjakinje in Bosanke. Rodnost pripadnic drugih narodov je bila nižja od rodnosti Slovenk.

Narodno pripadnost otrok določajo starši. Statistično jo v Sloveniji spremljamo z vprašanjem o narodni pripadnosti novorojenca. Vendar vedno več staršev na to vprašanje ne želi odgovoriti. Poleg tega na vprašalniku ni podatkov o očetu, če starša nista sklenila zakonske zveze pred rojstvom otroka. Zunaj zakona pa je rojenih že preko 40 % otrok. Zato o povezavi med narodno pripadnostjo staršev in otrok ne vemo nič zanesljivega. Lahko le sklepamo na osnovi povezave med narodno pripadnostjo in starostjo.

6.2.4 Neopredeljevanje

Poleg selivnosti, poročnosti in rodnosti priseljenih je na število pripadnikov različnih narodov v popisih prebivalstva vplivala tudi odločitev za neopredeljen odgovor na vprašanje o narodni pripadnosti. Od leta 1971 do 1991 so bili narodno neopredeljeni razvrščeni v tri skupine. V prvo so sodili tisti, ki so na vprašanje o narodni pripadnosti odgovorili, da so Jugoslovani, v drugo tisti, ki so odgovorili, da so Prekmurci, Hercegovci, Istrani ipd., v tretjo pa tisti, ki so izrabili ustavno pravico, da se narodno ne opredelijo. Prva skupina se je imenovala »Opredelili so se kot Jugoslovani«, druga »Regionalno opredeljeni«, tretja pa »neopredeljeni po določilih ustave«. Leta 2002 je bila zaradi številčnosti dodana skupina »Opredelili so se kot Bosanci«, neopredeljeni po določilih ustave pa so bili preimenovani v »Drugi«³⁷⁾.

Pogostnost narodne neopredeljenosti je bila v vsem obdobju majhna. Šele v zadnjih treh popisih je presegla enoodstotni delež. Največ narodno neopredeljenih je bilo leta 1981 in 1991. Manjše število v letu 2002 je posledica drastičnega znižanja števila »Jugoslovanov«. Pogostnost narodno neopredeljenih je bila v vsem obdobju približno desetkrat večja med rojenimi v tujini kot med rojenimi v Sloveniji.

Tabela 55: Narodno neopredeljeni po kraju rojstva, Slovenija, popisi 1981–2002

	%			
Rojstni kraj	1971 ¹⁾	1981	1991	2002
Rojeni v Sloveniji (=100)	1 644 005	1 676 453	1 733 499	1 794 431
Vsi narodno neopredeljeni	0,4	1,0	0,8	0,4
Opredeljeni kot Jugoslovani	0,3	0,9	0,4	0,0
Regionalno opredeljeni ²⁾	0,1	0,0	0,1	0,0
Drugi	0,1	0,1	0,3	0,4
Rojeni v tujini (=100)	83 132	157 400	170 530	169 605
Vsi narodno neopredeljeni	6,9	10,6	7,9	7,2
Opredeljeni kot Jugoslovani	2,7	6,7	3,8	0,2
Regionalno opredeljeni ²⁾	1,9	1,9	1,9	3,9
Drugi	2,2	1,0	2,2	3,1

1) Zadnja priselitev.

2) Vključeni tudi tisti, ki so se opredelili za Bosance.

Vir: Statistični urad RS

Jugoslovani

V Sloveniji je število Jugoslovanov doseglo najvišjo vrednost leta 1981; tedaj so predstavljali 1,4 % prebivalstva Slovenije. Do leta 1991 se je njihov delež znižal na 0,6 %, do leta 2002 pa na 0,03 %. Tolikšnega znižanja ni mogoče razložiti z demografskimi gibanji, temveč le s spremembo izjave o narodni opredelitvi. K znižanju deleža leta 1991 je zelo verjetno prispeval naraščajoč nacionalizem, povezan z razpadanjem nekdanje Jugoslavije, k znižanju med 1991 in 2002 pa dokončni razpad nekdanje skupne države. Ohranitev imena Jugoslavija za samo dve nekdanji republiki (Srbija in Črna gora), je skoraj izničila pomen opredelitve za Jugoslovana.

Osebe, ki so se opredelile kot Jugoslovani, niso bili homogena skupina; na to kažejo velika nihanja v njihovem številu. Med njimi je bilo veliko priseljencev, ki so s tem, da so se opredelili za Jugoslovane, nekako združili

37) Že za popise 1953 in 1961 je metodologija predvidevala, da tisti, ki niso narodno opredeljeni, vpišejo odgovor Jugoslovan-narodno neopredeljen ali samo narodno neopredeljen, v kasnejših popisih pa je to možnost zagotavljala ustava.

pripadnost izvornemu in sedanjemu okolju, in otrok staršev različnih narodnih identitet, ki so v odločitvi, da so njihovi otroci Jugoslovani, našli nekakšen izhod v sili. To sklepamo na osnovi analize starostne sestave Jugoslovanov (Šircelj, 1992). Leta 1991 so se »jugoslovanstvu« mnogi odrekli. To so bili predvsem mladi, stari 25-34 let. Ne samo, da so spremenili svojo opredelitev, spremenili so tudi opredelitev svojih otrok. Število Jugoslovanov, starih 0-9 let, je bilo leta 1991 trikrat manjše kot leta 1981.

Regionalno opredeljeni

Pojem naroda se je izoblikoval v 19. stoletju. Pri nas je splošno znan in sprejet. Kljub temu popisni podatki kažejo, da določeno število ljudi svojo narodno pripadnost opredeljevanje s pripadnostjo določeni pokrajini ali regiji. Odgovarjajo na primer, da so Istrani, Prekmurci, Dolenjci, Bosanci itd. Njihov delež v celotnem prebivalstvu Slovenije narašča.

Med popisoma 1991 in 2002 sta se njihovo število in delež močno povečala in to zaradi velikega povečanja števila oseb, ki so se opredelile za Bosance. Opredelitev za Bosanca je bila že vsaj od leta 1971 dalje razumljena kot regionalna, vendar število takih opredelitev ni bilo veliko. Šele politične spremembe in s tem povezane nejasnosti v opredeljevanju so povzročile porast števila Bosancev. Zato so tudi dobili posebno mesto v klasifikaciji narodno neopredeljenih. Za Bosance so se pogosteje opredelili rojeni v tujini kot rojeni v Sloveniji.

S pomočjo podatkov popisa 1991, (takrat je bilo število opredeljenih za Bosance še majhno), smo skušali ugotoviti, kdo so tisti, ki se narodno opredeljujejo po pokrajinah ali regijah. Izkazalo se je, da se tako najpogosteje opredeljujejo osebe z nedokončano osnovno šolo. Z višanjem izobrazbe se pogostnost takih opredelitev znižuje. Najmanjša je med tistimi z višjo in visoko izobrazbo. Med moškimi in ženskami ni razlik.

Drugi (neopredeljeni po določilih ustave)

Skupino »Drugi« sestavljajo tisti, ki so izrabili ustavno možnost, da se narodno ne opredelijo. Leta 2002 so postali najštevilčnejša skupina med narodno neopredeljenimi. Njihovo število se je med popisoma 1981 in 1991 potrojilo, med popisoma 1991 in 2002 pa povečalo še za 40 %. Širjanje zavesti, da se nihče ni dolžan narodno opredeliti, povečujejo število takih, ki so uvrščeni v skupino »drugi«. Sodeč po podatkih popisov raven izobrazbe popisovancev pri tem ni pomembna. Pomembnejše je, od kod so se priselili. Med priseljenimi v Slovenijo je bilo narodno neopredeljenih največ med tistimi iz narodno najbolj mešanih enot v nekdanji Jugoslaviji, iz Bosne in Hercegovine in iz Vojvodine, v katerih je bil delež narodno neopredeljenih zelo visok: 9,0 % in 8,6 % v popisu leta 1981.

6.2.5 Manjkajoči odgovori

Bolj kot pogostnost odločitev za narodno neopredeljenost je na delež pripadnikov posameznih narodov v Sloveniji vplivala pogostnost manjkajočih odgovorov (neznano, ne želim odgovoriti) oziroma neodgovor. V prvih povojnih popisih je bila zanemarljiva, sčasoma pa je postala zelo pomembna. V popisu 2002 je bilo samo število oseb, ki niso želele odgovoriti, večje od števila pripadnikov katerega koli naroda razen Slovencev. Na vprašanje o narodni pripadnosti ni želelo odgovoriti 2,5 % prebivalstva. Poleg tega je ostala narodna pripadnost neznana še za skoraj trikrat večje število oseb. To pomeni, da je narodna pripadnost ostala neznana za 9 % prebivalstva Slovenije.

Tudi manjkajoči odgovori so bili pogostejši med rojenimi v tujini kot med rojenimi v Sloveniji. Velikost razlike je manjša kot pri narodno neopredeljenih.

Tabela 56: Pogostnost manjkajočih odgovorov, Slovenija, popisi 1981, 1991, 2002 %

Rojstni kraj	Neznan odgovor			Niso želeli odgovoriti
	1981	1991	2002	2002
Slovenija (=100)	0,2	1,6	6,4	2,0
Tujina (=100)	0,6	5,4	9,1	7,4

Vir: Statistični urad RS

6.3 NARODNA PRIPADNOST IN MATERNI JEZIK

Prvi podatki o maternem jeziku so nam na voljo za leto 1921, o narodni pripadnosti za leto 1948, o obojem pa za leto 1953. Vloga podatka o maternem jeziku je bila od leta 1953 do 1991 »podrobnejša osvetlitev narodne sestave prebivalstva«. Vendar se zdi, da ta podatek postaja vse pomembnejši. Materni jezik je namreč objektivno dejstvo in praviloma nespremenljivo, medtem ko je narodna pripadnost odvisna od posameznikove svobodne opredelitve in zato odvisna od spreminjajočih se okoliščin v teku življenja. Poleg tega je v Sloveniji odgovarjanje na vprašanje o maternem jeziku obvezno, na vprašanje o narodni pripadnosti pa ne.

Tabela 57: Prebivalstvo, ki se je opredelilo za Slovence in prebivalstvo, ki se je opredelilo za slovenski jezik kot materinščino, Slovenija, popisi 1953–2002

Prebivalstvo	1953	1971	1981	1991	2002
Opredelilo se je za Slovence (narodna pripadnost)	1 415 448	1 624 029	1 668 623	1 689 657	1 631 363
Opredelilo se je za slovenski jezik kot materni jezik	1 419 294	1 627 462	1 682 381	1 690 388	1 723 434
Indeks (Slovenci = 100)	100,27	100,21	100,83	100,04	105,64

Vir: Statistični urad RS

Število prebivalstva Slovenije, ki se je opredelilo za Slovence, in število tistih, katerih jezik, ki so se ga kot otroci najprej naučili (materni jezik), je slovenščina, ni bilo nikoli enako. Število tistih, za katere je bila slovenščina materni jezik, je bilo vedno večje od števila tistih, ki so se po narodni pripadnosti opredelili za Slovence. Velikost razlike se je od popisa do popisa spreminjala, vendar do leta 2002 ni nikoli preseгла 1 %. V popisu 2002 pa je število tistih s slovenskim jezikom kot materinščino presego število opredeljenih za Slovence za več kot 5 %. Razlog za tako opazno spremembo je v visokem deležu tistih, ki se narodno niso opredelili ali niso želeli odgovarjati. Iz istega razloga je verjetno tudi število oseb z italijanskim, madžarskim, romskim, albanskim, hrvaškim, makedonskim jezikom kot materinščino večje od števila oseb, ki so se opredelile za istoimenski narod.

Tabela 58: Pogostnost odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti, ki ne označujejo naroda, med izbranimi jezikovnimi skupinami, Slovenija, popis 2002 %

Narodna pripadnost	Materni jezik						
	sloven-ski	italijan-ski	madžar-ski	albanski	hrvaški	srbsko-hrvaški	srbski
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100
Narodno neopredeljeni							
Jugoslovani	0,0	0,0	0,0	0,4	0,1	0,5	0,5
Bosanci	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	5,5	1,0
Regionalno opredeljeni	0,0	4,0	0,0	0,1	0,5	0,0	0,0
Drugi	0,3	3,2	1,6	0,7	3,4	7,2	2,9
Niso želeli odgovoriti	1,9	5,0	2,8	5,4	8,1	14,5	7,0
Neznan odgovor	4,1	4,9	2,3	6,1	4,7	6,5	5,2

Vir: Statistični urad RS

Razmerje med številom prebivalstva s slovenskim maternim jezikom in številom tistih, ki so se opredelili za Slovence, je odvisno tudi od starosti. V popisu 1981 je bilo med mladimi več prvih, med starejšimi pa drugih, vendar razlike niso bile velike. Zdelo se je, da je večje število Slovencev (narodna pripadnost) med starejšimi povezano s postopnim prilagajanjem priseljenih novemu okolju in privzemanjem slovenske identitete. V popisu 1991 je bilo število oseb s slovenščino kot maternim jezikom večje od števila tistih, ki so se opredelili za Slovence samo še med mladimi, v popisu 2002 pa že v vseh starostih. Poleg tega so razlike postale velike. Le pri osebah v starosti 60–75 let so ostale podobne tistim iz predhodnih popisov. Med mladimi, starimi 15–24 let, je število tistih s slovenščino kot maternim jezikom za 10 % preseglo število tistih, ki so se opredelili za Slovence. Poglavitni razlog za tolikšno razliko je v zelo visokem deležu neznane narodne pripadnosti, velikega števila narodno neopredeljenih in tistih, ki niso želeli odgovoriti.

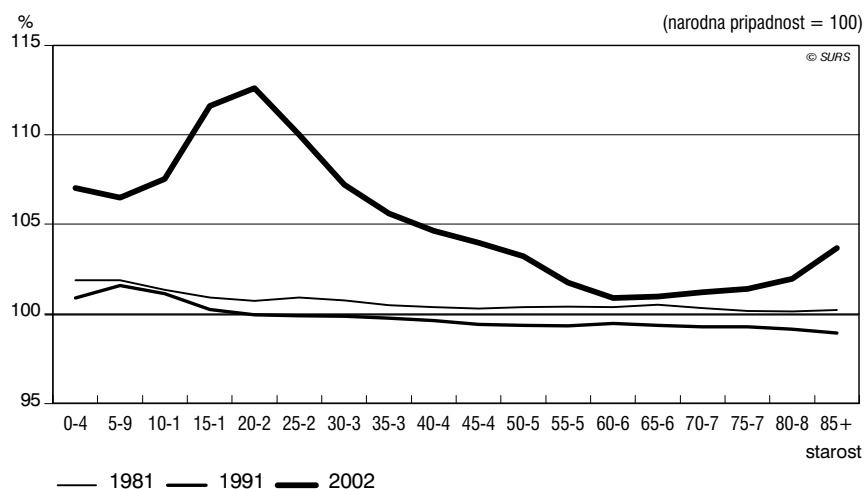
Vse pogostejše odločanje za narodno neopredeljenost in vse več manjkajočih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti povečuje vrednost podatkov o maternem jeziku. Podatki o maternem jeziku ne samo da omogočajo zanesljivejše primerjave v času in prostoru, ampak nudijo tudi vpogled v jezikovno sestavo narodno neopredeljenega prebivalstva oziroma v pogostnost narodne neopredeljenosti in neznanih odgovorov v različnih jezikovnih skupinah. Prav kombinacija narodne pripadnosti in maternega jezika nam je dala odgovore na nekatera še neodgovorjena vprašanja. Strnili smo jih v naslednjih alinejah:

- med popisoma 1981 in 1991 se je pogostnost opredeljenih za Jugoslovane zmanjšala v vseh jezikovnih skupinah, najbolj pa med tistimi s slovenščino kot maternim jezikom;
- med 1159 osebami, ki so leta 1991 navedle, da je njihov materni jezik prekmurski, se jih je 74 % opredelilo za Slovence, 13 % za Srbe, 9 % pa se jih narodno ni opredelilo;
- najpogostejša materna jezika tistih, ki so se leta 1991 opredelili za Slovence, vendar pa kot svoj materni jezik niso navedli slovenščine, sta bili hrvaščina in srbsščina.

V popisu leta 2002 je bila:

- največja pogostnost narodno neopredeljenih izjav in manjkajočih odgovorov je med osebami s srbohrvaščino kot maternim jezikom;
- pogostnost narodno neopredeljenih izjav in manjkajočih odgovorov je bila nadpovprečna med osebami z italijanščino kot maternim jezikom;
- pogostnost narodno neopredeljenih izjav je bila najmanjša med tistimi z madžarskim, romskim in slovenskim jezikom kot maternim jezikom;
- skladnost med opredelitvijo po narodni pripadnosti in maternim jezikom je bila največja med Slovenci in slovenskim jezikom;
- hrvaščina je bila najpogostejši materni jezik tistih, ki so se leta 2002 narodno opredelili za Slovence, a slovenščine niso navedli kot svoj materni jezik.

GRAF 15: Razmerje med prebivalstvom s slovenščino kot maternim jezikom in prebivalstvom, ki se je opredelilo za Slovence (narodna pripadnost), starostne skupine, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

6.4 NARODNA PRIPADNOST IN EKONOMSKA AKTIVNOST

Ko je bilo vprašanje o narodni pripadnosti prvič vključeno v popis, to je bilo leta 1948, je bila Jugoslavija še pretežno kmetijska država. Celo v Sloveniji, najbolj razvitem delu države, je od kmetijstva živela polovica prebivalstva; delež kmečkega prebivalstva je znašal 49 %.

Iste leta je v Sloveniji živelo 97 % Slovencev, 1,2 % Hrvatov, 0,8 % Madžarov, 0,5 % Srbov itd. Tisti, ki so se opredelili za Črnogorce, Makedonce in Srbe so bili večinoma mladi moški, zaposleni v vojski, policiji, deloma upravi ipd. (poglavje 4.2). Tem so se postopoma pridružili drugi, taki, ki so se zaposlovali v industriji, gradbeništvu, uslugah itd. Proces deagrarnizacije, industrializacije in urbanizacije, ki so se v nekaterih delih nekdanje Jugoslavije začeli razvijati šele po drugi svetovni vojni, so nemreč sprožili selitvene tokove, in precejšnji del teh je bil usmerjen v Slovenijo. Do leta 1991 so nekateri v Slovenijo prihajali tudi zaradi šolanja, tako na srednjih kot na višjih in visokih šolah. In nekateri izmed teh so v Sloveniji tudi ostali.

Priseljeni so sprva prihajali predvsem s Hrvaške, od začetka 70. let dalje pa pretežno iz Bosne in Hercegovine (Šircelj, 1990). Zaposlovali so se pretežno v mestih in industrijskih središčih. Posredno nam o tem govorijo podatki o deležu kmetovalcev med ekonomsko aktivnimi pripadniki različnih narodov. Leta 1981 je bil delež kmetovalcev največji med Madžari (37 %), sledili so Slovenci (10 %), Hrvatje (2 %), Albanci (0,7 %), Makedonci (0,5 %), Črnogorci (0,3 %) itd. Do leta 2002 se je delež kmetovalcev med ekonomsko aktivnimi zmanjšal, vendar je še vedno najvišji med Madžari in Slovenci, sledijo tisti, ki so se opredelili regionalno, Italijani in tisti, ki niso želeli odgovoriti na vprašanje o narodni pripadnosti. Med drugače opredeljenimi kmetov praktično ni bilo več.

Tudi podatki popisa 2002 kažejo na določeno povezavo med narodno pripadnostjo in ekonomsko aktivnostjo. Čeprav je delež posamezne kategorije ekonomsko aktivnih oseb odvisen tudi od starostne sestave pripadnikov posameznih narodov – delež upokojencev je na primer med Avstrijci, Nemci, Italijani najvišji, prav zaradi njihove visoke povprečne starosti – daje ta kombinacija nekaj zanimivih informacij. Tako opazimo, da je delež samozaposlenih, ki niso kmetje, največji med Albanci. »Največ Albancev v Sloveniji se ukvarja s sadjem in zelenjavo. Albanci po rodu iz Makedonije pa se bolj ukvarjajo z lokali za prehrano – slašičarnami, kavarnicami in podobnim« (Južnič, 1993).

Tabela 59: Prebivalstvo po narodni pripadnosti in ekonomski aktivnosti¹⁾, Slovenija, popis 2002

Narodna pripadnost	Skupaj	Zaposleni	Samozaposleni		Upokojenci	Brez - poselni	Gospo - dinje	Drugo
			kmetje	drugi				
Vsi	100	50,2	1,6	3,8	31,7	8,9	2,6	1,1
Narodno opredeljeni								
Slovenci	100	48,5	1,9	3,8	34,1	8,1	2,7	0,9
Italijani	100	39,6	1,0	3,2	44,0	5,5	4,7	1,9
Madžari	100	40,1	2,7	2,2	39,5	10,6	4,1	0,9
Romi	100	11,4	0,1	1,3	8,2	72,3	4,2	2,6
Albanci	100	55,1	0,1	10,6	5,1	16,7	11,4	1,0
Bošnjaki	100	69,1	0,0	2,1	8,5	14,0	3,5	2,8
Črnogorci	100	54,3	0,0	3,4	25,6	13,3	2,2	1,2
Hrvatje	100	54,3	0,2	3,0	28,2	10,0	3,1	1,2
Makedonci	100	67,5	0,0	3,3	14,6	11,3	2,2	1,0
Muslimani	100	68,5	0,0	1,9	8,9	15,8	3,2	1,5
Nemci	100	25,9	0,5	4,1	47,3	8,4	11,8	2,0
Srbi	100	63,4	0,0	2,9	18,9	12,7	1,3	0,8
Drugi	100	50,7	0,2	6,4	17,8	13,0	9,8	2,0
Narodno neopredeljeni								
Jugoslovani	100	55,4	0,2	6,1	21,4	13,6	1,7	1,5
Bosanci	100	65,5	0,0	1,6	8,7	14,1	4,5	5,5
Regionalno opredeljeni	100	34,8	1,3	4,7	47,4	5,9	4,8	1,0
Drugi	100	59,7	0,4	4,6	16,8	15,1	2,1	1,2
Niso želeli odgovoriti	100	55,5	1,0	4,0	23,4	12,5	2,5	1,2
Neznano	100	58,2	1,0	5,4	18,9	12,7	0,8	2,8

1) V izračunih niso upoštevani otroci, učenci, dijaki in študentje.

Največji deleži zaposlenih, preko 60 %, so med Bošnjaki, Bosanci, Muslimani in Makedonci. Visok je tudi med tistimi, ki se niso želeli narodno opredeliti. Daleč najmanj zaposlenih pa je med Romi. Tudi brezposelnih in nezmožnih za delo je največ med Romi. Z mnogo manjšim deležem jim sledijo Albanci, Muslimani, Bošnjaki, narodno neopredeljeni itd. Največ gospodinj je med Albanci in Nemci.

Različna pogostnost posameznih kategorij aktivnosti med različnimi narodi, ki živijo v Sloveniji, je povezana tudi z izobrazbo tistih, ki so se opredelili za določeno narodno pripadnost. Zato v tabeli 61 prikazujemo deleže oseb z višjo in visoko izobrazbo med prebivalstvom posameznih narodov. Iz te tabele razberemo, da je bil do popisa 2002 delež oseb z višjo in visoko izobrazbo najvišji med Črnogorci in Makedonci, obsegal je preko 10 %, sledili so Srbi z 9 %. Delež teh oseb je bil visok tudi med tistimi, ki so se leta 1981 in verjetno tudi leta 1991 opredelili za Jugoslovane. Zanimivo je, da so deleži višje in visoko izobraženih Črnogorcev, Makedoncev in Srbov ostali skoraj nespremenjeni vsaj od leta 1971 dalje, medtem ko ustrezni deleži med drugimi narodi naraščajo. S tem se razlike v izobrazbi med posameznimi narodi zmanjšujejo.

Poleg tega je izračun pogostnosti oseb z višjo in visoko izobrazbo med pripadniki posameznih narodov za leto 1991 in 2002 pokazal, da se delež teh oseb pri tistih narodih, ki so imeli te deleže visoke vsaj že v letu 1971, le-ti s starostjo povečujejo. To pomeni, da je med Črnogorci, Makedonci in Srbi odstotek takih z višjo ali visoko izobrazbo višji med starejšimi kot med mlajšimi. To deloma velja tudi za Muslimane. Poenostavljeno povedano: starejše generacije priseljenih Črnogorcev, Makedoncev, Srbov in deloma Muslimanov so bolj izobražene kot mlajše.

Pri drugih narodih, živečih v Sloveniji, je slika drugačna. Pri Slovencih, Madžarih, Albancih in deloma Hrvatih se delež višje ali visoko izobraženih s starostjo znižuje: mlajše generacije pogosteje končajo terciarno izobraževanje, kot so ga starejše. Take spremembe so pričakovane, zato vzbujajo zanimanje predvsem tiste, ki so drugačne od teh. Med možnimi razlagami za razmeroma visoko izobrazbeno raven nekaterih skupin starejših priseljencev se nam zdita verjetni dve:

- izobrazbena selekcija tistih, ki so bili v Slovenijo napoteni (npr. vojaško osebje ipd.);
- višje in visoko izobraženi mladi se pogosteje kot drugi niso narodno opredeljevali.

Tabela 60: Osebe z višjo in visoko izobrazbo med narodno opredeljenim in narodno neopredeljenim prebivalstvom, Slovenija, popisi 1971, 1981 in 1991

Narodna pripadnost	1971 ¹⁾	1981 ¹⁾	1991 ¹⁾	2002
%				
Narodno opredeljeni				
Slovenci	2,9	6,1	9,0	13,4
Italijani	2,0	5,5	8,2	16,4
Madžari	1,1	3,0	5,7	10,1
Romi	0,0	0,0	2,2	0,5
Albanci	0,5	2,3	4,2	3,8
Bošnjaki	-	-	-	2,5
Črnogorci	15,9	16,1	16,6	19,1
Hrvati	2,9	5,9	8,1	11,5
Makedonci	10,6	11,7	13,6	11,4
Muslimani	1,3	1,2	2,3	1,3
Srbi	9,2	9,1	9,3	8,7
Drugi	11,9	16,9	10,0 ²⁾	32,1
Narodno neopredeljeni				
Opredelili so se kot Jugoslovani	7,0	11,5	...	18,1
Opredelili so se kot Bosanci	-	-	-	2,4
Regionalno opredeljeni	1,6	1,9	...	11,7
Drugi	2,0	7,4	...	14,3
Niso želeli odgovoriti	-	-	-	11,0
Neznano	2,5	2,7	...	12,1

1) Stalno prebivalstvo (vključno z zdomci)

2) Vsi, ki niso navedeni, vključno z narodno neopredeljenimi in z neznano narodno pripadnostjo.

Vir: Statistični urad RS

6.5 NARODNA PRIPADNOST IN STAROST

Starostna sestava prebivalstva je pomemben dejavnik njegovega razvoja. Prav tako je pomembna starostna sestava posameznih narodov, saj pokaže njihov demografski potencial. Zato na grafu 17 prikazujemo spremembe v pogostnosti posameznih narodov po starostnih skupinah, in to za toliko popisov, za kolikor so na voljo podatki oziroma je njihovo število zadostno za grafično predstavitev.

Glede na obliko krivulj, ki ponazarjajo pogostnost posameznih narodov v starostnih skupinah, jih lahko razvrstimo v štiri skupine:

- Slovenci
- Italijani, Madžari, Nemci
- Romi
- Albanci, Hrvatje, Črnogorci, Makedonci, Muslimani, Srbi.

Krivulje, ki ponazarjajo pogostnost Slovencev, so konkavne in ob vsakem naslednem popisu je njihova raven nižja. Leta 1948 je bilo dno krivulje v starosti 20-24 let, do popisa 2002 pa se je pomaknilo v starost 40-44 let. V tej starosti se je leta 2002 za Slovence opredelilo 77-78 % oseb. Med starejšimi od 69 let pa 90 %.

Italijani, Madžari in Nemci so si podobni po tem, da se njihova pogostnost v prebivalstvu Slovenije s starostjo povečuje. Razlikujejo pa se po spremembah v času. Krivulja Madžarov je v vsakem popisu nižja, pogostost Italijanov se spreminja v višjih starostih, med mladimi pa ostaja na približno enaki ravni. Pogostost Nemcev se je med popisoma 1948 in 1971 znižala, zlasti med starejšimi, nato je stagnirala, leta 2002 pa se je ponovno nekoliko povečala in to v višjih starostnih razredih. Verjetno ne gre za priselitve, temveč za posledice spremenjenih izjav o narodni pripadnosti.

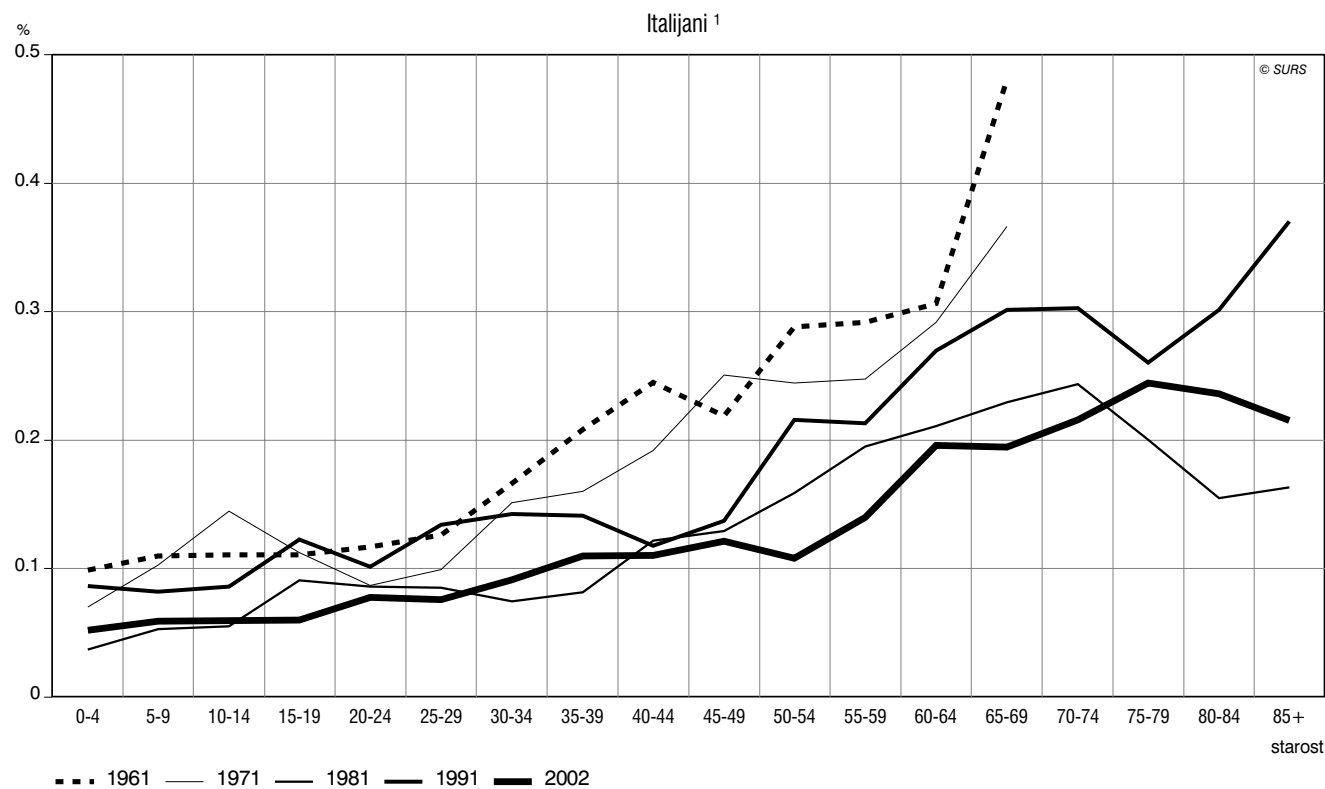
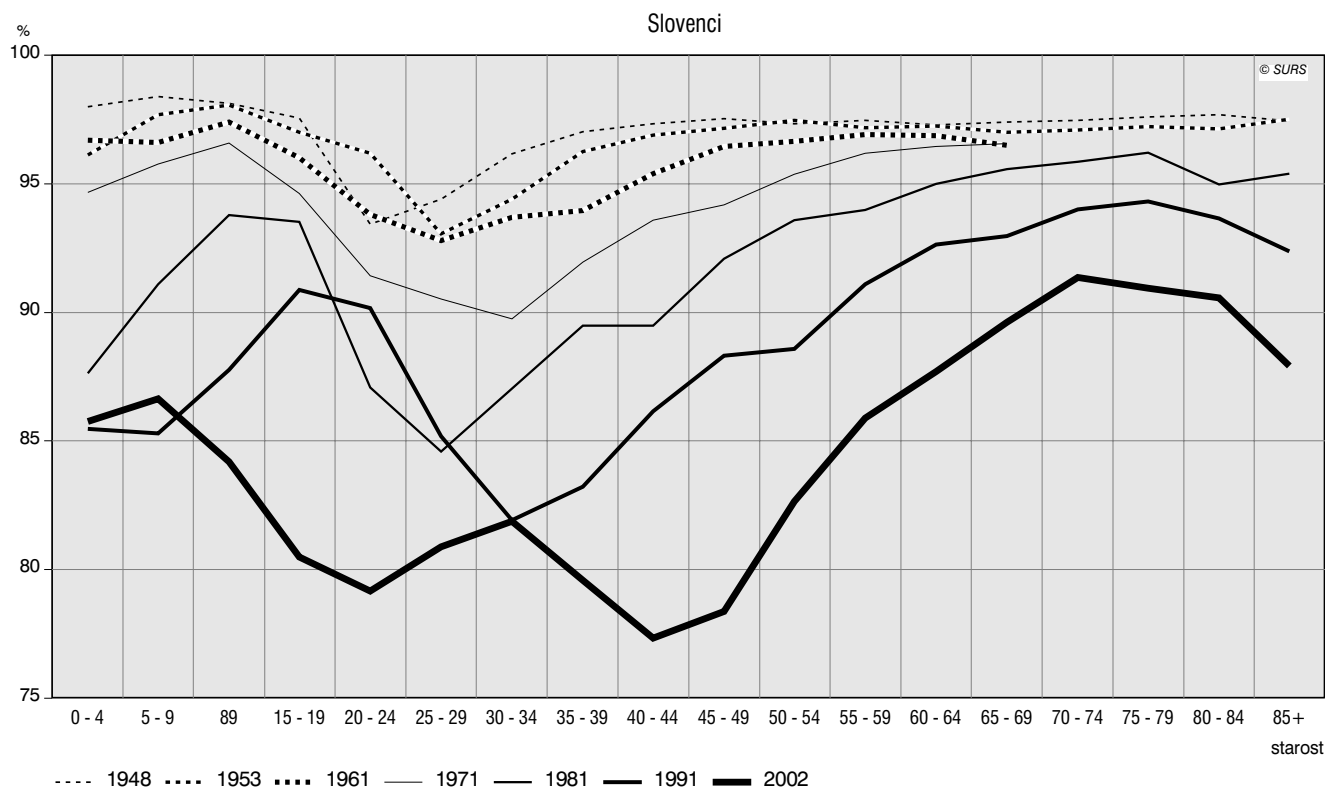
Pogostnost Romov se s starostjo znižuje. Novejši ko je popis, bolj je krivulja padajoča. Taka oblika krivulje nakazuje visoko rodnost. Vendar menimo, da visoke pogostnosti Romov med mladimi in nizke med starimi ni mogoče pripisati le rodnosti, čeprav je ta nad slovenskim povprečjem, temveč tudi naraščajoči narodni zavesti pri mladih, in morda nadpovprečni umrljivosti.

Krivulje Albancev, Hrvatov, Črnogorcev, Makedoncev, Muslimanov in Srbov so konveksne. S svojo obliko pričajo o tem, da so se pripadniki teh narodov v Slovenijo priselili. Pogostnosti vseh naštetih narodov so se do leta 1991 povečevale, nato pa do leta 2002 zaradi povečanja števila neznenih, neopredeljenih in Bošnjakov znižale. Iz te razmeroma velike skupine narodov izstopajo Albanci in Muslimani. Njihova pogostnost je namreč večja med otroki kot med starši. To kaže na višjo rodnost v primerjavi z ostalimi narodi v tej skupini, ali/in na večjo željo po ohranjanju narodne identitete.

Pogostnost različnih skupin narodno neopredeljenega prebivalstva prikazuje graf 17. Krivulje so bolj ali manj podobne tistim iz četrte skupine narodno opredeljenih (Albanci, Hrvati, Črnogorci itd.). Iz te podobnosti sklepamo, da se narodno niso opredeljevali predvsem priseljeni. Tako sklepanje pa seveda ne velja v celoti za pogostnost v skupini »neznan odgovor«. Ta je največja pri osebah v starosti 20–29 let, ko se prebivalstvo najpogosteje seli (prva zaposlitev, ustvarjanje družin) ali ko je začasno odsotno od doma (npr. študentje), in je zato o njem težje zbrati podatke.

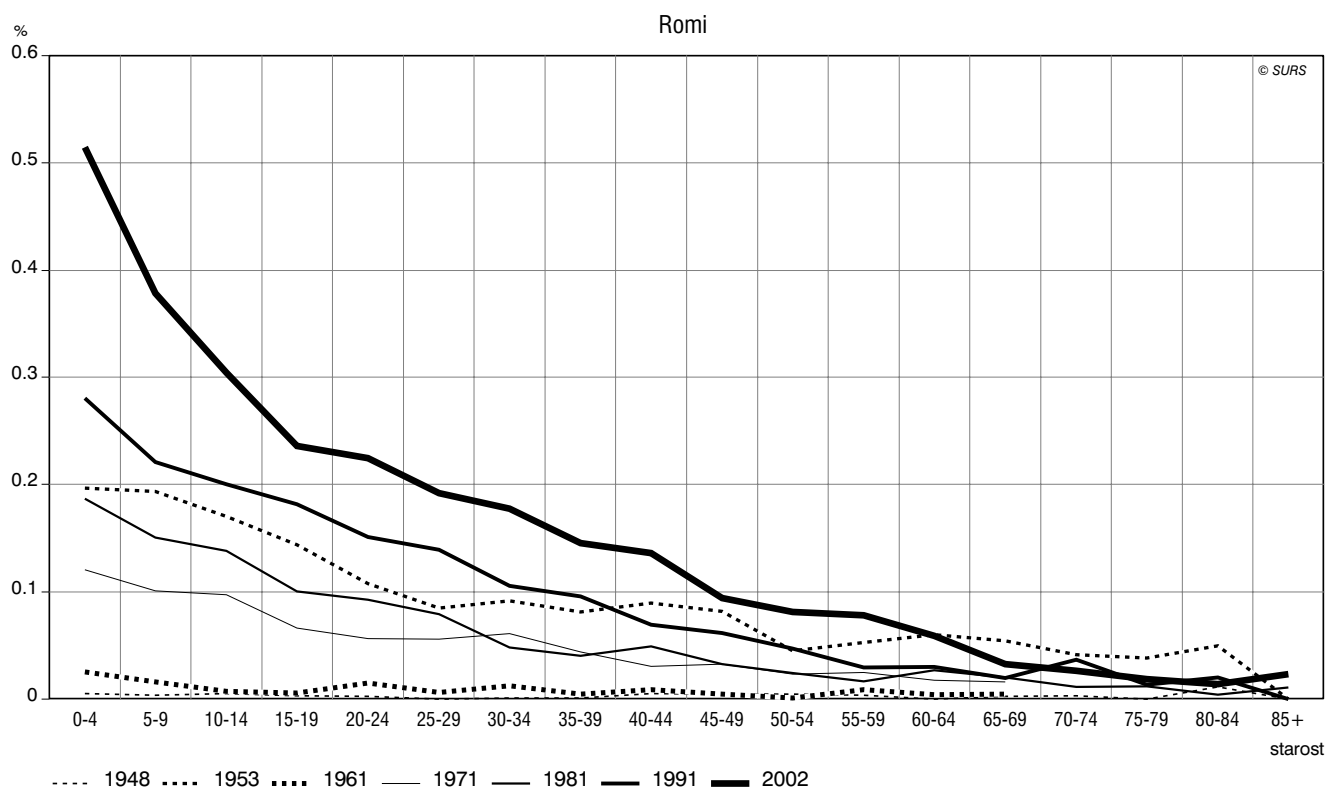
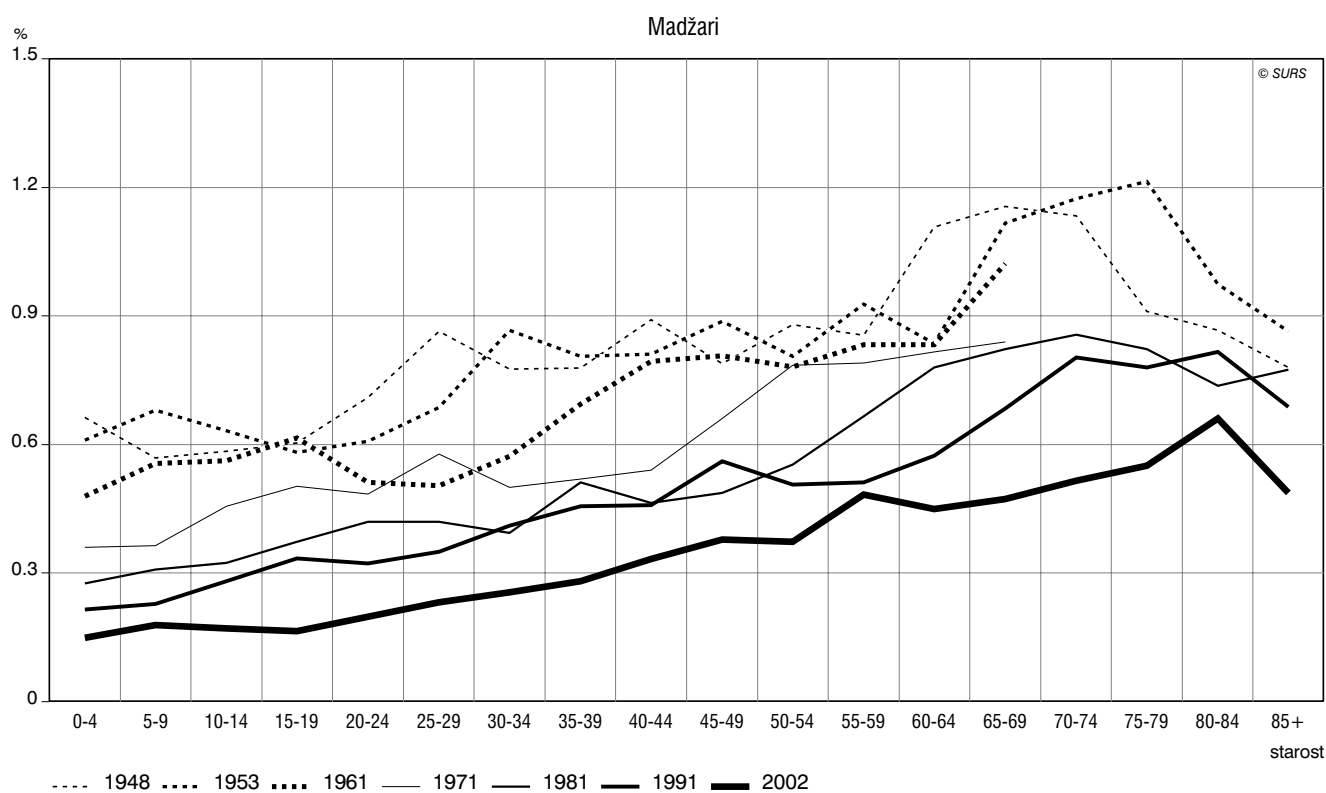
Popolnoma drugačna od vseh doslej opisanih pa je krivulja, ki ponazarja pogostnost tistih, ki na vprašanje o narodni pripadnosti niso želeli odgovoriti. Za starostne razrede od 0-5 do 45-49 let so vrednosti skoraj enake (med 2,5 % in 3,0 %), šele nato se začnejo zniževati. Odgovor »ne želim odgovoriti« očitno ni bil značilnost kake zelo posebne skupine, temveč so ga bolj ali manj uporabili ljudje vseh starosti.

GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948–2002

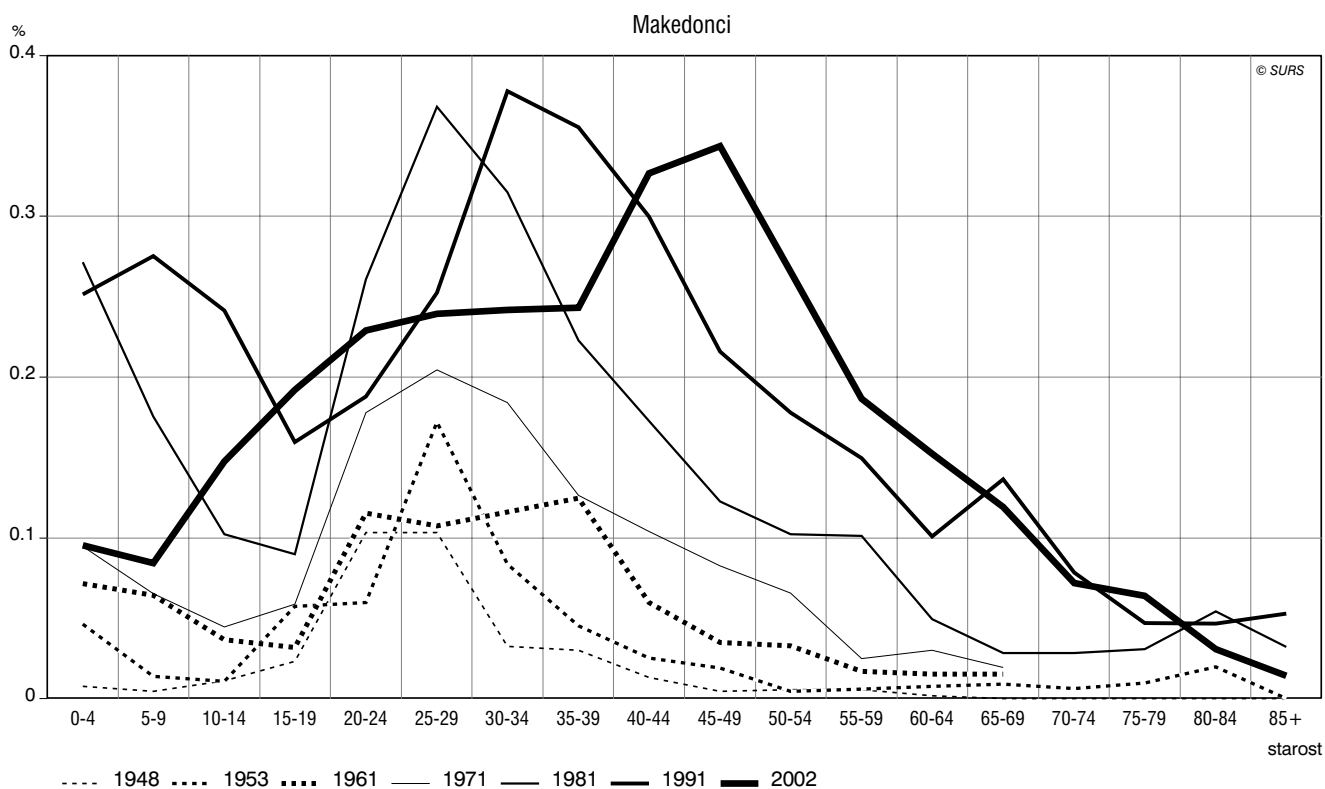
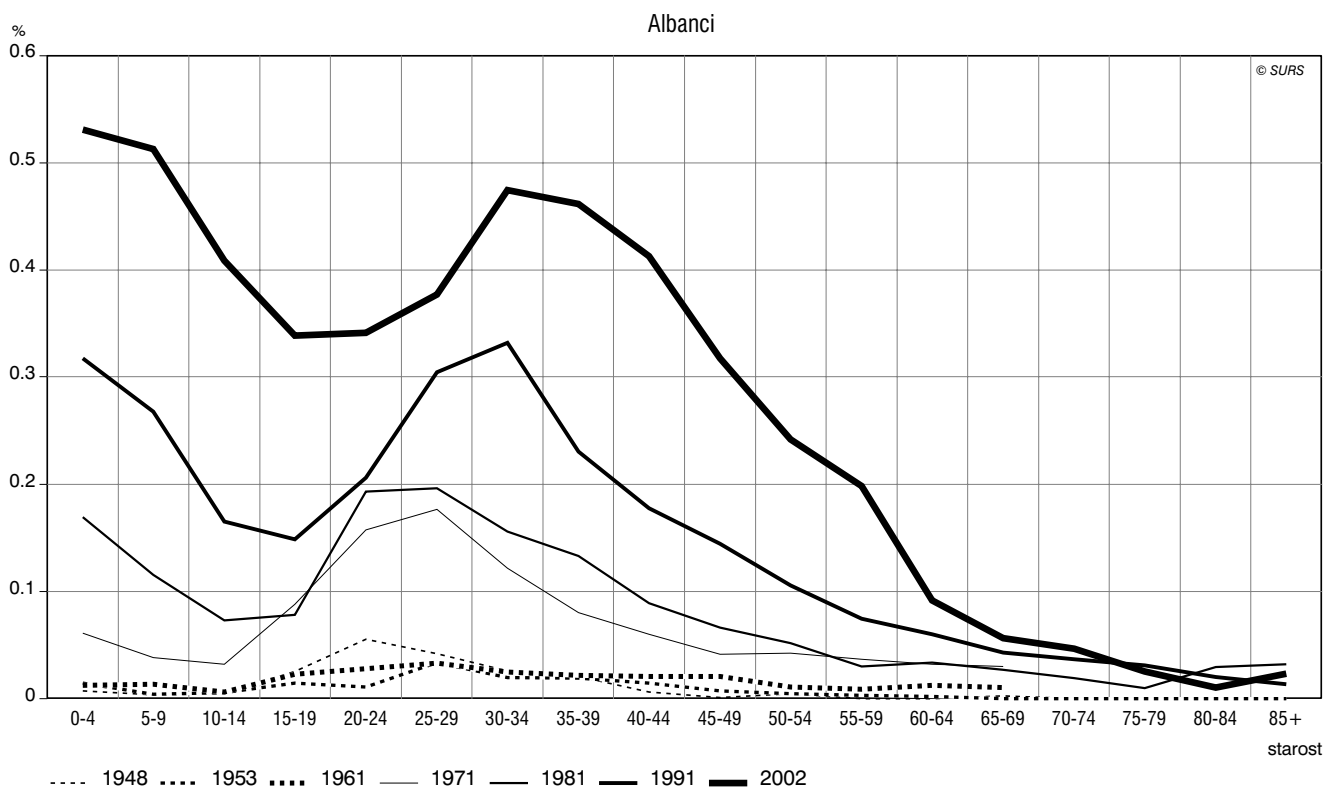

¹ Vrednosti za leti 1948 in 1953 niso prikazane, ker cona B Svobodnega tržaškega ozemlja še ni bila priključena Sloveniji.

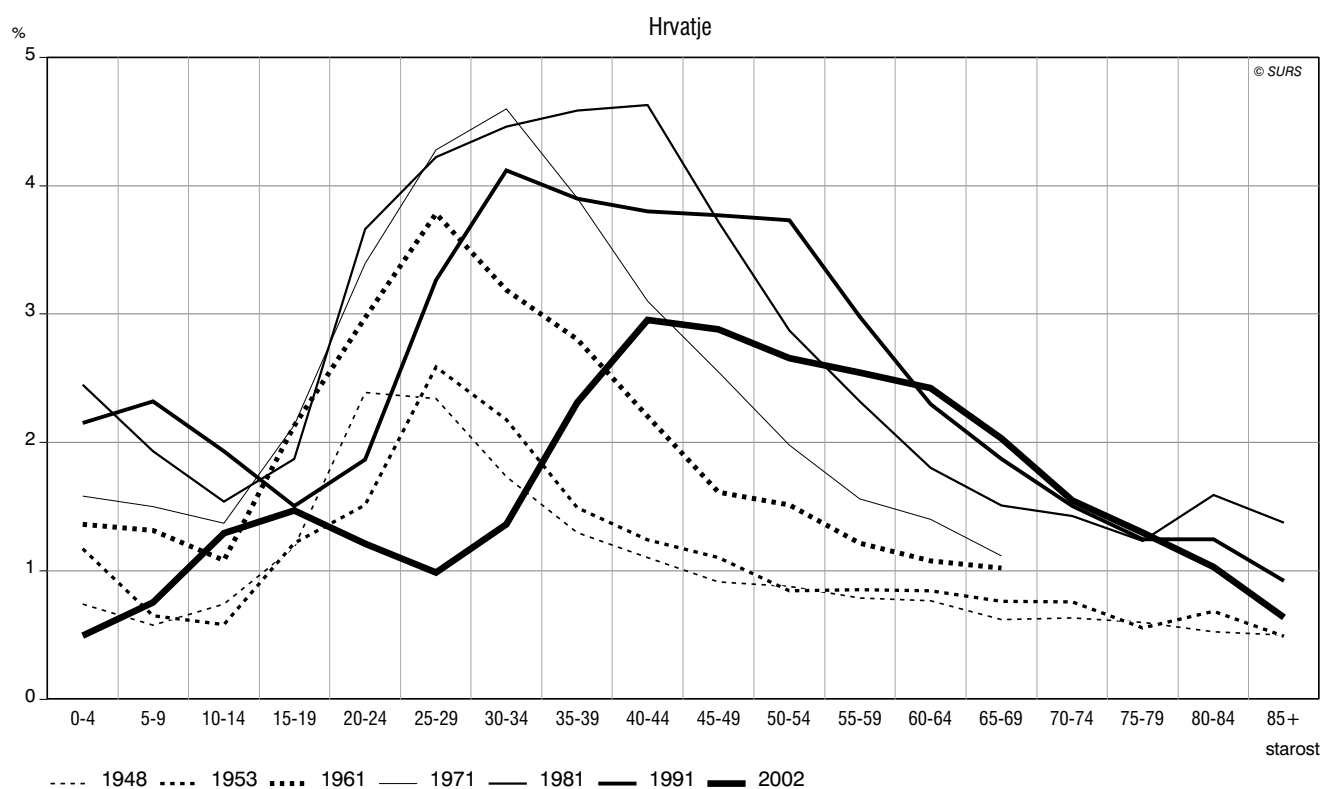
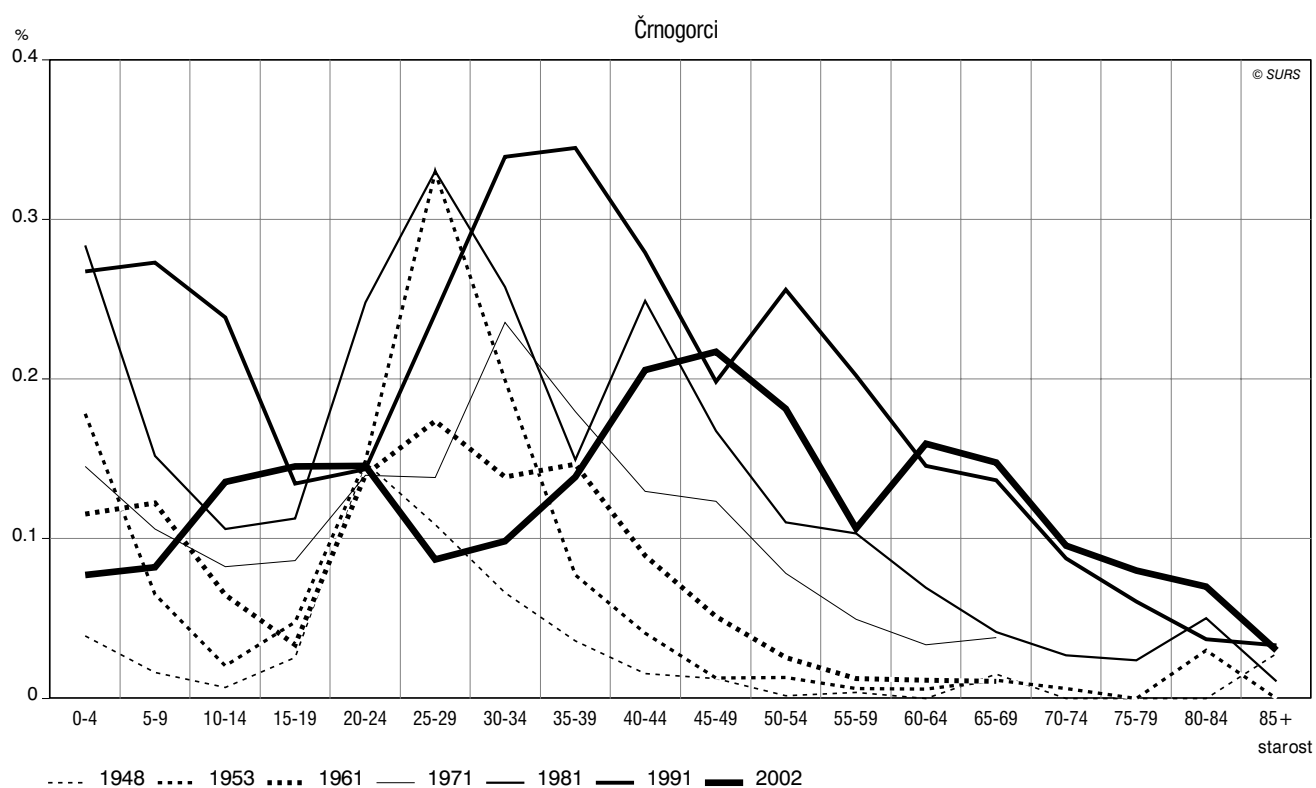
GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948–2002

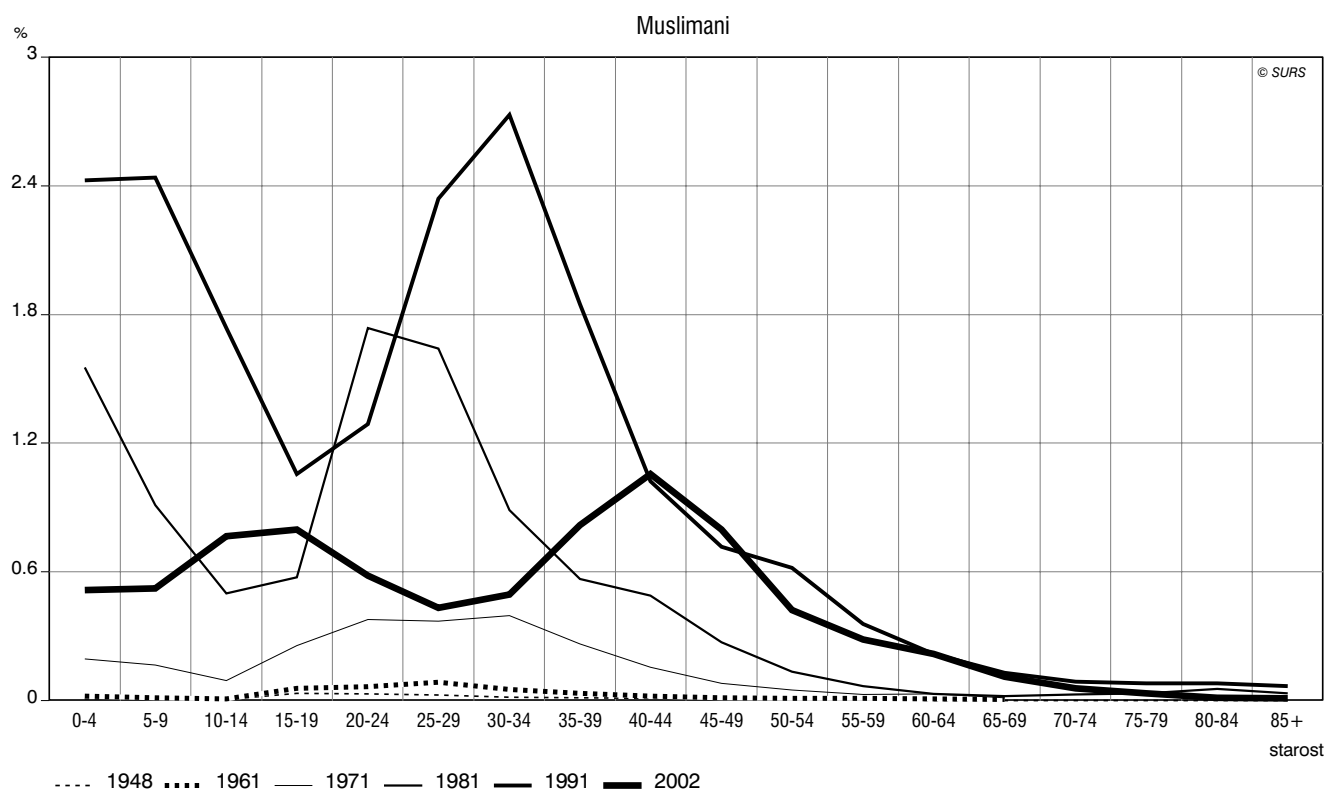
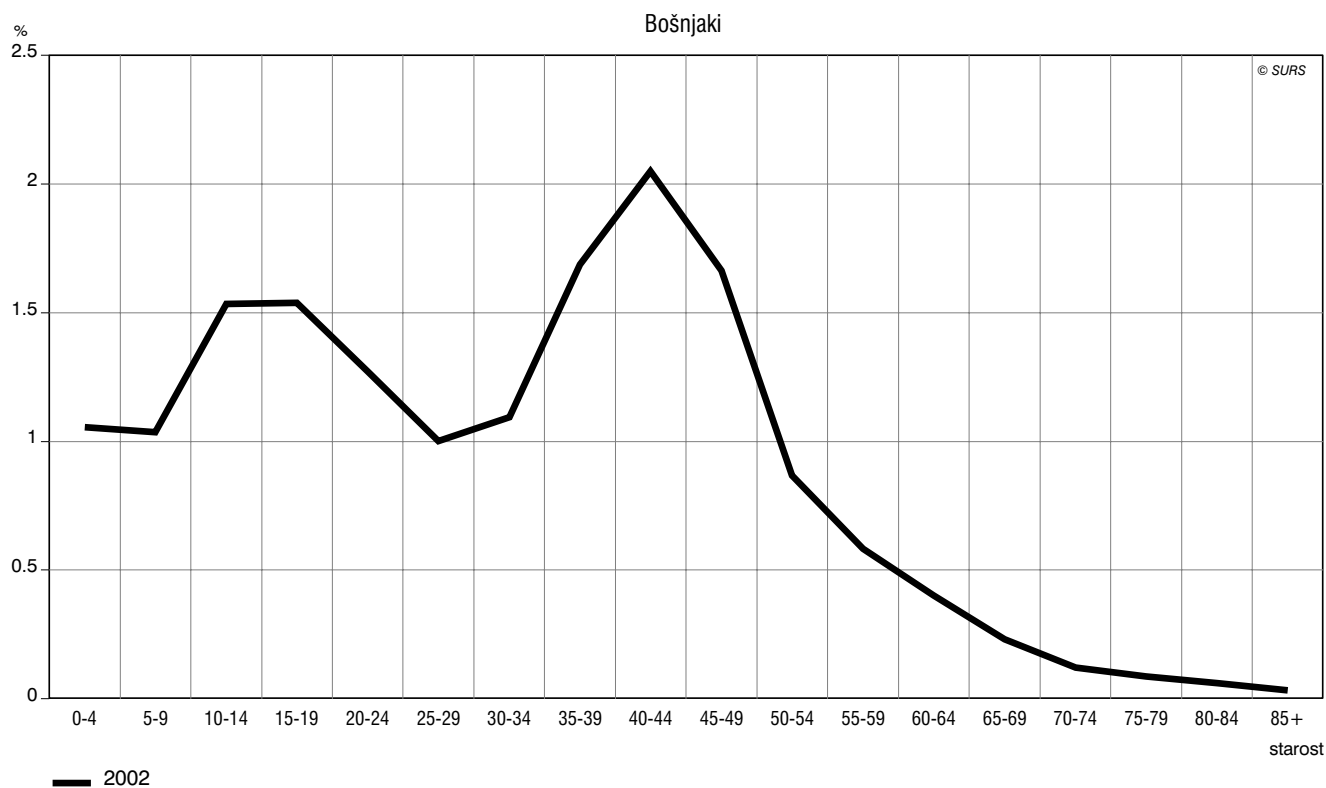
GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948-2002

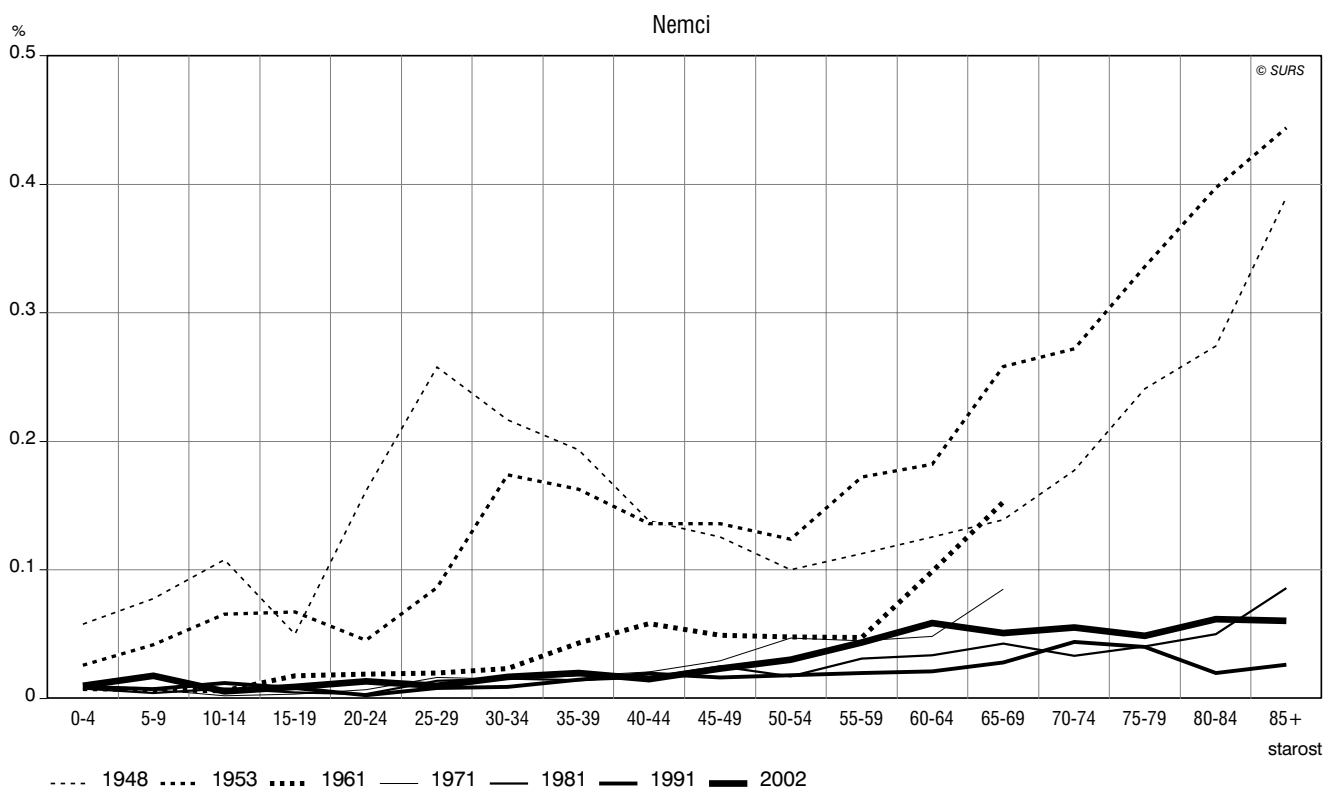
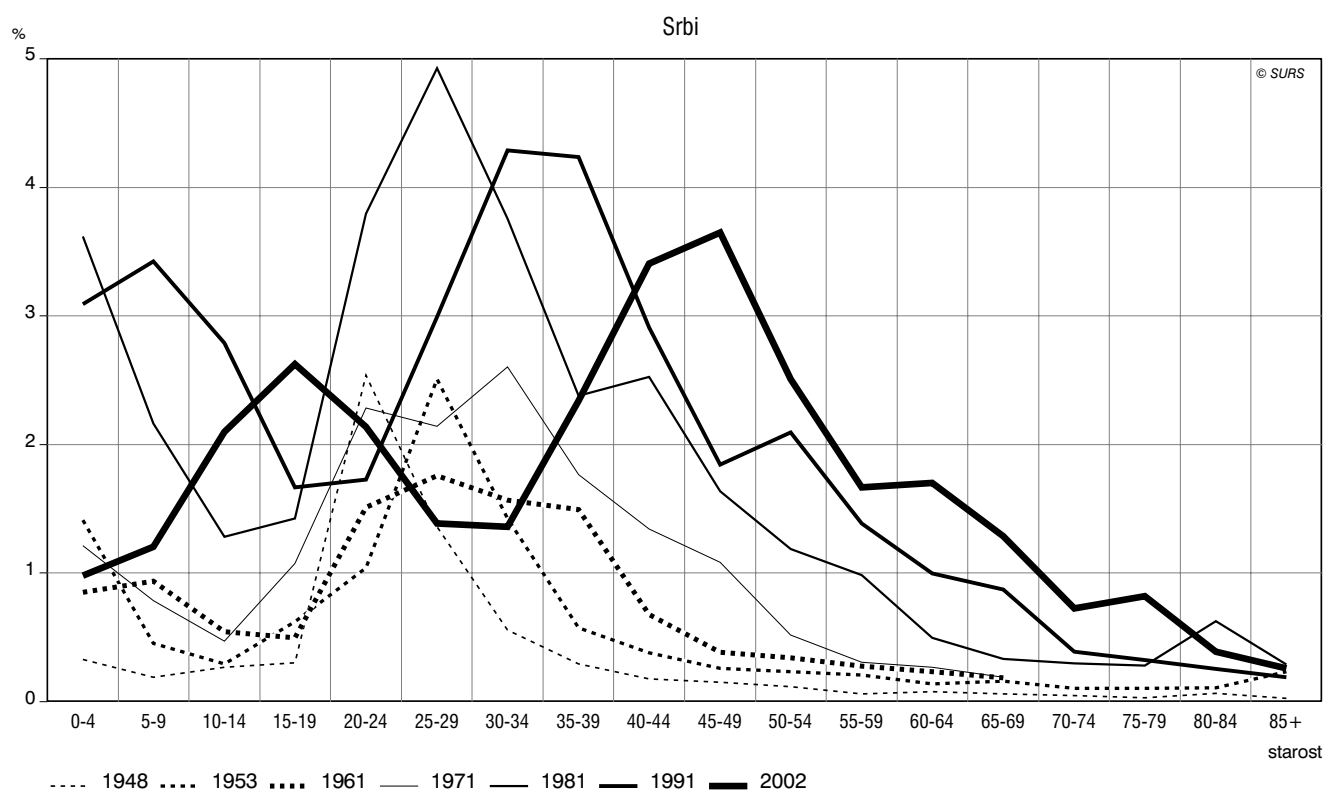
GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948–2002

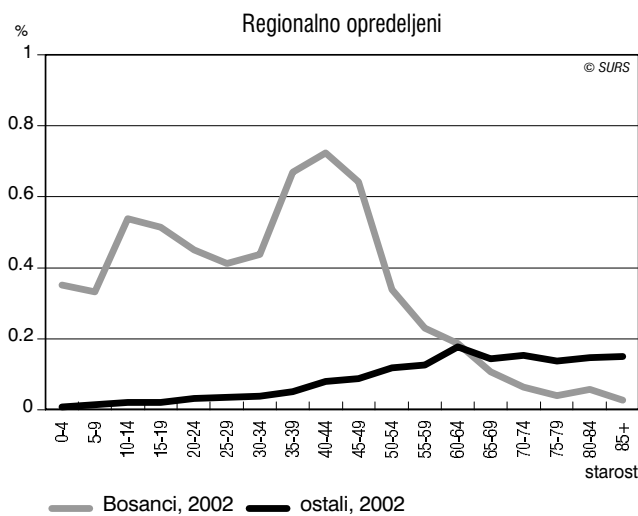
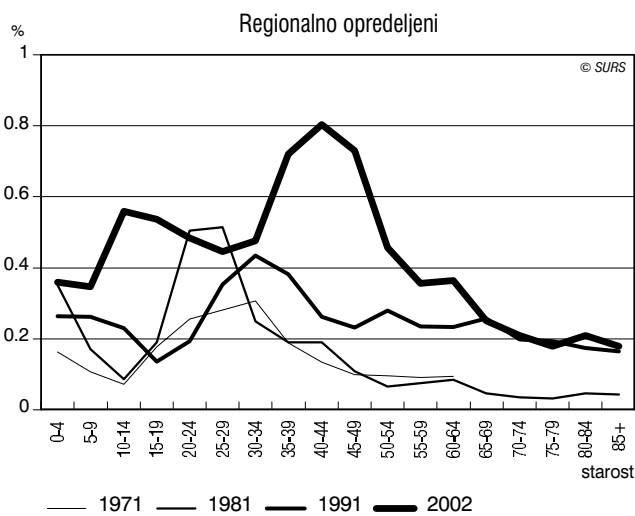
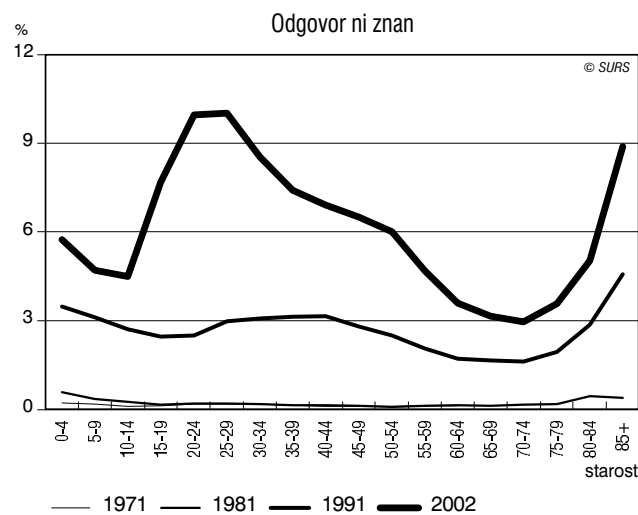
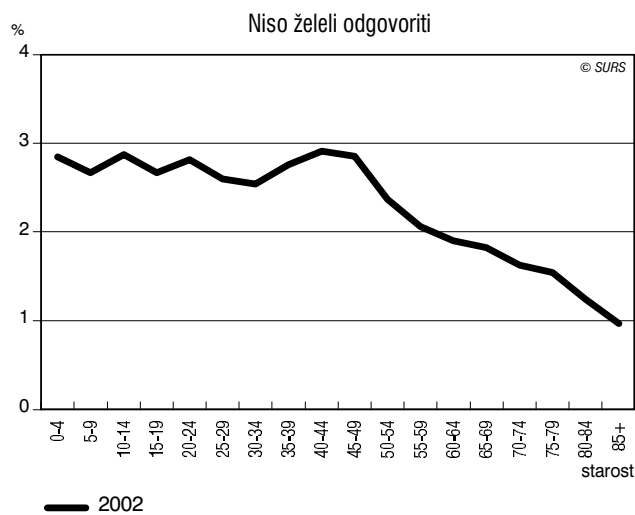
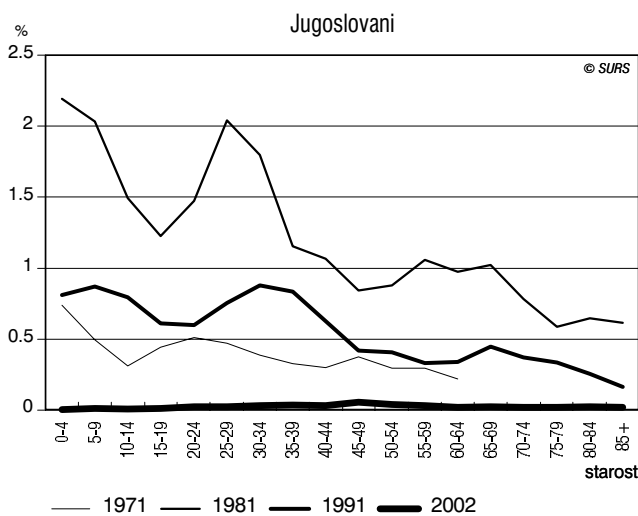
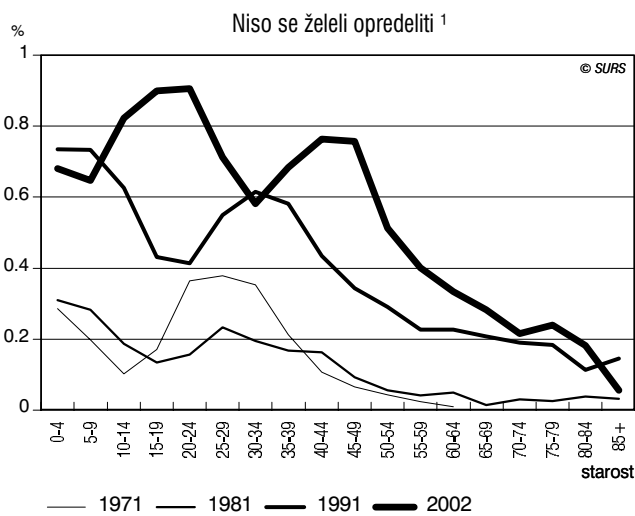
GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948–2002

GRAF 16: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno opredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1948–2002

GRAF 17: Pogostnost izbranih odgovorov na vprašanje o narodni pripadnosti (narodno neopredeljeni), starostne skupine, Slovenija, popisi 1971–2002

¹ V tabelah 61, 62 in 64 poimenovani kot Drugi.

Tabela 61: Prebivalstvo, po narodni pripadnosti, Slovenija (ozemlje v času popisa), popisi 1948–2002

Narodna pripadnost	Leto popisa						
	1948	1953	1961	1971 ¹⁾	1981 ¹⁾	1991 ¹⁾	2002
Skupaj Narodno opredeljeni	1 391 873	1 466 425	1 591 523	1 679 051	1 838 381	1 913 355	1 964 036
Slovenci	1 350 149	1 415 448	1 522 248	1 578 963	1 668 623	1 689 657	1 631 363
Italijani	1458	854	3072	2 987	2 138	2 959	2 258
Madžari	10 579	11 019	10 498	8 943	8 777	8 000	6 243
Romi	46	1 663	158	951	1 393	2 259	3 246
Albanci	216	169	282	1 266	1 933	3 534	6 186
Avstrijci	582	289	254	266	146	126	181
Bolgari	35	49	180	138	103	168	138
Bošnjaki ²⁾	21 542
Čehi	1 063	807	584	442	423	315	273
Črnogorci	521	1 356	1 384	1 950	3 175	4 339	2 667
Grki	18	24	50	24	15	21	54
Hrvatje	16 069	17 978	31 429	41 556	53 882	52 876	35 642
Judje	25	15	21	72	9	37	28
Makedonci	366	640	1 009	1 572	3 227	4 371	3 972
Muslimani ³⁾	...	1 617	465	3 197	13 339	26 577	10 467
Nemci	1 824	1 617	732	400	309	298	499
Poljaki	396	275	222	191	200	196	140
Romuni	71	41	48	41	93	115	122
Rusi	796	593	295	297	189	167	451
Rusini ⁴⁾	170	46	384	66	54	57	40
Slovaki	82	60	71	75	139	139	216
Srbi	7 048	11 225	13 609	20 209	41 695	47 401	38 964
Turki	5	68	135	52	86	142	259
Ukrajinci ⁴⁾	138	190	210	470
Vlahi	...	9	6	4	16	37	13
Drugi	344	352	449	293	526	1 021	1 548
Narodno neopredeljeni							
Opredelili so se kot Jugoslovani	-	-	2 784	6 616	25 615	12 075	527
Opredelili so se kot Bosanci ⁵⁾	8 062
Opredelili so se po regionalni pripadnosti Drugi ⁶⁾	-	-	-	2 652	3 932	5 187	1 467
	-	-	-	3 012	2 853	8 716	12 085
Niso želeli odgovoriti	48 588
Neznano	10	211	1 154	2 678	5 301	42 355	126 325

1) Podatki so preračunani po metodologiji Popisa 2002, in sicer tako, da so odšteti t. im. "zdomci". V popisih 1948, 1953 in 1961 pa kategorija oseb "zdomci" ni obstajala.

2) Opredelitev za Bošnjaka kot narod je bila v Ustavo Federacije Bosne in Hercegovine vpeljana leta 1994.

3) Vključene so osebe, ki so se opredelile za Muslimane v smislu etnične in ne verske pripadnosti.

4) V popisih leta 1948, 1953 in 1961 so Rusini in Ukrajinci prikazani skupaj.

5) V rezultatih preteklih popisov so bili tisti, ki so se opredelili za Bosance, uvrščeni med regionalno opredeljene.

6) Vključene so tiste osebe, ki so izjavile/označile, da so narodno neopredeljene.

Viri: Stanovništvo po narodnosti: konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954
Statistični letopis Republike Slovenije, Statistični urad RS

Statistične informacije Rapid reports, Št./no 92, Prebivalstvo/Population, Statistični urad RS, Ljubljana, 16.4.2003

TABELA 62: Prebivalstvo, po narodni pripadnosti, Slovenija (ozemlje v času popisa), popisi 1948–2002

Narodna pripadnost	1948	1953	1961	1971 ¹⁾	1981 ¹⁾	1991 ¹⁾	2002
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100
Narodno opredeljeni							
Slovinci	97,00	96,52	95,65	94,04	90,77	88,31	83,06
Italijani	0,10	0,06	0,19	0,18	0,12	0,15	0,11
Madžari	0,76	0,75	0,66	0,53	0,48	0,42	0,32
Romi	0,00	0,11	0,01	0,06	0,08	0,12	0,17
Albanci	0,02	0,01	0,02	0,08	0,11	0,18	0,31
Avstrijci	0,04	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01
Bolgari	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Bošnjaki ²⁾	1,10
Čehi	0,08	0,06	0,04	0,03	0,02	0,02	0,01
Črnogorci	0,04	0,09	0,09	0,12	0,17	0,23	0,14
Grki	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvatje	1,15	1,23	1,97	2,47	2,93	2,76	1,81
Judje	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Makedonci	0,03	0,04	0,06	0,09	0,18	0,23	0,20
Muslimani ³⁾	...	0,11	0,03	0,19	0,73	1,39	0,53
Nemci	0,13	0,11	0,05	0,02	0,02	0,02	0,03
Poljaki	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Romuni	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Rusi	0,06	0,04	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02
Rusini ⁴⁾	0,01	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
Slovaki	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Srbi	0,51	0,77	0,86	1,20	2,27	2,48	1,98
Turki	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01
Ukrajinci ⁴⁾	0,01	0,01	0,01	0,02
Vlahi	...	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Drugi	0,02	0,02	0,03	0,02	0,03	0,05	0,08
Narodno neopredeljeni							
Opredelili so se kot							
Jugoslovani	-	-	0,17	0,39	1,39	0,63	0,03
Opredelili so se kot							
Bosanci ⁵⁾	0,41
Opredelili so se po							
regionalni pripadnosti	-	-	-	0,16	0,21	0,27	0,07
Drugi ⁶⁾	-	-	-	0,18	0,16	0,46	0,62
Niso želeli odgovoriti	2,47
Neznano	0,00	0,01	0,07	0,16	0,29	2,21	6,43

1) Podatki so preračunani po metodologiji Popisa 2002, in sicer tako, da so odšteti t. im. "zdomci". V popisih 1948, 1953 in 1961 pa kategorija oseb "zdomci" ni obstajala.

2) Opredelitev za Bošnjake kot narod je bila v Ustavo Federacije Bosne in Hercegovine vpeljana leta 1994.

3) Vključene so osebe, ki so se opredelile za Muslimane v smislu etnične in ne verske pripadnosti.

4) V popisih leta 1948, 1953 in 1961 so Rusini in Ukrajinci prikazani skupaj.

5) V rezultatih preteklih popisov so bili tisti, ki so se opredelili za Bosance, uvrščeni med regionalno opredeljene.

6) Vključene so tiste osebe, ki so izjavile/označile, da so narodno neopredeljene.

Viri: Stanovništvo po narodnosti: konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954
Statistični letopis Republike Slovenije, Statistični urad RS

Statistične informacije/Rapid reports, Št./no 92, Prebivalstvo/Population, Statistični urad RS, Ljubljana, 16.4.2003

Tabela 63: Prebivalstvo po narodni pripadnosti in starostnih skupinah, Slovenija, Popis 1981 in Popis 1991

Starostne skupine (leta)	Skupaj	Narodno opredeljeni										Narodno neopredeljeni				Neznano	
		Slovenci	Italijani	Madžari žarski	Romi	Albanci	Črnogorci	Hrvatje	Makedonci	Muslimani	Nemci	Srbi	drugi	po členu Ustave RS	Jugoslovani		regionalno opredeljeni
Skupaj	1838381	1668623	2138	8777	1393	1933	3175	53882	3227	13339	309	41695	2189	2853	25615	3932	5301
0-4	147342	129120	55	407	275	250	418	3610	400	2289	12	5332	90	456	3232	518	878
5-9	141512	128933	75	437	213	163	215	2736	248	1289	6	3059	104	401	2877	242	514
10-14	137650	129103	76	445	190	101	146	2119	141	686	11	1761	85	257	2059	119	351
15-19	142169	132967	129	530	143	111	160	2660	128	817	7	2022	63	190	1743	272	227
20-24	147936	128817	127	622	137	286	367	5417	386	2571	5	5615	126	231	2183	747	299
25-29	157822	133478	134	663	125	310	521	6663	581	2589	22	7774	236	368	3225	812	321
30-34	138093	120207	103	544	67	215	356	6159	435	1226	22	5183	243	269	2482	346	236
35-39	110503	98873	90	566	45	147	165	5066	246	627	16	2627	203	185	1277	210	160
40-44	116451	104210	142	540	57	104	290	5390	201	570	19	2939	155	191	1246	221	176
45-49	119009	109582	154	580	39	79	199	4422	146	323	30	1947	112	110	1006	129	151
50-54	115208	107825	183	638	28	60	127	3310	118	155	20	1367	107	65	1013	76	116
55-59	95965	90197	187	639	16	29	99	2227	97	64	30	943	177	40	1017	72	131
60-64	56376	53557	119	440	15	19	39	1015	28	17	19	280	120	28	551	48	81
65-69	70155	67059	161	577	14	19	29	1058	20	14	30	232	94	10	716	32	90
70-74	63374	60754	171	543	7	12	17	905	18	12	21	189	88	19	496	23	99
75-79	41899	40316	127	345	5	4	10	517	13	9	17	118	67	11	247	13	80
80-84	23901	22701	65	176	1	7	12	381	13	25	12	150	72	9	155	11	111
85+	9297	8869	39	72	1	3	1	128	3	6	8	27	38	3	57	4	38
Neznano	3719	2055	1	13	15	14	4	99	5	50	2	130	9	10	33	37	1242
Skupaj	1913355	1689657	2959	8000	2259	3534	4339	52876	4371	26577	298	47401	2751	8716	12075	5187	42355
0-4	118179	101275	100	256	335	376	317	2560	300	2889	11	3683	134	861	962	314	3806
5-9	133273	114138	106	303	299	353	368	3110	370	3283	10	4614	171	976	1168	354	3650
10-14	147181	129895	123	403	301	245	357	2871	362	2598	18	4183	158	917	1182	344	3224
15-19	140899	129082	166	458	260	209	193	2114	228	1517	12	2395	122	598	869	197	2479
20-24	139451	126524	134	426	211	289	203	2609	268	1834	4	2435	125	566	847	275	2701
25-29	149429	127802	191	509	212	445	365	4917	385	3545	13	4535	208	822	1128	538	3814
30-34	151487	124511	213	607	160	500	519	6288	580	4180	14	6576	322	935	1346	660	4076
35-39	155765	130222	215	670	147	364	553	6117	559	2945	24	6764	301	912	1310	611	4051
40-44	135112	117338	161	545	93	252	392	5207	425	1450	28	4122	250	590	867	364	3028
45-49	107003	95430	151	558	67	157	217	4086	235	791	19	2048	186	347	451	257	2003
50-54	110340	98494	242	539	54	117	289	4127	201	701	21	2353	152	460	460	312	1957
55-59	109243	100056	236	551	32	80	222	3277	164	392	22	1528	116	244	363	259	1701
60-64	101852	94678	277	578	31	61	149	2330	102	223	22	1016	121	231	346	240	1447
65-69	80744	75270	244	552	16	35	110	1513	109	105	23	704	142	167	360	210	1184
70-74	43247	40662	131	347	16	16	38	652	34	38	19	167	96	82	160	86	703
75-79	44543	42018	116	347	6	14	27	555	21	36	18	143	60	82	150	86	864
80-84	29884	27985	90	244	6	6	11	372	14	24	6	76	31	34	76	52	857
85+	15131	13977	56	104	-	2	5	140	8	10	4	29	31	22	25	25	693
Neznano	592	300	7	3	13	13	4	31	6	16	10	30	25	9	5	3	117

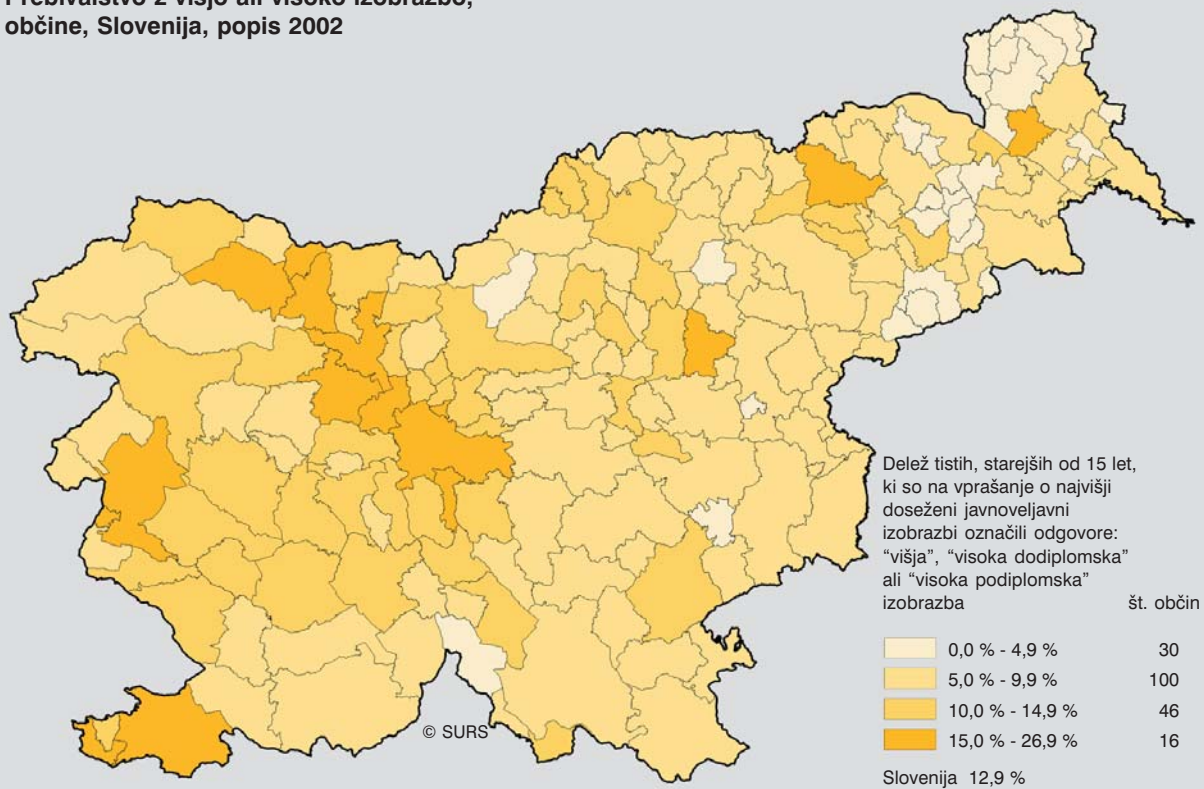
Vir: Statistični urad RS

Tabela 64: Prebivalstvo po narodni pripadnosti, starostnih skupinah in spolu, Slovenia, Popis 2002

Starostne skupine (leta)	Skupaj	Narodno opredeljeni											Narodno neopredeljeni				Niso želeli odgovoriti	Neznano		
		Slovinci	Italijani	Madžari	Romi	Albanci	Bošnjaki	Črnogorci	Hrvatje	Makedonci	Muslimani	Nemci	Srbi	drugi	opredelili so se kot Jugoslovani	opredelili so se kot Bosanci			regionalno opredeljeni	drugi ¹⁾
Skupaj	1964036	1631363	2258	6243	3246	6186	21542	2667	35642	3972	10467	499	38964	3933	527	8062	1467	12085	48588	126325
0-4	88183	75619	46	132	454	468	930	68	437	84	453	9	863	126	3	310	7	601	2513	5060
5-9	96174	83320	57	172	364	493	996	79	723	81	502	17	1161	138	10	320	14	623	2566	4538
10-14	115810	97501	69	198	353	473	1777	157	1496	171	885	7	2429	139	11	624	24	953	3329	5214
15-19	130029	104664	78	215	307	440	2000	189	1915	250	1037	12	3413	151	19	669	28	1171	3470	10001
20-24	147687	116927	115	294	332	504	1878	215	1791	338	859	20	3154	294	33	666	48	1338	4159	14722
25-29	144977	117247	110	337	278	547	1452	126	1435	347	626	15	2007	444	38	597	50	1034	3766	14521
30-34	140612	115109	128	359	250	667	1539	138	1916	340	694	24	1909	417	46	617	53	817	3573	12016
35-39	153518	122183	169	432	223	708	2588	213	3550	373	1256	31	3591	360	55	1029	79	1049	4235	11394
40-44	152142	117653	168	506	207	628	3120	313	4495	497	1604	23	5182	343	53	1102	123	1162	4436	10527
45-49	158611	124290	192	600	149	503	2637	344	4571	545	1265	37	5782	379	90	1020	138	1201	4528	10340
50-54	138542	114501	150	517	113	335	1202	251	3681	368	586	42	3473	306	60	469	164	711	3284	8329
55-59	105161	90336	147	509	82	209	613	112	2677	196	299	46	1751	252	31	242	133	421	2174	4931
60-64	103609	90882	203	466	61	95	416	165	2510	158	223	61	1759	173	19	194	184	346	1970	3724
65-69	95550	85621	186	451	31	54	220	141	1943	114	107	49	1229	100	21	103	137	270	1743	3030
70-74	83473	76258	180	431	22	39	99	80	1293	60	46	46	605	102	16	53	128	181	1356	2478
75-79	59388	54014	145	327	11	15	51	50	771	38	20	29	488	123	11	24	82	142	916	2131
80-84	29224	26471	69	193	4	z	17	19	302	z	z	18	113	49	7	17	43	53	363	1471
85+	21346	18767	46	104	5	z	7	7	136	z	z	13	55	37	4	6	32	12	207	1898
Skupaj																				
Skupaj	958576	772613	1085	2883	1645	4129	12351	1524	18556	2465	5796	215	21592	1941	338	4193	851	5912	24232	76255
0-4	45545	39032	28	62	244	254	502	34	223	49	254	4	461	66	3	154	z	z	1263	2598
5-9	49383	42778	26	95	188	258	525	41	389	43	256	6	578	71	3	157	7	315	1307	2340
10-14	59362	49941	37	97	160	250	882	66	792	93	443	3	1271	73	4	306	16	498	1709	2721
15-19	66417	53086	49	99	151	258	1022	102	977	139	506	4	1790	74	13	351	21	566	1858	5351
20-24	76190	59262	57	157	170	329	1054	118	900	206	441	7	1717	145	22	359	29	647	2114	8456
25-29	74456	58194	50	165	137	354	894	76	786	238	351	7	1165	192	29	335	34	542	1923	8984
30-34	71306	56642	75	176	130	469	833	76	852	236	373	8	880	167	30	297	35	375	1725	7927
35-39	77366	59678	89	214	117	500	1413	98	1657	227	649	18	1695	178	28	506	51	446	1954	7848
40-44	77125	57466	76	247	110	456	1817	144	2245	299	884	9	2680	178	31	568	78	506	2142	7189
45-49	82023	61203	86	304	76	390	1717	203	2501	343	809	10	3397	200	58	565	98	557	2353	7153
50-54	71061	56264	79	277	61	259	796	154	2066	216	396	15	2055	162	39	269	107	350	1724	5772
55-59	51517	42513	75	252	41	184	403	70	1523	118	145	25	1083	144	23	130	80	225	1157	3279
60-64	49407	41664	100	208	28	80	279	120	1453	118	145	29	1195	110	16	118	105	219	1034	2386
65-69	42069	36522	87	168	15	42	136	106	1115	76	63	22	859	60	16	47	65	165	851	1654
70-74	33254	29870	74	170	10	31	50	58	588	34	26	26	349	58	8	17	z	z	578	1156
75-79	18608	16417	59	113	5	12	21	38	347	27	6	11	323	35	7	8	36	75	332	736
80-84	8183	7328	30	55	z	z	4	16	104	z	z	z	66	17	z	z	18	z	140	357
85+	5304	4753	8	24	z	z	3	4	38	z	z	z	28	11	z	z	6	z	68	348
Moški																				

7. SPREMINJANJE IZJAV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI MED POPISOMA 1991 IN 2002

Prebivalstvo z višjo ali visoko izobrazbo,
občine, Slovenija, popis 2002

Iz doslej povedanega izhaja, da so bile spremembe v verski, jezikovni in narodni sestavi predvsem posledica priseljevanj in spreminjanja opredelitev. Priseljevanje je bilo najpomembnejši dejavnik sprememb v obdobjih, ko je bilo priseljevanje v Slovenijo najštevilčnejše, spreminjanje opredelitev pa je postal odločujoč dejavnik v času po osamosvojitvi.

Obdobje enajstih let, od 1991-2002, z zgodovinskega zornega kota ni dolga doba. Toda za Slovenijo to ni bilo običajnih enajst let, temveč so bila to posebna leta. Osamosvojitve in graditve države (nova ustava), nastajanje novih držav na ozemlju nekdanje skupne države, razprave o vsebini popisa, ki so segle do ustavnega sodišča, širjenje zavesti o prostovoljnosti izrekanja o narodni pripadnosti in veroizpovedi, poudarjanje potrebe po varovanju osebnih podatkov, vse to so dejavniki, ki so neposredno ali posredno vplivali na ohranjanje ali spreminjanje opredelitev iz leta 1991.

Dozdajšnje analize so pokazale, da ljudje menjavajo svoje izjave predvsem o veroizpovedi in narodni pripadnosti. Vendar te analize, utemeljene na agregatnih podatkih, ne morejo odgovoriti na primer na taka vprašanja: koliko ljudi je spremenilo svojo opredelitev, kakšne so značilnosti teh ljudi, ali so spremenili samo eno ali morda kar več opredelitev itd. Zato se je statistični urad odločil, da bo skušal najti odgovore tudi na ta vprašanja. V ta namen je primerjal individualne podatke popisov 1991 in 2002.

Individualne podatke popisov 1991 in 2002 je bilo mogoče primerjati za 1 652 109 oseb. To je 84 % prebivalstva, popisane leta 2002. Primerjati ni bilo mogoče podatkov vseh tistih, ki so bili rojeni po 1. aprilu leta 1991 ali se se po tem datumu priselili v Slovenijo, in tudi ne tistih, ki so po tem datumu umrli ali se odselili iz Slovenije. Zato med tistimi, za katere smo lahko primerjali podatke obeh popisov, ni otrok, starih od 0 do 10 let.

Verjetnost, da bo nekdo spremenil izjavo o svoji verski, jezikovni ali narodni pripadnosti, je različna. Najmanjša je pri maternem jeziku, ker je ta praviloma nespremenljiv. Spremembe v izjavi o materinem jeziku lahko nastanejo le pri osebah, ki so že od malega živele v dvojezičnem okolju in so se hkrati naučile dveh jezikov, na vprašanje o maternem jeziku pa morajo dati en sam odgovor. Večja je verjetnost spremembe v odgovoru na vprašanje o pogovornem jeziku v družini oziroma gospodinjstvu. Pogovorni jezik družine ali gospodinjstva se spremeni ali dopolni z novim, če družina/gospodinjstvo sprejme novega člana, ki govori »nedružinski« jeziki ali pa če se družina/gospodinjstvo preseli v drugačno jezikovno okolje. Taka sprememba postopoma vpliva na to, da posamezni družinski člani začnejo uporabljati jezik okolja tudi pri sporazumevanju s člani družine oziroma gospodinjstva.

Odločitev za določeno narodno pripadnost je izrazito subjektivne narave, brez objektivnih meril. Spremembo prvotne izjave o narodni pripadnosti (to je odločitve iz prejšnjega popisa) lahko pričakujemo predvsem pri priseljenih, ki že dalj časa živijo v novem okolju, pri njihovih otrocih in pri otrocih, katerih starša sta si po narodni pripadnosti različna.

Prehajanja iz ene veroizpovedi v drugo so razmeroma redko. Pogostejši so primeri, da oseba, ki pripada neki veroizpovedi, le-to zapusti ali obratno, da versko neopredeljen ali ateist postane pripadnik neke veroizpovedi.

7.1 POGOSTNOST SPREMINJANJA IZJAV O VERSKI, JEZIKOVNI IN NARODNI PRIPADNOSTI

Opisane teoretične predpostavke se le deloma ujemajo s podatki, ki izhajajo iz primerjave individualnih podatkov oseb, popisanih leta 1991 in 2002. Za isti materni in isti pogovorni jezik se je v obeh popisih opredelilo 90 % prebivalstva, za isto narodno pripadnost 86 %, za isto veroizpoved pa samo 60 %.

V tabeli 65 je prebivalstvo Slovenije razdeljeno v tri skupine: spremenilo prvotno opredelitev, ni spremenilo prvotne opredelitve in neznano. Izraz »prvotna« pomeni opredelitev iz popisa 1991.

V prvo skupino »spremenili prvotno opredelitev« so uvrščeni tisti, ki so svojo prvotno opredelitev spremenili v okviru znanih enot klasifikacije, sprememba pa je nastala med znanimi enotami klasifikacije ali pa med znano enoto in skupino »drugi«.

V drugo skupino, »niso spremenili prvotne opredelitve«, so uvrščeni tisti, ki so v obeh popisih odgovorili enako, in je bilo odgovor mogoče uvrstiti v eno izmed znanih enot v klasifikaciji.³⁸⁾

V skupino »neznano« pa so bili uvrščeni tisti, za katere ni bilo mogoče ugotoviti, ali so prvotno opredelitev spremenili ali ne, ker so bili vsaj v enem popisu uvrščeni v skupino »neznano«, ali pa so bili v obeh popisih uvrščena v skupino »drugi«.

Tabela 65: Prebivalstvo Slovenije, ki je/ni spremenilo prvotno/-e izjav/-e o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, popisani leta 1991 in 2002

	Veroizpoved	Materni jezik	Pogovorni jezik v družini/gosp.	Narodna pripadnost
Skupaj	1 652 109	1 652 109	1 652 109	1 652 109
Spremenilo prvotno opredelitev	336 029	101 026	90 838	102 603
Ni spremenilo prvotne opredelitve	982 338	1 486 778	1 491 847	1 422 611
Neznano	333 742	64 305	69 424	126 895
Delež (%)				
Skupaj	100	100	100	100
Spremenilo prvotno opredelitev	20,3	6,1	5,5	6,2
Ni spremenilo prvotne opredelitve	59,5	90,0	90,3	86,1
Neznano	20,2	3,9	4,2	7,7

Vir: Statistični urad RS

Natančen vpogled v spreminjanje ali nespreminjanje izjav o opredelitvah med popisoma 1991 in 2002 prikazujejo tabele na koncu tega poglavja. Za vsako od štirih vprašanj objavljamo eno tabelo z absolutnimi vrednostmi. Najpomembnejše ugotovitve po naši presoji, ki izhajajo iz teh tabel, povzemamo v naslednjih odstavkih.

7.1.1 Jezik

Prvotna izjava o maternem jeziku je ostala nespremenjena predvsem pri tistih, ki so se leta 1991 opredelili za slovenščino (97 %), sledijo tisti z madžarščino (88 %), albanščino (76 %), italijanščino (68 %), hrvaščino (68 %), makedonščino (67 %), romščino (65 %) kot maternim jezikom itd. Tisti, ki so svojo opredelitev za slovenščino kot materni jezik iz leta 1991 spremenili, so jo najpogosteje menjali za hrvaški ali srbsko-hrvaški jezik.

Za hrvaško-srbski jezik, ki ga je leta 1991 za svoj materni jezik navedlo 2700 oseb, se leta 2002 ni odločil skoraj nihče več. Kot materni jezik so navedli slovenščino ali hrvaščino.

Med popisanimi v obeh popisih je bil leta 1991 najpogostejši pogovorni jezik v družini /gospodinjstvu slovenščina, sledijo kombinacije slovenskega in drugih jezikov in nato srbsko-hrvaški jezik. Družine oziroma gospodinjstva, v katerih so leta 1991 govorili slovensko, so ta jezik ohranile do leta 2002 v 97 % ali pa so prešle v dvojezičnost. V dvojezičnost s slovenščino so prešli tudi mnogi, ki so leta 1991 v družini govorili kak drug jezik (največkrat srsko-

38) Vsaka klasifikacija vsebuje poleg znanih enot, npr. Slovenci, Hrvati itd., tudi enoto »drugi«, v kateri so združeni narodi, jeziki, veroizpovedi z majhnim številom pripadnikov, in enoto » nezano«, v kateri so osebe, za katere podatkov ni bilo mogoče pridobiti. Odgovor »ni želel odgovoriti« pri vprašanjih o narodni pripadnosti in veroizpovedi je uvrščen med znane enote klasifikacije.

hrvaški, srbski, hrvaški). Tako se je število oseb, ki doma uporabljajo slovenski in še kak drug jezik, od leta 1991 do 2002 skoraj podvojilo, od pribl. 35 000 na pribl. 60 000.

Poleg prehajanja iz enojezičnosti v dvojezičnost pa opazimo tudi prehajanje iz dvojezičnosti v enojezičnost. Najpogostejši je prehod iz srbsko-hrvaškega v slovenski jezik, najmanj pogost pa iz kombinacije slovenščine in madžarščine v slovenščino.

7.1.2 Narodna pripadnost

Med popisoma 1991 in 2002 je pri svoji odločitvi iz leta 1991 vztrajalo 92 % tistih, ki so se leta 1991 izrekli za Slovence, 79 % tistih, ki so se izrekli za Madžare, 75 % Albancev in prav toliko Srbov itd. Tisti, ki so svojo prvotno opredelitev glede narodne pripadnosti spremenili, so večinoma prešli v skupino, ki ni želela odgovoriti, v »neznano« ali v skupino narodno neopredeljenih. Le Muslimani so se v popisu 2002 pogosteje kot za omenjene skupine izrekli za kako drugo narodno pripadnost, večinoma za Bošnjake.

Del tistih, ki so se leta 1991 opredelili za »neslovensko« narodno pripadnost, se je leta 2002 izrekel za slovensko; in sicer 37 % Nemcev, 28 % Hrvatov, 24 % Italijanov in prav tolikšen delež Romov itd. Največji »priliv« pa je prišel iz skupine »neznano«. Za Slovence se je opredelila polovica tistih, katerih narodna pripadnost je v popisu 1991 ostala neznana.

7.1.3 Veroizpoved

Največje spremembe so doživele opredelitve o veroizpovedi. Število tistih, ki so se leta 1991 opredelili za eno od veroizpovedi z največ pripadniki (katoliška, pravoslavna, islamska) se je do leta 2002 zmanjšalo za 25–30 %. Tisti, ki se niso znova opredelili za eno od omenjenih veroizpovedi, niso želeli odgovoriti ali pa je njihov odgovor ostal neznan, manjši del teh oseb pa je izjavil, da je vernik, ki ne pripada nobeni veroizpovedi ali pa da je ateist. Najmanj tovrstnih prehodov je bilo zabeleženih med tistimi, ki so se leta 1991 opredelili za evangeličansko veroizpoved.

Poleg tega, da je del prvotno versko opredeljenih prešel med tiste, ki niso želeli odgovoriti, v skupino »neznano« ali med ateiste, je v teh skupinah ostala tudi večina tistih, ki so se tako opredelili že leta 1991. Le manjši del se je odločil za neko veroizpoved, večinoma katoliško.

7.2 ZNAČILNOSTI OSEB, KI SO SPREMENILE PRVOTNO IZJAVO O VERSKI, JEZIKOVNI IN/ALI NARODNI PRIPADNOSTI

Analiza spremenljivosti prvotnih izjav o posameznih opredelitvah je izdelana za vsako vprašanje posebej. To pomeni: če je oseba spremenila dve prvotni opredelitvi, na primer o veroizpovedi in narodni pripadnosti, je sprememba njene odločitve vključena v izračun pogostnosti spreminjanja veroizpovedi in v izračun pogostnosti spreminjanja narodne pripadnosti. Gre za ločeno izračunavanje pogostnosti, za vsako značilnost posebej, čeprav so rezultati prikazani v istih tabelah. Pogostnosti so izračunane tako, da je število oseb določenega spola, starosti, izobrazbe, ki so (niso, neznano) spremenile izjavo o kateri svojih opredelitev (veroizpoved, jezik, narodna pripadnost), primerjano s številom vseh oseb tega spola, te starosti, te izobrazbe, popisanih v obeh popisih. Razmerje je podano v odstotkih. Starost in izobrazba se nanašata na stanje ob popisu 2002.

7.2.1 Spol

Razlike med spoloma niso velike, so pa za vse štiri znake istosmerne. Moški pogosteje spreminjajo svoje prvotne opredelitve kot ženske in tudi pogostnost neznanne opredelitve je večja med moškimi.

Če razliko med spoloma merimo z velikostjo razlike v pogostnosti sprememb prvotno podanih izjav, je razlika največja pri veroizpovedi, sledita oba jezika in nato narodna pripadnost. Če pa jo merimo z razliko v pogostnosti nespremenjenih odgovorov, je velikost razlike spet največja pri veroizpovedi, sledijo narodna pripadnost in nato oba jezika. Spremenjen vrstni red je posledica tega, da je pogostnost neznanne opredelitve pri narodni pripadnosti mnogo večja med moškimi kot med ženskami.

Tabela 66: Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in/ali narodni opredelitvi med moškimi in ženskami, Slovenija, popisani 1991 in 2002

Spol	Veroizpoved	Materni jezik	Pogovorni jezik v družini	Narodna pripadnost
				%
Moški	100	100	100	100
spremenili prvotno opredelitev	21,5	6,3	5,6	6,3
niso spremenili prvotne opredelitve	56,3	89,4	89,9	84,3
neznano	22,2	4,3	4,5	9,4
Ženske	100	100	100	100
spremenile prvotno opredelitev	19,5	5,8	5,2	6,0
niso spremenile prvotne opredelitve	62,4	90,7	91,0	87,8
neznano	18,1	3,5	3,8	6,1

Vir: Statistični urad RS

7.2.2 Starost

Spreminjanje opredelitev - verske, jezikovne, narodne - je povezano s starostjo. Prvotne izjave o posameznih opredelitvah so najpogosteje spreminjali mladi in osebe srednjih let. Osebe srednjih let so se v obeh popisih opredeljevale same, za mlade do 15. leta pa so pred enajstimi leti odločali še starši.

Tisti, ki so spremenili svojo prvotno izjavo o jezikih in narodni pripadnosti, so si po starosti zelo podobni. Pogostnost spremembe je največja med osebami v starosti 40–49 let in med mladimi v starosti 15–24 let. V prvi skupini je nadpovprečen delež priseljenih, v drugi pa verjetno nadpovprečen delež njihovih otrok.

Popolnoma drugače se po starosti razporeja pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o veroizpovedi. Odgovore na vprašanje o veroizpovedi so najpogosteje spremenili mladi v starosti 20–24 let, nato pa pogostnost spremembe s starostjo počasi pada. Vrednosti so v vseh starostih mnogo višje od vrednosti za jezika in narodno pripadnost, celo v najvišjih starostih.

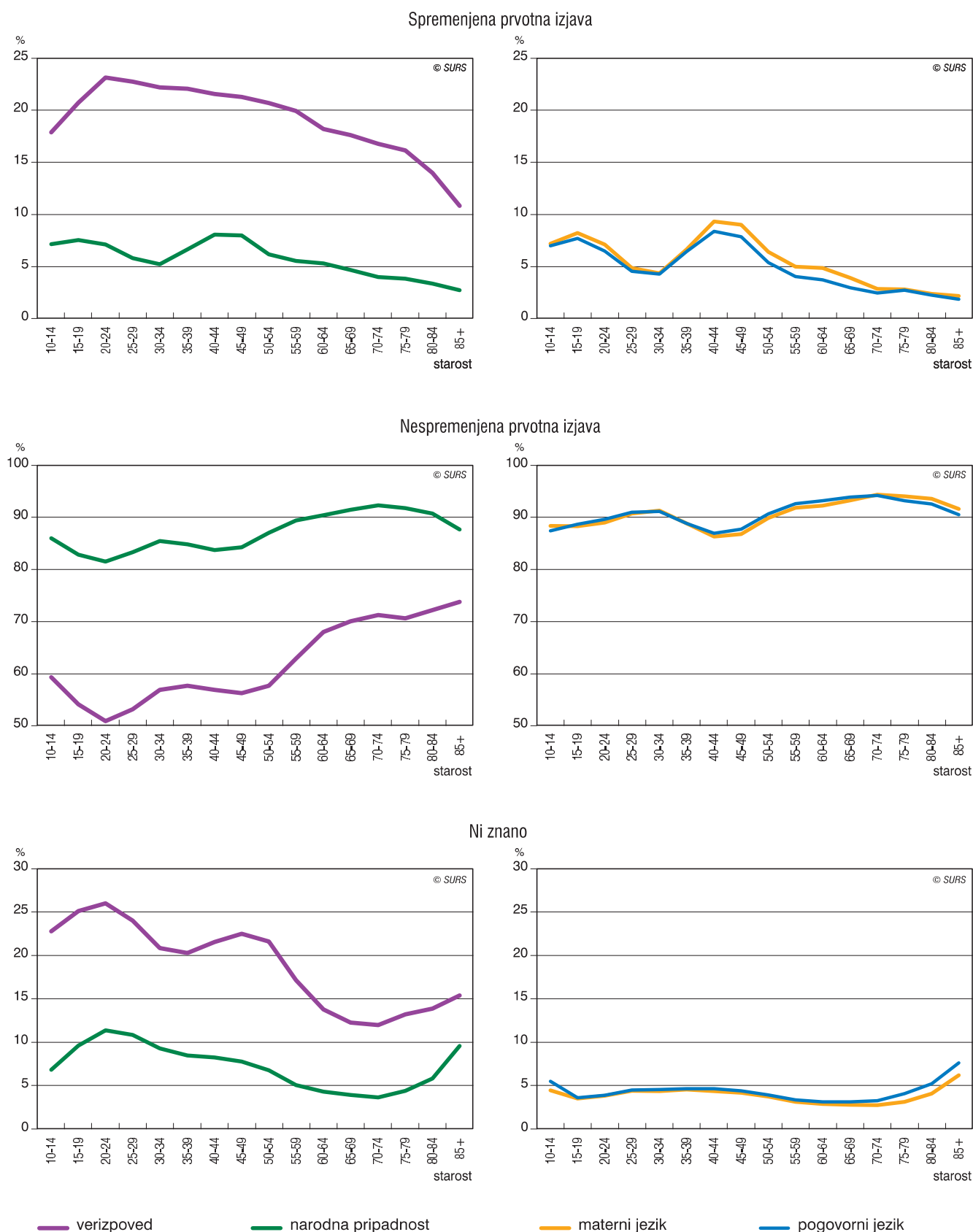
Razlika med veroizpovedjo in drugimi tremi značilnostmi (jezika, narodna pripadnost) se pokaže tudi pri tistih, za katere ni bilo mogoče ugotoviti, ali so svojo prvotno dano izjavo spremenili ali ne. Vrednosti pri veroizpovedi so višje v vseh starostih, tudi med najstarejšimi.

Pogostnost neznanne opredelitve se za vse opazovane značilnosti poveča pri osebah, starejših od 69 let. To je pričakovano, saj starejši pogosteje kot mlajši ne morejo sami odgovarjati na vprašanja (zaradi odsotnosti, bolezni itd.).

Krivulji, ki na grafu 18 prikazujeta zvezo med neznano opredelitvijo in starostjo za veroizpoved in narodno pripadnost, potekata na zelo različnih ravneh, po obliki pa sta si podobni. Pogostnost neznanih opredelitev je najvišja med osebami v starosti 15–24 let in 40–54 let. Ta velika pogostnost neznanih opredelitev v določenih starostih, prav tako tudi večja pogostnost sprememb opredelitev narodne pripadnosti in jezikov v istih starostih povzročata, da so krivulje valovite. Ti valovi se odražajo tudi na krivulji, ki ponazarja pogostnost nespremenjenih opredelitev.

Verjetnost, da se oseba opredeli drugače kot se je pred enajstimi leti se s starostjo manjša. Zato se pogostnost nespreminjanja prvotnih odločitev, ne glede na to, ali gre za jezik, narodno pripadnost ali vero, s starostjo povečuje. Najhitreje se povečujejo pri veroizpovedi.

GRAF 18: Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

7.2.3 Rojstni kraj

Na grafu 19 je povezava med posameznim znakom in starostjo dopolnjena še s krajem rojstva. Ta dodatna informacija pokaže, da so rojeni v Sloveniji mnogo pogosteje vztrajali pri svojih izjavah izpred 11 let kot pa rojeni v tujini. Le pogostnost vztrajanja pri prvotni opredelitvi o veroizpovedi je približno enaka za vse, ne glede na to, ali so rojeni v Sloveniji ali v tujini.

Tudi glede pogostnosti spreminjanja odgovorov na ista vprašanja so si rojeni v Sloveniji in rojeni v tujini različni pri vprašanjih o jezikih in narodni pripadnosti, podobni pa pri vprašanju o veroizpovedi.

Pogostnost spreminjanja odgovorov na vprašanja o narodni pripadnosti in obeh jezikih je za rojene v Sloveniji zelo nizka in se s starostjo še znižuje, za rojene v tujini pa je zelo visoka in v različnih starostih različna. Izredno velika, med 40 in 60 %, je za osebe v starosti 10–19 in 35–44 let. Zdi se, da je nastajanje novih držav in »osamosvajanje« jezikov na območju nekdanje Jugoslavije vplivalo na pogostnost spreminjanja opredelitev med rojenimi v tujini, vendar ne za vse starostne skupine priseljenih enako pogosto. Izjave so zase in za svoje otroke najpogosteje spreminjali priseljeni v osemdesetih letih.

Pogostnost neznanne opredelitve se s starostjo zmanjšuje do približno 60. leta starosti, nato se povečuje, in to ne glede na to, ali gre za rojene v Sloveniji ali za rojene v tujini. Le pogostnost spreminjanja prvotnih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi je zelo podobna in približno enaka v vseh starostih.

7.2.4 Izobrazba

Raven (formalne) izobrazbe je pogosto pomemben ali celo odločujoč dejavnik človekovih razmišljanj, opredelitev, vrednot itd. Zato smo raven izobrazbe vključili že v analizo verske sestave prebivalstva Slovenije (poglavje 4). V analizo jezikovne in narodne sestave pa je nismo, ker smo menili, da za opredeljevanje narodne in jezikovne pripadnosti raven izobrazbe ni pomembna. Izkazalo se je, da je bilo naše razmišljanje napačno.

Tabela 67: Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in/ali narodni pripadnosti med prebivalstvom različnih izobrazbenih ravni, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

	Skupaj	Brez osnovne izobrazbe	Osnovna izobrazba	Srednja izobrazba	Višja ali visoka izobrazba
%					
Veroizpoved					
spremenili prvotno opredelitev	20,5	14,0	16,8	21,9	25,1
niso spremenili prvotne opredelitve	59,5	73,3	66,7	57,2	47,1
neznano	20,1	12,6	16,5	20,9	27,8
Materni jezik					
spremenili prvotno opredelitev	6,1	7,4	7,8	5,6	3,6
niso spremenili prvotne opredelitve	90,1	88,1	88,5	90,6	92,5
neznano	3,8	4,5	3,7	3,8	4,0
Pogovorni jezik					
spremenili prvotno opredelitev	5,4	7,1	7,2	4,8	3,4
niso spremenili prvotne opredelitve	90,5	87,7	88,7	91,2	92,5
neznano	4,1	5,2	4,1	4,0	4,2
Narodna pripadnost					
spremenili prvotno opredelitev	6,2	7,9	7,3	5,9	4,0
niso spremenili prvotne opredelitve	86,1	85,4	85,3	86,1	88,5
neznano	7,7	6,7	7,4	8,0	7,5

Vir: Statistični urad RS

Povezava med ravnijo izobrazbe in pogostnostjo spreminjanja prvotnih opredelitev je za vse obravnavane znake očitna. Le smer povezave je različna. Pogostost spreminjanja opredelitev o veroizpovedi z višanjem ravni izobrazbe narašča, pogostost spreminjanja opredelitev v zvezi z jezikoma in narodno pripadnostjo pa z višanjem ravni izobrazbe pada. To pomeni, da so manj izobraženi redkeje kot bolj izobraženi spremenili svoj odgovor na vprašanje o veroizpovedi in pogosteje na vprašanje o jezikih in narodni pripadnosti.

Tabela 68: Pogostnost spreminjanja prvotnih izjav o verski, jezikovni in narodni pripadnosti med moškimi in ženskami različnih izobrazbenih ravni, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002 %

	Skupaj	Brez osnovne izobrazbe	Osnovna izobrazba	Srednja izobrazba	Višja ali visoka izobrazba
Veroizpoved					
moški	21,5	15,6	18,4	22,2	25,7
ženske	19,5	13,0	15,9	21,6	24,7
Materni jezik					
moški	6,3	6,5	8,2	6,1	4,4
ženske	5,8	8,0	7,6	5,1	2,8
Pogovorni jezik					
moški	5,6	6,7	7,8	5,2	3,9
ženske	5,2	7,4	6,9	4,4	2,9
Narodna pripadnost					
moški	6,3	7,2	7,6	6,1	4,5
ženske	6,0	8,3	7,2	5,6	3,6

Vir: Statistični urad RS

Izobrazba je kot dejavnik spreminjanja opredelitev pomembna za oba spola. Sodeč po podatkih v tabeli 68 je pri ženskah celo nekoliko pomembnejša kot pri moških. Razlike med tistimi z nedokončano osnovno izobrazbo in tistimi z višjo in visoko izobrazbo so namreč večje pri ženskah kot pri moških.

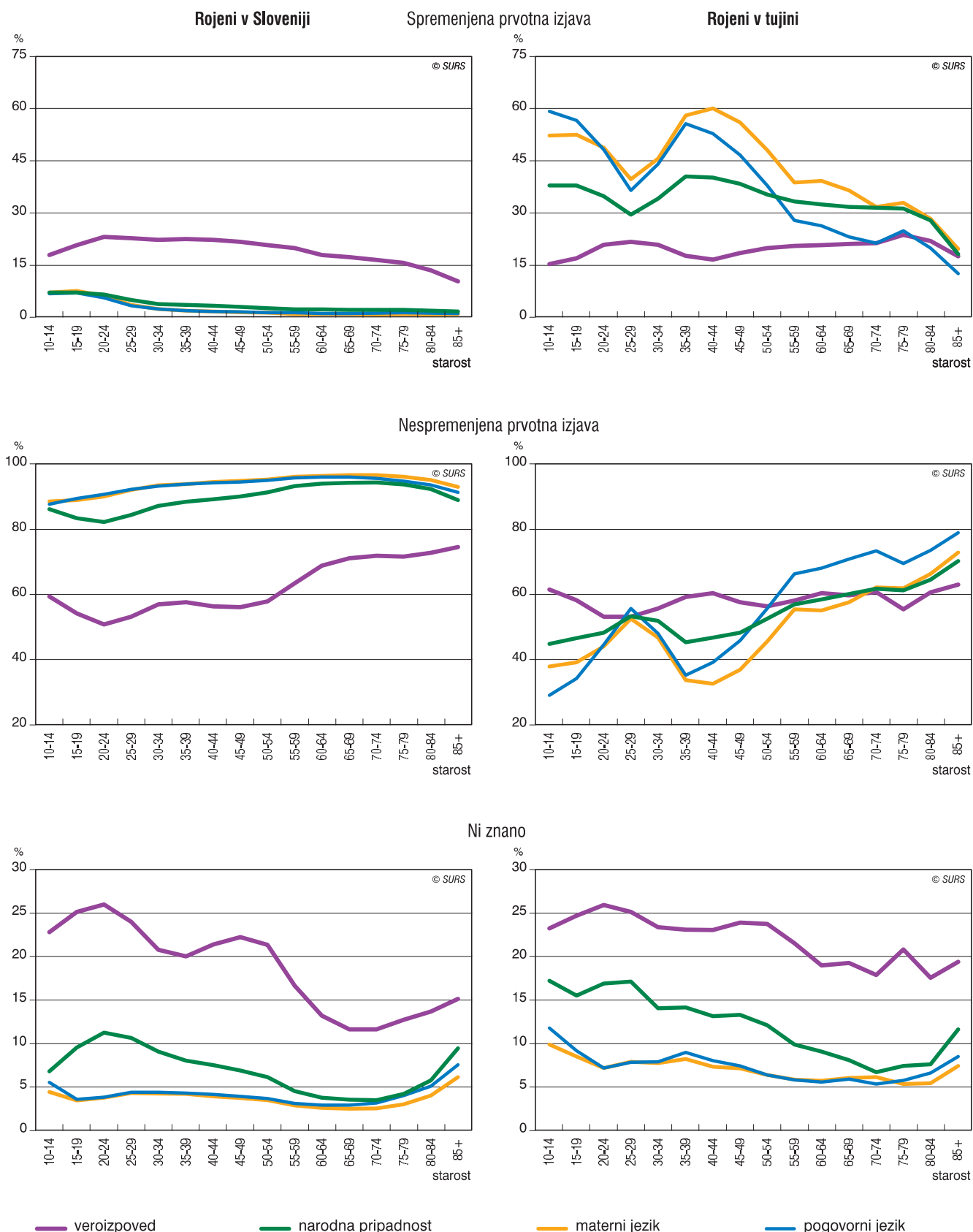
Vpliv izobrazbene ravni je močan, vendar ne edini dejavnik. Iz grafa 20 lahko na primer razberemo, da je pogostnost spremembe prvotne opredelitve za veroizpoved enaka v vseh starostih, če gre za ljudi s srednjo, višjo ali visoko izobrazbo, če pa gre za ljudi brez izobrazbe ali z osnovno izobrazbo, pa se pogostnost s starostjo znižuje.

Prehod iz ene ravni izobrazbe v drugo ima pri različnih vprašanih različne učinke. Vendar pa za vsa vprašanja velja, da so razlike največje med tistimi z osnovno in tistimi s srednjo izobrazbo. To pomeni, da so si glede obravnavanih značilnosti zelo podobne osebe brez osnovne izobrazbe in osebe, ki imajo osnovno izobrazbo, ter tisti s srednjo, višjo in visoko izobrazbo.

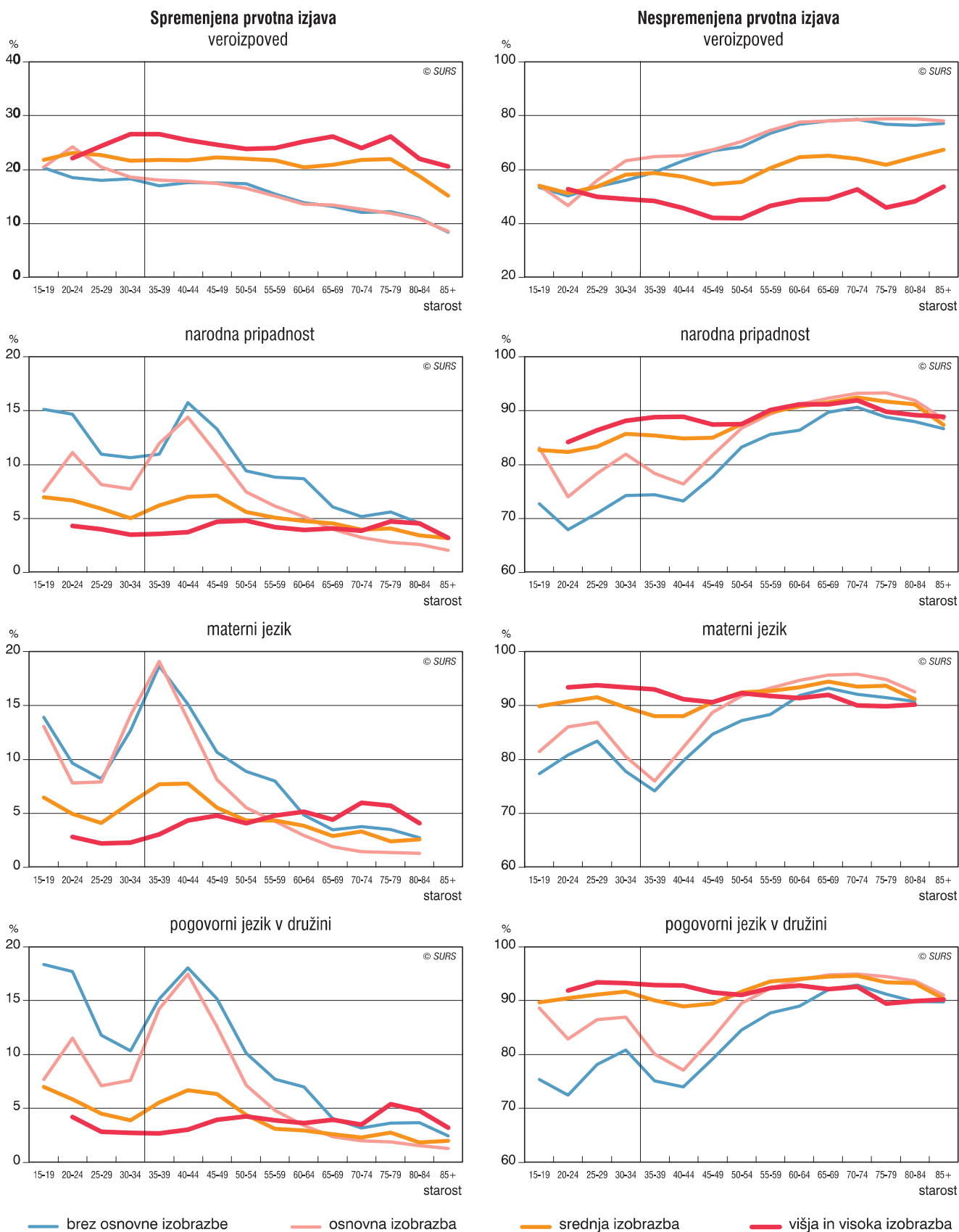
V kombinaciji z izobrazbo je pomemben dejavnik tudi spol. Ženske vseh izobrazbenih ravni so praviloma redkeje spreminjale prvotne opredelitve kot moški. Izjema so bile le ženske brez osnovne izobrazbe. Te so pogosteje kot moški spremenile prvotno navedeno izjavo o narodni pripadnosti in jezikih.

Grafa 20 in 21 prikazujeta pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o posameznih opredelitvah glede na raven izobrazbe in sicer za tiste, ki so bili ob popisu 2002 starejši od 14 let. Ta starostna meja je običajna za prikazovanje popisnih podatkov o izobrazbi prebivalstva. Za ugotavljanje povezave med izobrazbo in pogostnostjo spremenjenih opredelitev pa je ta starostna meja prenizka. Tisti, ki so bili v popisu 2002 stari 15-24 let, so bili v popisu 1991 11 let mlajši in so zanje odgovarjali starši, ti pa so lahko imeli drugačno raven izobrazbe. Poleg tega vemo, da več kot polovica mladih, ki konča srednje šole, izobraževanje nadaljuje na višjih in visokih šolah, zaradi česar šolanje zaključijo šele nekako do 24. leta starosti. To pomeni, da je merjenje vpliva ravni izobrazbe na spreminjanje opredelitev res verodostojno šele po tej starosti. Da bi poudarili, da so izračuni za osebe, stare 35 let in več, zanesljivejši od tistih za osebe, mlajše od 35 let, smo ti dve starosti na obeh grafih razmejili s posebno črto.

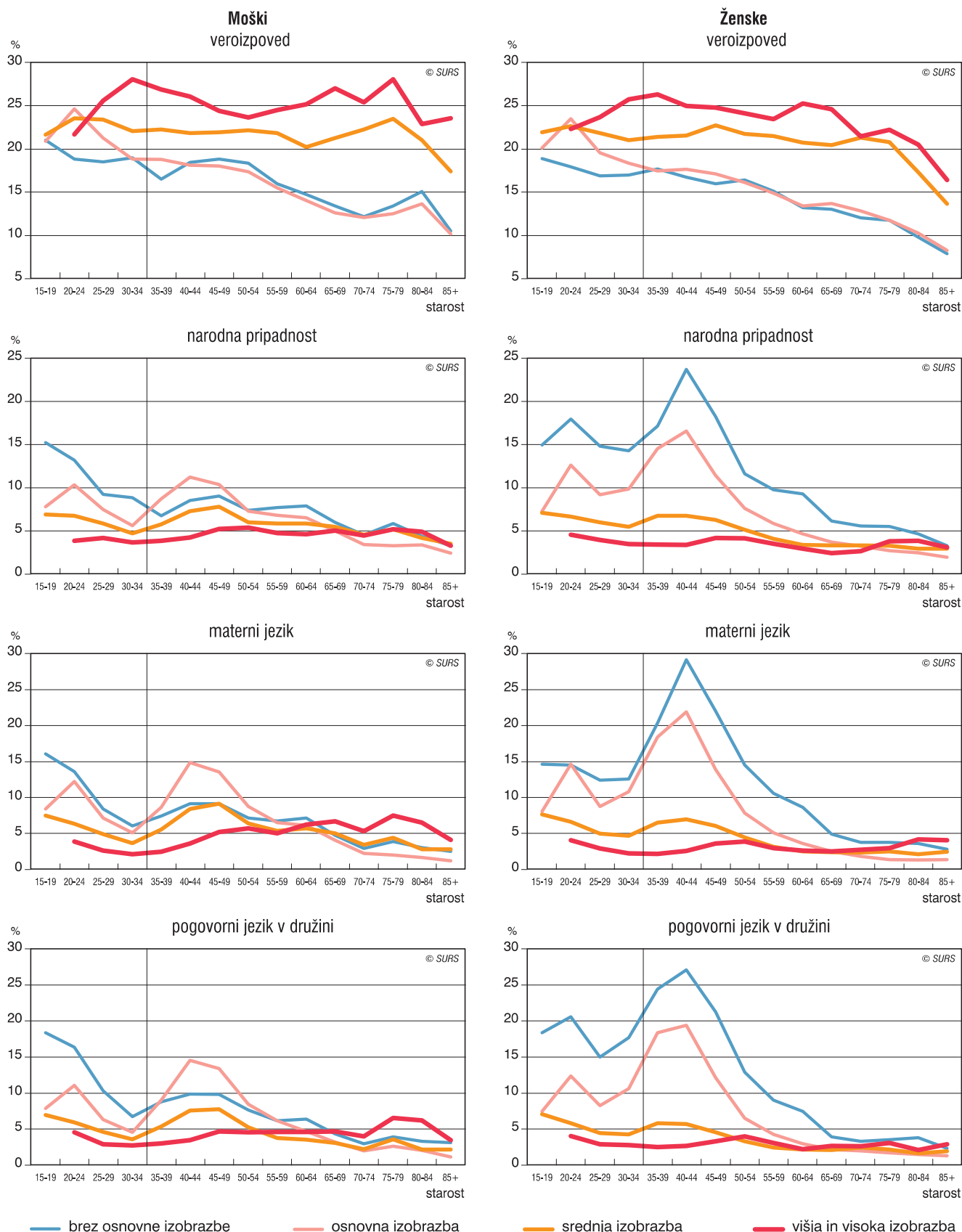
GRAF 19: Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med osebami rojenimi v Sloveniji in med osebami rojenimi v tujini, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

GRAF 20: Pogostnost spremenjenih in nespremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med osebami različnih izobrazbenih ravni, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

GRAF 21: Pogostnost spremenjenih prvotnih izjav o kateri izmed opredelitev med moškimi in ženskami različnih izobrazbenih ravni, starostne skupine, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

7.3 ŠTEVILO SPREMENJENIH IZJAV NA OSEBO

V obeh popisih, 1991 in 2002, je bilo popisanih 1 652 109 oseb. Med njimi jih je 469 138 ali 28 % spremenilo vsaj eno opredelitev, izraženo v prejšnjem popisu. To število je manjše od števila vseh sprememb, to znaša 630 496. Nekateri so si namreč med letoma 1991 in 2002 premislili za več kot eno opredelitev. Taki so v povprečju spremenili 1,34 opredelitve.

Ker smo predvidevali, da so spremembe več kot ene značilnosti pogostejše med tistimi, ki so spremenili svoje življenjsko okolje, kot pa med tistimi, ki ga niso, smo prebivalstvo, ki je bilo popisano v obeh popisih in je spremenilo vsaj eno opredelitev, razdelili v dve skupini: rojene v Sloveniji in rojene v tujini. Rojenih v Sloveniji je bilo 379 138, rojenih v v tujini pa 89 779. Pokazalo se je, da so rojeni v Sloveniji najpogosteje spremenili le eno izjavo, rojeni v tujini pa dve ali tri hkrati.

Tabela 69: Prebivalstvo, ki je spremenilo prvotno/-e opredelitev/-ve o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, po številu sprememb, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002 %

	Skupaj	Rojeni v Sloveniji	Rojeni v tujini
Skupaj (=100)	469 138	379 359	89 779
Spremenilo je samo ene opredelitev	75,4	84,3	38,1
Spremenilo je dve opredelitvi	16,2	11,4	36,4
Spremenilo je tri opredelitve	7,0	3,5	21,5
Spremenilo je vse štiri opredelitve	1,4	0,8	4,0

Vir: Statistični urad RS

Tabela 70: Prebivalstvo, ki je spremenilo prvotno/-e opredelitev/-ve o veroizpovedi, jezikih in/ali narodni pripadnosti, po številu sprememb in vrsti spremembe ter rojstnem kraju, Slovenija, popisani leta 1991 in 2002

	Skupaj	Rojeni v Sloveniji	Rojeni v tujini
Skupaj (=100)	469 138	379 359	89 779
Sprememba samo ene opredelitve			
veroizpoved	60,8	73,5	6,9
materni jezik	4,5	2,8	11,6
pogovorni jezik v družini	5,1	3,7	11,1
narodna pripadnost	5,0	4,2	8,6
Sprememba dveh opredelitev			
veroizpoved in materni jezik	1,0	0,7	2,6
veroizpoved in pogovorni jezik	0,9	0,8	1,5
veroizpoved in narodna pripadnost	5,0	5,4	3,4
materni jezik in pogovorni jezik v družini	5,2	2,5	16,6
materni jezik in narodna pripadnost	2,9	1,5	9,1
pogovorni jezik v družini in narodna pripadnost	1,1	0,7	3,1
Sprememba treh opredelitev			
veroizpoved, materni jezik in pogovorni jezik v družini	0,6	0,3	2,0
materni jezik, pogovorni jezik v družini in narodna pripadnost	4,5	2,2	14,1
pogovorni jezik, narodna pripadnost in veroizpoved	0,5	0,3	1,2
narodna pripadnost, veroizpoved in materni jezik	1,4	0,7	4,3
Sprememba vseh štirih opredelitev	1,4	0,8	4,0

Vir: Statistični urad RS

Rojeni v Sloveniji in rojeni v tujini se razlikujejo tudi po tem, na katero vprašanje so v popisu 2002 odgovorili drugače kot v popisu 1991. Rojeni v Sloveniji so si premislili predvsem pri odgovoru na vprašanje o veroizpovedi, rojeni v tujini pa pri vprašanju o maternem jeziku, pogovornem jeziku in narodni pripadnosti. Za rojene v tujini so rezultati pričakovani.

Na koncu se seveda vprašamo, kateri ljudje so si med popisom 1991 in 2002 najpogosteje premislili, ko so odgovarjali na vprašanja o veroizpovedi, jeziki in narodni pripadnosti, in kateri so vztrajali pri opredelitvah iz leta 1991. Odgovor je za veroizpoved drugačen kot za jezika in narodno pripadnost.

Prvotni odgovor na vprašanje o veroizpovedi so najpogosteje spremenili izobraženi moški in ženske, oboji vseh starosti. Prvotni odgovor na vprašanja o jeziki in narodni pripadnosti pa so najpogosteje spremenile manj izobražene ženske, mlajše od 50 let in rojene v tujini.

Pri odgovorih iz leta 1991 so pogosteje vztrajale ženske kot moški in sicer manj izobražene ženske pri odgovoru o veroizpovedi, bolj izobražene pa pri drugih treh, če so bile rojene v Sloveniji.

Tabela 71: Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po veroizpovedi, Slovenija

Veroizpoved, popis 1991	Veroizpoved, popis 2002							
	Skupaj	katoliška	evangelikaška	druge prote- stantiske	pravoslavna	druge krščanske	islamska	
Skupaj	1652109	969352	12838	1151	35038	1626	24783	
Katoliška	1178816	869435	959	303	842	418	493	
Evangelikaška	11457	205	10237	40	12	z	z	
Druge protestantska	1561	147	298	578	31	22	z	
Pravoslavna	35113	678	z	z	24722	53	258	
Druge krščanske	2005	384	16	8	33	616	43	
Islamska	24608	330	z	z	124	17	18666	
Judovska	163	89	0	0	z	z	14	
Orientaliske	412	190	z	z	z	0	z	
Druge veroizpovedi	230	49	10	8	z	9	13	
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	3554	844	16	7	83	14	32	
Niso verniki, so ateist	76301	10217	140	25	1112	59	419	
Niso želeli odgovoriti	73384	19773	238	52	1638	104	786	
Neznano	244505	67011	852	109	6430	306	4049	
Veroizpoved, popis 2002								
Veroizpoved, popis 1991	Veroizpoved, popis 2002							
	judovska	orientalska	druge verozpovedi	agnostiki	verniki, ki ne pripadajo nobeni verozpovedi	niso verniki, so ateisti	niso želeli odgovoriti	neznano
Skupaj	81	811	495	248	61103	177103	258802	108678
Katoliška	44	318	210	90	31545	47135	154913	72111
Evangelikaška	0	0	0	0	46	139	413	358
Druge protestantska	0	z	5	z	43	126	202	99
Pravoslavna	0	8	5	z	807	1338	4036	3118
Druge krščanske	0	0	0	0	95	262	392	156
Islamska	z	z	6	0	468	588	2041	2361
Judovska	z	0	0	0	10	6	23	6
Orientaliske	0	10	0	z	24	80	64	36
Druge veroizpovedi	0	10	z	5	20	44	35	22
Verniki, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi	0	z	z	z	287	1071	915	276
Niso verniki, so ateist	7	103	64	36	5356	37550	15831	5382
Niso želeli odgovoriti	5	73	42	24	5263	19847	20229	5310
Neznano	15	281	158	87	17139	68917	59708	19443

Vir: Statistični urad RS

Tabela 72: Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po maternem jeziku, Slovenija

Materni jezik, popis 1991	Skupaj	Materni jezik, popis 2002														
		slovenski	italijan- ski	madžar- ski	romski	albanski	bosanski	črno- gorski	hrvaški	hrvaško- srbski	makedo- donski	nemški	srbski	srbsko- hrvaški	drugi	neznano
Skupaj	1652109	1480774	3152	6822	2268	2487	16686	367	43912	97	2874	963	24922	27999	2845	35941
Slovenski	1476163	1434291	734	428	559	58	592	27	5556	5	189	502	1283	1482	788	29669
Italijanski	3063	704	2076	z	3	0	0	0	113	0	0	z	z	3	71	89
Madžarski	6964	626	3	6143	29	z	0	0	22	0	z	4	z	9	4	106
Romski	2166	462	z	3	1415	z	22	0	11	0	z	z	15	30	14	160
Albanski	2797	192	z	z	37	2118	25	z	27	0	z	0	70	49	8	245
Hrvaški	42168	8702	123	47	7	20	895	14	28481	24	10	29	377	2011	288	1140
Hrvaško-srbski	2700	1041	5	z	3	z	210	0	1054	z	3	z	53	228	13	81
Makedonski	3664	962	0	z	z	15	9	z	45	0	2440	3	29	40	20	92
Nemški	648	228	3	15	z	0	0	0	9	0	0	353	z	4	8	24
Srbski	13321	1743	10	8	7	4	364	z	342	z	23	5	6920	3358	70	431
Srbsko-hrvaški	64641	10287	8	28	30	37	12033	255	6293	56	65	13	14496	18793	204	2043
Drugi	3450	668	z	20	48	17	902	13	171	z	7	15	118	242	1065	117
Neznano	30364	20868	141	124	121	185	1634	21	1788	6	112	35	1543	1750	292	1744

Tabela 73: Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po pogovornem jeziku v družini, Slovenija

	Pogovorni jezik v družini, popis 2002									
	Skupaj	slovenski	italijan- ski	madžar- ski	romski	albanski	bosanski	črno- gorski	hrvaški	srbski
Skupaj	1652109	1536991	1196	3374	912	507	2478	35	2093	2861
Slovenski	1528998	1477097	127	39	161	41	286	6	311	338
Italijanski	1565	149	802	4	0	0	0	0	0	0
Madžarski	4439	238	3	2844	15	0	z	0	0	0
Romski	1668	199	0	z	615	z	0	0	z	z
Albanski	1573	352	0	0	0	345	4	0	z	4
Hrvaški	7818	3251	4	z	z	3	75	0	886	28
Srbski	4541	1422	0	z	z	0	44	z	18	578
Srbsko-hrvaški	26551	8552	z	z	z	10	1233	z	359	1069
Makedonski	1152	681	0	0	0	0	0	0	0	z
Nemški	93	50	0	4	0	0	0	0	z	z
Slovenski in hrvaški	8802	5015	z	z	0	0	45	0	252	28
Slovenski in srbski	4036	1825	0	0	0	0	z	0	8	161
Slovenski in srbsko-hrvaški	13504	5849	5	8	3	z	251	7	94	323
Slovenski in italijanski	2733	1281	188	z	0	0	0	0	z	z
Slovenski in madžarski	886	185	0	190	0	0	0	0	z	0
Slovenski in drugi jeziki	5457	2556	3	11	46	35	66	0	29	88
Vsi drugi jeziki in kombinacije	3184	1526	24	46	34	16	101	0	11	28
Neznano	35109	26763	33	221	34	51	348	0	117	210

	Pogovorni jezik v družini, popis 2002										
	srbsko- hrvaški	make- donski	nemški	slovenski in hrvaški	slovenski in srbski	slovenski in srbsko- hrvaški	slovenski in italijanski	slovenski in madžarski	slovenski in drugi jeziki	vsi drugi jeziki in kombina- cije teh	neznano
Skupaj	2704	175	42	11327	12324	12487	3569	3353	17152	2275	36254
Slovenski	314	21	29	3494	2950	2834	1561	544	5749	1810	31286
Italijanski	z	0	0	z	0	z	525	z	9	23	47
Madžarski	0	0	0	z	z	0	0	1249	z	z	52
Romski	z	0	0	5	z	5	0	0	669	z	155
Albanski	z	z	0	6	10	10	z	0	682	0	153
Hrvaški	69	0	0	2458	83	348	26	4	277	13	289
Srbski	239	z	0	75	1234	642	12	z	123	8	141
Srbsko-hrvaški	1246	0	z	1462	3444	4148	14	4	4062	21	902
Makedonski	0	109	0	6	3	20	z	z	295	z	33
Nemški	0	0	z	z	0	0	z	0	25	0	5
Slovenski in hrvaški	63	0	0	2058	198	381	59	19	375	30	272
Slovenski in srbski	104	0	0	102	901	514	5	z	229	3	157
Slovenski in srbsko-hrvaški	337	z	0	761	1975	1988	29	23	1438	15	392
Slovenski in italijanski	0	0	0	12	0	z	1084	4	30	35	93
Slovenski in madžarski	0	0	0	4	3	z	479	z	z	3	16
Slovenski in drugi jeziki	82	32	4	168	439	517	9	34	1121	22	195
Vsi drugi jeziki in kombinacije	56	5	0	95	141	172	78	85	522	117	127
Neznano	187	4	5	613	933	903	161	901	1525	161	1939

Tabela 74: Prebivalstvo, popisano v popisu 1991 in 2002, po narodni pripadnosti, Slovenija

Narodna pripadnost, popis 1991	Narodna pripadnost, popis 2002														Niso želeli odgovoriti	Neznano				
	Skupaj	Narodno opredeljeni																		
		Slovinci	Italijani	Madžari	Romi	Albanci	Bošnjaki	Črnogorci	Hrvatje	Makedonci	Muslimani	Nemci	Srbi	drugi			opredelili so se kot Jugoslovani	opredelili so se kot Bosanci	regionalno opredeljeni	drugi ¹⁾
Skupaj	1652109	1404153	1818	5536	1919	2045	12193	2128	28292	2429	6157	174	30935	1597	380	4059	1348	9232	38568	99146
Narodno opredeljeni	1474833	1358144	260	288	632	62	294	110	2296	81	175	78	868	440	68	154	572	2606	23360	84345
Slovinci	2325	557	1331	5	z	0	z	z	19	z	0	0	z	8	0	0	90	42	97	168
Italijani	6350	801	0	5029	32	0	0	0	7	z	0	z	7	4	z	0	z	76	166	223
Madžari	1692	403	z	6	993	14	z	0	z	0	22	0	11	9	0	5	0	19	36	170
Romi	2544	173	0	z	28	1652	32	z	11	9	34	0	15	14	z	4	z	30	179	357
Albanci	3369	593	z	z	4	3	196	1365	265	z	108	z	130	3	8	28	4	113	287	256
Črnogorci	44025	12434	33	35	z	17	z	5	23309	5	9	4	271	64	11	172	201	1136	3275	2973
Hrvati	3484	626	z	0	13	11	27	15	19	2103	11	0	43	7	z	3	z	83	263	256
Makedonci	22867	2404	6	3	58	85	8925	202	57	9	4573	0	260	39	7	2100	5	690	1713	1731
Muslimani	179	66	z	11	z	0	0	0	z	0	0	70	z	6	0	0	0	3	12	5
Nemci	35272	3116	8	7	11	3	148	111	169	29	26	z	22765	68	125	533	z	1312	3749	3088
Srbi	1978	381	6	16	21	9	131	z	40	4	50	z	154	724	3	50	9	77	138	161
Drugi																				
Narodno neopredeljeni	9726	2828	7	17	7	14	520	99	367	49	265	7	2050	49	89	236	12	870	1373	867
Opredelili so se kot Jugoslovani																				
Regionalno opredeljeni	4256	1186	50	z	5	z	540	25	217	z	232	z	587	15	3	214	326	176	383	292
Drugi ¹⁾	7446	2917	27	18	12	z	347	65	363	32	186	z	911	32	18	130	24	661	957	717
Neznano	31763	17524	86	97	98	146	962	126	1149	102	466	6	2859	115	43	430	99	1338	2580	3537

1) Vključene so tiste osebe, ki so izjavile/oznatile, da so narodno neopredeljene.

SKLEPNE MISLI

Posamezniki pripadamo različnim skupinam—starostnim, poklicnim, jezikovnim, verskim itd. Med različnimi pripadnostmi—identitetami— je v sodobni Evropi najbolj prepoznavna državna pripadnost. Jezikovne, narodne, religiozne so lahko z državno identične ali pa ne. Če niso, je o njih ljudi umestno povprašati. Ena izmed držav, v katerih državna pripadnost sama po sebi ne pomeni tudi ustrezne jezikovne, narodne ali verske pripadnosti, je tudi Slovenija. Prebivalstvo, ki je živelo/živi na današnjem ozemlju Slovenije je bilo najprej vprašano po verski, nato še po jezikovni in nazadnje še po narodni/etnični pripadnosti. V takem vrstnem redu si sledijo tudi poglavja v tej knjigi.

Zavest o posameznih identitetah se sčasoma lahko spremeni in če gre za samopredeljevanje, popis to spremembo lahko zabeleži. Zato je opazovanja smiselno od časa do časa ponoviti. Pri nas se je to dogajalo praviloma vsakih 10 let s popisi prebivalstva. Vsebina in izvedba prebivalstvenih popisov sta se v obdobju, ki ga obravnava ta knjiga, 1921–2002, spreminjali. Vsebina se je širila, informacije, pridobljene z metodo intervjuja so postopoma dopolnjevale informacije iz različnih administrativnih virov, popisovanci so imeli vedno več pravnih jamstev za zaščito zaupanih podatkov, pridobili so pravico do nerazkritja svoje narodne in verske identitete itd.

Te spremembe dajo slutiti, da klasični popisi sčasoma morda ne bodo več potrebni (vir popisnih podatkov bodo postale administrativne evidence) ali pa da bo njihova vsebina zelo zožena. Če nas bodo še naprej zanimala verska, jezikovna, ali narodna sestava prebivalstva, bo o tem vendarle treba ljudi povprašati. Vprašanje je le, če bodo še naprej pripravljene odgovarjati. Če bi se nadaljeval trend zadnjega desetletja, bi z vprašanjem o veroizpovedi pa tudi o narodni pripadnosti, lahko merili le še pripravljenost oziroma nepripravljenost ljudi, da odgovarjajo na neobvezna vprašanja, ne pa verske ali narodne sestave. V takem primeru bi bili čedalje pomembnejši odgovori na vprašanja o maternem in pogovornem jeziku. Ti dve vprašanji sta bili doslej obvezni, nista vzbujali javne pozornosti, delež manjkajočih odgovorov je bil majhen. Tako bo verjetno tudi v prihodnje, razen če zbrani podatki ne bodo postali vir nestrpnih javnih polemik.

Prebivalstvo Slovenije je kljub neprestanemu zniževanju večinskih skupin, opredeljenih z veroizpovedjo, jeziki in/ali narodno pripadnostjo, še vedno zelo homogeno. Ta homogenost se bo verjetno postopoma zmanjševala in prebivalstvo Slovenije bo postajalo versko, jezikovno in etnično bolj raznoliko.

Vir prihodnjih sprememb je v različni starostni sestavi jezikovnih, narodnih in verskih skupin, ki že žive v Sloveniji, njihovi različni rodnosti in verjetno tudi različni umrljivosti. Če ne bi bilo priseljevanja, bi se te razlike postopoma zmanjšale do nepomembnosti. Toda priseljevanje v Slovenijo se bo nadaljevalo. Vzpodbujala ga bosta staranje prebivalstva in negativni naravni prirast. In čeprav po mnenju nekaterih (Skrbiš, 2003) živi zunaj Slovenije pol milijona Slovencev, od tega 60 tisoč slovenskih državljanov, večina priseljenih sprva ne bo govorila slovensko, ne bo čutila pripadnosti slovenskemu narodu in ne bo katoliške vere.

Vendar prihodnost ne bo odvisna samo od demografskih gibanj. Na številčnost posameznih skupin bo vplival tudi proces asimilacije manjšinskih skupin (skupine, ki so številčno manjše od najštevilnejše istovrstne skupine). To velja predvsem za jezikovno in narodno sestavo, mnogo manj za versko. Obenem pa lahko širjenje zavedanja o lastni identiteti in o pravicah manjšin prispeva k temu, da bodo posamezniki pogosteje kot doslej pripravljene razkriti svojo resnično identiteto in s tem povečali številčnost skupine, ki ji pripadajo.

Slovenci, osebe s slovenščino kot maternim in/ali pogovornim jezikom, rimokatoličani so v Sloveniji večinske skupine. Ta večinskost pa ni stalnica. Z vstopom v EU se bo razmerje med večino in manjšinami spremenilo. Slovenci in osebe s slovenščino kot maternim in/ali pogovornim jezikom bodo postali manjšina. »V razširjenem teritorialnopolitičnem okviru (npr. v EU) tudi prejšnja večina postane manjšina in tako se relativizira razlika med njima tudi znotraj nacionalnih meja. Spreminjajo pa se tudi razmerja med nacionalnimi družbami, saj se tudi največje med njimi znajdejo v manjšinski vlogi v razširjenem teritorialnem kontekstu.« (Mlinar, 1997)

VIRI IN LITERATURA

- 1) Bajec, A. (Ur.). (1995). Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 2) Blum, A., & Gousseff, C. (1977). Nationalite, groupes ethniques, peuples: la representation des nationalites en Russie [Narodnost, etnične skupine, ljudje: predstavitev narodnosti v Rusiji]. V *Anciennes et nouvelles minorités* (str. 49-71). Paris: Editions John Libbey.
- 3) Damjanić, D. (2002). *Politicizacija vprašanja o veroizpovedi pri popisu prebivalstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- 4) *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 godine = Resultats definitifs du recensement de la population du 31 janvier 1921.* (1932). Sarajevo: Opšta državna statistika, Kraljevina Jugoslavija.
- 5) *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine: prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstva (Knjiga I) = Resultats definitifs du recensement de la population du 31 mars 1931: population de fait, nombre de maisons et de menages.* (1937). Beograd: Opšta državna statistika, Kraljevina Jugoslavija.
- 6) *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine: prisutno stanovništvo po veroispovesti (Knjiga II) = Resultats definitifs du recensement de la population du 31 mars 1931: Population de fait par confessions.* (1938). Beograd: Opšta državna statistika (Državna štamparija), Kraljevina Jugoslavija.
- 7) *Demografska statistika: prebivalstvo po veri in maternem jeziku po popisu od 31.-III.-1931. leta. Slovenija: pregled po občinah (Serija II, Zvezek 4).* (1945). Beograd: Državni statistični urad Demokratske Federativne Jugoslavije: Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije: Dokumentacijski arhiv (Inventarna št.: 522 a, arhivska označba: 2112).
- 8) Dolenc, B. (1995). Pravoslavje. V *Enciklopedija Slovenije* (9. zvezek) (str. 244-245). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 9) Dolinar, F. M. (2000). Verska svoboda. V *Enciklopedija Slovenije* (14. zvezek) (str. 193-194). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 10) Flander, A. O. (2002). Popis 2002: priprave, izvedba in popisne aktivnosti. V *Vključevanje in povezovanje statistike v informacijsko družbo: zbornik – 12. Statistični dnevi, Radenci, 25.-27. november 2002 = Integration of statistics in the information society: proceedings volume* (str. 227-237). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije: Statistično društvo Slovenije.
- 11) Grafenauer, B., & Prunk, J. (1993). Narod. V *Enciklopedija Slovenije* (7. zvezek) (str. 295-297). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 12) Grdina, I. (1993). Narečna književnost. V *Enciklopediji Slovenije* (7. zvezek) (str. 294-295). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 13) Grdina, I. (1997). Razvoj slovenske identitete. V *Enciklopedija Slovenije* (11. zvezek) (str. 166-171). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 14) Grabnar, I. R. (2002). Medijsko spremljanje Popisa 2002. V *Vključevanje in povezovanje statistike v informacijsko družbo: zbornik – 12. Statistični dnevi, Radenci, 25.-27. november 2002 = Integration of statistics in the information society: proceedings volume* (str. 221-226). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije: Statistično društvo Slovenije.
- 15) Haug, W., Courbage, Y., & Compton, P. (1998). *Les caracteristiques demographiques des minorites nationales dans certains Etats europeens* [Demografske značilnosti narodnih manjšin v nekaterih evropskih državah] (Vol. 1). Germany (Strasbourg): Conseil de l'Europe.
- 16) Haug, W., Courbage, Y., & Compton, P. (1998). *The demographic characteristics of national minorities in certain European states* [Demografske značilnosti narodnih manjšin v nekaterih evropskih državah] (Population Studies, Vol. 1, No. 30). Germany (Strasbourg): Council of Europe Publishing.
- 17) *Informacija o pripravah na popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodinjstev v Republiki Sloveniji v letu 1991.* (1990). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- 18) Javornik, Marija. (1998). *Veliki splošni leksikon: v osmih knjigah* (5. knjiga). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 19) Južnič, S. (1992). *Albanci in Albanija*. Ljubljana: Teorija in praksa, let. 30, št. 7–8
- 20) Kerševan, M. (1989). *Religija in slovenska kultura: ljudska religioznost, civilna religija in ateizem v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut filozofske fakultete: Partizanska knjiga.
- 21) Kerševan, M. (1990). Islam. V *Enciklopedija Slovenije* (4. zvezek) (str. 177). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 22) Kerševan, M. (1991). Katolicizem. V *Enciklopedija Slovenije* (5. zvezek) (str. 17). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 23) Kerševan, M. (1995). Protestantizem. V *Enciklopedija Slovenije* (9. zvezek) (str. 386-388). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 24) Kerševan, M. (2000). Verska skupnost. V *Enciklopedija Slovenije* (14. zvezek) (str. 190-193). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.

- 25) Kerševan, M. (2000). Verstvo. V *Enciklopedija Slovenije* (14. zvezek) (str. 201). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 26) Komac, M. (1988). Narodne manjšine v Sloveniji (elementi destrukcije ali varnosti nacionalne države). V *Nacionalna varnost in medetnični konflikti v Republiki Sloveniji* (str. 125-171). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- 27) Komac, M. (2002). *Interno gradivo* (2. verzija). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- 28) Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine (Knjiga IX). (1954). Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju, FNRJ.
- 29) *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine: stanovništvo po pismenosti* (Knjiga V) = *Resultats definitifs du recensement de la population du 15 mars 1948: population d'après l'aptitude a lire et a écrire = Final Results of the Population Census of March 15th, 1948: Population by Literacy*. (1955). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ.
- 30) *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 godine: stanovništvo po polu i domačinstva* (Knjiga I) = *Resultats definitifs du recensement de la population du 15 mars 1948: Population par sexe et menages = Final Results of the Population Census of March 15th, 1948: Population by Sex and Households*. (1951). Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju, FNRJ.
- 31) Lük, A. N. (1993). Narodnost. V *Enciklopedija Slovenije* (7. zvezek) (str. 334-334). Enciklopedija Slovenije: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 32) Lük, A. N. (1993). Narodna manjšina. V *Enciklopedija Slovenije* (7. zvezek) (str. 304-304). Enciklopedija Slovenije: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 33) *Manuel des methodes de recensement de la population. Aspects generaux d'un recensement de la population* (Vol. 1, Serie F, No. 5, Rev. 5). (1958). New York: Nations Unies: Bureau de statistique des Nations Unies: Etudes Methodologiques.
- 34) *Metodološke osnove probnog istraživanja o mogućnosti upotrebe metoda samopopisivanja i poštanskih metoda* (Metodološki materiali 230). (1977). Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- 35) *Navodila popisovalcem za popis prebivalstva na dan 15. marca 1948* (Planska komisija LR Slovenije). (1948). Ljubljana: Statistični urad Slovenije, LR Slovenija.
- 36) *Navodila za popisovanje: popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991*. (1991). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- 37) *Navodila za popisovanje: popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji leta 2002* (Metodološko gradivo, št. 2). (2002). Ljubljana.
- 38) Mlinar Z. (1997). Globalizacija kot izziv za sociološko raziskovanje. V *Družboslovne razprave*, let. 34, št. 4, Ljubljana, IDV
- 39) *Navodilo za popisovalce: popis prebivalstva 31. marca 1953*. (1953). Ljubljana: Zvezni zavod za statistiko in evidenco, FLRJ.
- 40) *Navodilo za občinske popisne komisije in inštruktorje popisa: popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971*. (1971). Beograd: Zvezni zavod za statistiko: SFRJ, Zavod za statistiko: SR Slovenija.
- 41) Novak, V. (1995). Prekmurska književnost. V *Enciklopedija Slovenije* (9. zvezek) (str. 281-282). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 42) Novak, V. (1995). Prekmurski knjižni jezik. V *Enciklopedija Slovenije* (9. zvezek) (str. 283). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 43) *Odklonilno ločeno mnenje sodnika dr. Janeza Čebulja v zadevi št. U-I-92/01, ki se mu pridružuje sodnik Testen*. (01. 03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 44) *Odklonilno ločeno mnenje dr. Lojzeta Umeta v zadevi U-I-92/01, ki se mu pridružuje sodnik dr. Ciril Ribičič, razen v 5. točki ločenega mnenja*. (06. 03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 45) *Odklonilno ločeno mnenje sodnika dr. Zvonka Fišerja v zadevi U-I-92/01*. (06.03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 46) *Odločba*. (05. 03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 47) Pipp L. (1934). *O zgodovini statistike, ljudskih štetij in popisov prebivalstva*. V *Kronika slovenskih mest I*, Mestna občina Ljubljana
- 48) *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. Prebivalstvo: vitalna, etnična in migracijska obeležja* (Rezultati po republikah in pokrajinah) (I. knjiga). (1974). Beograd: Zvezni zavod za statistiko, SFRJ.
- 49) *Popis stanovništva 1953: narodnost i maternji jezik* (knjiga III). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ
- 50) *Popis stanovništva 1953: narodnost i maternji jezik* (Podaci za srezove prema upravnoj podeli u 1953 godini) (Knjiga VIII). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ.

- 51) *Popis stanovništva 1953: starost, pismenost i narodnost (Podaci za opštine prema upravnoj podeli u 1953. godini)* (Knjiga XI). (1960). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ.
- 52) *Popis stanovništva 1953: vitalna i etnička obeležja (Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike)* (Knjiga I). (1959). Beograd: Savezni zavod za statistiku, FNRJ.
- 53) *Popis stanovništva 1961: vitalna, etnička i migraciona obeležja (Rezultati za opštine)* (Knjiga VI). (1967). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ.
- 54) *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981. godine. Stanovništvo: Osnovna obeležja po regionima (Konačni rezultati – II. Faza)*. (1982). Beograd: Republički zavod za statistiku, Socijalistička Republika Srbija.
- 55) *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 1981. godini: ukupno i poljoprivedno stanovništvo u zemlji prema starosti i aktivnosti, po polu (Rezultati po opštinama)*. (1987). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ.
- 56) *Popis stanovništva 1961: vitalna, etnička i migraciona obeležja (Rezultati za republike in demografske rejone)* (Knjiga I). (1970). Beograd: Savezni zavod za statistiku, SFRJ.
- 57) *Prebivalstvo Slovenije: predlog nove definicije prebivalstva Slovenije*. (1996). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- 58) *Principes et recommandations concernant les recensements nationaux de population* (Serie M, No. 27). (1958). Nations Unies (New York): Bureau de statistique des Nations Unies: Etudes Statistiques.
- 59) *Principes et recommandations concernant les recensements de population de 1970* (Serie M, No. 44). (1968). Nations Unies (New York): Bureau de statistique des Nations Unies: Department des Affaires Economiques et Sociales: Etudes Statistiques.
- 60) *Principles and recommendations for population and housing censuses* (Series M, No. 67). (1980). United Nations (New York): Department of International Economic and Social Affairs: Statistical Office.
- 61) *Principes et recommandations complementaires concernant les recensements de la population et de l'habitation* (Serie M, No. 67/Add. 1). (1990). Nations Unies (New York): Department des Affaires Economiques et Sociales Internationales: Bureau de statistique: Etudes Statistiques.
- 62) *Priporočila za popise prebivalstva in stanovanj okoli leta 2000 v državah članicah ekonomske komisije Združenih narodov za Evropo* (Št. 7). (1999). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- 63) *Pritrdilno ločeno mnenje sodnice dr. Dragica Wedam-Lukič*. (05. 03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 64) Prunk, J., & Kerševan, M. (1993). Narodno vprašanje. V *Enciklopedija Slovenije* (7. zvezek) (str. 335-337). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 65) *Recommendations for the 1990 censuses of population and housing in the ECE region (Regional variant of the world recommendations for the 1990 round of population and housing censuses)*. (1987). United Nations (New York): United Nations Economic Commission for Europe and the Statistical Office of the European Communities.
- 66) *Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ECE region*. (1998). New York and Geneva: United Nations.
- 67) Repalus, P. (1998). Narodne skupnosti. V *Enciklopedija Slovenije* (11. zvezek) (str. 343-344). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 68) *Rezultati raziskovanj* (Št. 17). (1994). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- 69) *Rezultati raziskovanj: popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. 3. 1981 (Končni rezultati po občinah)* (Št. 282). (1982). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, SR Slovenija.
- 70) *Rezultati raziskovanj: popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 (Rezultati po občinah)* (Št. 617) = *Results of surveys: Census of the population and agricultural holdings in the Republic of Slovenia in 1991 (Results by municipalities)*. (1994). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- 71) *Rezultati raziskovanj: prebivalstvo Republike Slovenije, 1994* (Št. 664) = *Results of surveys: population of the Republic of Slovenia, 1994*. (1996). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- 72) *Rezultati raziskovanj: prebivalstvo Slovenije 1998* (Št. 740) = *Population of Slovenia 1998*. (2000). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- 73) Rotar, J. (1998). Srbohrvatistika. V *Enciklopedija Slovenije* (12. zvezek) (str. 243). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 74) Rotar, J. (1998). Srbohrvatski jezik. V *Enciklopedija Slovenije* (12. zvezek) (str. 244-245). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 75) Roter, Z. (1976). *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945-1973: sociološki teoretični vidiki in raziskovalni model*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- 76) Schnapper, D. (1994). *La communaute des citoyen: sur l'idée moderne de nation*. Paris: Gallimard.
- 77) Sedmak M. (2002). *Etnično mešane zakonske zveze kot oblika medkulturnega soočenja: primer Slovenske Istre*. V Družboslovne razprave, XVIII, št.39, Ljubljana, IDV
- 74) *Splošni pregled Dravske banovine* (1939). Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine
- 78) *Statistički godišnjak 1933* (Knjiga V) = *Annuaire statistique 1933*. (1935). Beograd: Opšta državna statistika (Štampa državne štamparije), Kraljevina Jugoslavija.
- 79) *Statistički godišnjak 1937* (Knjiga VIII) = *Annuaire statistique 1937*. (1938). Beograd: Opšta državna statistika (Državna štamparija), Kraljevina Jugoslavija.
- 80) *Statistički godišnjak 1938-1939* (Knjiga IX) = *Annuaire statistique 1938-1939*. (1939). Beograd: Opšta državna statistika (Državna štamparija), Kraljevina Jugoslavija.
- 81) *Statistične informacije* (Št. 181). (1992). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za statistiko.
- 82) *Statistične informacije: popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, SR Slovenija, 31. 3. 1981*. (1983). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.
- 83) *Statistični letopis 2002 = Statistical Yearbook 2002* (Letnik XLI). (2002). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- 84) *Strokovna-metodološka navodila za organiziranje in izvajanje popisa: popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji v letu 1981* (Metodološko gradivo, Št. 12/81). (1981). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, SR Slovenija.
- 85) Šebjanič, F., & Rajhman, Jože. (1989). Evangelikiška cerkev. V *Enciklopedija Slovenije* (3. zvezek) (str. 69-70). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 86) Šifer, Ž. (1956). Narodnostni sestav ozemlja LR Slovenije v času do ustanovitve Jugoslavije po prvi svetovni vojni. V *Prikazi in študije, II* (11), 5-11. Ljubljana: Zavod Ljudske republike Slovenije za statistiko.
- 87) Šinkovec, J. (23. 01. 1986). Koliko je med nami vernih? *Delo*.
- 88) Šircelj, M. (1989). Demografske posledice priseljevanja v Slovenijo. *Glasnik Slovenske matice* XIII(2), 19-36.
- 89) Šircelj, M. (1992). *Vrednotenje dosedanjega razvoja ter načinov in metod spremljanja selitev v Slovenijo – delovno poročilo za leto 1991*, Zavod Republike Slovenije za statistiko in Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- 90) Skrbiš Z. (2003). Diasporično slovenstvo: politika, nacionalitem in mobilnost. V *Družboslovne razprave*, XIX, št. 42, Ljubljana, IDV
- 91) Štrukelj, P., Winkler, P. (1996). Romi. V *Enciklopedija Slovenije* (10. zvezek) (str. 285-288). Enciklopedija Slovenije : Mladinska knjiga, 1987-2002
Tiskovno poročilo. (05. 03. 2002). Ljubljana: Ustavno sodišče Republike Slovenije.
- 92) Toporišič, J. (1998). Slovenski jezik. V *Enciklopedija Slovenije* (12. zvezek) (str. 34-38). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987-2002.
- 93) Toš, N., Potočnik, V., Flere, S., Smrke, M., Uhan, S., & Dragoš, S. (1999). *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih letih)*. Ljubljana: FDV-IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- 94) Tršinar, I. (1999). *Centralni register prebivalstva: oris razvoja, komentar zakona in prevod v angleški jezik*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije d.o.o.
- 95) Uputstva za pripremu i sprovođenje popisa: Popis stanovništva 31. marta 1961 (Metodološki materijali – 132). (1962). Savezni zavod za statistiku, Beograd
- 96) *Uradni list Socialistične Republike Slovenije* (Št. 39, Leto XXXVIII). (1981). Ljubljana.
- 97) *Ustava Republike Slovenije*. (1999). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- 98) Veliki splošni leksikon (5. knjiga). (1988). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 99) Vertot, N. (2002). Uporabnost podatkov, zbranih v Sloveniji s Popisom prebivalstva 2002. V *Vključevanje in povezovanje statistike v informacijsko družbo: zbornik – 12. Statistični dnevi, Radenci, 25.-27. november 2002 = Integration of statistics in the information society: proceedings volume* (str. 211-220). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije: Statistično društvo Slovenije.
- 100) *Zakon o državni statistiki* (ZDSta) (Št. 9-529/2001). (2001). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- 101) *Zakon o varstvu osebnih podatkov* (ZVOP) (Št. 52-2526/2002). (2002). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- 102) Žnidaršič, T. (2002). Kadrovska organizacija popisa 2002 in analiza mnenj popisovalcev. V *Vključevanje in povezovanje statistike v informacijsko družbo: zbornik – 12. Statistični dnevi, Radenci, 25.-27. november 2002 = Integration of statistics in the information society: proceedings volume* (str. 245-252). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije: Statistično društvo Slovenije.